МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ТАВРІЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ В.І. ВЕРНАДСЬКОГО

Журнал заснований у 1918 році

ВЧЕНІ ЗАПИСКИ

ТАВРІЙСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ В.І. ВЕРНАДСЬКОГО

Серія: Юридичні науки

Том 36 (75) № 1 2025

Видавничий дім
«Гельветика»
2025

Головний редактор:
Міловська Надія Василівна – доктор юридичних наук, доцент, завідувач відділу дослідження проблем правотворчості та адаптації законодавства України до права ЄС Науково-дослідного інституту правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії правових наук України

Члени редакційної колегії:
Бортняк Катерина Василівна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри державно-правових і гуманітарних наук Навчально-наукового гуманітарного інституту Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського
Бортняк Валерій Анатолійович – доктор юридичних наук, професор, ректор Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського
Губарєв Сергій Володимирович – кандидат юридичних наук, доцент, директор Навчально-наукового гуманітарного інституту Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського
Добрянська Наталія Валеріївна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри державно-правових і гуманітарних наук Навчально-наукового гуманітарного інституту Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
Недюха Микола Петрович – доктор філософських наук, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри міжнародних відносин, інформації та регіональних студій Державного некомерційного підприємства «Державний університет «Київський авіаційний інститут»
Пєтков Сергій Валерійович – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри державно-правових і гуманітарних наук Навчально-наукового гуманітарного інституту Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського
Тімуш Ірина Сергіївна – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри господарського, повітряного та космічного права Державного некомерційного підприємства «Державний університет «Київський авіаційний інститут»
Шабалін Андрій Валерійович – кандидат юридичних наук, старший дослідник, завідувач відділу питань захисту прав інтелектуальної власності Науково-дослідного інституту інтелектуальної власності Національної академії правових наук України
Шемчук Віктор Вікторович – кандидат юридичних наук, заслужений юрист України
Сабіна Грабовська – доктор габілітований, професор кафедри державної теорії, права і політики Жешувського університету (Жешув, Польща)

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського
(протокол № 8 від 27.03.2025 року)

Науковий журнал «Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Юридичні науки»
зареєстрований друкованим медіа (рішення Національної ради України
з питань телебачення і радіомовлення № 1136 від 11.04.2024 року). Ідентифікатор медіа – R30-04003.

Суб'єкт у сфері друкованих медіа – Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського
(просп. Берестейський, 10, м. Київ, 01135, e-mail: crimea.tnu@gmail.com. Тел.: +38 (044) 529-05-16).

Періодичність – 6 разів на рік.

Журнал включений до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б»)
у галузі юридичних наук (спеціальності D8 Право, D9 Міжнародне право,
K9 Правоохоронна діяльність) відповідно до Наказу Міністерства освіти і науки України
№ 1643 від 28.12.2019 р. (додаток 4)

Журнал включений до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International
(Республіка Польща)

Сторінка журналу: www.juris.vernadskyjournals.in.ua

ISSN 2707-0581 (print)
ISSN 2707-059X (online)

© Таврійський національний університет ім. В.І. Вернадського, 2025

ЗМІСТ

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

Горєлова В.Ю.
ЦИФРОВІ ПРАВА: ЕТИЧНІ АСПЕКТИ ТА ВИКЛИКИ..... **1**

Гуменюк В.В.
УКРАЇНСЬКІ ВІЙСЬКОВІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЯК ОБОВ'ЯЗКОВИЙ ЕЛЕМЕНТ СИСТЕМИ ВОЄННОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНСЬКОЇ ДАЛЕКОСХІДНОЇ РЕСПУБЛІКИ У ПРОЦЕСІ ЇЇ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ..... **10**

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

Шабалін А.В.
ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЕЛЕКТРОННОГО ДОКАЗУВАННЯ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ..... **17**

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО, ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

Демченко І.С.
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ АПТЕЧНИХ МЕРЕЖ В УКРАЇНІ..... **23**

Ярмоленко О.С.
ЕЛЕКТРОННЕ СУДОЧИНСТВО У СПРАВАХ ПРО БАНКРУТСТВО: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ..... **30**

ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО; АГРАРНЕ ПРАВО; ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО; ПРИРОДОРЕСУРСНЕ ПРАВО

Пилипенко П.Д., Рим О.М., Шпарик Н.Я.
ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО КУРСУ ТА ЙОГО РОЛЬ У ТРАНСФОРМАЦІЇ ПІДХОДІВ ДО ЕКОЛОГІЧНОГО КОНТРОЛЮ ТА ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В УКРАЇНІ..... **36**

Сокол М.В., Богданова А.О.
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ..... **42**

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

Веклич Є.Г.
ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВА ДІЯЛЬНІСТЬ СИТУАЦІЙНИХ ЦЕНТРІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ..... **48**

Гутий Б.В.
БЛОКЧЕЙН ТА ЗАХИСТ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ: ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ..... **54**

Добрянська Н.В.
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ..... **61**

Ivanova R.Yu.
FINANCIAL LAW AND UKRAINE'S DEVELOPMENT: INSTITUTIONAL ENGAGEMENT, LEGAL FRAMEWORKS, AND PATHWAYS TO EU INTEGRATION THROUGH INTERNATIONAL ORGANIZATIONS..... **66**

Кобрусєва Є.А.
ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА «ЧУТЛИВИХ ДАНИХ» ЯК СКЛАДОВА ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД..... **71**

Коваленко В.В.
ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ ОЧИМА ЮРИСТІВ: ТЕОРЕТИКО-ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ..... **76**

Ляднова О.В.
ПРИНЦИПИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВИХ АДМІНІСТРАЦІЙ..... **81**

Мотрич В.А.
ІСТОРИЧНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ БОРОТЬБИ З ПОДАТКОВИМ УХИЛЕННЯМ..... **89**

Плавшуда В.В.
ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ ІНФРАСТРУКТУРИ В УКРАЇНІ..... **95**

Радченко Р.О.
КОНТРОЛЬ ЗА ДОТРИМАННЯМ ПОДАТКОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА: АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ ВИМІР ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВАЖЛИВОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ..... **103**

Рекуненко Т.О.
СИСТЕМА ТА ПОВНОВАЖЕННЯ СУБ'ЄКТІВ ЗАПОБІГАННЯ ПРАВОПОРУШЕННЯМ В ГАЛУЗІ ФІНАНСІВ..... **109**

Розсоха С.С.
ДОСВІД ФРАНЦІЇ ТА ФРН ЩОДО АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НОТАРІАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ..... **115**

Солодка О.М.
СУТНІСНІ СКЛАДОВІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ УКРАЇНИ..... **121**

Чолак В.Д.
ПРОБЛЕМАТИКА ТА ШЛЯХИ ВИЗНАЧЕННЯ ТЕРМІНУ «ДЕОКУПОВАНІ ТЕРИТОРІЇ» В ПРАВОВОМУ ПОЛІ УКРАЇНИ..... **127**

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

Гавриленко А.А.
ХАРАКТЕРИСТИКА ОСІБ, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ НА ФОНДОВОМУ РИНКУ..... **133**

Луценко Ю.В., Тарасюк А.В.
ПРОБЛЕМИ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЙНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ У СФЕРІ ЕКОНОМІКИ, БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ..... **139**

Пушкар О.А.
КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПРИЙНЯТТЯ ПРОПОЗИЦІЇ, ОБІЦЯНКИ АБО ОДЕРЖАННЯ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ СЛУЖБОВИМИ ОСОБАМИ ЯК ВАЖЛИВИЙ ІНСТРУМЕНТ У СИСТЕМІ БОРОТЬБИ З КОРУПЦІЄЮ В УКРАЇНІ..... **148**

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

Юрчишин П.В.
ПРАВОВІ ФОРМИ КОНТРОЛЮ ЗА ВЧИНЕННЯМ ЗЛОЧИНУ В СИСТЕМІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ..... **154**

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО. ПОРІВНЯЛЬНЕ ПРАВОЗНАВСТВО

Бехруз Х.Н., Бірюков Р.М.
КОДЕКС ПОЛІЦЕЙСЬКОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ЄС ЯК ПЕРСПЕКТИВНИЙ МЕХАНІЗМ ВРЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНОГО ПОЛІЦЕЙСЬКОГО СПІВРОБІТНИЦТВА..... **159**

Демченко М.Ю.
ВПЛИВ САНКЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ НА ВИКОРИСТАННЯ ОФШОРНИХ КОМПАНІЙ У МІЖНАРОДНОМУ КОРПОРАТИВНОМУ УПРАВЛІННІ..... **166**

Стратонов В.М.
ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ВИЯВЛЕННІ ТА ДОКУМЕНТУВАННІ ФАКТІВ ЕКСПЛУАТАЦІЇ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ: ДОКАЗОВА БАЗА В МІЖНАРОДНИХ СУДАХ..... **173**

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ..... **179**

CONTENTS

THEORY AND HISTORY OF STATE AND LAW; THE HISTORY OF POLITICAL AND LEGAL STUDIES

Horielova V.Yu.
DIGITAL RIGHTS: MORAL ASPECTS AND CHALLENGES..... **1**

Gumenyuk V.V.
UKRAINIAN MILITARY ORGANIZATIONS AS A MANDATORY ELEMENT OF THE MILITARY SECURITY SYSTEM OF THE UKRAINIAN FAR EASTERN REPUBLIC IN THE PROCESS OF ITS STATE FORMATION..... **10**

CIVIL LAW AND CIVIL PROCESS; FAMILY LAW; INTERNATIONAL PRIVATE LAW

Shabalin A.V.
ON THE ISSUE OF CLASSIFICATION OF ELECTRONIC EVIDENCE IN CIVIL JUDICIARY OF UKRAINE..... **17**

COMMERCIAL LAW, ECONOMIC-PROCEDURAL LAW

Demchenko I.S.
LEGAL REGULATION OF THE FUNCTIONING OF PHARMACY CHAINS IN UKRAINE..... **23**

Iarmolenko O.S.
ELECTRONIC JUSTICE IN BANKRUPTCY CASES: CHALLENGES AND PROSPECTS..... **30**

LAND LAW; AGRARIAN LAW; ENVIRONMENTAL LAW; NATURAL RESOURCE LAW

Pylypenko P.D., Rym O.M., Shparyk N.Ya.
LEGAL ASPECTS OF THE EUROPEAN GREEN DEAL AND ITS ROLE IN TRANSFORMING APPROACHES TO ENVIRONMENTAL CONTROL AND LAND USE IN UKRAINE..... **36**

Sokol M.V., Bogdanova A.O.
ENSURING ENVIRONMENTAL SAFETY IN UKRAINE UNDER MARTIAL LAW..... **42**

ADMINISTRATIVE LAW AND PROCESS; FINANCE LAW; INFORMATION LAW

Veklych Ye.G.
ORGANIZATIONAL AND LEGAL ACTIVITIES OF SITUATIONAL CENTERS OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE..... 48

Gutyj B.V.
BLOCKCHAIN AND INTELLECTUAL PROPERTY PROTECTION: IMPLEMENTATION PROSPECTS..... **54**

Dobrianska N.V.
LEGAL REGULATION OF EVALUATION OF THE RESULTS OF OFFICIAL ACTIVITIES OF CIVIL SERVANTS IN UKRAINE: PROBLEMS AND PROSPECTS FOR DEVELOPMENT..... **61**

Ivanova R.Yu.
FINANCIAL LAW AND UKRAINE'S DEVELOPMENT: INSTITUTIONAL ENGAGEMENT, LEGAL FRAMEWORKS, AND PATHWAYS TO EU INTEGRATION THROUGH INTERNATIONAL ORGANIZATIONS..... **66**

Kobrusieva Ye.A.
INFORMATION SECURITY OF "SENSITIVE DATA" AS A COMPONENT OF HUMAN RIGHTS PROTECTION: DOMESTIC AND INTERNATIONAL EXPERIENCE..... **71**

Kovalenko V.V.
LEGAL SUPPORT FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE ECONOMY OF UKRAINE THROUGH THE EYES OF LAWYERS: THEORETICAL AND EMPIRICAL RESEARCH..... **76**

Liadnova O.V.
PRINCIPLES OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL REGULATION OF THE ACTIVITIES OF MILITARY ADMINISTRATIONS..... **81**

Motrych V.A.
HISTORICAL AND LEGAL ASPECTS OF COMBATING TAX EVASION..... **89**

Plavshuda V.V.
THE CONCEPT AND CONTENT OF PUBLIC ADMINISTRATION OF INFRASTRUCTURE IN UKRAINE..... **95**

Radchenko R.O.
CONTROL OVER COMPLIANCE WITH TAX LEGISLATION: ADMINISTRATIVE LAW DIMENSION OF ENSURING AN IMPORTANT FUNCTION OF THE STATE..... **103**

Rekunenko T.O.
SYSTEM AND POWERS OF ENTITIES FOR PREVENTING OFFENSES IN THE FINANCIAL INDUSTRY..... **109**

Rozsokha S.S.
EXPERIENCE OF FRANCE AND FRG ON ADMINISTRATIVE LAW SUPPORT OF NOTARIAL ACTIVITIES..... **115**

Solodka O.M.
ESSENTIAL COMPONENTS OF ENSURING INFORMATION SOVEREIGNTY OF UKRAINE..... **121**

Cholak V.D.
PROBLEMS AND WAYS OF DEFINING THE TERM "DEOCCUPIED TERRITORIES" IN THE LEGAL FIELD OF UKRAINE..... **127**

CRIMINAL LAW AND CRIMINOLOGY; CRIMINAL ENFORCEMENT LAW

Gavrylenko A.A.
CHARACTERISTICS OF PERSONS COMMITTING CRIMINAL OFFENSES ON THE STOCK MARKET..... **133**

Lutsenko Yu.V., Tarasiuk A.V.
PROBLEMS OF PREVENTING CORRUPTION OFFENSES OF LEGAL ENTITIES IN THE SPHERE OF ECONOMY, SECURITY AND DEFENSE..... **139**

Pushkar O.A.
CRIMINAL LIABILITY FOR ACCEPTANCE OF OFFERS, PROMISES OR RECEIPT OF IMPROPER BENEFITS BY OFFICIALS AS AN IMPORTANT TOOL IN THE SYSTEM OF FIGHTING CORRUPTION IN UKRAINE..... **148**

CRIMINAL PROCEEDINGS AND CRIMINALISTICS; FORENSIC EXAMINATION; OPERATIONAL SEARCH ACTIVITY

Yurchyshyn P.V.
LEGAL FORMS OF CONTROL OVER THE COMMISSION OF A CRIME IN THE SYSTEM OF CRIMINAL PROCEDURE..... **154**

INTERNATIONAL LAW

Behruz H.N., Biriukov R.M.
POLICE COOPERATION CODE OF THE EU AS A PERSPECTIVE MECHANISM
OF REGULATION OF INTERNATIONAL POLICE COOPERATION..... **159**

Demchenko M.Yu.
THE IMPACT OF SANCTIONS POLICY ON THE USE OF OFFSHORE COMPANIES
IN INTERNATIONAL CORPORATE GOVERNANCE..... **166**

Stratonov V.M.
THE USE OF DIGITAL TECHNOLOGIES IN DETECTING AND DOCUMENTING HUMAN
EXPLOITATION DURING ARMED CONFLICTS: EVIDENTIARY BASIS
IN INTERNATIONAL COURTS..... **173**

INFORMATION ABOUT AUTHORS..... **179**

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

УДК 004.056.55:340.13:17.023.34
DOI https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2025.1/01

Горєлова В.Ю.
Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

ЦИФРОВІ ПРАВА: ЕТИЧНІ АСПЕКТИ ТА ВИКЛИКИ

Стаття присвячена аналізу етичних і правових аспектів захисту прав людини в умовах глобальної цифровізації. У статті наголошено увагу на актуальності теми, зумовленій швидким розвитком інформаційних технологій, що створює нові можливості, але водночас і загрози для приватності, свободи слова та рівного доступу до цифрових ресурсів.

Основними проблемами, розглянутими у статті, є порушення конфіденційності, цифрова нерівність, алгоритмічна упередженість та домінування великих технологічних компаній (Big Tech). Зокрема, аналізуються такі резонансні кейси, як скандал із Cambridge Analytica, програма PRISM та випадки цифрової дискримінації, пов'язані з алгоритмічними системами, така як гендерна упередженість в алгоритмах найму Amazon.

У статті підкреслено важливість розробки комплексного підходу до захисту цифрових прав, що включає посилення міжнародного регулювання, розвиток технологій для захисту персональних даних (VPN, шифрування), забезпечення прозорості алгоритмів та впровадження етичних стандартів. Особливу увагу приділено етичній відповідальності держав, корпорацій та громадянського суспільства у створенні безпечного та справедливого цифрового середовища.

Використано міждисциплінарний підхід, що поєднує правовий аналіз, етичні дослідження та метод кейс-стаді. Проведений аналіз міжнародних регламентів, наукових публікацій і практичних прикладів дозволив окреслити основні напрями удосконалення правового та технологічного регулювання в сфері цифрових прав.

Авторка робить висновок про необхідність гармонізації правових норм на глобальному рівні, створення міжнародних стандартів для регулювання діяльності технологічних корпорацій, а також активного розвитку технологічних рішень, що забезпечать захист даних і недопущення монополізації цифрового простору. Також у статті наголошується на важливості підвищення цифрової грамотності серед населення як одного з ключових факторів у захисті цифрових прав.

Матеріали і методи. *У статті використано міждисциплінарний підхід, що поєднує правовий аналіз, етичні дослідження та кейс-метод. Основними методами аналізу були порівняльний правовий аналіз для вивчення законодавчих ініціатив у різних юрисдикціях, контент-аналіз для оцінки публікацій з етичних питань та метод кейс-стаді для дослідження конкретних прикладів порушення цифрових прав. Джерелами даних слугували наукові публікації, міжнародні регламенти, а також практичні приклади, що ілюструють проблеми цифрових прав. Аналіз включає огляд сучасного законодавства, етичних принципів.*

Результати проведеного дослідження. *У результаті дослідження визначено основні виклики та морально-етичні аспекти цифрових прав у контексті глобальної цифровізації. Аналіз виявив ключові проблеми серед яких порушення конфіденційності користувачів, цифрова нерівність, алгоритмічна упередженість та проблемні питання домінування великих технологічних компаній Big Tech у цифровому середовищі. Дослідження підкріплене аналізом конкретних кейсів таких як скандал із Cambridge Analytica програма масового стеження PRISM та випадки цифрової дискримінації.*

Зазначена проблематика. *Зазначена проблематика охоплює такі ключові аспекти: 1) порушення конфіденційності (масове збирання персональних даних без згоди користувачів як у випадку PRISM підриває основи права людини на приватність, приналежно, витоки даних такі як інцидент із Facebook у 2021 році демонструють вразливість навіть найбільших платформ); 2) цифрова нерівність (нерівний доступ до інтернету та технологій поглиблює соціально-економічний розрив зокрема в країнах що розвиваються де доступ до Інтернету обмежений); 3) алгоритмічна упередженість (використання штучного інтелекту без належної етичної оцінки призводить до дискримінаційних рішень як це сталося із системою найму Amazon що проявила гендерну упередженість); 4) проблемні питання впливу великих компаній (наприклад, корпорації Google та Facebook не лише контролюють ринок цифрових послуг але й мають значний вплив на політичні та соціальні процеси). Зазначене викликає питання про монополію, тобто про порушення антимонопольного законодавства та недостатню прозорість в обробці персональних даних. Для ефективного вирішення зазначених викликів необхідна міжнародна співпраця, розробка чітких правових норм і активне впровадження етичних стандартів у сфері цифрових технологій.*

Перспективи. *Перспективи розвитку цифрових прав полягають у створенні глобальної нормативної бази що забезпечуватиме справедливий і безпечний цифровий простір для всіх користувачів. Подальші дослідження мають бути спрямовані на розробку універсальних міжнародних стандартів, які регулюватимуть діяльність великих технологічних корпорацій, забезпечуючи прозорість алгоритмів, захист персональних даних та недопущення монополізації цифрових ринків.*

Особливу увагу слід приділити розвитку технологічних рішень, які гарантуватимуть максимальний рівень приватності та безпеки у цифровому середовищі. Зокрема перспективними, є децентралізовані платформи шифрування кінцевих точок, та інструменти для незалежного аудиту алгоритмів. Ці інновації мають стати основою для забезпечення контролю користувачів над власною інформацією, та запобігання несанкціонованому доступу.

Слід зазначити, що не менш важливим напрямом, має стати аналіз етичних аспектів використання штучного інтелекту, зокрема в питаннях алгоритмічної упередженості та впливу на соціальні економічні й політичні процеси. Саме впровадження механізмів контролю за алгоритмами та забезпечення їхньої відповідності етичним нормам, стане важливим кроком до збереження справедливості в цифровому середовищі.

Ключові слова: *правове регулювання, етичні стандарти, цифрова безпека, цифрові права.*

Постановка проблеми. Цифровізація перетворилася на ключову складову сучасного життя, охоплюючи всі сфери суспільного буття. Швидкий розвиток технологій створює нові можливості для комунікації, доступу до знань і участі у глобальних процесах. Проте водночас виникає низка серйозних етичних та правових викликів, пов'язаних із захистом цифрових прав, конфіденційності та свобод людини в інформаційному просторі. Одним із ключових проявів важливості проблематики захисту цифрових прав стали випадки масових витоків даних і неетичного використання персональної інформації.

Найбільш показовим прикладом є ситуація з Cambridge Analytica, коли у 2018 році, стало відомо про неправомірний доступ до даних мільйонів користувачів Facebook [1]. Цей інцидент став одним із найгучніших викликів для компанії Meta що володіє платформою Facebook. Основна критика полягала у тому що Meta не забезпечила належного інформування користувачів про ризики пов'язані з використанням їхніх даних консалтинговою компанією Cambridge Analytica, яка брала активну участь у президентських виборах Сполучених Штатах Америки в 2016 році, отримавши доступ до даних 87 мільйонів осіб без їхньої згоди. Зібрана інформація використовувалася для персоналізованої політичної реклами спрямованої на вплив на американський електорат. Цей скандал став поворотною точкою у сфері захисту конфіденційності даних і корпоративної відповідальності, викликавши низку урядових розслідувань судових позовів і слухань у Конгресі США.

Пізніше, у 2019 році Комісія з цінних паперів і бірж США, SEC вжила заходів проти Facebook, що призвело до врегулювання на суму 100 мільйонів доларів [2]. Цей випадок висвітлив серйозні етичні, юридичні та фінансові наслідки для корпорацій, що ігнорують питання захисту приватності користувачів. Резонанс справи Cambridge Analytica суттєво вплинув на зміну громадської думки посиливши вимоги до жорсткішого регулювання діяльності компаній що займаються збором і обробкою особистих даних. Це спричинило глобальну дискусію щодо етичної відповідальності технологічних компаній, та їхньої від-

повідності моральним і правовим нормам. Такі події підкреслюють наявність суттєвих прогалин у регулюванні цифрового середовища, де інтереси бізнесу часто переважають над правами людини.

У цьому контексті актуальність теми захисту цифрових прав, набуває особливої значущості, оскільки вона стосується фундаментальних прав людини у новій цифровій реальності, котра постійно розвивається. Тема цифрових прав нерозривно пов'язана із забезпеченням соціальної справедливості та рівності людини. У розвинених країнах доступ до цифрових технологій стає базовою потребою, тоді як у країнах, що розвиваються, це питання залишається проблематичним. Відсутність рівного доступу до технологій спричиняє ще більше розшарування суспільства, формуючи нові форми цифрового розриву. Тому важливо враховувати не лише технічні аспекти, але й етичні, спрямовані на забезпечення рівноправного доступу та захисту даних усіх користувачів.

Отже, актуальність теми цифрових прав, етики та моральних викликів, які виникають у процесі глобальної цифровізації, зумовлена необхідністю створення більш прозорого та етичного цифрового середовища. Без активного втручання суспільства, законодавчих ініціатив та технологічного прогресу ці питання ризикують залишитися без належного вирішення, що може мати критичні наслідки для розвитку сучасного світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика цифрових прав активно досліджується в наукових колах, зосереджуючи увагу на питаннях конфіденційності, алгоритмічної упередженості, впливу технологічних корпорацій та етичних стандартів у цифровому середовищі. У цьому контексті важливо зазначити роботи наступних дослідників: Брюс Шнайєр (Schneier, B. (2021), який у своїй роботі *Click Here to Kill Everybody: Security and Survival in a Hyper-connected World. W. W.* [3], детально аналізує загрози пов'язані з масовою цифровізацією та вразливістю інформаційних систем підкреслюючи необхідність комплексного підходу до захисту персональних даних; К. Гіттон (Guitton, C. (2020)) в журналі *Journal of Digital Information* у статті *Digital Privacy and the Protection of Data* [4], розглядає питання цифрової приватності та виклики, пов'язані із захистом даних у глобальному інформаційному середовищі, акцентуючи увагу на потребі міжнародної гармонізації законодавства; Binns, R. (2022) у роботі «*Algorithmic Bias and Its Impact on Society»* [5] аналізує алгоритмічну упередженість як прояв цифрової дискримінації, що виникає внаслідок використання штучного інтелекту без належного етичного контролю. Шошана Зубофф (Zuboff, S. (2019)) *The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power* в *PublicAffairs* [6], досліджує концепцію «капіталізму спостереження», зосереджуючи увагу на впливі великих технологічних корпорацій на приватність та права користувачів у цифровому середовищі; 7) Л. Флоріді (Floridi, L. (2014)) *The Fourth Revolution: How the Infosphere is Reshaping Human Reality* в *Oxford University Press* [7], аналізує зміни в етичних та соціальних структурах, спричинені цифровою трансформацією суспільства, акцентуючи увагу на необхідності адаптації правових стандартів до нових реалій; 8) Кейт Кроуфорд (Crawford, K. (2021)) *Atlas of AI: Power, Politics, and the Planetary Costs of Artificial Intelligence* в *Yale University Press* [8] досліджує етичні виклики, пов'язані з використанням штучного інтелекту, зокрема питання дискримінації та маніпуляцій алгоритмічними системами; 9) Лоуренс Лессіг (Lessig, L. (2006)) *Code: And Other Laws of Cyberspace, Version 2.0.* в *Basic Books* [9], розглядає питання правового регулювання Інтернету, підкреслюючи роль коду як інструменту контролю та його вплив на цифрові права користувачів; 10) Деніел Солове (Solove, D. J. (2008)) *The Digital Person: Technology and Privacy in the Information Age* в *NYU Press* [10], аналізує проблеми захисту конфіденційності в епоху цифрових технологій, приділяючи увагу юридичним і етичним аспектам обробки персональних даних; 11) Кеті О'Ніл (O'Neil, C. (2016)) *Weapons of Math Destruction: How Big Data Increases Inequality and Threatens Democracy* в *Crown Publishing* [11], досліджує, як алгоритмічні системи можуть поглиблювати соціальну нерівність, створюючи нові форми дискримінації в цифровому середовищі; 12) Зейнеп Тюфекчі (Tufekci, Z. (2015)) *Algorithmic Harms Beyond Facebook and Google: Emergent Challenges of Computational Agency* в *Colorado Technology Law Journal* [12], розглядає вплив алгоритмічних рішень на суспільство, включаючи питання контролю над інформаційними потоками та маніпуляції свідомістю користувачів.

Окрім того, Європейська Комісія (European Commission. (2022)) пропонує регламент *Artificial Intelligence Act: Proposal for a Regulation* [13], для регулювання використання штучного інтелекту, зосереджуючи увагу на прозорості алгоритмів і відповідальності компаній перед користувачами. Також слід зазначити документ ООН (United Nations. (2021)) *The Role of the United Nations in*

Digital Rights Protection [14], в якому визначено роль міжнародних організацій у формуванні політик захисту цифрових прав, включаючи механізми контролю над технологічними компаніями.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз етичних і правових аспектів захисту прав людини в умовах глобальної цифровізації, що сприяє формуванню безпечного, прозорого та етичного цифрового середовища, яке забезпечить рівні права та можливості для всіх користувачів.

Результати дослідження спрямовані на підвищення обізнаності про цифрові права та розробку практичних рішень для їх захисту. Стаття є внеском у міжнародний дискурс щодо гармонізації правових, технологічних і етичних аспектів цифровізації.

Виклад основного матеріалу. Цифрові права являють собою нову категорію фундаментальних прав людини, адаптованих до реалій цифрової епохи. Суть цифрових прав, полягає у забезпеченні захисту основних свобод і прав індивіда у цифровому середовищі. Це включає доступ до інформації, свободу слова, конфіденційність та рівність можливостей у використанні технологій. У сучасному світі цифрові права стали невіддільною складовою прав людини, зважаючи на те, що дедалі більше аспектів соціального, економічного та політичного життя переміщується в онлайн-простір. Спроби визначити і впорядкувати ці права на глобальному рівні були зроблені у численних ініціативах. Однією з таких є «Конституція Інтернету», запропонована Тімоті Бернерсом-Лі [15]. «Конституція Інтернету» – концепція, що покликана визначити основні принципи, які повинні регулювати розвиток Інтернету. Охоплюючи такі фундаментальні права користувачів як свобода слова, право на приватність та доступ до інформації, ця ініціатива наголошує на важливості відкритості та нейтральності мережі, що забезпечує інновації і креативність у цифровому середовищі. Концепція спрямована на створення універсальної системи принципів, що гарантують доступність, безпеку та відкритість Інтернету для кожної людини. Дана концепція передбачає, що кожен користувач має право на вільний доступ до інформації, захист персональних даних та рівноправну участь у цифрових процесах. Етична основа цифрових прав базується на принципах рівності та справедливості, що вимагають забезпечення однакових можливостей для всіх користувачів незалежно від їхнього соціального статусу, місця проживання чи економічного стану. Водночас моральний аспект цифрових прав зосереджений на відповідальності держав, корпорацій і суспільства за захист цих прав. Порушення конфіденційності, обмеження доступу до інформації чи контроль свободи слова у цифровому просторі є викликами, які підривають основи демократичних цінностей і створюють небезпечні прецеденти для майбутнього розвитку цифрової ери.

Цифрові права потребують чіткого нормативного закріплення та практичної реалізації, адже без належного регулювання вони залишаються лише декларативними. Глобальна ініціатива зі створення нормативної бази для цифрових прав, подібна до ініціативи Бернерса-Лі [15], має ключове значення для забезпечення стабільного та справедливого розвитку цифрового суспільства, де етичні та моральні принципи будуть основою регулювання взаємодії людини і технологій.

Наступним ключовим напрямом вирішення проблем у сфері цифрових прав, є посилення правового захисту. У зв'язку з глобальними викликами, що постають перед цифровим середовищем, зокрема в питаннях конфіденційності даних, монополії великих технологічних компаній, захисту прав користувачів, важливим кроком постає розробка та впровадження міжнародних стандартів, що регулюватимуть діяльність в цифровому просторі. Прикладом успішної моделі є Загальний регламент захисту даних (GDPR), прийнятий Європейським Союзом у 2018 році [16]. Цей регламент встановлює високі вимоги до обробки персональних даних і визначає чіткі правила для компаній, що працюють на європейському ринку, включаючи обов'язок надавати користувачам можливість контролювати свої дані та право на забуття. Загальний регламент захисту даних став моделлю для інших країн, які почали розробляти свої власні законодавчі акти, орієнтуючись на європейський підхід, і дозволив забезпечити більш високий рівень захисту персональних даних на міжнародному рівні.

Однією з найбільших проблем, що виникають у контексті цифрових прав, є відсутність ефективного та актуального законодавства для регулювання діяльності великих технологічних компаній, що мають значний вплив на глобальний цифровий ландшафт. Проблема регулювання Big Tech стає особливо актуальною у зв'язку з їхньою монополістичною діяльністю, впливом на економіку, політику та соціальні процеси. Великі технологічні компанії, такі як Google [17], Facebook [18], Amazon [19] та інші, володіють величезними ресурсами, які дозволяють їм домінувати на ринку і формувати громадську думку через плат-

форми, що охоплюють мільярди користувачів по всьому світу. Одним із найбільш яскравих прикладів порушень з боку таких компаній є регулярні юридичні розгляди, що проводяться проти Google та Facebook в Європейському Союзі. Вони стосуються звинувачень у порушенні антимонопольного законодавства, а також неповного або неналежного виконання вимог Загального регламенту захисту даних (GDPR) [16]. Оскільки ці компанії збирають та обробляють величезну кількість персональних даних, вони піддаються критиці за недостатній рівень захисту приватності своїх користувачів.

Проблеми з монополією також виявляються у тому, як ці компанії контролюють ринки цифрової реклами, що дозволяє їм зловживати своєю домінуючою позицією, обмежуючи конкуренцію. Законодавча недостатність у регулюванні діяльності великих технологічних компаній є результатом швидкого розвитку цифрових технологій, яке випереджає можливості національних урядів і міжнародних організацій адаптувати існуюче законодавство. Багато з нині діючих законів, зокрема в сфері захисту даних та антимонопольної політики, були розроблені до ери широкомасштабного використання інтернет-платформ і не враховують усі аспекти сучасної цифрової економіки. В результаті виникають прогалини в правовому регулюванні, які дозволяють великим технологічним компаніям обходити обмеження, створюючи монополії, порушуючи конфіденційність і не забезпечуючи належного захисту інтересів користувачів. Необхідність оновлення законодавства, вимагає створення нових міжнародних стандартів і законів, які зможуть ефективно регулювати діяльність Big Tech. Важливим аспектом є забезпечення рівних умов для всіх учасників цифрового ринку, захист прав користувачів і конкурентної боротьби, а також надання органам влади інструментів для контролю над діяльністю технологічних компаній. Ці виклики потребують не лише зміни національних підходів, але й міжнародної співпраці для створення комплексної правової бази, яка відповідатиме вимогам нової цифрової реальності.

Однією з найбільших проблем у сфері цифрових прав є порушення конфіденційності користувачів унаслідок широкомасштабного стеження за особистою інформацією. Сучасні технології, які дозволяють збору, зберіганню та аналізу величезних обсягів даних, відкривають нові горизонти в управлінні інформацією, але водночас створюють значні ризики для приватності. Порушення конфіденційності є не лише питанням правового регулювання, але й етичним викликом для суспільства.

Найбільш резонансним випадком масового стеження стало викриття програми PRISM [20], коли колишній співробітник Агентства національної безпеки США [21] Едвард Сноуден розкрив масштабне спостереження за інтернет-комунікаціями громадян усього світу. Програма PRISM стала символом глобальних дискусій щодо конфіденційності законності та етики цифрового нагляду. Масовий збір даних без згоди користувачів порушує фундаментальні права людини піддаючи ризику правові принципи такі як четверта поправка до конституції США. Відсутність доказів причетності осіб до злочинів, ставить під сумнів моральні межі державного контролю. Використання персональних даних громадян без їхнього відома, суперечить міжнародним нормам і провокує дипломатичну напруженість. Таким чином, закритість роботи програми PRISM [20], створює простір для зловживань і підриває довіру до влади. Попри окремі спроби обмежити такі практики, проблема масового стеження залишається актуальною вимагаючи пошуку балансу між національною безпекою та правами людини.

Захист конфіденційності є фундаментальним аспектом цифрових прав оскільки особисті дані користувачів постійно збираються та обробляються глобальними компаніями важливо забезпечити ефективні механізми контролю над власною інформацією технологічні рішення такі як VPN сервіси та додатки для шифрування відіграють ключову роль у цьому процесі VPN дозволяють приховувати онлайн активність захищаючи користувачів від стеження рекламодавців та кіберзагроз тоді як зашифровані месенджери такі як signal унеможливлюють перехоплення приватних комунікацій ці технології не лише зміцнюють цифрову безпеку а й формують нові етичні стандарти взаємодії в цифровому просторі у поєднанні з ефективним правовим регулюванням вони сприяють створенню більш безпечного та справедливого цифрового середовища.

Ці проблеми акцентують увагу на необхідності розробки більш ефективних механізмів захисту конфіденційності в цифровому середовищі. Адже технології, що сприяють розвитку сучасних інформаційних систем, одночасно створюють ризики для безпеки особистих даних [22]. Важливо, щоб регулятори, технологічні компанії та громадськість знаходили спільне розуміння у створенні таких стандартів безпеки, які збері-

гають баланс між інтересами розвитку інтернет-технологій і правами користувачів на конфіденційність та захист від зловживань.

Інший важливий етичний аспект стосується проблеми цифрової нерівності, яка виявляється у нерівному доступі до Інтернету та сучасних технологій. У той час як розвинуті країни забезпечують своїм громадянам майже повну цифрову інтеграцію, значна частина населення світу все ще залишається відключеною від глобальної мережі.

Наприклад, згідно з даними Міжнародного союзу електрозв'язку (ITU), станом на 2019 рік лише 28,2% населення Африки мали доступ до Інтернету, що означає, що близько 71,8% були без підключення [23]. А за інформацією, опублікованою на порталі TechToday у листопаді 2024 року, в регіоні Африки на південь від Сахари близько 60% населення не користуються мобільним Інтернетом, незважаючи на наявність покриття [24]. Ці дані свідчать про значні бар'єри для доступу до Інтернету в Африці, що впливає на можливості населення в різних сферах життя. Це обмежує їхні можливості в освіті, працевлаштуванні та соціальній участі.

Така нерівність не лише поглиблює соціально-економічний розрив між країнами, а й ставить під загрозу реалізацію ідеї цифрових прав як універсального стандарту. Етична дилема полягає у пошуку способів мінімізувати ці проблеми, зберігаючи водночас фундаментальні свободи людини. Це вимагає узгодження інтересів різних зацікавлених сторін: держав, технологічних компаній і громадянського суспільства. Розвиток технологій має супроводжуватися впровадженням етичних стандартів, які б забезпечували прозорість, рівність та відповідальність у цифровому просторі [25].

Цифрова дискримінація стала важливою проблемою сучасного суспільства, що виникає внаслідок розширення використання алгоритмів та автоматизованих систем прийняття рішень. Одним із проявів цієї дискримінації є алгоритмічна упередженість, коли штучний інтелект або інші автоматизовані системи, через неправильно налаштовані параметри або історичні упередження, приймають рішення, що несправедливо ставлять у неприязне становище окремі соціальні групи. Яскравим прикладом такого упередження є система найму, яку розробила компанія Amazon [26] для автоматизації процесу відбору кандидатів. Алгоритм, розроблений для оцінки резюме, виявився упередженим щодо жінок, оскільки його навчали на історичних даних, де більшість кандидатів на технічні посади були чоловіками. В результаті алгоритм віддавав перевагу кандидатам-чоловікам, що спричинило значну критику щодо гендерної дискримінації в алгоритмічному відборі [27]. Отже цифрова дискримінація проявляється не лише через алгоритмічну упередженість, а й через нерівний доступ до технологій та інтернету, що формує соціально-економічну нерівність у цифрову епоху. Саме мережевий доступ є ключовим фактором громадської політичної та економічної участі, проте уряди використовують інтернет-цензуру як засіб контролю, тим самим обмежуючи свободу слова і доступ до інформації. Яскравий приклад таких обмежень спостерігався в Ірані, де блокування інтернету під час протестів, позбавляло громадян можливості комунікації, організації протестів та отримання достовірних новин. Технології що мали б сприяти прозорості, натомість стають механізмом придушення свобод і поглиблення цифрового розриву між державою та суспільством [28].

Наведені аргументи дають змогу зробити висновок, стосовно значущості проблематики цифрових прав у контексті глобалізації, інформаційного простору, що визначається численними викликами, які постають перед суспільством, у процесі взаємодії людини та технологічних систем. Тобто, формування правового поля щодо захисту персональних даних, забезпечення цифрової безпеки, прозорості алгоритмів є необхідною умовою сталого розвитку цивілізації.

Слід зауважити, що глобалізація цифрового середовища висуває потребу в посиленні міжнародного співробітництва та стандартизації принципів захисту особистих даних. Серед таких ініціатив слід виокремити розвиток міжнародного права у сфері цифрових технологій та створення загальносвітових етичних норм, що базуються на принципах прозорості, доступності та справедливості. Прикладом успішної регуляторної моделі є впровадження GDPR, що дозволило суттєво підвищити рівень контролю за обробкою персональних даних та відповідальності компаній за їхнє використання [29].

Технологічний прогрес зумовлює необхідність розробки інноваційних методів забезпечення цифрової приватності. Одним з ефективних підходів є застосування технологій децентралізованого зберігання та шифрування даних, які гарантують користувачам контроль над їхньою інформацією. Саме використання протоколів шифрування кінцевих точок, у такому месенджері як Telegram, сприяє формуванню безпечного цифрового серед-

овища, мінімізуючи ризики несанкціонованого доступу.

Комплексний підхід до вирішення проблем цифрових прав, включає чотири основні компоненти, А саме: 1) посилення міжнародного регулювання; 2) розвиток технологій для захисту персональних даних; 3) забезпечення прозорості алгоритмів; 4) підвищення рівня цифрової грамотності серед населення. Важливою складовою цього підходу, є моральна відповідальність держав, технологічних компаній та громадян, які повинні активно сприяти створенню безпечного цифрового середовища. Держави мають забезпечувати ефективне законодавче регулювання діяльності технологічних корпорацій, впроваджувати політики що гарантують захист персональних даних громадян. Компанії зобов'язані впроваджувати етичні принципи в розробку та використання цифрових технологій, зокрема забезпечувати прозорість алгоритмів та їхню незалежну експертизу.

Також слід зазначити, що важливим напрямом є розвиток технологій таких як VPN, сервіси шифрування даних і децентралізовані системи. Ці технології надають користувачам більшого контролю над їхньою інформацією та повинні бути поєднанні з законодавчими ініціативами. Саме це сприятиме зменшенню кіберзагроз та несанкціонованого використання особистих даних [30].

Висновки. Розвиток цифрового середовища актуалізує потребу в комплексному підході до захисту прав людини. У віртуальному просторі, де поєднуються питання конфіденційності, свободи вираження поглядів, рівного доступу до технологій та впливу штучного інтелекту на соціальну взаємодію. Аналіз проблематики цифрових прав засвідчив, що головні виклики полягають у глобалізованому контролі над даними, домінуванні технологічних корпорацій, алгоритмічній упередженості та недостатньому рівні цифрової грамотності населення. Особливу увагу слід приділити гармонізації правових норм на міжнародному рівні з урахуванням нових реалій інформаційного суспільства.

Етичний аспект цифрових прав вимагає відповідальності з боку держав корпорацій та громадянського суспільства, оскільки правове регулювання повинно не лише відповідати існуючим викликам, але й передбачати можливі ризики майбутнього технологічного розвитку. На цьому тлі, важливим є формування стандартів прозорості алгоритмів та впровадження механізмів незалежного аудиту для запобігання дискримінації та зловживань у цифровому просторі.

Аналізуючи перспективи подальшого дослідження цифрових прав, варто відзначити що однією з ключових задач є розробка глобальної нормативної бази, яка б регулювала діяльність технологічних гігантів, забезпечувала баланс між національною безпекою та правами людини, гарантувала ефективний захист персональних даних. Також необхідно розвивати технологічні рішення, які сприятимуть зміцненню цифрової безпеки серед таких інновацій. Також можна виокремити децентралізовані платформи, новітні методи шифрування та інструменти для аналізу й аудиту алгоритмічних рішень.

Загалом проблематика цифрових прав є однією з визначальних у контексті сучасних глобалізаційних процесів, адже питання приватності цифрової нерівності та етичного використання технологій впливають не лише на правову сферу, а й на соціальні, економічні та політичні аспекти розвитку суспільства. Тому, ефективне вирішення зазначених питань можливе лише за умови міжнародної співпраці, розробки універсальних стандартів та впровадження прогресивних технологій що забезпечать стабільність і справедливість у цифровому просторі.

Список літератури:

1. Cambridge Analytica scandal: how 87 million Facebook users had their data exploited. The Guardian. 2018. URL: https://www.theguardian.com/news/2018/mar/17/cambridge-analytica-facebook-influence-us-election (дата звернення: 13.02.2025).
2. Facebook to pay $100 million to settle SEC charges for misleading investors. U.S. Securities and Exchange Commission. 2019. URL: https://www.sec.gov/news/press-release/2019-140 (дата звернення: 13.02.2025).
3. Schneier, B. Click Here to Kill Everybody: Security and Survival in a Hyper-connected World. W.W., 2021.
4. Guitton, C. Digital Privacy and the Protection of Data. Journal of Digital Information. 2020.
5. Binns, R. Algorithmic Bias and Its Impact on Society. 2022.
6. Zuboff, S. The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power. PublicAffairs, 2019.
7. Floridi, L. The Fourth Revolution: How the Infosphere is Reshaping Human Reality. Oxford University Press, 2014.

8. Crawford, K. Atlas of AI: Power, Politics, and the Planetary Costs of Artificial Intelligence. Yale University Press, 2021.
9. Lessig, L. Code: And Other Laws of Cyberspace, Version 2.0. Basic Books, 2006.
10. Solove, D. J. The Digital Person: Technology and Privacy in the Information Age. NYU Press, 2008.
11. O'Neil, C. Weapons of Math Destruction: How Big Data Increases Inequality and Threatens Democracy. Crown Publishing, 2016.
12. Tufekci, Z. Algorithmic Harms Beyond Facebook and Google: Emergent Challenges of Computational Agency. Colorado Technology Law Journal. 2015.
13. European Commission. Artificial Intelligence Act: Proposal for a Regulation. 2022. URL: https://surl.li/rpbajr (дата звернення: 13.02.2025).
14. United Nations. The Role of the United Nations in Digital Rights Protection. UN Digital Economy Paper No. 65, 2021.
15. Тім Бернерс-Лі. URL: https://surl.li/tpvhfn
16. General Data Protection Regulation (GDPR). Official Journal of the European Union. 2016. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/679/oj (дата звернення: 13.02.2025).
17. Google. Офіційний сайт компанії. URL: https://www.google.com (дата звернення: 13.02.2025).
18. Facebook. Офіційний сайт компанії. URL: https://www.facebook.com (дата звернення: 13.02.2025).
19. Amazon. Офіційний сайт компанії. URL: https://www.amazon.com (дата звернення: 13.02.2025).
20. Greenwald, G., MacAskill, E. NSA Prism program taps in to user data of Apple, Google and others. The Guardian. 2013. URL: https://www.theguardian.com/world/2013/jun/06/us-tech-giants-nsa-data (дата звернення: 13.02.2025).
21. The National Security Agency (NSA). Офіційний сайт. URL: https://www.nsa.gov (дата звернення: 13.02.2025).
22. Guitton, C. Digital Privacy and the Protection of Data. Journal of Digital Information, 21(1), 34–45.
23. Міжнародний союз електрозв'язку. Статистика розвитку інформаційно-комунікаційних технологій. Женева: ITU, 2021. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Internet_in_Africa (дата звернення: 19.02.2025).
24. Tech Today. Половина світу виходить в інтернет через мобільні пристрої. 2023. URL: https://surl.li/gfqjlj (дата звернення: 19.02.2025).
25. United Nations High Commissioner for Human Rights. (2021). The right to privacy in the digital age. Report to the Human Rights Council. A/HRC/48/31. Retrieved.
26. Amazon. URL: https://surl.li/hmmayx
27. Чапліч С. Упереджений ШІ, або Як технології призводять до зростання випадків дискримінації, 2024. URL: https://proit.ua/upieriedzhienii-shi-abo-iak-tiekhnologhiyi-prizvodiat-do-zrostannia-vypadkiv-diskriminatsiyi. (дата звернення: 19.02.2025).
28. NetBlocks. Через масові протести в Ірані відключили інтернет і мобільний зв'язок. 2019. URL: https://lb.ua/world/2019/11/17/442491_izza_massovih_protestov_irane.html
29. Захист персональних даних за правилами GDPR. 2018/ URL: https://ecpl.com.ua/news/zakhyst-personal-nykh-danykh-za-pravylamy-gdpr/, вільний. (дата звернення: 19.02.2025).
30. Савченко В. Виклики щодо захисту інформації в хмарних середовищах / Актуальні проблеми кібербезпеки: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 27 жовтня 2023 року). Київ: Державний університет інформаційно-комунікаційних технологій, 2023. С. 14–15.

Horielova V.Yu. DIGITAL RIGHTS: MORAL ASPECTS AND CHALLENGES

The article analyses the ethical and legal aspects of human rights protection in the context of global digitalisation. The article emphasises the relevance of the topic due to the rapid development of information technology, which creates new opportunities and threats to privacy, freedom of speech and equal access to digital resources.

The main issues discussed in the article are privacy violations, digital inequality, algorithmic bias, and the dominance of large technology companies (Big Tech). In particular, it analyses such high-profile cases as the Cambridge Analytica scandal, the PRISM programme, and cases of digital discrimination related to algorithmic systems, such as gender bias in Amazon's hiring algorithms.

The article emphasises the importance of developing a comprehensive approach to the protection of digital rights, including strengthening international regulation, developing technologies for personal data protection (VPN, encryption), ensuring transparency of algorithms and implementing ethical standards. Particular attention is paid to the ethical responsibility of states, corporations and civil society in creating a safe and fair digital environment.

The article uses an interdisciplinary approach that combines legal analysis, ethical research and the case study method. The analysis of international regulations, scientific publications, and practical examples made it possible to outline the main areas for improving legal and technological regulation in the field of digital rights.

The author concludes that it is necessary to harmonise legal norms at the global level, create international standards for regulating the activities of technology corporations, and actively develop technological solutions that will ensure data protection and prevent monopolisation of the digital space. The article also emphasises the importance of raising digital literacy among the population as one of the key factors in protecting digital rights.

Key words: *Digital rights, legal regulation, ethical standards, digital security.*

УДК 342.1
DOI https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2025.1/02

Гуменюк В.В.
ЗВО «Університет економіки та права «КРОК»

УКРАЇНСЬКІ ВІЙСЬКОВІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЯК ОБОВ'ЯЗКОВИЙ ЕЛЕМЕНТ СИСТЕМИ ВОЄННОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНСЬКОЇ ДАЛЕКОСХІДНОЇ РЕСПУБЛІКИ У ПРОЦЕСІ ЇЇ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Метою роботи є уточнення відомих раніш, але недостатньо досліджених, виявлення нових фактів, поглиблення вивчення знань про Зелений Клин, аналіз реального стану предмета дослідження. Методика включає аналіз теоретичної та джерельної бази з подальшим узагальненням і формулюванням відповідних висновків та рекомендацій. З огляду на міждисциплінарність проблеми, в роботі використано комплекс загальнонаукових, спеціально-юридичних, спеціально-історичних та філософських методів і підходів, а також принципів об'єктивності, історизму, системності і всебічності. В процесі дослідження визначено, що у діяльності зі створення українських національних військових формувань на Далекому Сході у період 1917–1922 роках можна виділити два етапи, а саме: перший етап у період з 1917 року до початку 1918 року та другий етап у період з другої половини 1918 року до початку 1920 року. В процесі дослідження встановлено, що неабияк актуалізують дослідження та висвітлення питання державотворення Українського народу минулого століття на тлі подій, які відбулися з 2014 року, а саме: анексія Автономної Республіки Крим, військове вторгнення на Східну Україну, а також повномасштабне військове вторгнення 24 лютого 2022 року на сучасну суверенну і незалежну, демократичну, соціальну, правову державу Україну, що є прикладами (р)осійських експансіоністських амбіцій та імперіалістичної політики. Результати дослідження може бути використано центральними, регіональними та місцевими органами державної влади у формуванні діаспоральної політики під час вирішення культурних, мовних, юридичних та освітніх потреб, а також у розробленні програм історичного розвитку Українського народу в середовищі української діаспори та на території сучасної України.

Ключові слова: *Національне державотворення, конституціоналізм, Український Далекий Схід, територія, функції, інституції, громадянське суспільство, державно-правова основа, нормативно-правові акти, українська військова та законодавча діяльність.*

Постановка проблеми. Враховуючи події, які відбулися з 2014 року, а саме: анексія Автономної Республіки Крим, військове вторгнення на Східну Україну, а також повномасштабне військове вторгнення 24 лютого 2022 року на сучасну суверенну і незалежну, демократичну, соціальну, правову державу Україну, проблемою є ознаки (р)осійських експансіоністських амбіцій та імперіалістичної політики. Відтак необхідно актуалізувати дослідження та висвітлення питання державотворення Українського народу минулого століття, який наразі стає на захист демократичних цінностей, європейського шляху розвитку, територіальної цілісності та державного суверенітету України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню знань про Українську Далекосхідну Республіку (іншими словами «Зелений Клин») та феномен українського національно-визвольного руху, що існував на Далекому Сході у 1917–1922 роках та став результатом національної самоорганізації місцевого українського населення, у своїх наукових публікаціях приділяли увагу українські на зарубіжні науковці: І. Багряний, Ф. Ф. Буссе, П. Беркут, В. Кубійович, В. Кабузан, А. А. Кауфман, В. С. Ілліч-Світич, О. Мицюк, І. І. Шимонович, І. Світ, , Т. Олесіюк, А. А. Попок, Ф. Заставний, В. Чорномаз, М. Новицький, І. Нам, П. Ф. Унтербергер, А. А. Меньшиков, М. Марунчак, Т. Француз-Яковець та інші.

Постановка завдання. Вивчення одного з етапів державотворення Української нації, а саме: утворення Української Далекосхідної Республіки, яке тривало з 1917 року до 1922 року.

Виклад основного матеріалу. Український національно-визвольний рух на Далекому Сході

у період 1917–1922 років набув політичного характеру, що виявилося в участі українських організацій у виборах до представницьких органів різного рівня, а також у зусиллях зі створенням українських військових формувань. Бажання до української національної самоорганізації проявляється серед військовослужбовців-українців, розкиданих на всій території колишньої імперії. Одразу після повалення царизму (коли на фронті паралельно з Радами солдатських депутатів при частинах, де служили українці) розпочали виникати Українські військові ради, а в тилу – військові клуби, громади, комітети. Ці українські військові організації першими висунули вимогу українізації армії, яка ґрунтувалася на принципі національно-територіальної автономії України та передбачала реорганізацію армії за національно-територіальним принципом з виділенням військовослужбовців-українців із загально(р)осійських частин в особливі національні підрозділи з подальшим зведенням їх у з'єднання України та прилеглих до неї фронтах – Південно-Західному та Румунському.

Спочатку українізація в армії проводилася явочним порядком під керівництвом місцевих Українських військових рад і комітетів. Український військовий рух став складовою загальнонаціонального українського національно-визвольного руху. Українські мітинги, збори та маніфестації, що проходили на фронті та в тилових гарнізонах, сприяли пробудженню національної самосвідомості як в українських солдатів та офіцерів, так і цивільного населення. Територія Далекого Сходу, що входила до складу Приамурського військового округу, не була у цьому плані винятком. Українці-військовослужбовці з перших днів революції взяли активну участь в організації українського суспільного життя на Далекому Сході. Вони становили значну частину членів місцевих українських громад, де утворювалися особливі військові секції.

Заклики Української Центральної Ради та І Всеукраїнського військового з'їзду, що відбувся 18–21 (5–8) травня 1917 в Києві, до організації українських сил для захисту своєї Батьківщини знайшли неймовірну підтримку. В його роботі взяли участь понад 900 делегатів від усіх фронтів, Балтійського і Чорноморського флотів, які представляли понад 1,5 млн військових українців. До складу президії увійшли: від фронту – С.Петлюра, від Української Центральної Ради – В.Винниченко, від тилових військ. організацій – М.Міхновський, від флоту – С.Письменний. Почесним головою з'їзду обрали М. Грушевського [1].

Так, 29 травня 1917 року Владивостоцька Громада на своїх зборах ухвалила, що вона поділяє позицію Української Центральної Ради щодо українізації армії і висловилася за вжиття всіх заходів для створення українських військ на Далекому Сході [2].

Враховуючи, що українці становили близько 2/3 особового складу місцевого гарнізону, Владивостоцька Громада ухвалила рішення про створення у місті Владивостоці явочним порядком, не чекаючи офіційного дозволу влади, українського полку. Це рішення отримало підтримку на організованому військовою секцією Владивостоцької Громади 11 червня 1917 року мітингу українців-військовослужбовців місцевого гарнізону, в якому взяло участь від 2 до 3 тисяч осіб. Разом з тим, Тимчасовий уряд і більшість загально(р)осійських політичних партій негативно ставилися до ідеї українізації армії та інших автономістських устремлінь українців, а відтак Виконавчий комітет Владивостоцької Ради вкрай вороже застосував заходи (вжиті військовою секцією Громади), звернувшись до керівництва із проханням заборонити формування українського полку у місті Владивостоці. У таких умовах велика увага приділялася військовому питанню на І Всеукраїнському Далекосхідному з'їзді (10–14 червня 1917 року у місті Микільську-Усурійському), який рішуче підтримав ідею створення в Україні національних військових формувань, які мали організовуватися відповідно до постанов створеного у місті Києві Українського Генерального Військового Комітету з метою захисту національних інтересів Українського народу від будь-яких ворожих посягань. З'їзд ухвалив також рішення про організацію українських військ з офіцерів та солдатів військових частин (р)осійської армії на Далекому Сході [3, с. 11–12].

У подальшому провал червневого наступу на фронті та деморалізація армії змусили Тимчасовий уряд змінити свою позицію у військовому питанні, а відтак вимушений був вдатися до суттєвих поступок українському національно-визвольному руху, надавши право на формування окремих українських частин, у результаті чого до кінця 1917 року було українізовано 16 дивізій або 64 полків (р)осійської армії [4, с. 59].

7 липня 1917 року на зборах солдат-українців Благовіщенського гарнізону було прийнято рішення організувати особливу військову українську частину (згідно з телеграмою військового міністра А. Керенського). Однак у вересні 1917 року телеграмою військового міністра фор-

мування українських батальйонів у Приамурському військовому окрузі категорично заборонялося. Водночас спроби самоорганізації військовослужбовців-українців мали місце і на флоті, де українці також становили значну частину особового складу. Зокрема, існували у цей період Українські Ради у Сибірській та Амурській військових флотиліях [5].

Серед дислокованих у смузі відчуження Китайсько-Східної залізниці солдатів і офіцерів (р)осійських військ була велика кількість українців, які також активно включилися до місцевого українського суспільного життя. У складі обраної 16 липня 1917 року Маньчжурської Української Окружної Ради військовослужбовців-українців Маньчжурії представляли ад'ютант помічника керуючого Китайсько-Східної залізниці з адміністративної частини генерала М. Афанасьєва поручик П. Твердовський, окружний лікар Заамурського округу прикордонної варти І. Мозолевський, підпоручик А. Губар і 12 солдатів [6].

На перших установчих зборах Маньчжурської Української Окружної Ради голова її військової секції поручик П. Твердовський зробив доповідь про організацію українських рот із солдатів-українців, які служили в різних (р)осійських частинах на території Маньчжурії, на що командувачем Заамурського округу генералом Переверзєвим було надано дозвіл [7].

У результаті проведеної військової секцією Маньчжурської Української Окружної Ради роботи із солдатів-українців, які служили в частинах з охорони Китайсько-Східної залізниці, у місті Харбіні під командуванням поручика П. Твердовського організовується окрема українська рота імені Т.Г. Шевченка. Разом з тим, 10 грудня 1917 року у Залізничних зборах відбулося освячення прапора першої української військової частини в Маньчжурії та урочисте оголошення ІІІ Універсалу Української Центральної Ради. За короткий час українська рота своєю зразковою дисципліною в умовах загального хаосу, характерного для (р)осійських частин, здобула настільки високий авторитет, що особливим наказом місцевого командування вона ставила за приклад своїм зразковим порядком та дисципліною всім військовим частинам харбінського гарнізону. Наприкінці 1917 року більшовики зробили невдалу спробу захопити владу у місті Харбіні. Після припинення цієї спроби та роззброєння (р)осійських військ керівництво Китайсько-Східної залізниці та (р)осійське командування звернулися до керівництва Маньчжурської Української Окружної Ради з проханням взяти на себе охорону залізничного майна, банків та інших установ. Ці функції українська рота успішно виконувала до передачі їх китайським військам [8].

Маньчжурська Українська Окружна Рада у своєму листі до ІІ Українського Далекосхідного з'їзду, що проходив на початку січня 1918 року у місті Хабаровську, просила порушити питання про організацію українських військ на Далекому Сході, відкликавши українців з Маньчжурії і використовуючи їх як бойову силу на свій розсуд. На цій підставі ІІ Український Далекосхідний з'їзд постановив ухвалу, згідно з якою всі українські військовослужбовці, які перебували на території Далекого Сходу, повинні були організовуватися в окремі частини відповідно до статуту української армії (зобов'язані безпосередньо підкорятися обраному на з'їзді Далекосхідному Українському Тимчасовому Комітету).

З січня 1918 року розпочався поступовий від'їзд українських військовослужбовців із Далекого Сходу на батьківщину, при чому визнанням особливих заслуг харбінської української роти було право виїхати на батьківщину зі своїм озброєнням [7].

У подальшому численна кількість військовослужбовців цих українських підрозділів взяли активну участь у боротьбі за свободу та незалежність своєї батьківщини в лавах Армії Української Народної Республіки [9].

Таким чином, на першому етапі створення українських військових формувань на Далекому Сході спочатку здійснювалось виключно під гаслом допомоги своїй батьківщині у боротьбі за незалежність [10].

У другій половині 1918 року під час розгортання на Далекому Сході громадянської війни акція з організації українських національних формувань починає набувати місцевого значення, переслідуючи мету захисту українського населення та його національних прав [3, с. 17].

У зв'язку з воєнними подіями та мобілізаціями далекосхідні українці виявили активний інтерес до питання створення українських військ, а до Українського Далекосхідного Секретаріату надходили численні звернення із закликами активно займатися питанням створення української армії, яке першочергово розглядалося на IV (Надзвичайному) Українському Далекосхідному з'їзді (з 25 жовтня по 1 листопада 1918 року, місто Владивосток), на якому було обрано військову комісію (полковник Ф. Стешко, прапорщик К. Андрущенко, підполковник Ю. Савицький, осавул

Харченко та інші), на підставі доповіді якої з'їзд визнав необхідність громадянам Далекого Сходу та Сибіру української національності вступати до українських військових частин, що формуються під керівництвом Української Далекосхідної Крайової Ради, підкоряючись Українським військовим штабам.

Крім того, українські частини мали бути окремими бойовими одиницями, сформованими лише з українців, з українською мовою навчання, діловодства та команди, а формування національних частин мало на меті запобігання денаціоналізації українців, яка була неминучим наслідком їхньої служби в (р)осійських частинах. У разі призову українців до (р)осійської армії на загальних підставах передбачалося їх зведення в українські національні частини на підставах, визначених у регламенті, виробленому військовою комісією з'їзду. Українські війська мали підкорятися лише Українському Далекосхідному Секретаріату. Обраний секретарем з військових справ Українського Далекосхідного Секретаріату полковник Ф. Стешко (спільно з українським консулом П. Твердовським) повинен був керувати подальшою роботою з організації українських військових формувань на Далекому Сході. Так, український штаб із формування українських частин (начальник – осавул Харченко) було організовано у жовтні 1918 року у місті Владивостоці. У цей час на Далекому Сході перебували представники союзних держав, на яких українське керівництво покладало великі надії. П. Твердовський 30 жовтня 1918 року передав командувачу союзних військ у Сибірі генералу Жанену офіційний лист від Українського Далекосхідного Секретаріату з проханням про підтримку його вимог з військового питання перед Омською директорією, а 4 листопада 1918 року аналогічний український меморандум (передбачав забезпечення порядку та охорони Далекого Сходу, організація українського корпусу чисельністю 40 тисяч осіб) був направлений французькій військовій місії та начальнику військової місії військ [7], а його копію було передано також і представнику Японської військової місії. Генерал Жанен надіслав меморандум українського консула Твердовського до Парижу у французький Генштаб, оскільки ставився прихильно до його проекту, вважаючи такий план доцільним у зв'язку із тим фактом, що українці на Далекому Сході та Сибіру були найбільш стійкими до більшовицької пропаганди [11, с. 34–35].

У 1918 році місцевими українськими організаціями в Амурській області вживалися заходи щодо формування українських частин у місті Свободному. Оскільки місцева військова адміністрація була налаштована антиукраїнсько та чинила будь-які перешкоди їхньому створенню, начальник Свободненського гарнізону погрожував віддати під суд усю місцеву Українську Раду у випадку продовження її дій, а саме: розсилання своїх звернень щодо формування українських військових частин, у результаті чого у грудні 1918 року Свободненская Українська Окружна Рада була вимушена звернутися до генерала Д. Хорвата зі скаргою щодо заборони місцевою військовою владою організувати їй свій легіон [11, с. 38].

У квітні 1918 року на ІІІ Українському Далекосхідному з'їзді порушувалося питання про створення на Далекому Сході Вільного козацтва, проте практична реалізація цієї ідеї вдалося розпочати лише навесні 1919 року. Так, спочатку було одержано дозвіл на створення куренів «вільного козацтва» по всіх значних містах Далекого Сходу. Основою організації Вільного козацтва стала сотня, що набиралася з громадян одного села чи міста не молодших за 18 років і не мала чітко означеної кількості [12].

Місцеві Українські Окружні Ради у містах Владивостоці, Микільську-Усурійському, Імані, Хабаровську, Благовіщенську та в Маньчжурії повинні були здійснювати формування українських частин (проведення запису добровольців). Розглядалася також можливість створення та кінних частин. Командний склад в українські частини мав призначатися генералом Л. Веріго. У випадках перебування офіцерів на посадах у (р)осійських частинах передбачалося виходити з клопотанням до військової влади про їхнє відрядження в українські частини. Для військовослужбовців українських куренів встановлювалася особлива форма одягу. Разом з тим, Український Далекосхідний Секретаріат особливо застерігав, що українські частини не повинні втручатися у громадянську війну, що відбувалася в (р)осії, а можуть за необхідності використовуватися лише для захисту від зовнішнього ворога. Відтак керівництво українського національно-визвольного руху прагнуло уникнути втягування українців у громадянську війну [13, с. 140].

У місті Владивостоці почала формуватися перша українська військова частина, де передбачалося сформувати 1-й Ново-Запорізький Добровольчий пластунський батальйон (курінь), командиром якого був призначений капітан Нікітенко, а курінь мав бути окремий стрілецький батальйон (склад з трьох рот) зі штатною чисельністю

в 674 осіб, включаючи 26 офіцерів (наказ генерала П. Іванова-Рінова від 5 травня 1919 року № 214). З перших днів формування українських частин зіткнулося з серйозними складними умовами, оскільки вони могли створюватися у складі (р)осійської армії тільки з добровольців та за умови їх підпорядкування (р)осійському командуванню. Так, український батальйон, що створювався у місті Владивостоці, мав підкорятися коменданту Владивостоцької фортеці та формуватися виключно на добровільних засадах, а до його складу дозволялося приймати лише добровольців із українців, що живуть в окрузі (наказ від 5 травня 1919 року). До українського батальйону не приймалися особи, які підлягали заклику на дійсну військову службу, а також українські офіцери і солдати, які вже були у складі (р)осійської армії, що створювало великі складнощі для їхнього формування [14]. У перші дні в український батальйон записалося понад 300 добровольців. Звістка про початок формування українських частин швидко рознеслася по краю. Українці не хотіли служити у (р)осійських частинах, а відтак назрівав конфлікт із (р)осійським командуванням [9, с. 26, 28]. Український Далекосхідний крайовий кооператив (кооперації) «Чумак», який тільки розгортав у той період свою діяльність, за власні кошти здійснював фінансування організацію перших українських добровольчих формувань [15].

Українське селянство Далекого Сходу виявилося у складному становищі, а представники українського населення на своїх з'їздах неодноразово заявляли про незалучення та неучасть своїх дітей для служби у чужій армії, а відтак виникає потреба мати власну українську армію на Далекому Сході (газета «Щире слово» вважала нагально необхідною організацію українського війська з місцевого селянства), ідея якої отримала підтвердження на II сесії Української Далекосхідної Крайової Ради (27–31 травня 1919 року), яка затвердила заходи з метою створення на Далекому Сході українських військових формувань. Так, українці – громадяни Далекого Сходу зобов'язані відбувати військову службу виключно в українських військових частинах, де українська мова повинна бути мовою команди, навчання та діловодства (стаття 6 Конституції національно-культурної автономії українства Далекого Сходу). Успішна діяльність із створення українських військових формувань налякала місцеві шовіністично налаштовані кола, які зверхньо звеличували (р)осійську мову над українською. Вони розпочали певні дії проти генерала П. Іванова-Рінова, який допомагав українському мазепинству, про що повідомляли реакційній владі, у результаті чого 6 травня 1919 року П. Іванов-Рінов наказом О. Колчака був відкликаний в місто Омськ, а 15 травня 1919 року була вказівка Верховного Правителя про неприпустимість формування українських частин. Таким чином, наказувалося негайно розформувати формування (наприклад, український курінь) і відправити їх на укомплектування існуючих військових частин. Проте військовослужбовці куреня відмовилися виконати цей наказ, у зв'язку з чим та наявною інформацією щодо пробільшовицького настрою 20 червня 1919 року військовослужбовці українського куреня у повному складі (150 козаків та 27 офіцерів) були заарештовані (наказ коменданта Владивостоцької фортеці), які згодом були звільнені владою через відсутність достатніх підстав. У подальшому переважна більшість з них узяли активну участь у підготовці та здійсненні перевороту 31 січня 1920 року, у результаті якого у місті Владивостоці було повалено владу колчаківського ставленика генерала Розанова [13, с. 145].

Подальшим зусиллям українців з організації національних військових формувань було покладено край японським виступом у ніч з 4 на 5 квітня 1920 року, внаслідок якого збройні сили земського уряду були витіснені до тайгових районів. У місті Владивостоці в ніч на 11 квітня 1920 року японським військовим загоном із приміщення Українського революційного штабу було вилучено зброю та боєприпаси на 180 осіб, внаслідок чого деякі з українських військовослужбовців знову змушені були піти до партизанів [13, с. 147].

Висновки. Після Лютневої революції 1917 року в (р)осії та проголошення Української Республіки на Далекому Сході, де компактно проживали українці, почався активний український національно-визвольний рух, метою якого було бажання далекосхідних українців до самовизначення та створення власної автономії. Саме за цих умовах виникла необхідність у створенні власних збройних сил для захисту своїх інтересів. У період існування Української Далекосхідної Республіки українці, що проживали на її території, активно створювали власні військові формування, які відігравали важливу роль у захисті інтересів українського населення та сприяли національно-культурному відродженню.

У діяльності зі створення українських національних військових формувань Української Далекосхідної Республіки виокремлюються два етапи (перший етап з 1917 року до початку 1918 року;

другий – з другої половини 1918 року до початку 1920 року).

На першому етапі створення українських військових формувань здійснювалося внаслідок українізації підрозділів та частин (р)осійської армії, в ході якої відбувалося виділення військовослужбовців-українців до національних підрозділів у складі загально(р)осійських частин з їх подальшим виведенням у самостійні Українські національні військові формування.

На другому етапі на робляться спроби створення самостійних українських військових формувань з метою захисту місцевого українського населення та його національних прав. Такі дії отримали численну підтримку українського населення внаслідок його бажання уникнути втягування у кровопролитну громадянську війну, що розгорілася у (р)осії. Однак, у своїх устремліннях вони знайшли розуміння ні з боку білих, ні з боку червоних.

Отже, Українські військові організації Української Далекосхідної Республіки відіграли важливу роль в історії українського національно-визвольного руху на Далекому Сході. Вони сприяли консолідації українського населення, збереженню національної ідентичності та боротьбі за свої права, захищаючи власну територію та інтереси українського населення.

Список літератури:

1. Щусь О.Й. Перший Український військовий з'їзд 1917. Енциклопедія історії України: редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Pershyj_vijskovyj (дата звернення: 31.01.2025).

2.Українець на Зеленому Клині. Українська газета. 1917, № 6 від 04 червня, № 9 від 25 червня.

3. Світ І. Зелена Україна: короткий історичний нарис українського політичного і громадського життя. Нью-Йорк-Шанхай, 1949. 32 с.

4. Енциклопедія українознавства. Словникова частина. Перевидання Енциклопедії українознавства: Словникова частина. Париж-Нью-Йорк: Молоде життя, 1955. Т. 1. 400 с. в Україні. Львів, 1993. Т. 1. 400 с.

5. Енциклопедія українознавства: Загальна частина. Т. 3 / Ред. В. Кубійович, З. Кузеля; Наукове товариство ім. Шевченка. Мюнхен-Нью-Йорк, 1952. 801–1230 с.

6. Довганюк-Довгань А. Маньчжурська Українська Окружна Рада. Далекий Схід. 1938. № 7. С. 108.

7. Світ І. Український консулят в Харбіні. Календар «Свободи». Видання Українського народного союзу. 1957.

8. Світ І. Українське військо в Маньчжурії. Календар «Червоної Калини». Львів, 1937. С. 117, 121.

9. Світ І. Український Далекий Схід. З передмовою та доповненням Василя Кийовича. О.-Х. 1944. С. 25, 26, 28.

10. Світ І. Український штаб у Владивостоці (зі спогадів про український рух на Далекому Сході). Літопис «Червоної Калини». Львів, 1938.

11. Світ І. Українсько-японські взаємини. 1903–1945; Історичний огляд і спостереження. Нью-Йорк, 1972. С. 34–35, 38.

12. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф. 3696. Оп. 2. Спр. 381. С. 214.

13. Українство на Далекому Сході. Нова Україна. Календар на 1921-й рік. В, 1921. С. 140, 145–147.

14. Накази військам Приамурського військового округу за січень-липень 1919 р. С. 128–129.

15. П. Зелений. Петро Іванович Горовий. Науково-Дослідчий Інститут Зеленої України. Нью-Йорк-Шанхай, 1949. ч. 2. 16 с.

Gumenyuk V.V. UKRAINIAN MILITARY ORGANIZATIONS AS A MANDATORY ELEMENT OF THE MILITARY SECURITY SYSTEM OF THE UKRAINIAN FAR EASTERN REPUBLIC IN THE PROCESS OF ITS STATE FORMATION

The purpose of the article is to clarify previously known but insufficiently researched facts, to discover new facts, to deepen the study of knowledge about the Green Wedge, to analyze the real state of the subject of research. Methodology. The methodology includes the analysis of the theoretical and source base with further generalization and formulation of relevant conclusions and recommendations. Given the interdisciplinary nature of the problem, the work uses a complex of general scientific, special legal, special historical and philosophical methods and approaches, as well as the principles of objectivity, historicism, systematicity and comprehensiveness. The results. In the course of the research, it was determined that in the activity of creating Ukrainian national military formations in the Far East in the period 1917–1922, two stages can be distinguished, namely: the first stage in the period from 1917 to the beginning of 1918 and the second stage in the period from the second half 1918 to the beginning of 1920. Originality. In the course of the research, it

was established that the research and coverage of the issue of the state formation of the Ukrainian people of the last century against the background of the events that took place since 2014, namely: the annexation of the Autonomous Republic of Crimea, the military invasion of Eastern Ukraine, as well as the full-scale military invasion on February 24, 2022, are quite relevant to the modern sovereign and independent, democratic, social, legal state of Ukraine, which are examples of Russian expansionist ambitions and imperialist policies. Practical significance. The results of the study can be used by central, regional and local state authorities in the formation of diaspora policy while addressing cultural, linguistic, legal and educational needs, as well as in the development of programs for the historical development of the Ukrainian people in the environment of the Ukrainian diaspora and on the territory of modern Ukraine.

Key words: *National state-building, constitutionalism, Ukrainian Far East, territory, functions, institutions, civil society, state-legal basis, normative-legal acts, Ukrainian military and legislative activities.*

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

УДК 347.942
DOI https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2025.1/03

Шабалін А.В.
Науково-дослідний інститут інтелектуальної власності
Національної академії правових наук України

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЕЛЕКТРОННОГО ДОКАЗУВАННЯ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

Наукову статтю присвячено дослідженню питань пов'язаних із використанням електронних доказів в цивільному судочинстві України. Вказується, що брання Україною європейського вектору розвитку відкриває не тільки шлях до набуття державою членства в Європейському Союзі, а і необхідність запровадження європейських стандартів здійснення правосуддя, до яких належить і цифровізація. Зазначається, що, наразі, Об'єднана Європа займає одне із провідних місць щодо запровадження сучасних технологій в суспільне життя, це стосується і правової сфери. Про необхідність цифровізації європейського правосуддя говорилось ще у Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи від 28 лютого 1984 р. R (84) 5 «Комітет міністрів державам-членам щодо принципів цивільного судочинства, спрямованих на вдосконалення судової системи»: «органи, що здійснюють судочинство – повинні мати в своєму розпорядженні найсучасніші технічні засоби для того, щоб вони мали можливість відправляти правосуддя найефективнішим чином, зокрема шляхом полегшення доступу до різних джерел права, а також шляхом оперативного відправлення правосуддя» Вказується, що наприклад, Естонії ще починаючи з 90-х рр минулого ст. активно проводилась цифровізація всього урядування, у тому числі і судочинства. Наразі в естонському цивільному процесі існує комплекс процесуальних норм присвячених електронному суду. Електронне доказування теж знайшло своє місця в цивільному процесі Естонії. Отже, електронний суд, які електронне доказування набуло своєї актуальності для українського правосуддя. Законом України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» в Цивільний процесуальний кодекс України (надалі – ЦПК України) був внесений § 5, який присвячений питанню регламентації електронних доказів. Поруч із тим, зазначається, що ЦПК Україні не встановлює особливостей пов'язаних із процедурою використання електронних доказів при вирішенні цивільних спорів, за виключенням питання дослідження доказів судом (ст. 237 ЦПК України). Судова практика неоднозначно вирішує питання допустимості та належності таких доказів в процесі доказування, тому є доречним ознайомитися з специфікою дослідження електронних доказів в окремих категоріях цивільних справ. Наголошується, що судова практика також свідчить, про неоднозначність підходів відносно застосування електронних доказів при вирішенні цивільних справ позовного провадження, це, зокрема, стосується і подання до суду (учасникам процесу) паперової копії електронних доказів. За результатами наукової статті були сформульовані висновки теоретичного характеру, запропоновані законодавчі новації спрямовані на вдосконалення ЦПК Украйни.

Ключові слова: *цивільний процес, цивільне судочинство, електронні докази, доказування, використання електронних доказів, захист права інтелектуальної власності, речове право.*

Постановка проблеми. У ході реалізації Судової реформи 2016–2017 рр у цивільне процесуальне законодавство України було запровадження новий вид процесуальних доказів – електроні доказ (ст. 100 Цивільного процесуального кодексу України – ЦПК України [1]).

Відповідні зміни було обумовлені необхідністю осучаснення національного правосуддя, що пояснюється бурхливим розвитком ІТ- технологій, без яких сучасне життя є неможливим.

Іншим важливим моментом, у процесі зазначеного є те, що в сучасній правозастосовній практиці сучасні певні події знаходять своєї фіксації у веб-мережах, за допомогою окремих електронних пристроїв тощо.

Електронна інформація використовується у справах різних категорій, наприклад, у спорах пов'язаних із захистом права інтелектуальної власності (порушення права в мережі Інтернет), захисті прав на земельну ділянку (межові спори), захисті інших речових прав ін.

Зрозуміло, що відповідна інформація може бути використання в судових процесах як доказ, а отже, повстала необхідність у процесуальному нормуванні такої інформації, процедури фіксації ін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню дослідженн природи елктроних доказів, практик застосування приділяли уваги таки вчені, як: В. І. Бобрик, С. В. Васільєв, К. В. Гусаров, О. С. Захарова, М. Б. Зейдер, А.Ю. Каламайко, С. А. Чванкін, С.О. Чорний, А. В. Шабалін, О. О. Штефан та ін.

Не зважаючи на значний науковий інтерес питанню електронного доказування, існує необхідність як на теоретичному, так і практичному рівнях, дослідженні питань використання електронних доказів в цивільному процесі, питань пов'язаних із процедурою відповідного доказування.

Постановка завдання. Є дослідженням особливостей використання електронних доказів у цивільно-процесуальних провадженнях.

Обґрунтованість теоретичних положень і рекомендацій щодо подальшого наукового розроблення теми, а також достовірність результатів забезпечено використанням сукупності філософських, загально- і спеціально-наукових методів, що використовуються у правових дослідженнях. Як основний загальнонауковий метод застосовано діалектичний метод наукового пізнання, історико-правового аналізу.

Постановка завдання. Розглянути особливості електронного доказування при вирішенні окремих цивільних справ. На цій основі вдосконалення існуючих та вироблення нових доктринальних положень, запропонування рішень законодавчого характеру спрямованих на вдосконалення електронного доказування в цивільному судочинстві.

Виклад основного матеріалу. Обрання Україною європейського вектору розвитку, відкриває для держави не тільки шлях до набуття членства в Об'єднаній Європі, а і необхідність у запровадженні сучасних європейських стандартів у національну правову систему. Це стосується і правосуддя.

Як відомо, Європейський Союз займає одне із провідних місць у світі щодо втілення ІТ-технологій в правозастосовну практику. Отже цифровізація судочинства є одним із стандартів європейського правосуддя.

Про необхідність цифровізації європейського правосуддя говорилось ще у Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи від 28 лютого 1984 р. R (84) 5 «Комітет міністрів державам-членам щодо принципів цивільного судочинства, спрямованих на вдосконалення судової системи»: «органи, що здійснюють судочинство – повинні мати в своєму розпорядженні найсучасніші технічні засоби для того, щоб вони мали можливість відправляти правосуддя найефективнішим чином, зокрема шляхом полегшення доступу до різних джерел права, а також шляхом оперативного відправлення правосуддя». Згодом відповідні рекомендації було сформовані у низці інших загальноєвропейських документів, зокрема: рекомендацій Комітету Міністрів Ради Європи: Рекомендація № R (95) 11 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам відносно відбору, обробки, представлення та архівації судових актів у правових інформаційно-пошукових системах, була прийнята Комітетом Міністрів 11 вересня 1995 р. на засіданні № 534 заступників міністрів; Рекомендація Rec (2001) 2 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо побудови та перебудови європейських судових систем та правової інформації в економічний спосіб, яка ухвалена Комітетом Міністрів 28 лютого 2001 року на 743-му засіданні заступників міністрів; Рекомендація Rec (2001) 3 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо надання громадянам судових та інших юридичних послуг із використанням сучасних технологій (ухвалена Комітетом Міністрів 28 лютого 2001 року на 743-му засіданні заступників міністрів); Рекомендація Rec (2003) 14 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам відносно функціональної та сумісності інформаційних систем у сфері юстиції – ухвалена Комітетом Міністрів 9 вересня 2003 року на 851-му засіданні; Рекомендація Rec (2003) 15 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо архівації електронних документів

у правовому європейському секторі, що була ухвалена Комітетом Міністрів 9 вересня 2003 року на 851-му засіданні заступників Міністрів, із відповідними додатками [1].

У контексті вищезазначеного, слід сказати, що серед держав-членів ЄС є ті країні, які займають одне із провідних місць в щодо цифровізації власної системи правосуддя. До таких держав можна віднести

Так, в Естонії ще починаючи з 90-х рр минулого ст. активно проводилась цифровізація всього урядування, у тому числі і судочинства.

Наразі в естонському цивільному процесі існує комплекс процесуальних норм присвячених електронному суду. Електронне доказування теж знайшло своє місця в цивільному процесі Естонії [2, с. 56–60].

Отже, електронний суд, які електронне доказування набуло своєї актуальності для українського правосуддя.

Законом України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» в Цивільний процесуальний кодекс України (надалі – ЦПК України) був внесений § 5, який присвяченій питанню регламентації електронних доказів [3].

Відповідно до ч. 1 ст. 100 ЦПК України *«електронними доказами є інформація в електронній (цифровій) формі, що містить дані про обставини, що мають значення для справи, зокрема, електронні документи (в тому числі текстові документи, графічні зображення, плани, фотографії, відео- та звукозаписи тощо), веб-сайти (сторінки), текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, метадані, бази даних та інші дані в електронній формі. Такі дані можуть зберігатися, зокрема, на портативних пристроях (картах пам'яті, мобільних телефонах тощо), серверах, системах резервного копіювання, інших місцях збереження даних в електронній формі (в тому числі в мережі Інтернет)»* [1].

Втім надалі ЦПК Україні не встановлює особливостей пов'язаних із процедурою використання електронних доказів при вирішенні цивільних спорів, за виключенням питання дослідження доказів судом (ст. 237 ЦПК України).

Судова практика неоднозначно вирішує питання допустимості та належності таких доказів в процесі доказування, тому є доречним ознайомитися з специфікою дослідження електронних доказів в окремих категоріях цивільних справ.

Аналіз ст. 83 ЦПК України свідчить, що законодавець встановив загальні правила щодо подання судових доказів в рамках цивільно-процесуальної форми.

Так, відповідно до вказаної норми – докази подаються до суду: 1) через в суд; 2) одночасно з поданням позову та відзиву; 3) у випадках передбачених законодавством через канцелярію або безпосередньо в залі судового засідання [1].

Втім, більш питання процедури подання електронних доказів висвітлюється в Інструкції з діловодства в місцевих та апеляційних судах.

Інструкція з діловодства в місцевих та апеляційних судах України від 20.08.2019 року , яка є на сьогодні чинною, регламентує реєстрацію як письмових, так і електронних доказів. Дану прогалину законодавець усунув, привівши в відповідність підзаконні нормативно-правові акти відповідно до змін, які відбулися в 2017 році. Згаданий вище акт відсилає до Положення про функціонування окремих підсистем ЄСІТС. Пункт 16 даного Положення передбачає подачу процесуальних документів та доказів в електронній формі. При цьому, включаючи вчинення процесуальних дій в електронній формі, все має відбуватись при допомозі системи ЄСІТС з використанням кваліфікованого електронного підпису, який відповідає власноручному. Проте аналіз даного документу дозволяє зробити висновок, що законодавець не передбачив детальний порядок реєстрації електронних доказів, як до прикладу речових [5].

На наш погляд положення вказаної Інструкції щодо питань подання доказів необхідно вирішити на рівні процесуального закону, а не підзаконного нормативно-правового акта.

У судовій практиці існують різні підходи відносно критеріїв оцінки наданих учасником(ками) процесу електронних доказів.

Так, Верховний Суд у постанові від 25.06.2021 у справі № 643/6581/19 взявши до уваги позиції минулих інстанцій, включаючи дослідження суду апеляційної інстанції, який на підставі належним чином оцінених доказів встановив, що приміщення, яке було предметом спору, фактично перебуває у володінні відповідачів беззаконних на це підстав, а тому правильно зробив висновок про виселення ОСОБА_2 із житла, оскільки право власності позивача підлягає захисту.

За результатом розгляду касаційної скарги суд зробив висновок, що посилання заявника на роздруківки листування у «Viber» не є належним та допустимим доказом на підтвердження укладення договору найму житла в розумінні статей 77–80

ЦПК України, а тому такі доводи є безпідставними [6].

У справі № 202/2965/21 від 17.01.2022, справа щодо стягнення банком коштів, вказав, що копія роздруківки інформації щодо листування з банком через використання месенджеру Whats App, Верховний Суд, розглядаючи касаційну скаргу вказав у власному рішенні, що електронне листування, а саме його роздруківка, не може бути електронним документом (копією електронного документа) відповідно до норми ч. 1 ст. 5 ЗУ «Про електронні документи та електронний документообіг». Таким чином, така роздруківка не може бути доказом, бо не містить електронного підпису, який є обов`язковим реквізитом електронного документа, оскільки у такому разі неможливо визначити адресата повідомлення і зміст такого документа може піддаватись впливу [7].

Отже, як бачимо практика використання електронних доказів при вирішенні цивільних спорів є неоднозначною.

Формування правової одностайності лежить у площині більш детальної процесуальної регламентації порядку використання електронних доказів.

Вказаний підхід у повній мірі корелює із загальними засадами цивільного судочинства, зокрема, ст.ст. 1, 3 ЦПК України, відповідно до яких: «*цивільний процесуальний кодекс України визначає юрисдикцію та повноваження загальних судів щодо цивільних спорів та інших визначених цим Кодексом справ, встановлює порядок здійснення цивільного судочинства. Цивільне судочинство здійснюється відповідно до Конституції України, цього Кодексу, Закону України «Про міжнародне приватне право», законів України, що визначають особливості розгляду окремих категорій справ, а також міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України* [1].

Розглядаючи питання використання електронних доказів хотіли би звернути увагу в на положення ст. 100 ЦПК України відносно надання суду (учасникам процесу) копії електронного доказу(зів).

Так, згідно ч. 3 ст. 100 ЦПК України: «*учасники справи мають право подавати електронні докази в паперових копіях, посвідчених у порядку, передбаченому законом. Паперова копія електронного доказу не вважається письмовим доказом»* [1].

Тут варто зазначити, що процесуальний закон чітко не встановлює відповідно до якого нормативного акта повинен бути засвідчений електронний доказ, що подається в паперовій формі. Зазначена норма ЦПК України є бланкетною.

Подібна законодавча невизначеність створює неоднозначність і на практиці.

У справі № 522/15261/15-ц від 23 січня 2019 року в матеріалах справи були незавірені в передбаченому законодавстві порядку копії листів, які являли собою фактично угоди. Верховний Суд у обґрунтуванні своєї позиції звернувся до положень Національного стандарту України Державної уніфікованої системи документації, Уніфікованої системи організаційно-розпорядчої документації під назваою «Вимоги до оформлювання документів» (ДСТУ 4163-2003 7 квітня 2003 року № 55). Таким чином, аналіз даного акту дав суду можливість зробити висновок, що копії не були засвідчені належним чином оскільки були відсутні відповідні відмітки про засвідчення копії відповідно оригіналу, а тому суд відправив справу на новий розгляд [8].

У даному випадку не можна погодитися з вищою судовою інстанцією щодо завірення копії письмово електронного доказу (листів) відповідно до положень Стандарту, оскільки останній не є законом, а підзаконним актом, а у ст. 100 ЦПК України мова йде про необхідність завірення копії відповідно до закону.

На розвиток викладеного Верховним Судом сформована позиція відносно подання до суду роздруківки електронного доказ: *«роздруківка електронного листування не може вважатись електронним документом (копією електронного документа) в розумінні положень частини першої статті 5 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг», тобто не може вважатися доказом, бо не містить електронного підпису, який є обов'язковим реквізитом електронного документа, оскільки у такому разі неможливо ідентифікувати відправника повідомлення і зміст такого документа не захищений від внесення правок і викривлення (Постанова ВС від 11 червня 2019 року у справі № 904/2882/18, від 24 вересня 2019 року у справі № 922/1151/18, від 28 грудня 2019 року у справі № 922/788/19, від 16 березня 2020 року у справі № 910/1162/19)* [9].

Втім, у вказаному узагальненні Верховного Суду зазначається, що*: на підтвердження заявлених вимог ОСОБА_1 надала скрін-шоти повідомлень з телефону та планшету, роздруківки з Viber, які суд першої інстанції, з яким погодився апеляційний суд, вважав належними та допустимими доказами, які досліджені судами у їх сукупності та яким надана належна правова оцінка*

(Постанова ВС від 13 липня 2020 року у справі № 753/10840/19)» [9].

Як бачимо у цьому питанні «роздруківки електронного доказу» існують різні судові позиції.

На наш погляд, саме вироблені судовою практикою критерії щодо електронних доказів і повинні стати базою для вдосконалення цивільно-процесуального законодавства у цьому плані.

Подальше використання електронних доказів у судочинстві тільки буде розширяться, значну роль, у формуванні доказової бази, вже зараз може відігравати штучний інтелекту, який вже увійшов в суспільне життя. А отже, існує необхідність у вироблені нових підходів щодо застосування ІТ- технологій в судочинстві, з огляду на розвиток таких технологій.

Висновки. Все вищезазначене дає змогу дійти наступного:

– з метою більш ефективного використання електронних доказів в при вирішенні цивільних справ, необхідно окремої уваги приділити процесуальної регламентації електронного доказування;

– положення ч. 3 ст. 100 ЦПК України потребую уточнення щодо порядку посвідчення копії електронного доказу, в контексті визначення загальних засад процедури такого посвідчення;

– електронне доказування все більшу роль буду відігравати в судочинстві, мова йде і про штучний інтелект, а отже, існує необхідність у вироблені нових підходів щодо застосування ІТ-технологій в судочинстві, з урахуванням розвитку таких технологій.

Список літератури:

1. Mason S., Seng D. Electronic Evidence: Fourth Edition / University of London [Electronic resource]. URL: https://surl.gd/jhoqlg (дата звернення: 04.12.2024).
2. Mason S., Rasmussen U. The use of electronic evidence in civil and administrative law proceedings and its affect on the rules of evidence and modes of proof [Electronic resource]. URL: https://rm.coe.int/1680700298 (дата звернення: 04.12.2024).
3. Шабалін А. В. Цивільне судочинство Естонії: законодавчий огляд, порівняльний аналіз: монографія: НДІ інтелектуальної власності НАПрН України. К. : Інтерсервіс, 2021. 196 с.
4. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15 (дата звернення: 10.02.2025).
5. Andrii Shabalin. and all Use digital technologies in judicial proceedings in some countries of Europe and USA. Petita/ Jurnal Kajian IImu Hukum dan syariah. Number 246C/Petita/X/2023. 29/10/2023/ ID 218-Article Text-966-1-4-20230814. URL: https://surl.gd/watvmv (дата звернення: 10.02.2025).
6. Шабалін А. В. Цивільне судочинство Естонії: законодавчий огляд, порівняльний аналіз: монографія: НДІ інтелектуальної власності НАПрН України. К. : Інтерсервіс, 2021. 196 с
7. Закон України: Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів, від 18.10.2023 № 2147a-VII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147%D0%B0-19#Text (дата звернення: 10.02.2025).
8. Про затвердження Інструкції з діловодства в апеляційних і місцевих адміністративних судах : Наказ Держ. суд. адмін. України від 05.12.2006 р. № 155 : станом на 1 січ. 2014 р. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1345-06#Text (дата звернення: 10.02.2025).
9. Постанова Верховного Суду від 25.06.2021 р. Справа 643/6581/19; провадження № 61-17333св20. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/97966695 (дата звернення: 10.02.2025).
10. Постанова Верховного Суду від 17 січня 2022 року у справі № 202/2965/21 про стягнення коштів, отриманих без достатньої правової підстави. URL : http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=102812416&red=100003b0fee4be295f05751ef0bd1c9dc493f5&d=5 (дата звернення: 10.02.2025).
11. Постанова Верховного Суду від 23 січня 2019 року у справі № 522/15261/15-ц. URL : http://reyestr.court.gov.ua/Review/79776115 (дата звернення: 10.02.2025).
12. Судова практика щодо оцінки електронних доказів. Верховний Суд (Суддя Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду, кандидат юридичних наук, доцент Наталія Сакара). URL: https://surl.li/mwlkic (дата звернення: 10.02.2025).

Shabalin A.V. ON THE ISSUE OF CLASSIFICATION OF ELECTRONIC EVIDENCE IN CIVIL JUDICIARY OF UKRAINE

The scientific article is devoted to the study of issues related to the use of electronic evidence in civil proceedings in Ukraine. It is indicated that Ukraine's adoption of the European vector of development opens

not only the way for the state to gain membership in the European Union, but also the need to introduce European standards for the administration of justice, which include digitalization. It is noted that, currently, the United Europe occupies one of the leading places in the introduction of modern technologies into public life, this also applies to the legal sphere. The need for digitalization of European justice was mentioned in the Recommendation of the Committee of Ministers of the Council of Europe of February 28, 1984. R (84) 5 "Committee of Ministers to member states on principles of civil procedure aimed at improving the judicial system": "the bodies administering justice must have at their disposal the most modern technical means in order to enable them to administer justice in the most efficient manner, in particular by facilitating access to various sources of law, as well as by the prompt administration of justice." It is indicated that, for example, in Estonia, since the 1990s, the digitalization of all government, including judicial proceedings, has been actively carried out. Currently, in Estonian civil proceedings there is a set of procedural norms dedicated to e-court. Electronic evidence has also found its place in Estonian civil proceedings. Therefore, e-court, which electronic evidence has become relevant for Ukrainian justice. The Law of Ukraine "On Amendments to the Commercial Procedural Code of Ukraine, the Civil Procedural Code of Ukraine, the Code of Administrative Procedure of Ukraine and Other Legislative Acts" introduced § 5 into the Civil Procedural Code of Ukraine (hereinafter referred to as the CPC of Ukraine), which is devoted to the issue of regulating electronic evidence. Along with this, it is noted that the CPC of Ukraine does not establish any features related to the procedure for using electronic evidence in resolving civil disputes, with the exception of the issue of examining evidence by the court (Article 237 of the CPC of Ukraine). Judicial practice ambiguously resolves the issue of admissibility and relevance of such evidence in the process of proving, therefore it is appropriate to familiarize yourself with the specifics of examining electronic evidence in certain categories of civil cases. It is emphasized that judicial practice also indicates the ambiguity of approaches to the use of electronic evidence in resolving civil cases of claim proceedings, this, in particular, applies to the submission to the court (to the participants in the process) of a paper copy of electronic evidence. Based on the results of the scientific article, theoretical conclusions were formulated, and legislative innovations were proposed aimed at improving the Code of Civil Procedure of Ukraine.

Key words: *civil process, civil proceedings, electronic evidence, proof, use of electronic evidence, protection of intellectual property rights, property law.*

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО, ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 346.7:614.2
DOI https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2025.1/04

Демченко І.С.
Національний медичний університет імені О.О. Богомольця

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ АПТЕЧНИХ МЕРЕЖ В УКРАЇНІ

Ринок роздрібної торгівлі лікарськими засобами характеризується процесами консолідації та концентрації. Результатом цих процесів стало утворення т.зв. «аптечних мереж». У даній статті проаналізовані положення національного законодавства України, а також різні теоретичні підходи до визначення «аптечна мережа».

У статті досліджено питання утворення аптечних мереж пов'язано з нормативно-правовими вимогами щодо володіння та відкриття аптек. Зроблені наступні висновки. По-перше, в Україні немає жодних законодавчих обмежень щодо володіння аптекою, щодо кількості місць провадження господарської діяльності, щодо кваліфікації власників суб'єктів господарювання, які займаються роздрібною торгівлею лікарськими засобами. По-друге, в Україні відсутній критерій власності, щодо регулювання суб'єктів, які можуть володіти аптекою. Форма власності аптек ніяким чином не впливає на формування чи існування аптечних мереж.

У статті для надання визначення «аптечна мережа» проаналізовані наступні аспекти: критерій управління; критерій централізованого постачання; маркетингові угоди у «аптечних мережах»; єдину «торгову назву», дизайн, впізнаваність. Критерій управління. Кожний з аптечних закладів, який входить в мережу, вільний у прийнятті окремих рішень щодо здійснення своєї безпосередньої діяльності, більшість стратегічних рішень щодо функціонування всієї мережі приймаються централізовано на рівні вищого керівництва компанії (центру управління аптечною мережею) і стосуються всіх аптечних закладів мережі. Критерій централізованого постачання. Суб'єкти господарювання, що мають єдиний контракт з постачальником або поставки з аптечного складу мереж. Маркетингові угоди у «аптечних мережах». Маркетингові угоди на вітчизняному фармацевтичному ринку підпали під заборону. Єдина «торгова назва», дизайн, впізнаваність. Якщо кожен з таких суб'єктів господарювання здійснює господарську діяльність відповідно до Ліцензійних умов, на власний розсуд – то використання тих чи інших механізмів співпраці можливе, за умови, якщо така співпраця не порушує вимоги антимонопольного законодавства України.

В результаті у статті робиться висновок, що для визначення аптечної мережі можливо використати різні критерії. Для України є не релевантними критерії розміру, власності, демографічний, географічний, представлення, маркетингові угоди та критерій «доля ринку». Для надання визначення «аптечна мережа» мають значення: критерій управління; інтегрованість з іншими секторами фармацевтичного ринку, єдина «торгову назву», дизайн, впізнаваність. Застосування цих критеріїв не дає можливість надання єдиного визначення «аптечні мережі», яке б враховувало усі особливості, які склались на ринку роздрібної торгівлі лікарських засобів.

Ключові слова: *аптека, фармацевтика, правове регулювання, аптечна мережа, фармацевтична політика, фармацевтичний ринок.*

Постановка проблеми. Ринок роздрібної торгівлі лікарськими засобами характеризується процесами консолідації та концентрації [15, с. 171]. Така консолідація та концентрація здійснюється різними формами та способами. Результатом цих процесів стало утворення т.зв. «аптечних мереж». Станом на ІІІ квартал 2020 року, топ-100 аптечних мереж забезпечують більш 80% товарообігу

[5], що підтверджує значимість функціонування аптечних мереж для національного ринку роздрібної торгівлі лікарськими засобами. Власне й саме словосполучення «аптечна мережа» є широко вживаним у науковій літературі, засобах масової інформації, серед професіоналів фармацевтичної сфери. Проте, невизначеність у національному законодавстві правового статусу «аптечних мереж» викликає доволі часті непорозуміння та певні проблеми правового регулювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед вітчизняний дослідників проблем функціонування аптечних мереж в Україні слід відмітити представників різних напрямків: організації та економіки фармації, юридичного. З поміж опублікованих досліджень відмічаємо роботи таких фахівців: Г.С. Бабічевої, З.М. Мнушко, О.А. Немченко [8, 9, 10], Н.С. Богацької [2], Ж.В. Мала, К.Л. Косяченко, О.В. Посилкіної, Є. Гнедика, В.М.Пашкова [11, 12, 13], О.С. Соловйова [17], Т. Шабельник, Н.О. Гуторова та багатьох інших. Окремо заслуговує на увагу дослідження діяльності Антимонопольного комітету України (надалі – АМКУ) [6].

Постановка завдання. Ціллю даної статті є аналіз положень чинного законодавства на предмет можливості надання визначення «аптечна мережа». Ліцензійні умовами провадження господарської діяльності з виробництва лікарських засобів, оптової та роздрібної торгівлі лікарськими засобами, імпорту лікарських засобів (крім активних фармацевтичних інгредієнтів) (надалі – Ліцензійні умови) містять визначення «аптеки» та «аптечного пункту», зокрема: аптека – заклад охорони здоров'я, основним завданням якого є забезпечення населення, закладів охорони здоров'я, підприємств, установ та організацій лікарськими засобами; аптечний пункт – структурний підрозділ аптеки, який створюється у лікувально-профілактичних закладах та функціонує разом з аптекою відповідно до цих Ліцензійних умов, основним завданням якого є забезпечення населення лікарськими засобами шляхом здійснення роздрібної торгівлі. Визначення «аптечні мережі» на рівні законодавства відсутні. Виходячи з цього, ціллю даної статті є формулювання пропозицій до нормативного визначення «аптечні мережі» в Україні. Також ціллю є дослідження публікацій дослідників з проблематики правового регулювання фармацевтичних закладів загалом, та аптечних закладів, зокрема.

Ціль обумовлює наступні завдання: здійснити аналіз положень чинного законодавства України, що стосується здійснення господарської діяльності з роздрібної торгівлі лікарськими засобами; дослідити та проаналізувати діяльність відповідних державних органів: Державної служби з лікарських засобів та контролю за наркотиками (надалі – Держлікслужби), АМКУ щодо предмету дослідження.

Виклад основного матеріалу. Питання утворення аптечних мереж опосередковано пов'язано з нормативно-правовими вимогами щодо володіння та відкриття аптек. У свою чергу, це обумовлює необхідність звернення до основних положень законодавства.

У ряді досліджень організації фармацевтичного забезпечення населення, зазначається, що є країни, які містять обмеження як щодо кількості аптек, які можуть перебувати у власності особи, так і висувають вимоги, що власником аптеки може бути лише фармацевт [9]. В Україні встановлені вимоги, що керівником аптеки має бути особа з вищою фармацевтичною освітою та визначеним досвідом роботи. Ані діючим Законом України «Про лікарські засоби» (1996 року), ані новим Законом України «Про лікарські засоби» (2022 року), ані Ліцензійними умовами не встановлено обмежень щодо володіння аптекою (слід відмітити, що декілька років тому були законодавчі ініціативи направлені на врегулювання питання власності аптек, які проте не знайшли підтримки у парламенті).

Суб'єкт господарювання (юридична особа у певній організаційно-правовій формі чи фізична особа-підприємець), для здійснення господарської діяльності з роздрібної торгівлі лікарськими засобам зобов'язаний виконувати вимоги Ліцензійних умов. Суб'єкт господарювання може мати як одну аптеку, так і багато аптек, що у термінології Ліцензійних умов визначено як «місце провадження господарської діяльності». Держлікслужба видає суб'єкту господарювання засвідчену копію ліцензії на провадження господарської діяльності з роздрібної торгівлі лікарськими засобами. В Україні немає жодних законодавчих обмежень ані щодо кількості місць провадження господарської діяльності (по суті – аптек), ані вимог щодо кваліфікації власників суб'єктів господарювання, які займаються роздрібною торгівлею лікарськими засобами. Можливо стверджувати, що в Україні відсутній критерій власності, щодо регулювання суб'єктів, які можуть володіти аптекою.

Щодо відкриття аптеки, то Законами та, насамперед Ліцензійними умовами встановлені організаційні, кадрові та інші спеціальні вимоги (напри-

клад, якщо буде здійснюватися виробництво (виготовлення) лікарських засобів в умовах аптеки та/або електронна роздрібна торгівля лікарськими засобами). Будь-яких обмежень щодо потенційної можливості відкриття аптеки у контексті власності Ліцензійними умовами не встановлено.

О.А.Немченко виділяє **критерій власності** (обмеження на право власності аптекою не фармацевтами, кількістю закладів, що належать одній особі), географічні та демографічні критерії раціонального розміщення аптечної мережі [10]. В Україні існує державна, комунальна та приватні форми власності. Аптеки можуть перебувати у державній, комунальній та приватній власності. Форма власності аптеки впливає на відносини між «засновниками» та керівниками аптек, внутрішню організаційну структуру, особливості здійснення діяльності, тощо. Однак, на наш погляд форма власності аптек ніяким чином не впливає на формування чи існування аптечних мереж.

Критерій розміру (кількості аптек). У наукових роботах досліджуються різні аспекти діяльності аптечних мереж, та, зокрема зазначається про їх розмір: дрібні, середні, великі та мега-аптечні мережі [7]. Проте, не зазначаються критерії такої класифікації аптечних мереж. В іншому дослідженні пропонується наступна класифікація аптечних мереж в залежності від кількісного складу торговельних точок: дрібні (2–5 – тут і надалі в лапках – кількість торговельних точок – у відповідності до термінології Ліцензійних умов – «місце провадження господарської діяльності»), середні (6–10), крупні (11–25), великі (26–50) [1, с. 9]. У дослідженні АМКУ [6, с. 72] – малі (2-5), середні (6–10), великі (10-25), великі (так, двічі зазначається «великі» – прим. Автора) (16–50), мегамережі (понад 50). За такого підходу, навіть два місця провадження господарської діяльності – це вже мережа.

Демографічний та географічний критерій. В Україні відсутні демографічні та географічні критерії щодо оцінки можливостей відкриття нових аптек [10, с. 59]. Це, якщо розуміти вимоги до відкриття аптек в залежності від кількості населення на одну аптеку та/або фізичного розташування аптек одна від одної. Очевидно, що вимога Ліцензійних умов, щодо провадження господарської діяльності виключно в межах місць, відомості про які внесена до ліцензійного реєстру, не є критерієм щодо можливостей відкриття аптек. Оскільки такі вимоги відсутні, то в Україні можливі ситуації, коли на одному перехресті будуть знаходитись два-три аптечні заклади. Є, навіть, випадки, коли входи до аптек є сусідні двері.

Критерій представлення (поширення господарської діяльності). Іншим розумінням географічного критерію є представлення аптек в адміністративно-територіальних одиницях. Аптечні мережі можуть бути регіональні (охоплюють до п'яти областей), мультирегіональні (більше п'яти областей в більш ніж двох регіонах) та національні (більше п'ятнадцяти областей у всіх регіонах) [15, с. 172]. У дослідженні АМКУ [6, с. 72], за територією поширення господарської діяльності аптечні мережі можуть бути: локальні (1 область), регіональні (менше п'яти областей), мультирегіональні (більше або дорівнює 5 областям та більше або дорівнює 2 регіонам), національні (всі регіони, більше або дорівнює 100 торговельних точок, більше або дорівнює 15 областей). Принаймні на 2016 рік, інфраструктура аптечного ринку України представлена більшістю середніх локальних мереж [6, с. 72].

Критерій «доля ринку». За даними авторів наукової роботи [14], станом на 2020 рік, топ-5 аптечних мереж володіє 3900 торгових точок (19,5% ринку). Відповідно, за кількістю аптечних точок та долею ринку: юридична особа «Аптека Магнолія» (бренди «АНЦ», «Копійка», «Шар@», «Благодія») займає 12,6% ринку; юридична особа «Гамма-55» (бренд «9-1-1») займає 9,7 ринку; юридична особа «Сириус-95» (бренд «Бажаємо-здоров'я») займає 8,9% ринку; юридична особа «Подорожник» (бренд «Подорожник») займає 6,4% ринку; юридична особа «Фармастор» (бренд «Аптека доброго дня») займає 4,3% ринку.

Критерій «доля ринку» пов'язаний з потенційною загрозою монополізації ринку роздрібної торгівлі лікарськими засобами, вчинення антиконкурентних узгоджених дій суб'єктів господарювання. У цьому випадку слід звернути увагу на законодавство України про захист економічної конкуренції та діяльність органів АМКУ.

Проте, наявна практика АМКУ свідчить, що за участі фармацевтичних компаній, які здійснюють господарську діяльність з роздрібної торгівлі лікарськими засобам, предметом розгляду є справи про: зловживання монопольним (домінуючим) становищем шляхом встановлення завищення цін. Щодо компаній, які здійснюють свою господарську діяльність на фармацевтичному ринку розглядались справи про: (1) антиконкурентні узгоджені дії, які стосуються встановлення цін на лікарські засоби, що реалізуються через

процедури державних або публічних закупівель, (2) антиконкурентні узгоджені дії щодо співпраці з дистриб'юторами та наданні їм знижок на ті чи інші лікарські засоби.

Аптечна мережа: спроба визначення. Голубка В.М. у своєму дисертаційному дослідженні вживає термін «аптечна мережа» у значенні усієї сукупності аптечних закладів, які функціонують на території України [3, с. 52, 56, тощо]. Такий підхід заслуговує на увагу. За такого підходу, аптечну мережу в Україні складатимуть усі аптечні заклади, незалежно від форми власності, які функціонують в Україні.

Науковцями пропонуються різні визначення аптечних мереж, зокрема:

Мережа аптек – це юридична особа, що містить сукупність аптек, які займаються роздрібною реалізацією, працюють безпосередньо від медичних організацій або самостійно без бази у вигляді власного виробництва або перебувають у власності компаній, чи основний бізнес не є аптечними продажами. Серед них – мережі супермаркетів [18, с. 42].

Аптечні мережі … форма співпраці різних учасників ринку фармацевтичної продукції шляхом спільних дій та спільного використання ресурсів з метою досягнення спільних цілей [2, с. 70].

У дослідженні АМКУ [6, с. 70] було надане визначення «аптечних мереж», як сукупність аптечних закладів, консолідація яких відбувається за певними спільними характеристиками, зокрема: (1) централізоване управління бізнес-процесами, здійснюване з офісу мережі; (2) централізоване постачання (єдиний контракт з постачальником або поставки з аптечного складу мережі); (3) загальна маркетинговая політика: асортиментна матриця, схоже розміщення товару на полицях, цінова, промоційна політика тощо; (4) часто використовується єдина торгова назва аптечних закладів, єдиний дизайн, впізнаваність аптечних закладів мережі; (5) обмежений рівень повноважень адміністрації аптечних закладів мережі.

Г.С. Бабічева та З.М. Мнушко пропонують наступну класифікацію типів аптечних мереж: за ступенем інтегрованості з іншими секторами фармацевтичного ринку, в залежності від управління, форми власності, регіонального розвитку, кількісного складу торговельних точок [1, с. 9]. Н.С. Богацька зазначає [2, с. 72], що аптечною мережею може бути сукупність аптечних підприємств (мабуть що точніше – аптек – *прим. Автора*), об'єднаних рядом договірних параметрів, а саме – цілі, засоби, бренд, тощо.

Отже, для надання визначення «аптечна мережа», слід звернути увагу на: критерій управління; інтегрованість з іншими секторами фармацевтичного ринку (критерій централізованого постачання); маркетингові угоди у «аптечних мережах»; єдину «торгову назву», дизайн, впізнаваність.

Критерій управління. У дослідженні АМКУ [6, с. 200], відзначається, що «кожний з аптечних закладів, який входить в мережу, вільний у прийнятті окремих рішень щодо здійснення своєї безпосередньої діяльності, більшість стратегічних рішень щодо функціонування всієї мережі приймаються централізовано на рівні вищого керівництва компанії (центру управління аптечною мережею) і стосуються всіх аптечних закладів мережі».

Н.С. Богацька зазначає про «корпоративні аптечні мережі», в яких дві або більше аптеки, що мають одного власника і єдиний контролюючий орган, який централізовано здійснює закупівлю товару і пропонує схожий асортимент продукції [2, с. 57]. Наприклад, аптеки з централізованою системою обліку, що передбачає підпорядкованість головній організації, наприклад центральній районній аптеці [2, с. 67].

Інтегрованість з іншими секторами фармацевтичного ринку (критерій централізованого постачання). Постачання лікарських засобів до аптек може здійснюватися централізовано або децентралізовано. Як відмічає А.С. Немченко, для аптечних мереж характерні централізоване постачання [8, с. 254]. Говорячи про інтегрованість, … суб'єкти господарювання, що здійснюють виробництво лікарських засобів або оптову торгівлю лікарськими засобами можуть мати власну мережу аптек. На наш погляд, точніше використати підхід АМКУ, згідно якого критерій централізованого постачання – наявність єдиного контракту з постачальником або поставки з аптечного складу мережі.

Маркетингові угоди у «аптечних мережах». Питання функціонування маркетингових угод у сфері роздрібної діяльності заслуговує на окреме наукове дослідження. Маркетингові послуги – послуги з розміщення продукції … в місцях продажу, послуги з вивчення, дослідження та аналізу споживчого попиту, внесення продукції (робіт, послуг) … до інформаційних баз продажу, послуги із збору та розповсюдження інформації про продукцію (роботи, послуги) [16,

пар. 6]. Переважна більшість аптечних мереж, незалежно від форми власності під час організації роздрібної торгівлі лікарськими засобами надають маркетингові послуги [6, с. 204]. Як відмічає В.М. Пашков, помітно, що доходи від надання послуг за маркетинговими договорами склали помітну частку у загальній виручці аптечних мереж [12, с. 61].

Маркетингові угоди – інструмент, завдячуючи якому замовники маркетингових послуг (виробники лікарських засобів, імпортери, торгові представники, маркетингові компанії), формують умовну «мережу» аптек, проте умови кожної маркетингової угоди є індивідуальними. Замовники маркетингових послуг мають певний вплив на промоцію тих чи інших лікарських засобів (та, власне, і парафармацевтичної продукції), проте навряд чи замовники маркетингових послуг впливають / можуть впливати на формування / функціонування аптечних мереж (однак, за позиції АМКУ – це може мати негативні наслідки для конкуренції [6, с. 209]).

На початку 2025 року, з метою забезпечення доступності лікарських засобів для населення України, представниками національних виробників лікарських засобів, дистриб'юторів та аптечних закладів було підписано Декларацію про взаємодію щодо зниження вартості лікарських засобів [4]. Враховуючи необхідність забезпечення доступності лікарських засобів для всіх категорій населення України, Рада національної безпеки і оборони України прийняла Рішення «Про додаткові заходи щодо забезпечення доступності лікарських засобів для українців» від 12 лютого 2025 року. З поміж іншого, з 1 березня встановлена заборона на на здійснення маркетингових послуг, послуг із промоції лікарських засобів, інформаційних та інших послуг, пов'язаних із реалізацією лікарських засобів кінцевому споживачу, до впровадження Кабінетом Міністрів України окремого реферування оптових цін на всі лікарські засоби.

Виходячи з предмету нашого дослідження, можливо зробити висновок, що маркетингові угоди у «аптечних мережах» не можуть використовуватись через їх фактичну заборону.

Єдина «торгова назва», дизайн, впізнаваність. Н.С. Богацька зазначає, що в Україні давно сформувався потужний сегмент господарської діяльності в сфері торгівлі лікарськими засобами, що пройшов етап економічної концентрації і виявляє себе через наявність кількох десятків брендових холдингових аптечних мереж, що налічують в своєму складі не тільки десятки, але і сотні аптечних закладів в масштабі країни, або щонайменше міст-мільйонників [2, с. 29]. Фактично мова йде про юридично самостійні аптечні заклади, об'єднані торговельною маркою. Встановити зв'язок за єдиною «торговою назвою», дизайном аптечних закладів, тим, як сприймають ті чи інші аптеки споживачі – можливо. Але, з іншої сторони – якщо кожен з таких суб'єктів господарювання здійснює господарську діяльність відповідно до Ліцензійних умов, на власний розсуд – то використання тих чи інших механізмів співпраці можливе, за умови, якщо така співпраця не порушує вимоги антимонопольного законодавства України.

Висновки. Вважаю, що стосується визначення «аптечні мережі», то у загальному сприйнятті, «аптечна мережа» сприймається – як сукупність аптечних закладів, що мають на меті отримати надприбутки, використовуючи для цього усі можливі легальні та напів-легальні способи та механізми.

Для визначення аптечної мережі можливо використати різні критерії. При цьому, для України є не релевантними критерії розміру, власності, демографічний, географічний, представлення та критерій «доля ринку». Для надання визначення «аптечна мережа» мають значення: критерій управління; інтегрованість з іншими секторами фармацевтичного ринку, єдина «торгова назву», дизайн, впізнаваність. Маркетингові угоди з 1 березня 2025 року на вітчизняному фармацевтичному ринку, фактично, підпали під заборону. Проте, застосування цих критеріїв не дає можливість надання єдиного визначення «аптечні мережі», яке б враховувало усі особливості, які склались на ринку роздрібної торгівлі лікарських засобів.

Список літератури:

1. Бабічева Г. С., Мнушко З. М. Аналіз сучасних напрямків розвитку ринкової діяльності аптечних підприємств. *Український журнал клінічної та лабораторної медицини.* 2009. Том 4, № 1. С. 7–11.

2. Богацька Н. С. Правове забезпечення торговельної діяльності суб'єктів господарюванняна фармацевтичному ринку: *дисертація на здобуття наукового ступеня кандидат юридичних наук*. Харків: Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. 201 с.

3. Голубка В. М. Механізми регулювання фармацевтичного ринку в Україні: *дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук*. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка. 223 с.

4. Декларація про взаємодію щодо зниження вартості лікарських засобів. 10 лютого 2025 року. Аптечна професійна асоціація України. URL: https://surl.li/dofjcg (дата звернення: 20 лютого 2025 року)

5. Дмитрик К. Інфраструктура аптечного ринку: еволюційний шлях консолідації роздрібного сегмента. *Аптека*. 2020. №. 48(1269). С. URL: https://www.apteka.ua/article/575325. (дата звернення: 20 лютого 2025 року)

6. Звіт за результатами дослідження фармацевтичних ринків (за період 2014 – перше півріччя 2016 р.). Антимонопольний комітет України. Київ: 2016. 240 с. URL: https://amcu.gov.ua/storage/app/sites/1/Docs/doslidzhennya_rynkiv/ %20за%20результатами%20дослідження%20фармринків.pdf (дата звернення: 20 лютого 2025 року)

7. Мала Ж. В., Посилкіна О. В., Нессонова М. М. Аналіз факторів впливу на динаміку конкурентоспроможності аптечних мереж у залежності від їх типу. *Управління, економіка та забезпечення якості в фармації*. 2017. №. 1 (49). С. 57–65.

8. Немченко А. С., Назаркіна В. М., Панфілова Г. Л., та ін. Організація та економіка фармації. Ч. 1. Організація фармацевтичного забезпечення населення: нац. підруч. для студ. вищ. навч. закл./ за ред. А. С. Немченко. Харків: НФаУ: Золоті сторінки, 2015. 360 с.

9. Немченко О. А. Наукове узагальнення сучасних підходів до надання фармацевтичної допомоги населенню в різних країнах світу з традиційною організацією аптечних мереж. *Соціальна фармація в охороні здоров'я.* 2015. Том 1, № 1. С. 38–44.

10. Немченко О. А. Систематизація досвіду функціонування аптечних мереж у країнах з ліберальним підходом до державного регулювання фармацевтичного забезпечення населення. *Соціальна фармація в охороні здоров'я.* 2015. Том 1, № 2. С. 55–64.

11. Пашков В. М. Монополізація аптечних мереж: наслідки та перспективи. *Аптека.* 2018. №. 26 (1147). С. 6–7.

12. Пашков В. М. Правове забезпечення реформи аптечної діяльності: корупційні ризики. Реформування системи охорони здоров'я: корупційні ризики та способи їх усунення : матеріали «круглого столу» (м. Харків, 5 груд. 2019 р.): / за ред. Н. О. Гуторова, В. М. Пашков, В. С. Батиргареєва. Харків, Право, 2019. С. 58–61.

13. Пашков В. М., Гнедик Є. Фармацевтична політика держави в умовах воєнного стану. *Публічне право*. 2022. №. 2 (46). С. 81–90.

14. Попова І. А., Куриленко Ю. Є., Подгайна М. В., та ін. Оцінка конкурентних переваг аптечних мереж в Україні. *Modern Economics*. 2022. №. 31. С. 104–112.

15. Посилкіна О. В., Мала Ж. В. Дослідження тенденцій розвитку аптечних мереж в Україні і факторів їх конкурентоспроможності. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка*". Серія: Логістика. 2018. №. 892. С. 171–178.

16. Про здійснення заходів, спрямованих на розвиток конкуренції, запобігання порушенням законодавства про захист економічної конкуренції: Рекомендації Антимонопольного комітету України № 8-рк від 13 вересня 2018 року. URL: https://surl.li/odieqm (дата звернення: 20 лютого 2025 року)

17. Соловйов О. С. Науково-практичне та теоретичне обґрунтування системи заходів забезпечення фармацевтичного права у сфері обігу, промоції лікарських засобів і парафармацевтичної продукції: *дисертація на здобуття наукового ступеня доктора фармацевтичних наук.* Київ: Національна медична академія післядипломної освіти імені П. Л. Шупика, Національний фармацевтичний університет. 364 с.

18. Шабельник Т. Сучасний стан фармацевтичного ринку України. *Економіст.* 2013. №. 6. С. 40–42.

Demchenko I.S. LEGAL REGULATION OF THE FUNCTIONING OF PHARMACY CHAINS IN UKRAINE

The retail market for medicinal products is characterized by consolidation and concentration processes. As a result of these processes, so-called «pharmacy chains» have emerged. This article analyzes the provisions of Ukraine's national legislation, as well as various theoretical approaches to defining the term «pharmacy chain».

The article examines formation of pharmacy chains is linked to regulatory and legal requirements regarding pharmacy ownership and establishment. The following conclusions have been made. Firstly, In Ukraine, there are no legislative restrictions on pharmacy ownership, the number of business locations, or the qualifications of business owners engaged in the retail trade of medicinal products. Secondly, there is no ownership criterion regulating which entities can own a pharmacy. The form of pharmacy ownership does not influence the formation or existence of pharmacy chains.

In the article, the following aspects were analyzed to define the term «pharmacy chain»: management criteria, centralized supply criteria, marketing agreements within pharmacy chains, and a unified trade name, design, and brand recognition. Management criteria. Each pharmacy within a chain is free to make individual decisions regarding its direct activities. However, most strategic decisions regarding the operation of the entire chain are made centrally by the company's top management (the pharmacy chain's management center) and apply to all pharmacies within the chain. Centralized supply criteria. Business entities that have a single contract with a supplier or receive supplies from the pharmacy chain's warehouse. Marketing agreements within pharmacy chains. Marketing agreements in the domestic pharmaceutical market have been banned. Unified trade name, design, and brand recognition. If each business entity operates in compliance with licensing conditions at its own discretion, certain cooperation mechanisms may be applied, provided they do not violate Ukraine's antitrust laws.

As a result, the article concludes that various criteria can be used to define a pharmacy chain. In Ukraine, criteria such as size, ownership, demographics, geography, market representation, marketing agreements, and market share are not relevant. Instead, defining a pharmacy chain involves considering management criteria, integration with other pharmaceutical market sectors, a unified trade name, design, and brand recognition. However, applying these criteria does not allow for a single definition of «pharmacy chain» that fully accounts for all the characteristics of the retail market for medicinal products.

Key words: *pharmacy, pharmaceuticals, legal regulation, pharmacy chain, pharmaceutical policy, pharmaceutical market.*

УДК 346.91
DOI https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2025.1/05

Ярмоленко О.С.
Донецький державний університет внутрішніх справ

ЕЛЕКТРОННЕ СУДОЧИНСТВО У СПРАВАХ ПРО БАНКРУТСТВО: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У статті досліджується питання електронного судочинства у справах про банкрутство з урахуванням міжнародного досвіду та судової практики. Актуальність теми обумовлена необхідністю модернізації судової системи України через впровадження цифрових технологій, що є важливим кроком до підвищення ефективності правосуддя, зменшення корупційних ризиків та оптимізації судових витрат. Особливо це стає важливим у період війни та економічної кризи, коли багато суб'єктів господарювання стикаються з фінансовими труднощами. Проаналізовано досвід Китайської Народної Республіки, США, Чеської Республіки та Великої Британії щодо впровадження електронних інструментів у судочинство, зокрема у справах про банкрутство. Усі ці країни демонструють успішне застосування сучасних цифрових платформ для автоматизації процесів, забезпечення прозорості та доступності інформації.

Виявлено основні переваги електронного судочинства: скорочення часу розгляду справ, підвищення прозорості процесу, зручність для учасників процесу, особливо в умовах обмежень фізичної присутності. Однак відзначено і значні виклики, зокрема недостатню якісну інфраструктуру, низький рівень цифрової грамотності населення, необхідність забезпечення високого рівня кібербезпеки для захисту конфіденційної інформації, а також недосконалість законодавчої бази.

На основі аналізу міжнародного досвіду запропоновано напрями вдосконалення української системи електронного судочинства у справах про банкрутство. До них належать: впровадження штучного інтелекту для аналізу судових документів та автоматизації процесів; створення єдиної інтегрованої цифрової платформи для управління банкрутствами; впровадження онлайн-торгів для прозорого розподілу активів банкрутів; розвиток електронних засобів комунікації між учасниками процесу; посилення кібербезпеки через впровадження сильних заходів захисту даних, таких як шифрування і регулярний аудит.

Дослідження показало, що електронне судочинство у справах про банкрутство в Україні має значний потенціал для розвитку, але потребує подальших досліджень і вдосконалення з урахуванням міжнародного досвіду та сучасних технологічних тенденцій.

Ключові слова: *електронне судочинство, банкрутство, цифрова трансформація, штучний інтелект, онлайн-аукціони, кібербезпека, автоматизація судових процесів, електронний документообіг, прозорість правосуддя.*

Постановка проблеми. Розвиток будь-якої держави визначається сучасними підходами до впровадження новітніх технологій, в тому числі в систему правосуддя. Впровадження електронного судочинства є важливим кроком до модернізації судової системи, по-перше, з метою зменшення корупційних ризиків, прискорення розгляду справ та зниження судових витрат. По-друге, в умовах війни та економічної кризи багато юридичних та фізичних осіб стикаються з фінансовими труднощами. Електронне судочинство може забезпечити швидший і прозоріший розгляд справ про банкрутство. По-третє, Україна активно впроваджує європейські стандарти в судочинство, а цифровізація процесів є одним із критеріїв відповідності правової системи України нормам ЄС [1, с. 338–341]. Таким чином, електронне судочинство у справах про банкрутство в Україні є перспективним напрямом наукових пошуків та потребує негайного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теми електронного судочинства приділяли увагу такі науковці й практики у галузі права як: В. В. Білоус, О. А. Беляневич, О. В. Бринцев, І. А. Бутирська, А. А. Бутирський, Н. М. Мамченко, Л. М. Ніколенко, О. П. Подцерковний, Н.О. Петренко, В.В. Резнікова, Т. В. Степанова та інші поважні вчені. Але питання електронного судочинства у справах про банкрутство у сучасний період не отримало належної уваги.

Постановка завдання. Таким чином, метою даної статті є дослідження електронного судо-

чинства у справах про банкрутство з врахуванням міжнародного досвіду та судової практики.

Виклад основного матеріалу. Сучасний світ переживає епоху цифрової трансформації, яка охоплює всі сфери життя, включаючи правову систему. Одним із найбільш актуальних напрямків є впровадження електронного судочинства (e-court), яке сприяє підвищенню ефективності, прозорості та доступності правосуддя. Особливо важливим це питання стає у справах про банкрутство, де процеси часто супроводжуються великими обсягами документації, складними фінансовими розрахунками та залученням великої кількості учасників.

Україна впровадила систему «Електронний суд» у 2017 році, яка є частиною Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, що дозволяє подавати документи в електронному вигляді та отримувати інформацію про хід справ, що є актуальним в умовах війни. Для справ про банкрутство, які регулюються Кодексом України з процедур банкрутства (далі – КУзПБ), крім загальних положень, електронне судочинство застосовується, зокрема для аукціонів через електронні торговельні системи з метою прозорості [2].

Не зважаючи на переваги електронного судочинства в Україні (зменшення часу розгляду справ, прозорість процесу, зручність для учасників процесу, що особливо важливо в умовах воєнного стану), воно містить певні виклики, а саме: недостатню якісну інфраструктуру; низький рівень цифрової грамотності серед населення; необхідність забезпечення високого рівня кібербезпеки для захисту конфіденційної інформації; недосконаліть законодавчої бази, яка потребує адаптації до сучасних міжнародних стандартів.

Для подальшого розвитку електронного судочинства в Україні у справах про банкрутство цікавим є досвід інших країн, який можливо запровадити у національне законодавство.

Китайська Народна Республіка (далі – КНР) є одним із лідерів у впровадженні електронного судочинства, модернізації судової системи через впровадження «розумних судів» і електронних систем правосуддя. Верховний Народний Суд КНР наголосив на підвищенні ефективності, прозорості і доступності до правосуддя через розвиток інформаційних технологій. Він підкреслив, що у справах про банкрутство, де швидкість і доступ до інформації є критичними, електронне судочинство може зменшити затримки та витрати, особливо враховуючи зростання кількості таких справ, як показано у звіті за 2023 рік, було розглянуто 29 000 справ про банкрутство на суму 316,7 млрд долларов США [3].

Положення Верховного Народного Суду про електронне судочинство (Provisions of the Supreme People's Court on Online Litigation, 2021) є ключовим для регулювання електронного судочинства, встановлює правила використання онлайн-платформ для всіх категорій справ, включаючи банкрутство [4].

У справах про банкрутство використовується платформа «China Court Online», яка забезпечує:

– автоматизацію процесу подання заяв та реєстрації справ: учасники процесу (боржники, кредитори, адміністратори) реєструються на платформі, надаючи необхідні документи у цифровому форматі; система за допомогою штучного інтелекту перевіряє повноту та правильність поданих документів; після перевірки заяви справа реєструється у суді, і всі учасники отримують доступ до електронного кабінету; документи, пов'язані зі справою, зберігаються в електронному архіві;

– можливість проведення онлайн-слухань через відеоконференції: судді, боржники, кредитори та адміністратори можуть взаємодіяти в режимі реального часу;

– інтеграцію з іншими цифровими системами, такими як реєстри боргів та державні бази даних, що дозволяє отримувати актуальну інформацію; електронна система автоматично аналізує фінансові дані боржника, включаючи активи, заборгованості та кредиторські вимоги; активи боржника продаються через спеціальну платформу «Taobao Judicial Auction», яка інтегрована з судовою системою; учасники аукціонів можуть подавати ставки онлайн, що забезпечує прозорість та конкурентність; судові рішення публікуються на платформі «China Judgments Online», що забезпечує відкритість процесу.

Основними особливостями електронного судочинстві у КНР є: використання «інтернет-судів», які працюють у форматі онлайн-засідань без фізичної присутності сторін; розвиток штучного інтелекту для автоматизації процесів, включаючи аналіз доказів та прогнозування рішень; використання блокчейн-технологій для фіксації доказів і забезпечення їх автентичності.

Верховний Народний Суд КНР зобов'язав суддів під час ухвалення рішень консультуватися зі штучним інтелектом. Він автоматично перевірятиме судові справи на наявність посилань, а також рекомендуватиме закони та постанови, що найбільш відповідають суті спору. Штучний інтелект

скоротив середнє навантаження на суддю більш ніж на третину, заощадив громадянам Китаю 1,7 мільярда робочих годин з 2019 по 2021 рік та понад 300 млрд юанів (45 млрд. доларів США). Також Верховний Народний Суд КНР планує до 2030 року запровадити додатки штучного інтелекту у судовій процес [5].

Електронне судочинство в КНР характеризується високим рівнем контролю з боку держави, що забезпечує швидкість та ефективність процедур.

Отже, електронне судочинство у справах про банкрутство в КНР є прикладом успішного впровадження цифрових технологій у судову систему. Воно базується на чіткій нормативній базі, яка включає закони та регуляторні акти, і охоплює всі етапи процесу: від подання заяв до публікації судових рішень. Основні елементи електронного судочинства, такі як подання документів, проведення слухань, аналіз фінансових даних та електронні торги, забезпечують ефективність, прозорість та доступність процесу. Китайський досвід може стати корисним для України, особливо стосовно впровадження у судовий процес штучного інтелекту та онлайн-аукціонів.

Електронне судочинство в справах про банкрутство в США базується на використанні цифрових технологій для подання документів, управління справами та доступу до інформації. Аналіз законодавства показує, що системи CM/ECF (Case Management/Electronic Case Filing) та PACER (Public Access to Court Electronic Records) є основними платформами, які забезпечують ефективність і прозорість. Кожен суд при розгляді справ про банкрутства може мати свої локальні правила, які деталізують процедури електронного подання. Наприклад, Судовий округ Південного округу Нью-Йорка має детальні інструкції щодо реєстрації в CM/ECF та вимог до файлів [6].

Процедура електронного судочинства США у справах про банкрутство включає такі етапи:

– електронне подання: боржники, адвокати та кредитори можуть подавати заяви про банкрутство, документі, звіти та інші документи через CM/ECF. Це стандартна практика, яка дозволяє сторонам завантажувати документи в цифровому форматі;

– електронне повідомлення: можливість для учасників справи отримувати повідомлення про слухання, рішення та інші оновлення через електронну пошту або через CM/ECF. Це забезпечує швидку комунікацію між судом і учасниками;

– управління справами: CM/ECF забезпечує інструменти для планування слухань, відстеження термінів і управління дедлайнами, що полегшує координацію між суддями, адміністраторами та сторонами;

– проведення слухань: багато судів проводять слухання через відеоконференції, особливо після пандемії COVID-19, використовуючи платформи, такі як Zoom або WebEx. Однак для складних процедур, таких як судові процеси з крупними боржниками, можуть вимагатися фізичні слухання;

– проведення електронних торгів: активи боржника продаються через спеціальні платформи, такі як «Auction.com» або «Sheriff's Auction», які інтегровані з судовою системою; учасники аукціонів можуть подавати ставки онлайн, що забезпечує прозорість та конкурентність;

– доступ до судових записів: через PACER громадськість може отримати доступ до судових записів, включаючи заяви, рішення та протоколи, за певну плату. Сторони справи мають розширений доступ через CM/ECF, що дозволяє їм завантажувати документи та відстежувати хід справи в реальному часі [7].

Американський досвід електронного судочинства може бути корисним для удосконалення українського законодавства стосовно проведення розгляду справи, надання документів та доступу до судових записі.

Чеська Республіка є однією із країн Європейського Союзу, яка активно впроваджує електронні інструменти у судочинство, включаючи справи про банкрутство. Правове регулювання електронного судочинства у справах про банкрутство базується на Законі № 182/2006 «Про неспроможність» (Insolvenční zákon), який визначає процедури та умови розгляду справ про банкрутство.

Основною платформою для електронного судочинства у справах про банкрутство є ISIR (Information System on Insolvency Proceedings), яка забезпечує: реєстрацію заяв про банкрутство, автоматизацію процесу подання документів, інтеграцію з державними реєстрами (наприклад, реєстр компаній та податковий реєстр), можливість проведення електронних торгів активами боржників, голосування для кредиторів за допомогою електронної системи, автоматизацію фінансових розрахунків, аналіз фінансових даних боржника, включаючи активи, заборгованості та кредиторські вимоги, публікацію всіх судових рішень та документів.

Розгляд справ здійснюється через відеоконференції, що дозволяє залучати учасників з різних регіонів, взаємодіяти всім учасникам справи в режимі реального часу [8].

Для України, яка прагне модернізувати судову систему через систему «Електронний суд», досвід Чехії може бути корисним, особливо в умовах війни, коли фізична присутність у судах може бути обмеженою. На основі аналізу чеської моделі можна виділити наступні положення, які можуть бути впроваджені в українське судочинство: автоматизація фінансових розрахунків, інтеграція з державними реєстрами, використання спеціалізованого програмного забезпечення для автоматизації таких процесів, як реєстрація та обробка документів, що дозволить оптимізувати роботу судів та знизити навантаження на працівників.

Велика Британія, як країна з розвиненою судовою системою, активно впроваджує цифровізацію через програму реформ судів, зокрема через HM Courts and Tribunals Service, в тому числі стосовно розгляду справ про банкрутство.

Основними нормативними актами, що регулюють електронне судочинство у справах про банкрутство у Великій Британії, є:

Insolvency Act 1986 – основний закон, що регламентує процедуру банкрутства фізичних та юридичних осіб;

Insolvency Rules 2016 – встановлюють детальні процесуальні правила щодо провадження у справах про банкрутство, включаючи електронне подання документів;

Electronic Communications Act 2000 – забезпечує правову основу для використання електронних платформ у судовій системі, включаючи справи про банкрутство, встановлює стандарти безпеки даних та конфіденційності;

The Courts and Tribunals (Electronic Court Files and Electronic Filing) Rules 2021 – забезпечують правову основу для електронного документообігу в судах Великої Британії;

Practice Direction 51O – The Electronic Working Pilot Scheme – експериментальна програма, яка дозволяє повністю електронний документообіг у деяких судах.

Процедура електронного судочинства у справах про банкрутство у Великій Британії включає:

– електронне подання документів: сторони, такі як боржники, кредитори чи їхні представники, можуть подавати заяви, докази, вимоги та інші документи через платформу CE-File (Court Electronic Filing), особливо для справ у Вищому Суді. Для індивідуальних банкрутств, які часто розглядаються в окружних судах, електронне подання доступне через онлайн-систему HM Courts and Tribunals Service, як зазначено в «Guide to bankruptcy» [9];

– електронне повідомлення: сторони можуть отримувати повідомлення про слухання, рішення та інші оновлення через електронну пошту, якщо вони дали згоду, або через систему CE-File. Це забезпечує швидку комунікацію, але вимагає згоди, що може обмежувати застосування;

– проведення слухань: багато судів, включаючи Суд неплатоспроможності та компаній, проводять слухання через відеоконференції, особливо для статусних конференцій чи рутинних процедур, з використанням платформ, таких як Zoom, Microsoft Teams чи власних систем судів. Це стало стандартною практикою після пандемії COVID-19, але може залежати від рішення суду;

– управління справами: система CE-File забезпечує інструменти для планування розгляду справи, відстеження термінів і управління дедлайнами, що полегшує координацію між суддями, адміністраторами та сторонами. Використання цифрових алгоритмів дозволяє перевірити відповідність поданих документів та прискорити їх обробку;

– доступ до інформації: через портали, такі як HM Courts and Tribunals Service, авторизовані сторони можуть отримувати доступ до судових записів, включаючи документи та рішення, що підвищує прозорість. Громадськість має обмежений доступ до відкритої інформації, з урахуванням конфіденційності [10].

На основі аналізу британської системи, можна запропонувати такі положення для впровадження в українське судочинство: посилення кібербезпеки [11, с. 118–122], а саме, впровадити сильні заходи захисту даних, такі як шифрування і регулярний аудит, враховуючи підвищені кібератаки під час війни.

Висновки. Аналіз міжнародного досвіду, зокрема Китайської Народної Республіки, США, Чеської Республіки та Великої Британії, демонструє, що електронне судочинство у справах про банкрутство базується на сучасних цифрових платформах, які забезпечують автоматизацію процесів, прозорість та доступність інформації. Кожна з цих країн має свої унікальні підходи, але всі вони спрямовані на підвищення ефективності судових процедур, зменшення часу розгляду справ та забезпечення зручності для учасників процесу.

Попри очевидні переваги електронного судочинства, існують певні виклики, зокрема необхідність вдосконалення законодавчої бази, підвищення рівня цифрової грамотності населення, покращення кібербезпеки та розбудова якісної технологічної інфраструктури. Для ефектив-

ного впровадження електронного судочинства у справах про банкрутство в Україні доцільним є врахування найкращих міжнародних практик, зокрема: використання штучного інтелекту для аналізу судових документів та автоматизації процесів; створення єдиної інтегрованої цифрової платформи для управління банкрутствами; впровадження онлайн-торгів для прозорого розподілу активів банкрутів; розвиток електронних засобів комунікації між учасниками процесу.

Таким чином, електронне судочинство у справах про банкрутство в Україні є перспективним напрямом розвитку правової системи, який потребує подальших досліджень і вдосконалення з урахуванням міжнародного досвіду та сучасних технологічних тенденцій.

Список літератури:

1. Ніколенко Л.М. Електронне правосуддя як спосіб підвищення ефективності судового розгляду. *Науковий Вісник Ужгородського Національного Університету.* 2022. № 71. С. 338–341.
2. Кодекс України з процедур банкрутства : Закон України від 18 жовтня 2018 р. № 2597-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 19. Ст. 74.
3. Xiuchao Yin, Sitong Zhang, Ting Li. China's bankruptcy law system moves toward maturity. *Asia Business Law Journal.* URL: https://law.asia/enterprise-bankruptcy-law-china/
4. Provisions of the Supreme People's Court on Online Litigation, 2021. URL: https://www.chinalawtranslate.com/en/the-supreme-peoples-courts-provisions-on-several-issues-related-to-trial-of-cases-by-the-internet-courts/
5. Stephen Chen. China's court AI reaches every corner of justice system, advising judges and streamlining punishment. URL: https://www.scmp.com/news/china/science/article/3185140/chinas-court-ai-reaches-every-corner-justice-system-advising
6. US District Court for the Southern District of New York – Bankruptcy. URL: https://www.nysb.uscourts.gov/
7. U.S. Bankruptcy Code (11 U.S.C.). URL: https://www.law.cornell.edu/uscode/text/11
8. Zákon o úpadku a způsobech jeho řešení (insolvenční zákon). Zákon č. 182/2006 Sb. URL: https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-182
9. Guide to Bankruptcy. Updated 9 January 2025 URL: https://www.gov.uk/government/publications/guide-to-bankruptcy/guide-to-bankruptcy
10. Insolvency Act 1986. URL: https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1986/45/contents
11. Ніколенко Л.М. Правове регулювання цифрової трансформації бізнесу у Великій Британії: *Треті наукові читання пам'яті професора Пронської Граціелли Василівни*: Міжнар. наук.-практ. конф.: (12 квітня 2024 р., м. Київ) / За заг. ред.: В.В. Поєдинок, А.С. Головачової. Київ: Видавництво Ліра-К, 2024. С. 118–122.

Iarmolenko O.S. ELECTRONIC JUSTICE IN BANKRUPTCY CASES: CHALLENGES AND PROSPECTS

The article examines the issue of electronic justice in bankruptcy cases, taking into account international experience and judicial practice. The relevance of the topic is due to the need to modernize the judicial system of Ukraine through the introduction of digital technologies, which is an important step towards increasing the efficiency of justice, reducing corruption risks and optimizing legal costs. This becomes especially important during times of war and economic crisis, when many business entities face financial difficulties. The experience of the People's Republic of China, the USA, the Czech Republic and the United Kingdom in implementing electronic tools in legal proceedings, in particular in bankruptcy cases, is analyzed. All these countries demonstrate the successful use of modern digital platforms to automate processes, ensure transparency and accessibility of information.

The main advantages of electronic justice are identified: reducing the time for considering cases, increasing the transparency of the process, convenience for participants in the process, especially in conditions of limited physical presence. However, significant challenges were also noted, including insufficient quality infrastructure, low level of digital literacy of the population, the need to ensure a high level of cybersecurity to protect confidential information, as well as the imperfection of the legislative framework.

Based on an analysis of international experience, directions for improving the Ukrainian system of electronic justice in bankruptcy cases were proposed. These include: the introduction of artificial intelligence for the analysis of court documents and automation of processes; the creation of a single integrated digital platform for bankruptcy management; the introduction of online auctions for the transparent distribution of bankrupt assets; the development of electronic means of communication between participants in the process;

strengthening cybersecurity through the introduction of strong data protection measures, such as encryption and regular auditing.

The study showed that electronic justice in bankruptcy cases in Ukraine has significant potential for development, but requires further research and improvement, taking into account international experience and modern technological trends.

Key words: *e-justice, bankruptcy, digital transformation, artificial intelligence, online auctions, cybersecurity, automation of legal processes, electronic document flow, transparency of justice.*

ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО; АГРАРНЕ ПРАВО; ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО; ПРИРОДОРЕСУРСНЕ ПРАВО

УДК 349.6
DOI https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2025.1/06

Пилипенко П.Д.
Львівський національний університет імені Івана Франка

Рим О.М.
Львівський національний університет імені Івана Франка

Шпарик Н.Я.
Львівський національний університет імені Івана Франка

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО КУРСУ ТА ЙОГО РОЛЬ У ТРАНСФОРМАЦІЇ ПІДХОДІВ ДО ЕКОЛОГІЧНОГО КОНТРОЛЮ ТА ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто правові аспекти реалізації Європейського зеленого курсу в контексті впливу його ключових положень на трансформацію підходів до здійснення екологічного контролю та управління земельними ресурсами в Україні, а також визначення напрямів адаптації цих стратегій до національних умов у контексті євроінтеграції України. Визначено, що Регламент (ЄС) 2018/841 та План дій щодо нульового забруднення води, повітря та ґрунту є взаємопов'язаними актами ЄС, які комплексно доповнюють вимоги, встановлені Європейським зеленим курсом, зокрема у сфері збереження біорізноманіття, збалансованого землекористування та регулювання викидів парникових газів.

У статті досліджено взаємозв'язок між стандартами екологічної політики Європейського зеленого курсу та національною системою державного екологічного контролю України, зокрема у контексті гармонізації національного законодавства з положеннями Регламенту (ЄС) 2018/841, який регулює викиди та поглинання парникових газів у секторах землекористування та лісового господарства.

Результати дослідження свідчать про необхідність комплексного підходу до реформування екологічного контролю та сфери землекористування в Україні, що включає гармонізацію національного законодавства зі стандартами, які передбачені стратегічними документами ЄС; посилення повноважень органів державного екологічного контролю з урахуванням кліматичного компоненту; запровадження екологічно відповідального та збалансованого управління земельними ресурсами.

З'ясовано, що процес адаптації національного законодавства України до вимог Європейського зеленого курсу одночасно сприяє виконанню міжнародних зобов'язань держави, зокрема у контексті імплементації положень Паризької угоди щодо скорочення викидів парникових газів та забезпечення кліматичної нейтральності.

Ключові слова: *Європейський Союз, екологічний контроль, збалансований розвиток, екологічні обмеження, право ЄС, євроінтеграція, земельні ресурси, земельні відносини, землекористування.*

Постановка проблеми. Європейський зелений курс є стратегічною ініціативою Європейського Союзу, спрямованою на досягнення кліматичної нейтральності до 2050 року та забезпечення збалансованого розвитку через реформування підходів до охорони довкілля та управління природ-

ними ресурсами. Однією з ключових складових цієї ініціативи є трансформація підходів до здійснення екологічного контролю та впровадження збалансованих практик землекористування.

Для України, яка перебуває на шляху євроінтеграції, адаптація принципів Європейського зеленого курсу є не лише викликом, але й важливою передумовою модернізації екологічної політики, що включає впровадження сучасних механізмів моніторингу, зменшення впливу сільськогосподарської діяльності на довкілля та забезпечення раціонального використання земельних ресурсів. Щоправда, імплементація цих принципів може бути ускладнена, зокрема через триваючу агресію росії проти України та воєнні дії, які обмежують доступ до земельних ресурсів та природних територій, або ж спричиняють їхнє замінування. Окрім цього, актуальними і надалі залишаються виклики щодо необхідності реформування системи державного екологічного контролю та ефективності такого контролю [12, с. 243].

Таким чином, актуальність проблеми зумовлена необхідністю аналізу впливу Європейського зеленого курсу на реформування підходів до екологічного контролю та землекористування в Україні, визначення ключових викликів і розробки рекомендацій для адаптації цих стратегій до національних умов.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Характеристика складових Європейського зеленого курсу та його значення для реформування національних політик у сфері охорони довкілля була предметом досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Зокрема, питання впливу Європейського зеленого курсу на адаптацію національного законодавства до стандартів ЄС розглядали такі правники-науковці, як Г. В. Анісімова, В. Л. Бредіхіна, Н. Г. Гахович, А. П. Гетьман, І. І. Дороніна, Н. С. Криштоф, О. М. Кушніренко, К. В. Мануілова, П. П. Несенко А. І. Швець, та інші [11, с. 281]. Теоретичні аспекти збалансованого розвитку, зокрема у контексті інтеграції екологічних стандартів у національні політики, активно досліджувалися вітчизняними науковцями, серед яких Г. І. Балюк, Ю. Бережна, М. Я. Ващишин, Т. Галушкіна, С. Денисюк, І. В. Заблодська, О. В. Лазарєва, Н. Р. Малишева, Л. Мусіна, Ю. Огаренко, В. І. Олещенко, В. Потапенко, Є. П. Суєтнов, І. Яковлев, та інші. Особливої уваги, на думку І. І. Дороніної та Н. С. Криштофа, заслуговують праці професора Едварда Б. Барб'є, одного з провідних дослідників глобальних довкіллєвих проблем. У його роботах проаналізовано взаємозв'язок між екологічними викликами та збалансованим розвитком, а також запропоновано рекомендації щодо побудови ефективної "зеленої економіки" [8].

Водночас у контексті України залишається недостатньо розкритою проблематика адаптації ключових положень Європейського зеленого курсу, зокрема Плану дій щодо нульового забруднення води, повітря та ґрунту, до національних умов. Наведене підкреслює необхідність подальшого дослідження правових аспектів імплементації стратегічних документів ЄС у сфері екологічного контролю та землекористування, а також пошуку оптимальних механізмів для їх впровадження в українське законодавство. Таким чином, зважаючи на актуальні євроінтеграційні процеси в Україні та потребу адаптації національного законодавства до *acquis ЄС* ці питання вимагають ґрунтовного вивчення на доктринальному рівні.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження впливу ключових положень Європейського зеленого курсу на трансформацію підходів до управління земельними ресурсами та здійснення екологічного контролю в Україні, а також визначення напрямів адаптації цих стратегій до національних умов у контексті євроінтеграції.

Виклад основного матеріалу. Європейська Комісія серед важливих стратегічних документів ЄС щодо охорони довкілля виокремлює Політику ЄС з кругової економіки; Стратегію біологічного різноманіття ЄС до 2030 року; План дій щодо нульового забруднення води, повітря та ґрунту; 8-у Програму дій з навколишнього природного середовища; та Європейський зелений курс [6]. Наведені стратегічні документи є важливими як для держав-членів ЄС, так і для України з огляду на те, що можуть вплинути на законодавче регулювання здійснення заходів державного екологічного контролю в цих державах та підходи до реагування на існуючі та нові довкіллєві виклики держав-членів ЄС та за межами ЄС.

Одним із найбільш глобальних стратегічних довкіллєвих документів ЄС варто назвати *Європейський зелений курс (European Green Deal)*, який є ініціативою ЄС, спрямованою на переформатування Європи у кліматично-нейтральний континент до 2050 року. Що важливо, вже на етапі розробки цього документа була закладена амбітна ціль – налагодження співпраці у цьому напрямку з усіма країнами Європи, незалежно від їхнього статусу в ЄС. Так, Європейський зелений курс передбачає: "Екологічні амбіції Зеленої угоди не будуть досягнуті самотужки Європою.

Причини зміни клімату та втрати біорізноманіття є глобальними і не обмежені національними кордонами. ЄС може використати свій вплив, досвід і фінансові ресурси, щоб мобілізувати своїх сусідів і партнерів, щоб вони приєдналися до нього на стабільному шляху". Враховуючи наведене, можна виснувати, що цей документ має особливе значення для України, адже відіграє ключову роль у формуванні національної стратегії щодо кліматичної нейтральності та інтеграції її до європейської екологічної політики [1; 7].

Європейський зелений курс визначає комплекс стратегічних цілей, спрямованих на досягнення сталого розвитку та забезпечення ефективної охорони довкілля у державах-членах ЄС. Особливу увагу у цьому контексті приділено питанням екологічного контролю та землекористування, що є ключовими елементами загальної політики ЄС щодо збереження природних ресурсів, адаптації до змін клімату та досягнення кліматичної нейтральності.

У контексті реалізації політики Європейського зеленого курсу, реформування сфери землекористування є ключовим елементом для забезпечення досягнення амбітних цілей ЄС щодо скорочення викидів парникових газів. Ключовою складовою реформ відповідно до Європейського зеленого курсу є гармонізація національних політик держав-членів із оновленим законодавством про клімат, який має враховувати зміни в секторах землекористування та лісового господарства. Нові підходи в управлінні земельними ресурсами, запропоновані в рамках політики Європейського зеленого курсу, мають бути зосереджені на створенні стійкої, ефективної та екологічно відповідальної системи землекористування, яка би відповідала основним принципам концепції збалансованого розвитку. Особливу увагу в документі приділено запровадженню таких практик, як органічне землеробство, агролісоводство, які спрямовані на підвищення ефективності використання земельних ресурсів і зменшення їхнього негативного впливу на довкілля.

Регламент (ЄС) 2018/841 Європейського Парламенту та Ради від 30 травня 2018 року є основним нормативно-правовим актом, який встановлює правила щодо включення викидів та поглинання парникових газів, пов'язаних із землекористуванням, зміною землекористування та лісовим господарством, до кліматично-енергетичної рамки Європейського Союзу на період до 2030 року. Документ був переглянутий з метою забезпечення його відповідності цілям Європейського зеленого курсу, спрямованого на досягнення кліматичної нейтральності ЄС до 2050 року [4].

Варто зауважити, що використання практик збалансованого управління можуть сприяти пом'якшенню наслідків зміни клімату декількома способами, зокрема шляхом скорочення викидів, а також завдяки підтримці та збільшенню поглиначів і запасів вуглецю [4]. Так, одним із таких поглиначів виступають, зокрема, земельні ресурси. У преамбулі Регламенту (п. 5) зауважується, що "сектор землекористування та лісового господарства має потенціал для надання довгострокових кліматичних переваг і, таким чином, сприяти досягненню цілі Союзу щодо скорочення викидів парникових газів, а також довгостроковому досягненню кліматичних цілей Паризької угоди". Зазначене свідчить про безпосередню узгодженість кліматичної політики Європейського Союзу із цілями Паризької угоди.

Відповідно, Україна, як сторона Паризької угоди, має здійснювати адаптацію своєї політики управління земельними ресурсами з урахуванням принципів збалансованого розвитку, скорочення викидів парникових газів та підвищення їх поглинання. У цьому контексті імплементація норм законодавства ЄС у національну правову систему не лише сприяє гармонізації національного законодавства, але й забезпечує виконання Україною її міжнародних кліматичних зобов'язань, передбачених Паризькою угодою.

Враховуючи це, імплементація нових підходів Європейського зеленого курсу матиме суттєвий вплив на реформування системи землекористування в Україні. Так, одними з визначальних і важливих для України є збільшення частки органічного землеробства, що сприятиме відновленню земельних ресурсів, враховуючи, що частина з них перебуває у складному стані внаслідок воєнних дій. Збільшення частки органічного землеробства сприятиме збереженню природних територій та зменшенню виснаження земельних ресурсів.

Попри безумовні позитивні наслідки переходу до використання підходів, запропонованих Європейським зеленим курсом у сфері землекористування, Україна все ж може постати перед низкою викликів. Одним із них є перехід до зеленого сільського господарства, включаючи стратегію "від ферми до виделки". Посилення екологічних вимог до сільськогосподарської продукції, що імпортується на ринок Європейського Союзу, створює значні виклики для українських виробників. Зростання нетарифних торговельних бар'єрів,

зумовлене підвищеними стандартами безпечності продукції, необхідністю адаптації до нових технічних регламентів її виробництва, вимагає суттєвих фінансових витрат, модернізації виробничих процесів та перегляду технологій агровиробництва. Це, своєю чергою, потребує комплексного підходу з боку держави та бізнесу щодо гармонізації національних стандартів із вимогами ЄС для забезпечення конкурентоспроможності української продукції на міжнародному ринку [9, с. 58].

У цьому контексті актуальним постає питання розроблення політик, спрямованих на забезпечення балансу між публічними та приватними інтересами у сфері охорони довкілля. У своїх дослідженнях Г. В. Мороз наголошує на ключовій ролі держави у гарантуванні публічних екологічних інтересів, підкреслюючи, що цей обов'язок не може бути підпорядкований виключно приватним економічним вигодам. Водночас дослідниця акцентує увагу на тому, що приватний та публічний екологічні інтереси не є взаємовиключними, оскільки обидва спрямовані на досягнення єдиної стратегічної мети – збереження безпечного довкілля [10, с. 98]. У зв'язку з цим державний екологічний контроль повинен забезпечувати ефективну гармонізацію цих інтересів, стимулюючи екологічно відповідальну поведінку суб'єктів господарювання шляхом застосування належних правових інструментів. Такий підхід сприятиме підвищенню ефективності екологічної політики, забезпечуючи дотримання екологічних стандартів та інтеграцію принципів збалансованого розвитку у сферу природокористування.

Регламент також передбачає, що політики та законодавство держав у сфері землекористування має відповідати та узгоджуватись з цілями *Стратегії біорізноманіття ЄС до 2030 року* (*EU Biodiversity Strategy for 2030*).

Так, у світлі наведеного, у правовій площині уваги потребує питання посилення механізмів управління земельними відносинами через інтеграцію принципів збалансованого розвитку в земельне законодавство [3, с. 1597].

До нині мають місце дискусії щодо необхідності розвивати спроможність екологічного інспектування на інституційному рівні ЄС. Незважаючи на те, що Європейський Парламент неодноразово звертав увагу на наявність та розвиток інспекційного потенціалу на рівні ЄС, більшість країн-членів ЄС скептично ставилися до ідеї надання інституціям ЄС інспекційних повноважень в екологічній сфері [5]. Окрім цього, актуальними довкіллєвими стратегіями також не приділяється цьому питанню належної уваги, що свідчить про збереження децентралізованого підходу до екологічного контролю. Водночас, на наше переконання, зростання довкіллєвих викликів, таких як кліматичні зміни, деградація земель та забруднення природних ресурсів, вимагає перегляду ефективності існуючих механізмів екологічного інспектування в межах ЄС.

У цьому контексті важливим напрямом розвитку є посилення координації між державами-членами та інституціями ЄС, що передбачає удосконалення методів моніторингу, обміну екологічними даними та підвищення професійної підготовки інспекторів. Крім того, створення єдиних стандартів екологічного контролю та забезпечення їх узгодженості на міждержавному рівні сприятиме підвищенню ефективності екологічного управління у державах-членах та країнах-кандидатах на вступ до ЄС, зокрема в Україні.

З інституційної точки зору важливим кроком є інтеграція кліматичного компоненту при формуванні та реалізації політики державного екологічного контролю для забезпечення ефективного реагування на виклики, пов'язані з деградацією земель та змінами у сфері землекористування. Сьогодні ці положення здебільшого мають декларативний характер, що ускладнює їхнє практичне впровадження. Посилення кліматичного аспекту екологічного контролю має охоплювати ширший спектр регулюючих органів, зокрема Державну екологічну інспекцію України, Державну службу геодезії, картографії та кадастру та інші уповноважені органи у сфері державного екологічного контролю.

Додатково на цьому наголошує і План дій ЄС щодо нульового забруднення повітря, води та ґрунту, який передбачає посилення інституційної спроможності державних органів у сфері екологічного контролю. Зокрема, цей документ визначає необхідність забезпечення ефективного контролю за виконанням екологічних норм, дотриманням лімітів викидів, стандартів якості води, директив щодо чистоти повітря та охорони ґрунтів. Враховуючи це, подальший розвиток системи екологічного контролю в Україні має відповідати зазначеним стандартам, що сприятиме її гармонізації з європейськими вимогами та підвищенню ефективності природоохоронної політики [2].

Висновки. Розглянутий в межах цієї наукової розвідки фокус Європейського зеленого курсу та інших стратегічних документів ЄС свідчить про те, що у наступні роки все більше уваги буде приділено заходам державного екологічного контр-

олю в силу підвищення порогових значень стандартів та нормативів у різних сферах, зокрема в частині землекористування та здійснення екологічного контролю. Водночас, наразі ЄС не планує створювати систему екологічного контролю на наднаціональному рівні за допомогою Європейської Комісії.

Важливо зауважити, що у політиці та праві Європейського Союзу спостерігається посилення екологічних вимог, зокрема у сфері землекористування. Враховуючи це, необхідно активізувати процес гармонізації довкіллєвого законодавства України з європейськими стандартами, зокрема, щодо наближення національного законодавства до положень Регламенту (ЄС) 2018/841, який встановлює вимоги до обліку викидів та поглинань парникових газів у секторі землекористування та лісового господарства. Таким чином, адаптація принципів Європейського зеленого курсу до національних умов України є важливим етапом реформування системи екологічного контролю та землекористування, що сприятиме екологічній стійкості, збереженню природних ресурсів та виконанню міжнародних зобов'язань України у сфері охорони довкілля.

Список літератури:

1. EU Biodiversity Strategy for 2030: Bringing nature back into our lives: of 01.05.2021. URL: https://surl.li/dnaqde (date of access: 13.12.2024).
2. Pathway to a Healthy Planet for All EU Action Plan: 'Towards Zero Pollution for Air, Water and Soil': Communication of 12.05.2021 no. COM/2021/400 final. URL: https://surl.li/cvpnsj (date of access: 13.12.2024).
3. Pylypenko, P., Vashchyshyn, M., Fedorovych, V., Naida, K., Kolisnichenko, R.. Legal security of land relations in the system of sustainable development. International Journal of Sustainable Development and Planning. 2023. Vol. 18. No. 5. PP. 1597–1604.
4. Regulation (EU) 2018/841 of the European Parliament and of the Council of 30 May 2018 on the inclusion of greenhouse gas emissions and removals from land use, land use change and forestry in the 2030 climate and energy framework, and amending Regulation (EU) No 525/2013 and Decision No 529/2013/EU: Regulation of 30.05.2018 no. 2018/841. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2018/841/oj/eng (date of access: 02.02.2025).
5. Review of Recommendation 2001/331/EC: Resolution of 10.10.2008 no. P6_TA.2008.0568, para. 5. URL: https://surl.gd/mopogx (date of access: 13.12.2024).
6. Strategic Plan 2020-2024. Directorate General Environment. European Commission. URL: https://commission.europa.eu/system/files/2020-10/env_sp_2020_2024_en.pdf (date of access: 13.12.2024).
7. The European Green Deal: Communication of 11.12.2019 no. COM/2019/640 final. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM:2019:640:FIN (date of access: 13.12.2024).
8. Дороніна І. І., Криштоф Н. С. Запровадження «зеленого курсу» як інструменту системних змін для сталого розвитку. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2020. № 11. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1848 (дата звернення: 02.02.2025).
9. Європейський зелений курс: можливості та загрози для України: аналітичний документ. Dixi Group. 2020. 74 с. URL: https://surl.li/qybiyv (дата звернення: 02.02.2025).
10. Мороз Г.В. Взаємодія публічних і приватних інтересів в екологічному праві України: монографія. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2022. 353 с. URL: https://surl.li/tucfcy (дата звернення: 20.01.2025).
11. Пилипенко І.С., Пашкова Н.В., Зленко О.О. Європейський зелений курс: проблеми впровадження окремих складових в Україні. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 10. С. 281–285. URL: http://lsej.org.ua/10_2023/66.pdf (дата звернення: 02.02.2025).
12. Росохата Д. І. Перспективи реформування державного екологічного контролю. Актуальні проблеми земельного, аграрного, екологічного та природоресурсного права: матеріали науково-практичної конференції з нагоди 65-річчя викладання навчальних дисциплін земельно-правового, аграрно-правового та еколого-правового спрямування в Національному університеті імені Ярослава Мудрого (10 грудня 2021 року). Харків: Юрайт, 2021. С. 242–246.

Pylypenko P.D., Rym O.M., Shparyk N.Ya. LEGAL ASPECTS OF THE EUROPEAN GREEN DEAL AND ITS ROLE IN TRANSFORMING APPROACHES TO ENVIRONMENTAL CONTROL AND LAND USE IN UKRAINE

The article examines the legal aspects of the implementation of the European Green Deal in the context of its impact on transforming approaches to environmental control and land resource management in Ukraine, as well as defining the directions for adapting these strategies to national conditions within the framework of Ukraine's European integration. It is determined that the Regulation (EU) 2018/841, and the Action Plan for

Zero Pollution of Air, Water, and Soil are interrelated EU acts that collectively complement the requirements established by the European Green Deal, particularly in the areas of biodiversity conservation, sustainable land use, and greenhouse gas emission regulation.

The study explores the relationship between the environmental policy standards of the European Green Deal and Ukraine's national system of state environmental control, with a particular focus on harmonizing national legislation with the provisions of Regulation (EU) 2018/841, which governs greenhouse gas emissions and absorption in the land use and forestry sectors. Special attention is given to the Strategy for the Development of Agriculture and Rural Areas in Ukraine until 2030, adopted in 2024, which integrates the provisions of the European Green Deal on biodiversity conservation within the framework of agricultural policy implementation.

The research findings indicate the necessity of a comprehensive approach to reforming environmental control and land use management in Ukraine, which includes harmonizing national legislation with the standards established by the EU strategic documents; strengthening the powers of state environmental control authorities, taking into account the climate component; and introducing environmentally responsible and balanced land resource management practices.

It is established that the process of adapting Ukraine's national legislation to the requirements of the European Green Deal simultaneously facilitates the fulfillment of international obligations, particularly in the context of the implementation of the Paris Agreement, aimed at reducing greenhouse gas emissions and ensuring climate neutrality.

Key words: *European Union, environmental control, sustainable development, environmental restrictions, EU law, European integration, land resources, land relations, land use.*

УДК 341.322.5
DOI https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2025.1/07

Сокол М.В.
Волинський національний університет імені Лесі Українки

Богданова А.О.
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Екологічна безпека України в умовах воєнного стану є критично важливим аспектом національної безпеки, оскільки військові дії спричиняють масштабну шкоду довкіллю. Воєнні злочини, зокрема атаки на промислові об'єкти, знищення природних екосистем, забруднення водних ресурсів та атмосферного повітря, створюють серйозні екологічні загрози. Одним із найбільших інцидентів стало знищення Каховської ГЕС, що спричинило катастрофічні наслідки для довкілля.

У статті здійснено аналіз норм вітчизняного та міжнародного законодавства щодо визначення поняття екологічної безпеки, а також проведено дослідження критеріїв екоциду як міжнародного злочину, що дозволить притягнути агресора до відповідальності та отримати компенсацію за завдану шкоду.

Сформульовано висновок, що основними ознаками екоциду вчиненого під час війни є: незаконні дії вчинені у формі умислу; завдання значних збитків довкіллю включаючи вплив на життя людини; пошкодження поширюється за межі окресленої географічної області, державних кордонів; збитки завдані довкіллю мають незворотну дію або для відновлення навколишнього середовища потрібно досить тривалий термін.

Запропоновано внесення категорії «екоцид» до Римського Статуту Міжнародного кримінального суду з обов'язковою ратифікацією такого міжнародного акту Верховною Радою України.

Україна працює над удосконаленням законодавства у сфері охорони навколишнього середовища, запровадженням сучасних технологій для екологічного моніторингу та залученням міжнародної підтримки для відновлення природи. Одним із ключових завдань є розробка комплексної стратегії екологічної безпеки, яка передбачає ефективне правове регулювання, економічні стимули для екологічного відновлення, а також посилення міжнародного співробітництва. Відновлення природних ресурсів стане не лише екологічною необхідністю, а й стратегічним кроком для майбутнього сталого розвитку України.

Ключові слова: *екологічна безпека, воєнний стан, екоцид, екологічне право, відновлення довкілля, екологічний моніторинг.*

Постановка проблеми. Екологічна безпека є одним із ключових аспектів національної безпеки України, особливо в умовах воєнного стану. Військові дії завдають непоправної шкоди довкіллю, спричиняючи забруднення ґрунтів, води та повітря, руйнування природних екосистем, а також створюючи загрозу техногенних і радіаційних катастроф. У зв'язку з цим постає питання щодо ефективного правового регулювання та забезпечення екологічної безпеки у кризовий період.

У перші дні повномасштабного вторгнення російські окупанти захопили Чорнобильську атомну електростанцію (ЧАЕС). Проте, ще до того, як вона опинилася під контролем загарбників, там уже точилися бої – російські війська безжально обстрілювали територію зони відчуження, що могло призвести до пошкодження реактора й спровокувати глобальну екологічну катастрофу.

Нині країна-агресор ігнорує наслідки власних дій, які породжують масштабну екологічну катастрофу, що поширюється не лише на територію нашої країни, а й на усю Європу. Допоки триватимуть бойові дії, як населення, так і довкілля залишаються під постійною загрозою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ряд вчених досліджували різні аспекти правового регулювання екологічної безпеки в Україні, зокрема, В.І. Андрейцев у своїх працях зосереджував увагу на екологічній безпеці як складової національної безпеки України [1]. Комплексне дослідження

проблем екологічної безпеки, у тому числі юридичної відповідальності як засобу її забезпечення було викладено у монографії Ю.А. Краснової [2].

Питання щодо забезпечення екологічної безпеки саме в умовах воєнного стану та правове регулювання екоциду стало предметом наукових досліджень Г.А. Анісімової, О.М. Борщевської, А.П. Гетьман С.В. Грицак, Р.С. Кіріна, К.А. Козмуляк, О.О. Орлової, О.Л. Полонської, В.К. Рибачека, О.О. Сурілової та інших.

Попри значний внесок цих та інших науковців, проблема екологічних катастроф, спричинених війною, залишається недостатньо дослідженою. Необхідні подальші напрацювання для розробки ефективних стратегій захисту довкілля в умовах збройних конфліктів.

Постановка завдання. Метою наукового доробку є аналіз екологічних ризиків, спричинених воєнними діями на території України, дослідження правових механізмів забезпечення екологічної безпеки, а також визначення шляхів мінімізації екологічних наслідків та відновлення довкілля.

Виклад основного матеріалу. На державному рівні Україна відіграє важливу роль у системі екологічної безпеки, визначаючи захист довкілля одним із пріоритетів національної безпеки. Для реалізації цих завдань створено розгалужену законодавчу базу, виконавчі органи влади та механізми підтримки відповідних структур. Держава активно працює над системами запобігання екологічним і техногенним катастрофам, сприяє економічному розвитку, політичній стабільності та соціальній рівновазі. До вирішення екологічних питань залучаються політичні партії, громадські організації, незалежні експерти та міжнародні партнери.

На законодавчому рівні поняття «екологічна безпека» закріплене у ст. 50 Закону України «Про охорону навколишнього середовища» від 25 червня 1991 року, відповідно до якої, екологічна безпека це такий стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей [3, ст. 50].

У Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» екологічна безпека розглядається в різних аспектах: 1) як намір законодавчо гарантувати безпечні умови для життєдіяльності людини (ч. 1 Преамбули Закону); 2) як складова екологічної політики держави, спрямованої на збереження сприятливого для життя довкілля, а також на захист здоров'я населення від шкідливого впливу забруднень (ч. 2 Преамбули Закону); 3) як одне із ключових завдань законодавства у сфері охорони навколишнього середовища (ст. 1 Закону); 4) як один із фундаментальних принципів охорони довкілля (п. а, б ст. 3 Закону); 5) як суб'єктивне екологічне право громадян (п. а ст. 9 Закону); 6) як обов'язок громадян у сфері збереження навколишнього природного середовища (п. б ст. 12 Закону); 7) як ціль державного управління у сфері охорони довкілля (ч. 5 ст. 16 Закону); 8) як окремий напрям природоохоронної діяльності (Розділ XI Закону) [3].

Також одним із ключових законодавчих актів у зазначеній сфері є Закон України «Про національну безпеку України», який встановлює основи та принципи національної безпеки й оборони, визначає завдання та головні напрями державної політики, спрямованої на забезпечення захисту суспільства та кожного громадянина від потенційних загроз [4].

Чинні міжнародно-правові акти, зокрема Стокгольмська декларація з навколишнього середовища (1972 р.), Всесвітня Хартія природи та інші не забезпечують повний захист довкілля в умовах війни. Пряма заборона, щодо вчинення екоциду є передбаченою у Додатковому протоколі I до Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 р. [5] та Конвенції про заборону військового чи будь-якого іншого ворожого застосування засобів впливу на природне середовище 1976 р. [6]. Варто зауважити, що на сьогодні ключовим завданням у сфері екологічної безпеки є збереження вцілілих природних територій та посилення їх правового захисту [7].

Війна, розв'язана росією проти України, спричинила не лише гуманітарну та економічну кризу, а й масштабні екологічні катастрофи, що порушують основоположні норми екологічного права. Воєнні дії на території держави завдали значної шкоди довкіллю, що є прямим порушенням норм екологічного права, зокрема принципу сталого розвитку та екологічної безпеки, закріплених у міжнародному та національному законодавстві.

За 1000 днів війни екологічна шкода, завдана воєнними діями, оцінюється приблизно в 71 млрд доларів. Внаслідок обстрілів та лісових пожеж в атмосферу додатково потрапили 180 млн тонн діоксиду вуглецю. Загалом через війну вже пошкоджено 3 млн гектарів лісів, а забруднена вибухонебезпечними предметами територія України становить 139 000 кв. км [8].

Одним із наймасштабніший порушень стало знищення Каховської гідроелектростанції, що призвело до екологічної катастрофи: затоплення населених пунктів, загибелі природних екосистем, порушення водного балансу, ерозії ґрунтів і забруднення водойм. Крім того, обстріли промислових об'єктів, зокрема нафтобаз, хімічних підприємств і складів із небезпечними речовинами, спричинили значні забруднення повітря та водних ресурсів, що є грубим порушенням природоохоронного законодавства. Воєнні дії в зоні Чорнобильської та Запорізької АЕС створюють серйозні ризики радіаційного забруднення, що є порушенням міжнародних норм, таких як Конвенція про ядерну безпеку та Конвенція про захист від радіаційної небезпеки.

Військові дії на території природно-заповідного фонду України також суперечать екологічному праву, оскільки заповідні території перебувають під особливим захистом відповідно до Закону України «Про природно-заповідний фонд». Руйнування лісових масивів, забруднення земель боєприпасами, знищення флори та фауни є прямим порушенням принципу невтручання у природні екосистеми, який визначений як один із ключових у міжнародному екологічному праві.

Варто зауважити, що зазначені об'єкти відігравали ключову роль у збереженні екологічної рівноваги не лише в окремих регіонах, а й були частиною «Смарагдової екологічної мережі», що охоплює значну частину території Європи майже 30% об'єктів Смарагдової мережі перебувають в російській окупації після повномасштабного вторгнення та знищуються під час бойових дій [9].

Українські та міжнародні правозахисні й екологічні організації дедалі активніше наголошують на необхідності створення ефективних механізмів притягнення до відповідальності за екологічні злочини та екоцид, вчинені країною-агресором. У цьому контексті важливим є досвід Компенсаційної комісії ООН, яка була сформована для оцінки та відшкодування екологічних збитків, завданих війною Іраку проти Кувейту у 1991 році. Комісія здійснювала реєстрацію та оцінку шкоди, а також призначала компенсацію за заходи з очищення й відновлення ґрунтів, водних ресурсів і прибережних екосистем. Однак лише близько шести відсотків задокументованих випадків екологічної шкоди було визнано такими, що підлягають компенсації. Подібні труднощі можуть виникнути й у процесі відшкодування збитків, завданих Україні, що потребує чіткої правової стратегії та міжнародної підтримки [10].

З метою мінімізації завданої шкоди та відновлення екологічної безпеки необхідно застосувати механізми екологічного права як на національному, так і на міжнародному рівні. Україна активно працює над юридичним визнанням екоциду як міжнародного злочину, що дозволить притягнути до відповідальності винних осіб. Важливим напрямом є імплементація міжнародних стандартів екологічного моніторингу, посилення природоохоронного законодавства, розширення механізмів екологічного контролю, а також залучення міжнародних екологічних організацій до оцінки та ліквідації наслідків воєнного впливу на довкілля.

У зв'язку із значною актуальність вказаної проблеми європейськими науковцями було сформульовано пропозицію щодо внесення поняття екоциду до Римського Статуту Міжнародного кримінального суду. Де дефініція «екоцид» тлумачиться як незаконні або необдумані дії, вчинені з усвідомленням того, що існує значна ймовірність серйозного та широкого чи довготермінового збитку навколишньому середовищу зумовленого цими діями.

О.М. Борщевська у своїй наукові праці наводить чітке тлумачення кожного слова, що формує правову регламентацію даного злочину, а саме: «необдумано, нерозумно» означає безрозсудне ігнорування шкоди, яка була б явно надмірною по відношенню до очікуваних соціальних та економічних вигод; «серйозний» означає пошкодження, яке включає дуже серйозні несприятливі зміни, порушення або шкоду будь-якого елементу навколишнього середовища, включаючи значний вплив на життя людини або природні, культурні чи економічні ресурси; під «широким поширенням» розуміється пошкодження, яке поширюється за межі окресленої географічної області, державних кордонів, або страждає ціла екосистема чи вид, або велика їх кількість, людські істоти; «довгостроковий» означає шкоду, яка є незворотною або яку неможливо відшкодувати, природне відновлення протягом розумного терміну; і під «довкіллям» мається на увазі Земля, її біосфера, кріосфера, літосфера, гідросфера та атмосфера, а, також, космічний простір [11, с. 119].

За попередніми оцінками Державної екологічної інспекції України, шкода, заподіяна довкіллю, має довготривалий характер, поширюється не лише на територію України, оскільки забруднення поверхневих, підземних вод та атмосферного повітря фіксується і у ряді інших країн, а також шкода є досить серйозною та значною, оскільки

оцінюється в мільярди гривень. Усі наведені критерії екоциду, що здійснює росія на території нашої держави, співпадають із тими, якими пропонується доповнити Римський Статут Міжнародного кримінального суду.

Забезпечення екологічної безпеки в умовах воєнного стану потребує комплексного підходу, що включає правові, організаційні та економічні механізми. Відповідальність агресора за завдану екологічну шкоду повинна бути зафіксована в міжнародних судах, а Україна має отримати компенсацію для проведення екологічної реабілітації постраждалих територій. Створення ефективної системи екологічного права, яка враховуватиме загрози воєнного часу, стане важливим кроком для відновлення країни та забезпечення сталого розвитку в майбутньому.

Покращення екологічної безпеки в умовах військового конфлікту має охоплювати чотири ключові напрями: правове регулювання, економічне стимулювання, інформаційно-технологічний розвиток і світоглядні зміни. Серед сучасних пріоритетів формування механізмів екологічної безпеки варто виділити комплексну екологічну оцінку території, екологічний моніторинг та прийняття ефективних управлінських рішень.

Тому важливого значення набуває ефективне правове регулювання екологічної безпеки у сфері військової діяльності на рівні національного законодавства. Однак надто швидкі зміни у сфері екологічного права можуть порушити баланс між економічними, соціальними та екологічними інтересами, що потенційно здатне спровокувати екологічну кризу. Тому всі законодавчі зміни мають бути добре обґрунтованими та ретельно зваженими.

Одним із ключових аспектів забезпечення екологічної безпеки є ефективний моніторинг та оцінка завданої шкоди. Законодавство України у сфері охорони навколишнього середовища передбачає здійснення екологічного контролю та моніторингу, однак у сучасних умовах необхідне вдосконалення цих механізмів. Зокрема, слід запровадити комплексну систему екологічного моніторингу із залученням сучасних технологій, таких як супутникові знімки та дрони, що дозволить оперативно фіксувати екологічні порушення та оцінювати їхні наслідки. Доцільним є також залучення міжнародних екологічних організацій, що можуть сприяти об'єктивній оцінці екологічних збитків та розробці стратегії їх мінімізації.

Наступним важливим напрямом є мінімізація забруднення та усунення його наслідків. Відповідно до норм екологічного права, держава зобов'язана вживати заходів щодо ліквідації наслідків екологічних катастроф, спричинених військовими діями. Це включає очищення ґрунтів, водних об'єктів та атмосферного повітря від токсичних речовин, що потрапили внаслідок руйнування підприємств, нафтобаз, складів хімічних речовин та вибухів військової техніки. Особливої уваги потребує знешкодження вибухонебезпечних залишків війни, таких як нерозірвані снаряди та міни, що становлять загрозу не лише для населення, а й для природних екосистем.

Відновлення довкілля є ще одним важливим напрямом екологічної політики. Законодавство України передбачає заходи щодо рекультивації порушених земель та збереження біорізноманіття, проте в умовах воєнного стану ці положення потребують удосконалення. Необхідно розробити спеціальні програми з відновлення лісів, водойм та інших екосистем, що зазнали значних пошкоджень унаслідок бойових дій. Державна підтримка природоохоронних територій, запровадження механізмів екологічного страхування та фінансування проєктів відновлення мають стати пріоритетними завданнями.

Окремої уваги заслуговує правове врегулювання питань відповідальності за екологічні злочини, спричинені війною, вважаємо, що внесення до Римського статуту такого злочину як екоцид, а тим більше екоцид який став наслідком війни дозволить запровадити чіткі міжнародні механізми притягнення до колективної відповідальності резидентів країни-агресора. Також варто зауважити, до вказаний міжнародний акт повинен бути як найшвидше ратифікований Україною.

Висновки. Отже, забезпечення екологічної безпеки в Україні в умовах воєнного стану є критично важливим завданням, що потребує комплексного підходу, заснованого на правовому регулюванні, міжнародній співпраці та технологічних інноваціях. Військові дії завдають значної шкоди довкіллю, що проявляється у забрудненні повітря, водних ресурсів, деградації ґрунтів, знищенні природних екосистем та загрозі біорізноманіттю. У цьому контексті першочерговими заходами мають бути впровадження ефективного екологічного моніторингу, ліквідація наслідків забруднення, рекультивація пошкоджених територій та розробка програм екологічної реабілітації регіонів, які зазнали найбільших руйнувань.

Не менш важливою складовою є посилення правового захисту довкілля та відповідальності за екологічні злочини. Національне законодав-

ство має бути адаптоване до сучасних викликів, а міжнародно-правові механізми повинні використовуватися для притягнення агресора до відповідальності за шкоду, завдану природному середовищу. Крім того, необхідно активно залучати міжнародні екологічні організації та фінансові інституції для відбудови екосистем і реалізації природоохоронних заходів. Відновлення довкілля після війни стане не лише екологічним, а й стратегічним кроком до сталого розвитку України та збереження природних ресурсів для майбутніх поколінь.

Список літератури:

1. Андрейцев В.І. Право екологічної безпеки. Навч. та наук.-практ. Посібник. Київ :Знання-Прес, 2002. 332 с.

2. Краснова Ю.А. Право екологічної безпеки України: теоретичні аспекти. Монографія. Київ : НУБіП України, 2017. 589 с.

3. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991. № 1264-XII URL: https://kodeksy.com.ua/pro_ohoronu_navkolishn_ogo _prirodnogo_seredoviwa.htm (Дата звернення 20.02.2025).

4. Про національну безпеку України : Закон України від 09.08.2024. № 3858-IX URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text (Дата звернення 20.02.2024).

5. Додатковий протокол I до Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 р. URL: https://ips.ligazakon.net/document/MU77003 (Дата звернення 20.02.2024).

6. Конвенції про заборону військового чи будь-якого іншого ворожого застосування засобів впливу на природне середовище 1976 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_266#Text (Дата звернення 20.02.2024).

7. Анісімова Г. А., Гетьман А. П. Формування еколого- й кліматично-правової політики в умовах російської військової агресії: нові доктринальні підходи. Матеріали науково-практичної онлайн-конференції (Харків, 8 грудня 2022 р.). URL: https://nauka.nlu.edu.ua/nauka/download/zbirniki_konf/08.12.2022_eko.pdf (Дата звернення 20.02.2025).

8. Світлана Гринчук Пресконференція Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України. URL: https://surli.cc/qtmuwl (Дата звернення 18.02.2025).

9. Наша Смарагдова мережа – фантастична. Але є і проблеми, і перспективи. *Світ.* URL: https://svit.kpi.ua/2025/02/18/24671/ (Дата звернення 18.02.2025).

10. Механізми міжнародних репарацій за екологічну шкоду: компенсаційний механізм для України. *Екологія, право, людина.* URL: https://epl.org.ua/wp-content/uploads/2024/04/Komp.-Kom.-dlya-Ukrayiny.pdf (Дата звернення 20.02.2025).

11. Борщевська О. М. Публічно-правові та приватно-правові аспекти визначення дефініції «екоцид» під час військової агресії. Правова держава. 49. 2023. С. 113–129.

Sokol M.V., Bogdanova A.O. ENSURING ENVIRONMENTAL SAFETY IN UKRAINE UNDER MARTIAL LAW

Ukraine's environmental safety under martial law is a critical aspect of national security, as military operations cause large-scale environmental damage. War crimes, such as attacks on industrial facilities, destruction of natural ecosystems, and pollution of water and air, pose serious environmental threats. One of the largest incidents was the destruction of the Kakhovka hydroelectric power plant, which had catastrophic consequences for the environment.

The article analyzes the norms of national and international legislation defining the concept of environmental safety, and also studies the criteria for ecocide as an international crime, which will allow bringing the aggressor to justice and obtaining compensation for the damage caused.

The author concludes that the main features of ecocide committed during the war are: illegal actions committed in the form of intent; causing significant damage to the environment, including the impact on human life; damage extends beyond the boundaries of a particular geographical area or State borders; damage to the environment is irreversible or requires a sufficiently long period of time to restore the environment.

It is proposed to add the category of "ecocide" to the Rome Statute of the International Criminal Court with the mandatory ratification of such an international act by the Verkhovna Rada of Ukraine.

Ukraine is working to improve its environmental protection legislation, introduce modern technologies for environmental monitoring, and attract international support for nature restoration. One of the key tasks is to develop a comprehensive environmental safety strategy that provides for effective legal regulation, economic

incentives for environmental restoration, and strengthening of international cooperation. Restoration of natural resources will become not only an environmental necessity, but also a strategic step for the future sustainable development of Ukraine.

Key words: *environmental safety, martial law, ecocide, environmental law, environmental restoration, environmental monitoring.*

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

УДК 351.741
DOI https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2025.1/08

Веклич Є.Г.
Національна академія внутрішніх справ

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВА ДІЯЛЬНІСТЬ СИТУАЦІЙНИХ ЦЕНТРІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

В статті розглядається питання організаційно-правової діяльності ситуаційних центрів Національної поліції. З'ясовано, що ситуаційні центри є важливою частиною інформаційної інфраструктури електронного урядування, яка, в першу чергу, сприяє підвищенню ефективності роботи органів влади шляхом швидкого формування більш обґрунтованих управлінських рішень. Вони забезпечують інформаційний простір для ефективного моніторингу, прогнозування, прийняття рішень та контролю за їх виконанням, що дозволяє впроваджувати нові підходи до управління в умовах обмеженого часу та ресурсів. Наголошено, що процес створення системи ситуаційних центрів розпочався разом із формуванням Національної поліції України близько десяти років тому. Це стало необхідним, оскільки, по-перше, стало очевидно, що старі чергові частини не відповідають сучасним вимогам, що призводить до значних затримок у реагуванні правоохоронців. По-друге, зросла кількість звернень від громадян.

До завдань ситуаційних центрів слід віднести: моніторинг оперативної обстановки, отримання, аналіз та обробка інформації щодо рівня, структури і динаміки підтримання публічної безпеки і порядку, протидія злочинності та терористичній діяльності в країні чи окремих її регіонах, областях, районах; оперативне реагування територіальними органами поліції про кримінальні правопорушення, терористичні загрози, надзвичайні, резонансні та інші події; прийняття уповноваженими посадовими особами управлінських рішень з питань стабілізації оперативної обстановки, підтримання публічної безпеки і порядку, протидії злочинності та терористичній діяльності; реєстрації кримінальних правопорушень; оперативно-профілактичний вплив на стан оперативної обстановки, протидії злочинності, забезпечення публічної безпеки і порядку та протидії терористичній діяльності шляхом відеоконференцзв'язку, з урахуванням умов воєнного стану та деокупації територій, тощо. Встановлено, що розглядаючи функції цих центрів, слід здійснити їх розподіл, а саме: на основні (аналізу, обліку, прогнозування, планування, контролю, координаційна, організаційна); спеціальні (добір та розстановка кадрів; прийняття оперативних рішень; прогнозування кризових ситуацій, ускладнень оперативної обстановки, планування дій по їх вирішенню; оперативне реагування на зміну обстановки та ін.); забезпечувальні (фінансове, інформаційне, матеріально-технічне забезпечення).

Ключові слова: *організаційно-правова діяльність, ситуаційні центри, Національна поліція України, правове регулювання, аналіз, моніторинг.*

Постановка проблеми. Розвиток правової держави передбачає закріплення в нормативно-правових актах основних напрямків прогресу країни та справедливих механізмів досягнення визначених цілей. Діяльність правоохоронних органів є невід'ємною частиною державної політики, яка здійснюється уповноваженими органами через застосування запобіжних, примусових, юридичних, силових та інших заходів впливу на охоронювані суспільні відносини. Правове регулювання, в свою чергу, виступає як форма владного впливу на суспільні відносини, що реалізується державою за допомогою всіх юридичних засобів з метою їх закріплення, упорядкування, розвитку та захисту.

Глибинні перетворення в Україні на шляху до формування правової держави охоплюють усі

сфери суспільства та вимагають вдосконалення роботи органів державної влади, зокрема органів сектору безпеки та Національної поліції України (далі – НПУ) як їх структурної частини, з акцентом на виконання адміністративних функцій. НПУ виконує широкий спектр завдань, спрямованих на забезпечення особистої безпеки громадян, захист їхніх прав і свобод, запобігання, виявлення та припинення кримінальних правопорушень, охорону публічного порядку та забезпечення публічної безпеки. Більшість цих завдань реалізується через використання інформаційних технологій при прийнятті управлінських рішень, що дозволяє не лише проводити глибокі, диференційовані та багатоваріантні розрахунки окремих економічних, соціальних, фінансових та інших показників, але й удосконалювати методичний апарат планування діяльності органів і підрозділів НПУ.

Необхідно підкреслити, що війна суттєво вплинула на всі аспекти життєдіяльності країни, включаючи кримінальну ситуацію. У зв'язку з цим, важливим напрямком роботи є вивчення війни та супутніх процесів і явищ як чинників сучасної криміногенної ситуації в країні, а також дослідження стану і структури воєнних злочинів та так званих злочинів, пов'язаних із війною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі проблеми адміністративно-правового регулювання діяльності органів публічної адміністрації в частині оперативного реагування на правопорушення та організаційно-аналітичного забезпечення протидії злочинності були предметом наукових напрацювань таких вчених, як: С. М. Алфьоров, О. І. Безпалова, О. Г. Бондарчук, В. А. Бурангулов, А. М. Денисова, В. А. Кудінова, І. С. Кравченко, А. О. Левчук, В. В. Люх, С. Г. Стеценко та інші.

Постановка завдання. Мета статті – розкрити особливості організаційно-правової діяльності ситуаційних центрів НПУ.

Виклад основного матеріалу. НПУ є центральним органом виконавчої влади, що виконує функції служіння суспільству через забезпечення захисту прав і свобод громадян, боротьбу зі злочинністю, а також підтримання публічної безпеки і порядку [1]. НПУ, відповідно до покладених на неї завдань, виконує такі функції: оперативно реагує на заяви та повідомлення про кримінальні та адміністративні правопорушення або події, а також вживає заходів для їх виявлення; вживає заходів, спрямованих на усунення загроз життю та здоров'ю громадян, а також публічній безпеці, що виникають внаслідок вчинення правопорушень; забезпечує публічну безпеку і порядок у громадських місцях, таких як вулиці, площі, парки, сквери, стадіони, вокзали, аеропорти, морські та річкові порти та інші публічні території Виконання НПУ цих складних і відповідальних завдань вимагає постійного вдосконалення управлінських процесів у поліції на всіх рівнях. Це об'єктивно потребує забезпечення безперервного збору та обробки великого обсягу необхідної інформації, швидкої її оцінки, прийняття відповідних управлінських рішень, їх доведення до виконавців та контролю за виконанням. Тому НПУ реалізує різноманітні заходи для організації ефективного інформаційно-аналітичного забезпечення своєї діяльності, зокрема, впроваджуючи ситуаційні центри (далі – СЦ), які представляють собою організаційну форму взаємодії підрозділів центрального управління поліції [2, с. 144].

Слід підкреслити, що в усіх регіонах України відкриваються ситуаційні центри (СЦ), які займаються збором, обробкою та аналізом інформації про рівень, структуру та динаміку злочинності по всій країні. Також були створені СЦ Національної поліції України (НПУ), де здійснюється лише збір та обробка даних, а також ситуаційні центри в Києві та інших областях, в складі яких працює служба «102». Процес створення системи СЦ розпочався разом із формуванням НПУ близько десяти років тому. Це стало необхідним, оскільки, по-перше, стало очевидно, що старі чергові частини не відповідають сучасним вимогам, що призводить до значних затримок у реагуванні правоохоронців. По-друге, зросла кількість звернень від громадян. Наразі СЦ НПУ функціонує цілодобово. Чергові та аналітики постійно моніторять оперативну ситуацію в країні та готують звіти для керівництва, в яких зазначають, де, скільки і які кримінальні правопорушення сталися [3, с. 98–99].

СЦ є важливою частиною інформаційної інфраструктури електронного урядування, яка, в першу чергу, сприяє підвищенню ефективності роботи органів влади шляхом швидкого формування більш обґрунтованих управлінських рішень. Вони забезпечують інформаційний простір для ефективного моніторингу, прогнозування, прийняття рішень та контролю за їх виконанням, що дозволяє впроваджувати нові підходи до управління в умовах обмеженого часу та ресурсів. Це також дає змогу оцінювати потенційні стратегічні, політичні, економічні, соціальні та екологічні ризики, які можуть виникати в різних управлінських ситуаціях. Для зменшення ризиків

застосовують довгострокове прогнозування розвитку управлінських (кризових) ситуацій, а також розробку і моделювання різних сценаріїв їх розвитку [4, с. 236–237].

Система СЦ є еволюцією механізму оперативного інформування Міністерства внутрішніх справ України щодо кримінальних правопорушень та інших надзвичайних ситуацій, що відбуваються в країні. Основною метою цієї системи є своєчасне, достовірне, повне та якісне інформування керівництва МВС України, а також інших зацікавлених міністерств і державних органів про реальний стан і динаміку оперативної обстановки в Україні та її регіонах. Це необхідно для прийняття ефективних управлінських рішень, спрямованих на покращення ситуації, а також для постійного моніторингу розслідувань кримінальних правопорушень і реагування на інші надзвичайні події [5, с. 149–150]. Тому при подальшому розвитку СЦ НПУ важливо враховувати позитивний досвід теорії та практики функціонування цієї системи оперативного інформування МВС України.

Що стосується механізму адміністративно-правового забезпечення діяльності СЦ НПУ, то до нього можна віднести: організаційно-правову діяльність, яка включає в себе завдання та функції СЦ НПУ; форми та методи діяльності СЦ НПУ; правовий статус працівників СЦ НПУ; напрями взаємодії СЦ НПУ з іншими суб'єктами публічної адміністрації [6, с. 63].

Основними завданнями СЦ поліції є: організація і підтримання взаємодії та встановлення прямого відеоконференцзв'язку, у тому числі закритого, між ГСЦ, ООШ ЗСУ та СЦ територіальних органів поліції з питань впливу на стан оперативної обстановки, протидії злочинності, забезпечення публічної безпеки і порядку та протидії терористичній діяльності; цілодобовий моніторинг оперативної обстановки в країні чи окремих її регіонах та організація реагування на її зміни; поточний аналіз стану та ефективності службової діяльності щодо підтримання публічної безпеки і порядку, протидії злочинності та терористичній діяльності, а також заходів, передбачених планами оперативно-профілактичних відпрацювань та операцій; моніторинг і забезпечення дотримання порядку оперативного реагування та інформування територіальними органами поліції про кримінальні правопорушення, терористичні загрози, надзвичайні, резонансні та інші події [7; 8].

Матеріали, відомості, здобуті в результаті виконання завдань СЦ поліції, використовуються для: прийняття уповноваженими посадовими особами управлінських рішень з питань стабілізації оперативної обстановки, підтримання публічної безпеки і порядку, протидії злочинності та терористичній діяльності; надсилання до відповідних підрозділів НПУ як приводи та підстави для проведення оперативно-розшукових заходів та процесуальних дій; реєстрації в журналі єдиного обліку заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події з метою розгляду та прийняття рішення згідно із Законом України «Про звернення громадян» або Кодексом України про адміністративні правопорушення, а також негайної реєстрації – у разі виявлення обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення; запобігання вчиненню кримінальних правопорушень, їх виявлення, припинення та розшуку осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду або ухиляються від відбування кримінального покарання, а також безвісно зниклих осіб, тощо [9, с. 102–103].

Деякі вчені-управлінці вважають, що функції управління слід розглядати як окремі етапи або напрямки діяльності, які об'єднані спільною кінцевою метою. Для досягнення цієї мети реалізується управлінський процес. Основне призначення цільових функцій полягає в наданні певної орієнтації на мету (ціль) розвитку системи, яка може охоплювати суспільство, галузь, регіон, установи тощо. Оскільки суть управління полягає в досягненні мети, цільові функції є не лише необхідними, а й ключовими елементами управлінської діяльності. Слід підкреслити, що нормативно визначені функції СЦ НПУ в основному співвідносяться із завданнями, а в деяких випадках повністю збігаються з ними [10, с. 302–303]. Отже, під функціями СЦ НПУ розуміються основні напрямки діяльності, які мають комплексну цільову спрямованість для виконання завдань, поставлених перед СЦ НПУ, НПУ та МВС України.

Відповідно до покладених завдань СЦ поліції здійснює наступні *функції*:

– аналітичне супроводження матеріалів щодо окремих злочинів, які вчинені чи готуються, надзвичайних ситуацій, розвитку соціально-політичних ситуацій, що можуть викликати громадський резонанс чи призвести до напруження в суспільстві;

– підготовку інформаційно-аналітичних документів (довідка, аналітичний огляд, доповідь, інформаційне зведення, аналітичний звіт) за

результатами аналізу оперативної обстановки за окремим правопорушенням чи надзвичайною ситуацією;

– інформаційно-координаційне забезпечення протидії терористичній діяльності, у тому числі забезпечення належного і своєчасного реагування на загрозу вчинення терористичного акту, своєчасне виявлення та усунення причин і умов, що призводять до його вчинення;

– збирання, опрацювання, накопичення, класифікація та оцінка інформації про кримінальне правопорушення, надзвичайну ситуацію та іншу подію, яка збирається з різних джерел відомчого та загального характеру в рамках службових запитів та в ініціативному порядку за заданими окремими або пов'язаними параметрами – ознаками, джерелами, фактами, об'єктами, особами, яка необхідна для підготовки та прийняття управлінських рішень у сферах забезпечення охорони прав і свобод людини, публічної безпеки й порядку, протидії злочинності та терористичній діяльності, надання відповідної інформації керівництву НПУ та органам і підрозділам поліції;

– визначення криміногенних тенденцій, ключових чинників, що впливають на розвиток ситуації, та аналітичне супроводження інформації про поточні зміни криміногенної ситуації;

– розроблення та коригування планів поліцейських операцій, відпрацювань окремих областей та/або населених пунктів держави за пропозиціями структурних підрозділів центрального органу управління поліції;

– контроль за розгортанням сил та засобів органів і підрозділів поліції, що залучаються до проведення заходів, та координація їх взаємодії під час реагування на надзвичайні ситуації, у разі введення правового режиму воєнного чи надзвичайного стану, а також протидії терористичній діяльності;

– забезпечення обміну інформацією між органами і підрозділами поліції при вирішенні завдань, що передбачають взаємодію та комплексний підхід, з превенції та припинення злочинів (правопорушень), а також налагодження міжвідомчої взаємодії під час протидії терористичній діяльності та з питань підтримання публічної безпеки і порядку на території країни або в окремих регіонах (областях, містах, районах чи інших населених пунктах);

– моніторинг і реагування на отримані сигнали (інформацію) від громадськості, взаємодію з громадськими організаціями в ході реалізації заходів з протидії злочинності [11, с. 141–142].

Усі вищезазначені функції взаємопов'язані та взаємообумовлені, адже у сукупності вони становлять загальну характеристику призначення та спрямованості діяльності СЦ НПУ. Виконання кожної з цих функцій передбачає сукупність конкретних дій. До того ж, вони реалізуються безперервно, взаємодіючи між собою, а також закріплюючись у правових актах, є об'єктивно необхідними, внаслідок чого визначають належність СЦ до системи НПУ.

Як вірно підкреслили науковці, системи підтримки прийняття рішень (СЦ) в поліції повинні стати однією з ключових технологічних основ сучасного стратегічного управління. Вони можуть бути представлені у вигляді організаційно-технічних комплексів, основою яких є інформаційне та програмне забезпечення для підтримки управлінських рішень, що ґрунтується на комплексному моніторингу оперативної обстановки та забезпеченні публічної безпеки. Завдання, які вирішуються за допомогою технологій СЦ, дозволяють експертам і аналітикам суттєво впливати на ухвалення найважливіших управлінських рішень стратегічного рівня, надаючи керівництву поліції оперативну та об'єктивну інформацію, а також прогнозуючи розвиток оперативної ситуації [12, с. 183–184].

Впровадження системи СЦ сьогодні відбувається в нових умовах, які суттєво відрізняються від попередніх (воєнний стан, збройна агресія, зростання кількості звернень громадян до поліції, створення патрульної поліції, новітні можливості сучасного програмного забезпечення, обчислювальної техніки та комунікацій тощо). Ці фактори потрібно враховувати. Проте, на жаль, існують і проблеми, які залишилися з минулих років і залишаються актуальними: недостатня кількість кадрів (операторів, програмістів, аналітиків), брак засобів обчислювальної техніки (планшетів, комп'ютерів тощо), ліцензованих програм, засобів відеоспостереження, приміщень, транспортних засобів тощо. Серед перспектив розвитку СЦ НПУ можна виділити використання систем відеоаналітики, але це потребує значних фінансових витрат [13, с. 15].

СЦ представляють собою подальший етап розвитку системи оперативного інформування МВС України щодо кримінальних правопорушень та інших надзвичайних подій на території України. Основною метою функціонування такої системи є отримання, аналіз та не тільки подальше забезпечення своєчасного, достовірного, повного та якісного інформування керівництва МВС Укра-

їни, а також інших зацікавлених міністерств і державних органів про актуальний стан і динаміку оперативної обстановки як у цілому по Україні, так і в окремих її регіонах, а й виконання аналітичних, координаційних, інформаційних, забезпечувальних, запобіжних завдань, які визначають функціональну спрямованість діяльності таких центрів. Це дозволяє приймати ефективні управлінські рішення для покращення ситуації, а також забезпечує постійний контроль за розслідуванням кримінальних правопорушень і реагуванням на інші надзвичайні події.

Висновки. Таким чином, СЦ НПУ є найважливішою технологічною основою сучасного стратегічного управління із такими завданнями, як: моніторингу оперативної обстановки, отримання, аналізу та обробки інформації щодо рівня, структури і динаміки підтримання публічної безпеки і порядку, протидії злочинності та терористичній діяльності в країні чи окремих її регіонах, областях, районах (аналітична робота); оперативного реагування територіальними органами поліції про кримінальні правопорушення, терористичні загрози, надзвичайні, резонансні та інші події; прийняття уповноваженими посадовими особами управлінських рішень з питань стабілізації оперативної обстановки, підтримання публічної безпеки і порядку, протидії злочинності та терористичній діяльності; реєстрації кримінальних правопорушень (координаційна робота); інформаційного забезпечення оперативно-службової діяльності та планування роботи органів і підрозділів НПУ; надсилання інформації до відповідних підрозділів НПУ як приводи та підстави для проведення оперативно-розшукових заходів та процесуальних дій (інформаційне забезпечення); оперативно-профілактичного впливу на стан оперативної обстановки, протидії злочинності, забезпечення публічної безпеки і порядку та протидії терористичній діяльності шляхом відеоконференцзв'язку між НПУ та ЗСУ, з урахуванням умов воєнного стану та деокупації територій (оперативно-забезпечувальна робота); запобігання вчиненню кримінальних правопорушень, їх виявлення, припинення та розшуку осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду або ухиляються від відбування кримінального покарання, а також безвісно зниклих осіб (запобіжна діяльність). Таким чином, завдання СЦ НПУ можна систематизувати на аналітичні, координаційні, інформаційні, оперативно-забезпечувальні, запобіжні, які визначають функціональну спрямованість діяльності.

Зокрема, до функцій СЦ НПУ слід віднести: а) основні (аналізу, обліку, прогнозування, планування, контролю, координаційна, організаційна, які визначають організаційно-правову діяльність СЦ НПУ, їх призначення в системі НПУ); б) спеціальні (добір та розстановка кадрів; прийняття оперативних рішень; прогнозування кризових ситуацій, ускладнень оперативної обстановки, планування дій по їх вирішенню; оперативне реагування на зміну обстановки та ін.); в) забезпечувальні (фінансове, інформаційне, матеріально-технічне забезпечення). Окремо виділено функцію оперативного реагування як головну ціль діяльності СЦ НПУ, позаяк такий структурний підрозділ поліції є невід'ємною складовою виконання завдань НПУ за рахунок кримінального аналізу й оперативного формування більш обґрунтованих управлінських рішень. Вони містять інформаційний простір для ефективного моніторингу, прогнозування, прийняття рішень та контролю їх виконання, що дозволяє реалізувати новий формат управління в умовах жорсткого дефіциту часу та ресурсів, оцінювати можливі стратегічні, політичні, економічні, соціальні, екологічні ризики, які можуть виникати при різних сценаріях управлінських ситуацій. Для мінімізації ризиків використовують довгострокове прогнозування розвитку управлінських (кризових) ситуацій, розробка та моделювання різноманітних сценаріїв їх розвитку.

Таким чином, СЦ НПУ є розвитком системи оперативного інформування МВС України про кримінальні правопорушення та інші надзвичайні події, що сталися в Україні, з метою прийняття невідкладних управлінських рішень на її покращання, а також постійне стеження за розслідуванням кримінальних правопорушень і реагуванням на інші надзвичайні події.

Список літератури:

1. Про Національну поліцію : Закон від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text

2. Кудінов В. А. Проблеми впровадження ситуаційних центрів в органах Національної поліції України. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави*: тези доп. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 30 листоп. 2018 р.). Харків, 2018. С. 143–145.

3. Кравченко І. С. Основи управління в Національній поліції : навч. посіб. Дніпро : Видавець Біла К. О., 2020. 212 с.

4. Управління органами Національної поліції України : підручник / за заг. ред. В. В. Сокуренка. Харків: Стильна типографія, 2017. 580 с.

5. Левчук А. О. Адміністративно-правовий механізм запобігання правопорушенням, пов'язаним з корупцією: дис… докт. філос. : 081 – Право. Київ, 2021. 260 с.

6. Денисова А. М. Механізм правового впливу: напрями прояву. *Держава і право*. 2012. Вип. 55. С. 60–67.

7. Положення про Ситуаційний центр Національної поліції України: наказ Національної поліції України від 30.06.2016 р. № 545. *Відомчий документ*

8. Про затвердження Положення про Ситуаційний центр Національної поліції України: Наказ Національної поліції України від 30.06.2016 № 545 (у ред. наказу Національної поліції України від 25.05.2018 № 535). URL: https://www.npu.gov.ua.

9. Люх В. В. Адміністративно правові засади оптимізації діяльності правоохоронних органів у сфері забезпечення фінансової безпеки України: дис. …канд. юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2021. 204 с.

10. Безпалова О. І. Адміністративно правовий механізм реалізації правоохоронної функції держави : монографія. Харків : Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2014. 544 с.

11. Боднарчук О. Г. Теоретичні основи та адміністративно-правові механізми протидії корупції в Державній кримінально-виконавчій службі України: монографія. Київ, 2017. 462 с.

12. Теорія управління в органах внутрішніх справ : навч. посіб. / за заг. ред. В. А. Ліпкан. Київ : КНТ, 2007. 880 с.

13. Бурангулов В. А. Сутність кримінального аналізу. Південноукраїнський правничий часопис. 2023. № 4. С. 14–17.

Veklych Ye.G. ORGANIZATIONAL AND LEGAL ACTIVITIES OF SITUATIONAL CENTERS OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE

The article examines the issue of organizational and legal activities of situational centers of the National Police. It is found that situational centers are an important part of the information infrastructure of e-government, which, first of all, contributes to increasing the efficiency of government agencies by quickly forming more substantiated management decisions. They provide an information space for effective monitoring, forecasting, decision-making and control over their implementation, which allows implementing new approaches to management in conditions of limited time and resources. It is emphasized that the process of creating a system of situational centers began with the formation of the National Police of Ukraine about ten years ago. This became necessary because, firstly, it became obvious that the old duty units do not meet modern requirements, which leads to significant delays in the response of law enforcement officers. Secondly, the number of appeals from citizens has increased.

The tasks of situational centers include: monitoring the operational situation, obtaining, analyzing and processing information on the level, structure and dynamics of maintaining public security and order, combating crime and terrorist activity in the country or its individual regions, regions, districts; operational response by territorial police bodies to criminal offenses, terrorist threats, emergency, high-profile and other events; adoption by authorized officials of management decisions on issues of stabilizing the operational situation, maintaining public security and order, combating crime and terrorist activity; registration of criminal offenses; operational and preventive impact on the state of the operational situation, combating crime, ensuring public security and order and combating terrorist activity by videoconferencing, taking into account the conditions of martial law and de-occupation of territories, etc. It has been established that when considering the functions of these centers, they should be divided into: basic (analysis, accounting, forecasting, planning, control, coordination, organizational); special (selection and placement of personnel; making operational decisions; forecasting crisis situations, complications of the operational situation, planning actions to resolve them; operational response to changes in the situation, etc.); supporting (financial, informational, material and technical support).

Key words: *organizational and legal activities, situational centers, National Police of Ukraine, legal regulation, analysis, monitoring.*

УДК 004.738.5:347.77
DOI https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2025.1/09

Гутий Б.В.
Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій

БЛОКЧЕЙН ТА ЗАХИСТ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ: ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ

У статті головна увага зосереджена на перспективах використання блокчейн-технологій для захисту інтелектуальної власності. В рамках цього зроблено аналіз можливостей блокчейну з реєстрації, збереження та підтвердження авторських прав, патентів і торговельних марок. Традиційні методи охорони інтелектуальної власності мають низку обмежень, зокрема значні фінансові та часові витрати, а також ризики підробки документів. Впровадження блокчейн-технологій має на меті змінити таку ситуацію і вплинути на ефективне вирішення цих проблем.

Науковці зазначають, що перевагами блокчейну є прозорість, безпека та автоматизація процесів. Використання смарт-контрактів дозволить автоматизувати управління правами на об'єкти інтелектуальної власності, спростити виконання ліцензійних угод і знизити ймовірність порушень прав авторів. Крім того, блокчейн сприяє підвищенню довіри між правовласниками та користувачами, зменшуючи ризики шахрайства й спрощуючи вирішення спорів.

Однак впровадження блокчейн-технологій у сферу інтелектуальної власності супроводжується низкою викликів, серед яких правова невизначеність, необхідність інтеграції з реальними системами реєстрації та відсутність єдиних стандартів. У статті розглянуто потенційні шляхи подолання цих перешкод, включно з гармонізацією законодавства, розвитком міжнародного співробітництва та адаптацією технологічних рішень. Важливим аспектом залишається забезпечення відповідності блокчейн-рішень чинним нормативно-правовим актам та міжнародним угодам у сфері інтелектуальної власності. Крім того, виникає необхідність створення ефективних механізмів верифікації та автентифікації цифрових записів, які б сприяли підвищенню довіри до цієї технології серед правовласників та користувачів.

Отримані результати в подальшому допоможуть оцінити ефективність застосування блокчейну в захисті інтелектуальної власності та визначити напрями подальших досліджень у цій сфері. Разом з цим, важливо зосередити увагу на розробленні нормативно-правової бази, яка б забезпечила належне регулювання блокчейн-рішень та їх інтеграцію в існуючі системи охорони інтелектуальної власності.

Ключові слова: *блокчейн, інтелектуальна власність, авторські права, верифікація, безпека.*

Постановка проблеми. Захист інтелектуальної власності є ключовим аспектом сучасного світу, де швидкий розвиток цифрових технологій ставить перед правовою системою нові виклики. Традиційні методи охорони авторських прав, патентів, торговельних марок та інших об'єктів інтелектуальної власності зіштовхується з проблемами низької ефективності, тривалими процедурами реєстрації та високими витратами. Разом з тим, існує серйозна загроза шахрайства, підробки документів та нелегального використання об'єктів інтелектуальної власності. В умовах глобалізації та цифровізації економіки актуальною залишається потреба в інноваційних рішеннях, які б забезпечили ефективний захист прав інтелектуальної власності.

На тлі цього блокчейн-технології виступають ефективним інструментом захисту інтелектуальної власності. Блокчейн забезпечує прозорість, незмінність та децентралізацію даних, сприяючи створенню надійного та захищеного механізму реєстрації прав на об'єкти інтелектуальної власності. Використання смарт-контрактів і автоматизація процесів управління інтелектуальними правами значно знижують ризики порушень прав інтелектуальної власності. Разом з тим, впровадження блокчейн-технологій у сферу інтелектуальної власності супроводжується певними викликами, найпершим з яких є правова невизначеність, відсутність єдиних міжнародних стандартів і необхідність адаптації існуючих правових та

технічних систем. Зважаючи на це, дослідження перспектив використання блокчейну в захисті інтелектуальної власності є надзвичайно актуальним питанням, оскільки дозволяє не лише оцінити перевагу цієї технології, а й визначити шляхи подолання існуючих перешкод для її впровадження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням питання впровадження блокчейн для захисту інтелектуальної власності займалася низка вітчизняних науковці. Так, Н. Л. Ющенко [1] опрацьовував питання розвитку блокчейн-технологій в Україні та світі. Інший дослідник, Ю. М. Попівняк [2] приділив увагу технології блокчейну у сфері бухгалтерського обліку та аудиту, окреслюючи його універсальність. Особливості використання технології блокчейну у сфері управління інтелектуальною власністю стало об'єктом дослідження в працях О. Ю. Блазнюк та В. М. Пилявець [3], Л. Терняк та А. Кізілова [5], а також О. Ю. Польнікової та Н. О. Артамонової [6], Є. В. Білецького та Р. В. Петросян [7], М. Вінник, М. Полтрацького, О. Коннова, Н. Кушнір, А. Богданович [8]. Однак, незважаючи на розробленість визначеного питання, тема залишається відкритою і потребує додаткового опрацювання.

Постановка завдання. Мета статті полягає в аналізі перспектив використання блокчейн-технологій для захисту інтелектуальної власності, оцінці їх ефективності в умовах сучасних цифрових викликів, а також визначенні можливих шляхів інтеграції блокчейн-рішень для ефективного захисту інтелектуальної власності.

Виклад основного матеріалу. Технологія блокчейн з'явилася у 2008 році, а її розробником став Сатоши Накамато. В 2009 році технологія блокчейн вперше використана з метою створення валюти «біткоїн». Цей процес зумовив подальший розвиток цієї технології у банківській та фінансовій сфері. Технологія блокчейн спочатку розроблялася для анонімного та безпечного обміну криптовалютами між незнайомими користувачами. Пізніше вона стала активно використовуватися і в інших галузях.

Загалом, блокчейн має широкий спектр застосувань у різних сферах економічної діяльності, в тому числі в операціях з матеріальними та нематеріальними активами, фінансами, обліком в державних і приватних організаціях, а також у організаціях змішаного типу, державному управлінні, фандрайзингу, благодійній діяльності, операціях на ринку капіталу та оподаткування. За даними Gartner, найбільшу зацікавленість у впровадженні блокчейну демонструють керівники інформаційних технологій (CIO) в галузях телекомунікацій, страхування та фінансів [1].

Технологія блокчейн порівняно нова, однак вже має чимало переваг. Вітчизняна дослідниця Ю. М. Попівняк визначає блокчейн як різновид технології розподілених баз даних, у якій інформація зберігається на багатьох комп'ютерних пристроях. Копії цих даних доступні всім користувачам мережі, а внесення записів відбувається одночасно для всіх учасників. Кожен користувач виконує роль гаранта достовірності інформації. За своєю структурою блокчейн можна порівняти з бухгалтерською книгою, що містить дані про всі здійснені транзакції, однак ця книга є набагато зручнішою у веденні [2].

Вітчизняні дослідники О. Ю. Балазюк та В. М. Пилявець наголошують на тому, що технологія блокчейн є широко відомою та здебільшого асоціюється з криптовалютами. Однак за змістом вона становить собою електронний реєстр записів (блоків інформації), який забезпечує можливість перевірки завдяки публічному доступу та розподіленій системі зберігання. Головною перевагою цієї цифрової «реєстраційної книги» є її стійкість до несанкціонованого втручання, а також здатність ефективно оновлюватися в режимі реального часу завдяки децентралізованій мережі, яка охоплює велику кількість пристроїв. Завдяки цим характеристикам блокчейн є ефективним інструментом для перевірки, захисту та доступу до даних, що зберігаються у сховищі.

Світові компанії активно впроваджують цю технологію як для внутрішнього контролю операцій, так і для забезпечення надійності платіжних процесів. З огляду на значний потенціал блокчейну та високий рівень зацікавленості бізнесу у його можливостях, він перетворився на масштабний ринок навіть на ранніх етапах розвитку. Перспективні блокчейн-стартапи регулярно залучають сотні мільйонів доларів інвестицій, підтверджуючи довіру до цієї технології та її перспективність [3].

Блокчейн-технології відіграють важливу роль у сфері інтелектуальної власності, забезпечуючи прозорість і захист авторських прав. Вони дозволяють фіксувати авторство, реєструвати патенти та запобігати підробці цифрового контенту. Смарт-контракти автоматизують розподіл ліцензій та виплат роялті, що значно спрощує управління правами. Використання блокчейну також допомагає у боротьбі з контрафактною продукцією

та забезпечує достовірність даних. Разом з тим, впровадження цієї технології потребує правової адаптації та інтеграції з існуючими реєстрами.

Оскільки блокчейн – це нова модель застосунку, що охоплює децентралізоване термінальне передавання та криптографію, масове зберігання даних та низку інших комп'ютерних технологій, запозичених з розподіленої технології біткоїна. архітектурну модель блокчейну можна умовно поділити на п'ять основних стадій:

1) створення нової транзакції;
2) розповсюдження її в P2P-мережі;
3) перевірка вузлами;
4) підтвердження та передача по всій мережі;
5) збереження транзакції в реєстрі [4].

За словами Л. Тереняк та А. Кізілова, серед головних переваг блокчейну – усунення посередників у бізнесі, надійність даних, довіра та прозорість. Разом з тим, блокчейн можна визначити як децентралізований спосіб збереження будь-якої інформації, зокрема фінансових операцій, розпоряджень щодо активів і вартості, у захищеному та незмінному реєстрі. Ця технологія функціонує як розподілений реєстр, що не потребує посередників, і характеризується певними ознаками, а саме: технічна ознака – це внутрішня база даних, що підтримує розподілений реєстр; бізнесова ознака – це мережа для обміну цінностями між вузлами без центрального контролю; юридична ознака – механізм підтвердження транзакцій без необхідності участі посередників [5, с. 71].

За словами О. Ю. Польнікової та Н. О. Артамонової актуальність застосування правових аспектів технології блокчейн, як об'єкту інтелектуальної власності, зумовлена необхідністю визначити можливості її охорони. Разом з тим, перспектива застосування блокчейн-технологій для захисту інтелектуальної власності досить поширене явище. По-перше, це можливість створення єдиних реєстрів об'єктів інтелектуальної власності шляхом збереження їх цифрових копій у блокчейн-базі даних, що гарантує їх безстрокове зберігання. Такий підхід значно спрощує процес підтвердження авторства та забезпечує ефективний захист прав власника. По-друге, значна ефективність активного розвитку різноманітних блокчейн-платформ, орієнтованих на управління інтелектуальною власністю. По-третє, застосування смарт-контрактів – програмних алгоритмів, реалізованих у блокчейн-середовищі, які автоматично виконуються при здійсненні відповідних транзакцій, забезпечують фіксацію даних у розподіленому реєстрі [6].

Блокчейн – це розподілена база даних, яка функціонує у децентралізованій мережі та зберігається на кількох вузлах (комп'ютерах). Дані в блокчейні зорганізовані у взаємопов'язані блоки, формуючи безперервний ланцюг. Кожен блок містить певну інформацію, а також посилання на попередній блок, що забезпечує цілісність і послідовність записів. Технологія блокчейн призначена для захисту даних, саме тому у випадку із захистом об'єктів інтелектуальної власності вона активно використовує децентралізований реєстр не маючи доступу до змін. Окреслена технологія сприяє наданні прозорої інформації, що міститься в сховищах. Загалом, кожен об'єкт інтелектуальної власності може перетворюватися на цифровий токен, який зберігатиметься в блокчейн-мережі. Цей процес забезпечить створення унікального цифрового сліду для кожного об'єкта, дозволяючи відстежувати його власника, історію транзакцій та зміни прав власності. Крім того, застосування блокчейну здатне значно спростити процедури ліцензування та патентування, оскільки такі процеси можуть бути автоматизовані за допомогою смарт-контрактів, а програмні алгоритми забезпечать автоматичне виконання процедур ліцензування або патентування при виконанні визначених умов.

Блокчейн також є дієвим інструментом для перепродажу об'єктів інтелектуальної власності, оскільки нині існує чимало випадків шахрайства, коли стартапи, винахідники та компанії зіштовхуються з крадіжкою або обманом під час продажу своїх інновацій та ідей. Ця технологія здатна мотивувати винахідників до створення нових інновацій завдяки формуванню екосистеми, в якій інноватори та творці зможуть безпечно обмінюватися ідеями та розробками, знаючи, що їхні права на об'єкти інтелектуальної власності надійно захищені. Це сприятиме розвитку співпраці та пришвидшить впровадження інновацій. Однак, попри ефективність блокчейну у захисті інтелектуальної власності необхідно вирішити кілька ключових проблем, пов'язаних із повноцінним застосування в цій сфері. Перша, і одна з найголовніших проблем, з якими зіштовхуються винахідники, стосується розробки стандарту, котрий забезпечив сумісність різних систем та платформ. Друга проблема полягає у визначенні юридичного статусу токенізованих об'єктів інтелектуальної власності, чи будуть вони правовими з точки зору законодавства [7].

Група вітчизняних дослідників наголошує на тому, що широке впровадження блокчейну у сферу

захисту об'єктів інтелектуальної власності здатне замінити багато процесів у соціально-економічному та культурному житті сучасного суспільства. Поява великої кількості цифрових творів мистецтва та можливість електронного доступу до інноваційних розробок зумовлює пошук способів захисту авторського права і надійної охорони його об'єктів. Застосування невзаємозамінних токенів є одним із найбільш перспективних шляхів для захисту інтелектуальної власності.

Дослідники підкреслюють, що традиційна система реєстрації інтелектуальної власності в Україні має кілька недоліків, серед яких складність процесу, надмірна бюрократія та затримки в отриманні документів, якими б встановлювалася охорона об'єктів інтелектуальної власності. Відсутність прозорості заважає відстежувати етапи обробки заявок, а відсутність ефективної мотивації для експертів обмежує роботу. Крім того, традиційні технології не забезпечують належного рівня надійності. З огляду на ці проблеми, новітні технології, зокрема й блокчейн, можуть значно покращити процес реєстрації інтелектуальної власності, оскільки здатні забезпечити ефективність, прозорість та автоматизацію процесу, а також знизити бюрократичні наслідки. Впровадження блокчейн-технологій здатне вплинути на справедливе та інноваційне управління інтелектуальною власністю.

Так, на думку дослідників, саме технологія блокчейн, зокрема невзаємозамінні токени (NFT), має більше шансів ефективного впливу на трансформаційні аспекти сфери авторського права, пошуку інноваційних рішень для власників інтелектуального контенту. NFT є унікальним ідентифікатором, що записується в блокчейн і використовується для підтвердження права власності та автентичності цифрових творів, при цьому не підлягає копіюванню чи заміні. Ці токени є ефективними інструментами для документування та підтвердження прав на цифрові твори. Саме технологія NFT є більш дієвою у сфері інтелектуальної власності в цифровому форматі, оскільки застосування цієї технології для реєстрації охорони документів дозволяє ефективно управляти правами авторів та їх правонаступників, забезпечуючи належну охорону немайнових і майнових прав в процесі створення та використання інтелектуальної власності.

Разом з тим, використання блокчейн-технології дозволяє зменшити ризик неефективної бюрократії завдяки децентралізованій архітектурі, усуваючи потребу в посередниках. Автоматизація деяких етапів процесу, серед яких збір та верифікація даних скорочує час на отримання рішень і зменшити адміністративні витрати. В цьому випадку блокчейн забезпечує прозорість процесу, допомагаючи учасникам відстежувати статус заявки в реальному часі. Впровадження рейтингової системи для експертів формує ефективну мотивацію для якісного виконання роботи. Технологія також дозволяє знизити вплив людського фактору та покращити обмін інформацією між учасниками. Всі ці переваги блокчейну в сукупності здатні забезпечити ефективну охорону прав авторів, зокрема й на міжнародному рівні [8, с. 194].

Наразі у світі існує чимало платформ, які використовують блокчейн для забезпечення прозорості та ефективності в управлінні правами на інтелектуальну власність. Оглянемо деякі з них більш детально. Так, платформа Ujo Music – це криптовалютна платформа, яка дає можливість музикантам створювати, публікувати, ліцензувати та поширювати свої музичні твори, отримуючи винагороду через мережу Ethereum. Платформа працює на базі децентралізованого сховища файлів і містить в собі метадані для постійної ідентифікації творів, гарантуючи їх авторське право. Всі фінансові транзакції і виплати роялті здійснюються автоматично через смарт-контракти, що робить процес більш прозорим і ефективним. Музиканти можуть безпосередньо випускати свою музику, уникнувши посередників, і продавати її, використовуючи технології блокчейн. Розробниками даної платфоорми було інтегровано платіжний канал Connext, завдяки чому вдалося мінімізувати комісію за транзакцію. Основні функції смарт-контрактів на платформі включають реєстрацію виконавців, обробку ліцензійних угод і автоматизацію процесу монетизації музики. Крім того, Ujo Music дозволяє зберігати дані про права та авторство в постійному доступі, що знижує ризик порушення прав інтелектуальної власності. Загалом, ця платформа відкриває нові можливості для музикантів у сфері цифрового контенту та дає їм широкі можливості в здійсненні контролю за їхньою творчістю [9].

Ще один вид – платформа Verisart – застосовує технологію блокчейн для підтвердження автентичності та походження творів мистецтва, а також інших колекційних предметів, гарантуючи їх надійне зберігання і верифікацію [10]. Завдяки використанню децентралізованого сховища даних і фаулт-толерантності, вона забезпечує високу надійність та незмінність інформації. Verisart відстежує історію власності на об'єкти мистецтва

та колекційні предмети, сприяючи збереженню записів в реєстрах та шляху їхнього походження. Криптографічні підписи дають додатковий рівень захисту та гарантують достовірність записів. Платформа також підтримує генерацію цифрових сертифікатів для фізичних об'єктів, сприяючи підтвердженню їх вірності без необхідності фізичної перевірки. Крім того, Verisart пропонує сертифікацію для NFT, куди входить комбінація автентифікаційних підтверджень, що підвищує рівень захисту цифрових активів. Використовуючи блокчейн, платформа дозволяє зберігати та підтверджувати інформацію, яка є абсолютно незмінною, мінімізуючи можливість підробки.

CopyrightBank – це блокчейн-платформа для реєстрації та перевірки авторських прав на цифрові твори. Завантажені в систему твори отримують цифрові відбитки, мітки часу та реєструються в блокчейні NEM як «доказ існування» та «доказ володіння» [11]. Метою платформи є перетворення творів, захищених авторським правом, на динамічні інтелектуальні активи. Платформа надає авторам можливості для реєстрації творів за допомогою завантаження файлів або інших методів, забезпечуючи підтвердження дати створення. Крім того, CopyrightBank видає сертифікати та інші документи, що підтверджують авторські права, допомагаючи у разі виникнення спорів чи порушень їх прав. Платформа також дозволяє моніторити використання творів у мережі для виявлення порушень авторських прав та вжиття відповідних заходів. Це створює ефективний механізм захисту прав авторів у цифровому середовищі.

LuxTag – це блокчейн-платформа, яка сприяє реалізації інноваційних рішень для цифрового маркування та відстеження предметів розкоші [12]. Платформа активно бореться з підробками, а також дозволяє відстежувати всю історію поставок цих товарів. Платформа забезпечує оцифровані сертифікати автентичності для продуктів, поєднуючи їх із брендами та власниками за допомогою смарт-контрактів з низкою підписів. Завдяки використанню блокчейн-технології, LuxTag гарантує високий рівень захисту від підробок і шахрайства. Дані про активи зберігаються в розподіленій мережі, що забезпечує неможливість їх зміни або фальсифікації. Кожен товар, зареєстрований на платформі, має унікальну цифрову ідентифікацію, яка підтверджує його походження і власника. Загалом, ця система забезпечує прозорість в процесі купівлі-продажу предметів розкоші. Як результат, платформа формує ефективний механізм для захисту прав власників і зниження ризиків при здійсненні угод. LuxTag є важливим інструментом для ринку розкоші, де питання автентичності товарів має критичне значення.

На основі опрацьованого варто зазначити, що створення онлайн-платформи на основі блокчейн-технології сприяє значному прискоренню та підвищенню прозорості процесу отримання документів, які б на належному рівні захистили об'єкти інтелектуальної власності від неправомірного заволодіння ними. Наявність різноманітної кількості платформ дозволяє користувачам відстежувати кожен крок, підвищуючи їх ефективність. Використання технології блокчейн забезпечує автоматизацію багатьох етапів, сприяючи уникненню затримок, пов'язаних із паперовим документообігом, та зменшенням впливу людського фактору на процес. Презентація авторських прав у вигляді невзаємозамінних токенів (NFT) дає можливість створювати незмінний і прозорий запис власності на твір. Цей підхід забезпечує безпеку та надійність даних, що зберігаються в блокчейні, завдяки його децентралізованій та захищеній архітектурі.

Блокчейн запобігає несанкціонованій зміні чи фальсифікації інформації, яка записана у реєстрі. Історія власності, яка міститься в реєстрі, дозволяє відстежувати кожен етап передачі прав на твір, зменшуючи ризик виникнення спірних ситуацій щодо прав на інтелектуальну власність. Завдяки такій системі, автори мають можливість підтвердити свої права без необхідності звертатися до посередників. Цей процес додатково знижує витрати і час, необхідний для отримання нормативних документів на охорону авторських прав на об'єкти інтелектуальної власності. Крім того, цифрові сертифікати, пов'язані з NFT, сприяють простішій перевірці автентичності твору, створюючи умови для безпечної та прозорої угоди між авторами, покупцями та ліцензіатами.

Завдяки використанню смарт-контрактів, платформи можуть автоматично здійснювати розрахунки роялті і інші платежі, значно підвищуючи ефективність розподілу доходів від використання інтелектуальної власності. Інтеграція технології блокчейн у сферу авторських прав має на меті спростити міжнародні правові відносини, оскільки забезпечує прозорість і доступ до даних без необхідності звертатися до різних юрисдикцій.

Висновки. Дослідивши окреслене питання необхідно відзначити, що впровадження технології блокчейн у сферу захисту інтелектуальної

власності формує широкі можливості для вдосконалення механізмів обліку, управління та охорони авторських прав. Децентралізований характер блокчейну забезпечує незмінність і цілісність записів, значно знижуючи ймовірність фальсифікацій, несанкціонованих змін або втручання третіх осіб. Застосування невзаємозамінних токенів (NFT) у процесі реєстрації цифрових та фізичних об'єктів інтелектуальної власності створює надійну систему підтвердження авторства та права власності на такі об'єкти, сприяючи уникненню ризиків, пов'язаних із порушенням прав інтелектуальної власності, оскільки інформація, записана у блокчейн, є відкритою та незмінною.

Додатковим чинником підвищення ефективності захисту інтелектуальних прав є використання смарт-контрактів, які забезпечують автоматизоване виконання угод між авторами, правовласниками та споживачами контенту. Це дозволяє значно спростити процес виплати роялті, скоротити адміністративні витрати та співпрацювати без посередників. Крім того, технологія блокчейн може інтегруватися в державні реєстри прав інтелектуальної власності, сприяючи підвищенню прозорості нормативно-правової відповідальності і спрощенню вирішення спорів щодо авторства або правомірності використання творів.

Подальші дослідження вбачаємо у деталізації і грунтовнішому вивченні специфіки цієї галузі, зокрема аналіз правових аспектів застосування блокчейну у сфері інтелектуальної власності, особливо в контексті відповідності міжнародним нормам та законодавству окремих держав. Важливим є дослідження ефективності різних блокчейн-платформ та їхнього впливу на нові об'єкти інтелектуальної власності, авторського права, патентного захисту та торговельних марок. Не зайвим буде й розробка стандартизованих протоколів інтеграції блокчейн-рішень із наявними державними та міжнародними базами даних, які б сприяли забезпеченню їхньої взаємодію та підвищенні ефективності функціонування правових механізмів об'єктів інтелектуальної власності.

Список літератури:

1. Ющенко Н. Л. Розвиток блокчейн-технологій в Україні та світі. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/19_ukr/40.pdf (дата звернення: 19.02.2025).
2. Попівняк Ю. М. Технологія блокчейн у бухгалтерському обліку й аудиті: сучасний стан, можливості та перспективи застосування. URL: https://doi.org/10.26642/jen-2019-3(89)-137-144 (дата звернення: 19.02.2025)
3. Балазюк О. Ю., Пилявець В. М. Технологія блокчейн: дослідження суті та аналіз сфер використання. Економіка та суспільство. Випуск 43. 2022. URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/download/1701/1636/ (дата звернення: 19.02.2025)
4. Chen S. et al. Study and implementation on the application of blockchain in electronic evidence generation / Forensic Science International: Digital Investigation. 2020. V. 35. P. 301001. URL: https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2666281720300573(date of application: 20.02.2025)
5. Тереняк Л., Кізілов А. Особливості використання технології блокчейн у сфері управління інтелектуальною власністю. Вісник Хмельницького національного університету. Випуск 2. 2024. С. 70–75. URL: https://heraldes.khmnu.edu.ua/index.php/heraldes/article/view/86/88 (дата звернення: 20.02.2025)
6. Польнікова О. Ю., Артамонова Н. О. Правові аспекти технології блокчейн як об'єкту інтелектуальної власності. Інформаційні технології: наука, техніка, технологія, освіта, здоров'я. 2019. Ч. IV. URL: https://surl.li/oxlfzc (дата звернення: 20.02.2025)
7. Білецький Є. В., Петросян Р. В. Використання блокчейну для захисту інтелектуальної власності. Державний університет «Житомирська політехніка». URL: https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2024/01/255.pdf (дата звернення: 19.02.2025)
8. Вінник М., Полторацький М., Коннова О., Кушнір Н., Богданович А. Реєстрація права інтелектуальної власності на основі технології блокчейн. Інформаційні технології та засоби навчання. Том 102, випуск 4. 2024. С. 192–210. URL: https://www.researchgate.net/publication/384491085 (дата звернення: 18.02.2025)
9. Ujo Music. URL: ttps://blog.ujomusic.com/ (date of application: 20.02.2025)
10. Джаноні К., Медда Ф., Бартолуччі С. Технології та мистецтво блокчейн: можливості та відкриті виклики. SSRN Electron. J., 2023. URL: https://doi.org/10.2139/ssrn.4439318 (дата звернення: 20.02.2025)
11. CopyrightBank. URL: https://www.copyrightbank.com (date of application: 20.02.2025)
12. Omer Aziz. Revolutionizing Luxury Goods: How Blockchain-Based Platforms are Providing Transparency and Authenticity. Linkedin, 2023 URL: https://surl.li/zhfqrh (date of application: 19.02.2025)

Gutyj B.V. BLOCKCHAIN AND INTELLECTUAL PROPERTY PROTECTION: IMPLEMENTATION PROSPECTS

The article focuses on the prospects for using blockchain technologies to protect intellectual property. As part of this, an analysis of the capabilities of the blockchain for registering, preserving and confirming copyrights, patents and trademarks is made. Traditional methods of protecting intellectual property have a number of limitations, including significant financial and time costs, as well as the risks of document forgery. The introduction of blockchain technologies aims to change this situation and influence the effective solution of these problems.

Scientists note that the advantages of blockchain are transparency, security and automation of processes. The use of smart contracts will allow automating the management of rights to intellectual property objects, simplifying the implementation of license agreements and reducing the likelihood of violations of authors' rights. In addition, blockchain helps to increase trust between rights holders and users, reducing the risks of fraud and simplifying the resolution of disputes.

However, the implementation of blockchain technologies in the field of IP is accompanied by a number of challenges, including legal uncertainty, the need for integration with real registration systems and the lack of common standards. The article considers potential ways to overcome these obstacles, including harmonization of legislation, development of international cooperation and adaptation of technological solutions. Another important aspect is ensuring the compliance of blockchain solutions with current regulatory acts and international agreements in the field of intellectual property. In addition, it is necessary to create effective mechanisms for verification and authentication of digital records, which will contribute to increasing trust in this technology among rightholders and users.

The results obtained will further help to assess the effectiveness of the use of blockchain in the protection of intellectual property and determine the directions of further research in this area. At the same time, it is important to focus on the development of a regulatory framework that would ensure proper regulation of blockchain solutions and their integration into existing intellectual property protection systems.

Key words: *blockchain, intellectual property, copyright, verification, security.*

УДК 351.74
DOI https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2025.1/10

Добрянська Н.В.
Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

У статті висвітлено деякі питання правового регулювання оцінювання результатів службової діяльності державних службовців в Україні та окреслено основні проблеми та перспективи розвитку у цій сфері. Визначено основні нормативно-правові акти, що регулюють цю сферу, зокрема Закон України «Про державну службу», постанови Кабінету Міністрів України та інші підзаконні акти. Проведено аналіз існуючих наукових підходів до розуміння поняття та особливостей оцінювання ефективності службової діяльності державних службовців, розкрито їх сильні та слабкі сторони.

Окрему увагу автором приділяється проблемним аспектам правового забезпечення оцінювання службової діяльності державних службовців в Україні, серед яких виокремлено недосконалість критеріїв оцінки ефективності службової діяльності, суб'єктивність оцінювання, відсутність уніфікованих стандартів та недостатній рівень цифровізації процедур оцінювання ефективності діяльності державних службовців. Виявлено, що на практиці існуючі механізми оцінювання службової діяльності державних службовців не завжди відповідають вимогам об'єктивності, прозорості та результативності, що може призводити до формального підходу та зниження мотивації державних службовців.

У статті запропоновано шляхи вдосконалення правового механізму оцінювання ефективності службової діяльності державних службовців в Україні, зокрема шляхом розробки чітких та об'єктивних критеріїв, запровадження автоматизованих систем моніторингу та оцінки, підвищення відповідальності керівників за процес оцінювання, а також гармонізації національних підходів з європейськими стандартами державної служби. Зроблено висновок, що впровадження цих заходів сприятиме підвищенню ефективності державного управління, покращенню кадрової політики та зміцненню інституту державної служби в Україні.

Ключові слова: *державна служба, правове регулювання, оцінювання службової діяльності, ефективність державного управління, реформування.*

Постановка проблеми. Оцінювання результатів службової діяльності державних службовців є важливим інструментом забезпечення ефективності державного управління, формування професійного корпусу державної служби та підвищення якості надання адміністративних послуг. Від якості правового регулювання цієї процедури залежить не лише справедливість оцінювання роботи посадовців, а й мотивація до підвищення кваліфікації, кар'єрного зростання та ефективного виконання службових обов'язків.

Актуальність цього дослідження зумовлена необхідністю вдосконалення механізмів оцінювання в умовах реформування державної служби в Україні. Незважаючи на наявність нормативно-правової бази, що регламентує процедуру оцінювання (Закон України «Про державну службу», підзаконні акти та інші регуляторні документи), на практиці існує низка проблем. До них належать суб'єктивність оцінювання, нечіткість критеріїв, формальність процедури, відсутність ефективних механізмів оскарження та контролю за результатами.

У контексті євроінтеграційних процесів Україна прагне гармонізувати свою систему державної служби з європейськими стандартами, що передбачає впровадження прозорих, об'єктивних і дієвих механізмів оцінювання службової діяльності. Тому дослідження правового регулювання цієї сфери, виявлення її недоліків та розробка пропозицій щодо вдосконалення є актуальним як для наукової спільноти, так і для практиків у сфері державного управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти правових засад оцінювання ефективності службової діяльності досліджували такі вчені, як Ю. С. Даниленко, О. Є. Луценко, Т. Коломоєць, А. А. Куцевич, Ю. І. Шовкунта ін.

Разом з тим, на науково-прикладному рівні залишається низка невирішених проблемних питань у сфері правового регулювання процедури оцінювання результатів державної служби, вирішення яких є особливо актуальним завданням в умовах реформування державного управління.

Постановка завдання. Метою статті є проведення аналізу правового регулювання оцінювання результатів службової діяльності державних службовців в Україні, виявлення ключових проблем у цій сфері та розробка пропозицій щодо вдосконалення механізмів оцінювання відповідно до принципів прозорості, об'єктивності та ефективності державного управління.

Виклад основного матеріалу. Інститут оцінювання результатів службової діяльності не є новим для України, оскільки був запроваджений задовго до прийняття у 2015 році Закону України «Про державну службу». Разом з тим, у науковій літературі досі відсутній єдиний підхід до розуміння поняття та сутності цього інституту.

Так, на думку деяких науковців, оцінювання у державній службі доцільно розглядати як у широкому, так і вузькому значеннях. У першому, це спосіб визначення ефективності і дієвості державної служби в цілому, діяльності державних органів, їх структурних підрозділів, результатів службової діяльності державних службовців та відповідності кандидатів на вакантні посади державної служби. Натомість, як вважають деякі вчені, у вузькому розумінні це визначення відповідності професійних та особистісних якостей кандидатів на вакантні посади державної служби і державних службовців установленим показникам і критеріям [1, с. 4].

Можна погодитися із запропонованим підходом до визначення поняття оцінювання ефективності державної служби, оскільки ці визначення охоплюють як загальний рівень ефективності державної служби, так і індивідуальну відповідність службовців професійним вимогам. Такий підхід дозволяє комплексно оцінювати роботу державних органів і кадрові рішення, що сприяє підвищенню якості управління.

На думку інших вчених, оцінювання результатів службової діяльності проводиться на підставі показників результативності, ефективності та якості, визначених з урахуванням посадових обов'язків державного службовця, а також дотримання ним правил етичної поведінки та вимог законодавства у сфері запобігання корупції, виконання індивідуальної програми професійного розвитку, а також показників, визначених у контракті про проходження державної служби (у разі укладення) [2, с. 458].

Інакше кажучи, оцінювання у державній службі ґрунтується на аналізі результативності, ефективності та якості виконання посадових обов'язків. Воно враховує дотримання службовцем етичних норм, антикорупційного законодавства та виконання програми професійного розвитку. Додатково можуть оцінюватися показники, закріплені у контракті про проходження державної служби.

У свою чергу, О. Є. Луценко вважає, що оцінювання державних службовців є способом визначення прогалин у їхній компетенції, адже, як вважає вчений, державні службовці часто не мають достатньої інформації та знань, щоб реагувати на конкретну ситуацію, тож у таких умовах навчання є життєво важливим для державних службовців. Відтак, на думку науковця, професійний розвиток державних службовців є безперервним процесом, що відповідно потребує належного правового регулювання та механізму його реалізації, а значить для вироблення цих найкращих та дієвих рекомендацій потрібні ґрунтовні науко-практичні дослідження цих питань [3, с. 45].

У чинному Законі України «Про державну службу» порядок оцінювання результатів службової діяльності державних службовців визначається статтею 44, яка визначає мету, періодичність та основні принципи оцінювання, а також передбачає наслідки за його результатами [4].

Аналізуючи положення цієї норми, можна визначити такі основні нормативні положення щодо оцінювання результатів державної служби:

– закріплення регулярності оцінювання – оцінювання проводиться щорічно, що дозволяє систематично аналізувати ефективність діяльності службовців і коригувати їхню роботу;

– зв'язок оцінювання з кар'єрним зростанням – результати оцінювання можуть впливати на підвищення або переведення на вищу посаду, що мотивує службовців до якісного виконання обов'язків;

– чітке визначення наслідків – низькі результати оцінювання можуть бути підставою для звільнення або переведення на нижчу посаду, що сприяє підвищенню відповідальності державних службовців;

– наявність механізму оскарження – державні службовці мають право оскаржити результати оцінювання, що забезпечує певний рівень захисту від суб'єктивних рішень;

– врахування індивідуальних результатів – оцінювання базується на особистих досягненнях та

виконанні завдань, що дозволяє більш об'єктивно визначати професійний рівень службовців тощо.

Деталізація процедури оцінювання результатів службової діяльності міститься у Порядку проведення оцінювання результатів службової діяльності державних службовців, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2017 року № 640 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 10 липня 2019 р. № 591; далі – Порядок № 640) [5].

У цьому Порядку визначено:

– регулярність оцінювання: щорічне проведення оцінювання у жовтні-грудні забезпечує систематичний аналіз діяльності службовців та сприяє їх професійному розвитку;

– чіткість процедури оцінювання: Порядок детально описує етапи оцінювання, включаючи визначення завдань, проведення оціночних співбесід та затвердження результатів, що сприяє прозорості процесу;

– принципи об'єктивності та прозорості: оцінювання базується на принципах об'єктивності, достовірності, доступності та поваги до гідності державного службовця, що підвищує довіру до результатів;

– зв'язок з професійним розвитком: результати оцінювання використовуються для визначення потреб у професійному навчанні та плануванні кар'єри службовця.

Між тим, визначений у законодавстві порядок проведення оцінювання результатів службової діяльності має низку прогалин та недоліків.

Зокрема, А. Пєров у числі таких недоліків виділяє відсутність цілісної системи моніторингу та оцінювання якості надання освітніх послуг із професійного навчання державних службовців відповідно до європейських стандартів забезпечення якості освіти, оскільки, як вважає вчений, освітні послуги із професійного навчання є доволі неконкурентними та закритими через відсутність дієвого механізму співпраці різних суб'єктів професійного навчання [6, с. 167].

Деякі вчені вказують на недоліки правового регулювання оціночної співбесіди та її «змістове наповнення», яке відсутнє у нормативно-правових актах з питань щорічного оцінювання результатів службової діяльності державних службовців. Таке слушне зауваження навела Т. Коломоєць. На думку вченої, визнати це виправданим не можна, оскільки роль оціночної співбесіди є досить важливою у процедурі щорічного оцінювання загалом, регламентація її засад у відповідних нормативно-правових актах є необхідною. Т. Коломоєць вважає, що зазначене сприятиме уніфікації процедури щорічного оцінювання, усуненню підстав для різних варіантів її проведення щодо різних державних службовців, посиленню засад об'єктивності, неупередженості, повноти, законності цього різновиду публічно-правової процедури [7, с. 99].

Крім того, А. А. Куцевич вважає, що існують певні проблеми щодо застосування термінології, зокрема, Закон України «Про державну службу» припинення трудових відносин із державним службовцем термін «припинення державної служби», але при цьому, термін «звільнення», як такий, що найчастіше вживаються для позначення припинення трудових відносин між найманим працівником і власником, взагалі не вживаються в нормах даного нормативно-правового акта [8, с. 188].

Необхідно підтримати наведену думку, адже законодавець застосовує термін «припинення державної служби» замість загального «звільнення», що відображає особливий статус держслужбовця. Водночас, використання оціночних понять у підставах припинення служби може призводити до правової невизначеності та ризиків суб'єктивного тлумачення. Для підвищення правової визначеності доцільно чіткіше регламентувати підстави припинення держслужби, уникнувши надмірно загальних формулювань.

Аналіз статті 44 Закону України «Про державну службу» також дозволяє виокремити такі недоліки у правовому регулювання оцінювання результатів державної служби:

– високий рівень суб'єктивності результатів оцінювання – хоча закон передбачає критерії оцінки, фактичні результати значною мірою залежать від особистих рішень керівника, що може призводити до упередженості чи зловживань;

– майже повна відсутність єдиних, об'єктивних критеріїв – формулювання критеріїв оцінювання часто залишається розмитим, що створює можливості для маніпуляцій;

– недостатня деталізація процедури оцінювання – стаття 44 встановлює загальні принципи, проте деталізовані процедури визначаються підзаконними актами, що можуть змінюватися та не завжди відповідають єдиним стандартам;

– можливість формального підходу – через високу завантаженість керівників процедура оцінювання може проводитися формально, без глибокого аналізу ефективності роботи;

– недостатній зв'язок із професійним розвитком – хоча оцінювання може впливати на

кар'єрне зростання, відсутність чіткої системи підвищення кваліфікації на основі оцінки знижує його практичну цінність;

– обмеженість цифрових інструментів – у сучасних умовах доцільно впроваджувати автоматизовані системи оцінювання, що зменшило б вплив людського фактору та зробило процес більш прозорим.

Отже, ст. 44 Закону України «Про державну службу» [4] закладає важливі принципи оцінювання, проте потребує доопрацювання для усунення недоліків. Зокрема, необхідно деталізувати критерії оцінки, запровадити більш прозорі та автоматизовані механізми оцінювання, а також забезпечити реальне врахування результатів оцінювання при прийнятті кадрових рішень.

Також проблемними аспектами Порядку № 640 є:

– суб'єктивність оцінювання: незважаючи на встановлені критерії, оцінювання може залежати від особистих вражень керівника, що може призводити до упередженості;

– формальність процесу: у деяких випадках оцінювання може проводитися формально, без глибокого аналізу досягнень службовця, що знижує ефективність процедури;

– недостатня цифровізація: відсутність автоматизованих систем для проведення оцінювання може ускладнювати процес та збільшувати навантаження на кадрові служби;

– обмеженість зворотного зв'язку: Порядок № 640 не завжди передбачає детальний зворотний зв'язок для службовця щодо результатів оцінювання, що може ускладнювати розуміння напрямків для покращення.

Таким чином, Порядок № 640 є важливим інструментом для підвищення ефективності державної служби. Однак, для досягнення максимальної об'єктивності та прозорості необхідно вдосконалювати процедури оцінювання, впроваджувати сучасні цифрові інструменти та забезпечувати детальний зворотний зв'язок для кожного службовця.

З метою удосконалення правового регулювання оцінювання результатів службової діяльності деякі науковці пропонують порівняти критерії оцінювання з правилами застосування дисциплінарних стягнень для держслужбовців, що, на їхню думку, показує, що звільнення через негативну оцінку результатів службової діяльності суперечить частині 5 статті 66 Закону України «Про державну службу». Негативна оцінка свідчить про неналежне виконання посадових обов'язків, що, відповідно до частини 3 цієї ж статті, може бути підставою для догани. Тому вченими пропонується внести зміни до частини 6 статті 44 Закону, передбачивши, що за негативні результати оцінювання до держслужбовця може бути застосована догана [9, с. 108].

Крім того, видається за необхідне розглянути такі можливі напрямки удосконалення правового регулювання оцінювання результатів службової діяльності державних службовців в Україні:

1) уніфікація критеріїв оцінювання – розробка єдиних стандартів і показників оцінювання службової діяльності для всіх категорій держслужбовців, з урахуванням специфіки посад;

2) удосконалення процедур оскарження – створення прозорого механізму перегляду результатів оцінювання, що дозволить мінімізувати ризики суб'єктивності та зловживань;

3) зв'язок оцінювання з професійним розвитком – впровадження індивідуальних планів підвищення кваліфікації на основі результатів оцінювання, що сприятиме професійному зростанню держслужбовців;

4) чітке розмежування дисциплінарної та кадрової відповідальності – законодавче уточнення наслідків отримання незадовільної оцінки, щоб запобігти необґрунтованому звільненню та зловживанням з боку керівників;

5) автоматизація процесу оцінювання – запровадження цифрових інструментів для об'єктивного збору, аналізу та збереження даних щодо результатів службової діяльності, що зменшить людський фактор та сприятиме прозорості.

Висновки. Таким чином, оцінювання результатів службової діяльності державних службовців є ключовим інструментом забезпечення ефективності державного управління та розвитку кадрового потенціалу. Проведене дослідження показало, що чинна система оцінювання в Україні має як позитивні сторони, так і суттєві недоліки, серед яких – недостатня об'єктивність критеріїв, відсутність єдиних стандартів оцінювання, формальність проведення процедур та недостатній рівень відповідальності керівників за результати оцінювання.

З огляду на виклики реформування державної служби та необхідність її гармонізації з європейськими стандартами, існує потреба у вдосконаленні правового регулювання цієї сфери. Насамперед, необхідно розробити чіткі й об'єктивні критерії оцінювання, впровадити механізми автоматизованого моніторингу та контролю, забезпечити прозорість та можливість оскарження

результатів. Також важливим є посилення відповідальності керівників за об'єктивність оцінювання та врахування його результатів при прийнятті кадрових рішень.

Запровадження запропонованих змін сприятиме підвищенню якості управлінських рішень, мотивації державних службовців до професійного розвитку та формуванню ефективної та прозорої системи державної служби в Україні. Це, у свою чергу, дозволить забезпечити вищий рівень довіри громадян до державних органів та покращити якість надання адміністративних послуг.

Список літератури:

1. Даниленко Ю. С. Оцінювання у державній службі: теорія і правове регулювання. Автореф. дис. … канд. юр. наук. Одеса, 2017. 13 с.

2. Фенич Я. В., Дьордяй В. І. Особливості проходження публічної служби в умовах воєнного стану. Аналітично-порівняльне правознавство. 2024. № 4. С. 456–461.

3. Луценко О. Є. Правове регулювання професійного розвитку державних службовців. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. 2023. Вип. 73. Ч. 3. С. 41–46.

4. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#n518.

5. Про затвердження Порядку проведення оцінювання результатів службової діяльності державних службовців: постанова Кабінету Міністрів України від 23.08.2017 № 640. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/640-2017-%D0%BF#Text.

6. Пєров А. Правові засади професійного навчання державних службовців України. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія : Юридичні науки. 2019. Вип. 22. С. 163–168.

7. Коломоєць Т. Щорічне оцінювання результатів службової діяльності державних службовців в Україні: чи досконалою є обрана нормативна модель? Підприємництво, господарство і право. 2018. № 11. С. 96–104.

8. Куцевич А. А. Теоретичні проблеми правового регулювання порядку звільнення державних службовців. Юридична наука. 2020. № 5(107). Т. 2. С. 186–195.

9. Сенюк Т. А. Деякі аспекти вдосконалення правового регулювання проходження державної служби в Україні. Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. 2020. Вип. 3 (47). С. 106–112.

Dobrianska N.V. LEGAL REGULATION OF EVALUATION OF THE RESULTS OF OFFICIAL ACTIVITIES OF CIVIL SERVANTS IN UKRAINE: PROBLEMS AND PROSPECTS FOR DEVELOPMENT

The article highlights some issues of legal regulation of the evaluation of the results of civil servants' work in Ukraine and outlines the main problems and prospects for development in this area. The main regulatory legal acts regulating this area are identified, in particular the Law of Ukraine "On Civil Service", resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine and other subordinate legislation. An analysis of existing scientific approaches to understanding the concept and features of evaluating the effectiveness of civil servants' work is carried out, their strengths and weaknesses are revealed.

The author pays special attention to the problematic aspects of the legal support for the evaluation of civil servants' work in Ukraine, among which the imperfection of the criteria for evaluating the effectiveness of civil servants' work, the subjectivity of the evaluation, the lack of unified standards and the insufficient level of digitalization of procedures for evaluating the effectiveness of civil servants' work are highlighted. It was found that in practice, the existing mechanisms for evaluating the performance of civil servants do not always meet the requirements of objectivity, transparency and effectiveness, which can lead to a formal approach and a decrease in the motivation of civil servants.

The article proposes ways to improve the legal mechanism for assessing the effectiveness of civil servants' performance in Ukraine, in particular by developing clear and objective criteria, introducing automated monitoring and evaluation systems, increasing the responsibility of managers for the evaluation process, and harmonizing national approaches with European civil service standards. It is concluded that the implementation of these measures will contribute to increasing the efficiency of public administration, improving personnel policy, and strengthening the institution of civil service in Ukraine.

Key words: *civil service, legal regulation, performance evaluation, public administration efficiency, reform.*

UDK 347.73
DOI https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2025.1/11

Ivanova R.Yu.
Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law

FINANCIAL LAW AND UKRAINE'S DEVELOPMENT: INSTITUTIONAL ENGAGEMENT, LEGAL FRAMEWORKS, AND PATHWAYS TO EU INTEGRATION THROUGH INTERNATIONAL ORGANIZATIONS

The article is devoted to the development of financial law in Ukraine, particularly its interaction with international monetary institutions and its provisions for economic integration. The article examines the significance of international financial cooperation in stabilizing Ukraine's economy and investment climate amid the ongoing war, as well as its role in fostering long-term economic growth.

The article reveals the nature of Ukraine's relations with the International Monetary Fund, the World Bank, the European Bank for Reconstruction and Development, and the European Investment Bank, highlighting their contributions to Ukraine's financial security and economic sustainability. The financial and legal obligations of Ukraine within international agreements are analyzed, particularly regarding domestic expenditure, public financial management, anti-corruption policies, and financial governance.

Ukraine's compliance with the global anti-money laundering (AML) regime, the OECD tax policy, and efforts to integrate into the EU financial governance system are explored as key factors in enhancing financial credibility, attracting investors, and accessing international financial markets. The role of international assistance programs in strengthening Ukraine's resilience to economic shocks and supporting sustainable development goals is also examined.

It is established that the incorporation of modern international financial practices into Ukraine's economic legal framework is essential for mitigating external risks such as economic wars, sanctions, and financial instability. The study concludes that adapting these best practices will accelerate Ukraine's economic recovery, promote sustainable development, and facilitate its integration into the European Union.

Key words: *Financial law, international monetory institutions, economic integration, Ukraine, EU membership, public finance, IMF, world bank, financial security, international organizations.*

Problem Statement and Its Connection to Important Scientific and Practical Tasks. The above activities directly and critically link to practical issues regarding the integration of Ukraine in a singular financial market of the EU while, at the same time, observing the impacts of these changes on the development of financial law in the country. In international relations and law, the question of the financial dependency from one or more economic regions is always troubling and particularly confusing when asserting which region is the primary actor in the investment. Aside from them, the country's economic system will significantly rely on the added value from various foreign investments. learners will often wonder why an economic region would place themselves at such a risk. The answer perhaps partially lies in the interdependence that has been created by globalization. The contributors often lose focus on the Ukraine aspect throughout this international web. Nonetheless, there are external contributors, ranging from the IMF, World Bank, EBRD, EIB and endless others, that have a direct link with the country's economy, especially with its current war-hit condition.

The current study analyzes both the legal and practical aspects of Ukraine's dealings with international financial institutions. This research draws on an understanding of the complex relations between finance and law, as well as international law in regard to post-war economies, which enhances the existing body of knowledge. This work is also of great importance to policymakers, legal practitioners, and economists who formulate policies aimed at achieving sustainable economic development, fiscal transparency, and sound public financial management.

In regard to that, the commitment of Ukraine to the structures of anti-money laundering (AML), international taxation treaties, and some other

reforms of the financial sector justify the need for reliable legal support. The gradual development of the jurisdiction is essential in achieving effective integration into the international financial system. The study investigates how financial law interacts with national security issues and international economic law, which is important for understanding the legal and institutional changes needed in Ukraine for its economic development.

Analysis of Recent Studies and Publications Addressing the Problem and Approaches to Its Solution. A variety of analyses and papers have focused on the economic development of financial law and the effects of international financial institutions on the economies of individual countries along with the integration of transitional economies into the world financial system. Researchers have studied the role of financial regulation and public finance management in maintaining economic stability in post-conflict and developing economies.

Important works in this direction include studying the transformation of Ukraine's financial sector in the context of operational lending by the International Monetary Fund, the World Bank, European Bank for Reconstruction and Development, and the European Investment Bank. More attention is paid to the investment component of the financial assistance programs after the provision of structural economic reforms and ensuring macroeconomic stability. There has been research done on Ukraine's adoption of the OECD tax policies, the impact of anti-money laundering (AML) regulations, and the changes brought by the EU Financial Regulations to National Policies.

Even with these notable contributions, there is still some gray areas that require attention. First, very little attention has been given to the legal frameworks designed for managing Ukraine's financial stability and security in the long-term tenure within the context of a protracted war economy. While international Financial Institutions provide vital support in the form of aid, the legal parameters, stipulations, and requirements that come with such aid remain unexamined.

Second, international and Ukrainian scholars working in the field of international law have debated on the effects of international economic law in Ukraine's economic sovereignty. Under the policy framework of international financial cooperation there are often stringent economic growth targets that must be achieved by the borrower. The level of autonomy that Ukraine has in negotiating such financial deals without losing economic independence is an aspect that requires more legal scrutiny.

Formulation of the Article's Objectives (Statement of the Task). This article seeks to understand how financial law affects Ukraine's economic growth and its relationships with international financial institutions, particularly from the perspectives of economic integration and financial security. The goal of the analysis is to identify the legal relations that exist between Ukraine and international financial institutions and their subsequent impacts on the economic conditions of the country, the level of foreign investments and its chances of joining the European Union.

To study the Ukraine's legal relations with international financial institutions such as the IMF, World Bank, EBRD, and EIB and the conditions, obligations, and benefits of their financial assistance programs.

To examine Ukraine's financial, public management, fiscal, and economic law, paying attention to some issues of legislation concerning openness, anti-corruption, and financial liberalization.

To analyze Ukraine's international obligations on taxation and other financial activities, including the OECD's tax policy, anti-money laundering (AML) directives, and other regulations set by international financial institutions of the European Union.

To assess the issue of the effect of financial law on economic security of a country during wartime period and under conditions of international restrictions and geopolitical concerns.

Judging by Ukraine's policies, one can determine the country's preparedness toward undergoing complete alignment of its legal system with that of the European Union and how this has affected modern economic processes, including the growth of Foreign Direct Investments (FDI) as well as the sustainability of public finances in Ukraine.

This article seeks to fulfill these objectives and as a result, provide a complete legal commentary on a Ukraine's financial history and an account of how financial law can be used as a remedy for the blanket instability and cooperation deficient world.

Main material. The Role of International Law in Financing Development in Ukraine. The international financial legal system is extremely important today particularly for countries like Ukraine that face complicated issues of politics, economic instability, and security. Thus, in this part of this dissertation, I will take a closer look at some of the facets of Ukraine's international financials relations and it's legal relations. This includes the cross border relations of the country with the global economic system and the international financial institutions and the legal

ties of that country to the major international financial organizations and the relations of Political Financial Security to the state of Ukraine's National Security.

Apart from this, it sheds light in the areas of Ukraine's strategies and mechanisms setting laws toward international legal practices, especially in the cooperation with the financial institutions, the International Monetary Found, the World Bank, the European Investment Bank, and other financial organizations. Moreover, it attempts to put within the state's prerogative the place of Ukraine in the overall scheme of the supranational regulation and the rest of the world starting with the European Union and Ukraine's integration into the international legal system and financial legislation. Additionally, the problem is put with particular importance to Financial Security, especially under the conditions of the war that has been waged, as well as to the focus of international sanctions, armories, financial security, and economic security.

The legal aspects of these kinds of relationships are crucial because they influence how Ukraine's financial policy operates and how able it is to respond to external shock, maintain a stable economy, and enjoy the confidence of foreign investors. Such factors accentuate the necessity of the financial law as a tool for protecting the economic and strategic interests of Ukraine in the international environment which is becoming more and more complex.

International financial policies of Ukraine are of utmost importance in aiding its integration into the world economy considering its war with Russia. Kiev has to figure out how to recover, modernize, integrate deeper into the European Union, all while adopting a reasonable financial approach in partnership with international financial institutions. How Ukraine manages its relations with the global international financial organizations such as IMF, World bank, EBRD, and EIB is considered next. It also focuses on the aspects of Ukraine's external financial policies such as economic globalization, international anti-tax evasion agreements and multinational taxation treaties.

Analysis of Ukraine's Major Relationships With International Financial Institutions Planes, Tasks, Strategies, And Measures For Their Implementation

Ukraine's cooperation with foreign financial institutions is mainly due to its economic objectives and geopolitical context. The most important of these partners is the International Monetary Fund. In particular, the Ukrainian economy receives financial and technical assistance through the Special Drawn Quota, and in return, Ukraine undertakes to implement a number of requisite reforms. These reforms pertain to the consolidation of the fiscal balance, combating corruption, and developing the financial sector. The successful implementation of these programs promotes economic stability and boosts confidence of investment at the reform economic measures of Ukraine. IMF support during the ongoing conflict is also instrumental given that the financial aid provided under such conditions enables Ukraine to primarily meet its expenses. However, some may lament over the lack of flexibility regarding the conditions imposed. Nevertheless, such relationships are still deemed important in the financial management of Ukraine.

Source: IMF. "Ukraine: Financial Assistance and Macroeconomic Policies". International Monetary Fund. ULR: https://www.imf.org/en/Countries/UKR

Similarly, The World Bank is also another core institution in Ukraine's finances, much like the IMF. The World Bank helps Ukraine in more than just financial aid; it contributes to Ukraine's general reconstruction, energy efficiency, and business climate improvement agendas. The World Bank's support is pivotal not only to first aid Ukraine's economy but also to meet Ukraine's big picture goals which include infrastructure development and changing to a market economy [1].

In addition EBRD and EIB have provided Ukraine with loans and technical aid to improve the private sector and aid in energy security. Both of them were instrumental in financing projects in Ukraine's EU integration framework which included sustainable energy and infrastructure development. Their engagement is vital in ensuring Ukraine soes not go bankrupt but can sustain the environmental and business requirements set by other countries [2].

Considerations of Ukraine's External Financial Policy As Aimed At Integration Into Global Economic Processes. Towards the end, the EU member states should keep an eye on Ukraine's europeanization. The main aim of Ukraine's external financial policy is to gain access to the global economy as comprehensively as possible. Due to Ukraine's geo-strategic position, this goal hinges on its projected membership status with the European Union. Various strategic financial reforms will have been undertaken in Ukraine to ensure that the relevant Maastricht economic criteria for membership are met. These include fiscal discipline, anti-corruption, and the presence of a functioning market economy.

A significant pillar of Ukraine's policy is the increasing focus towards foreign direct investment (FDI). Ukraine has been undertaking activities to

improve its investment climate by lowering Ukrainian bureaucratic barriers, strengthening investor protection, and deregulatory changes in the energy and agriculture sectors. This corresponds to the country's greater goal of economic self-sufficiency and the infusion of foreign capital, which is very much needed for economic development in the longer term [2].

Furthermore, the efforts made in public financial management reforms has been one of the priorities. Ukraine has established close collaboration with entities such as IMF and World Bank in the improvement of the public financial management which aims to increase transparency, efficiency, and accountability in the distribution of state resources. These activities are consistent with the international trend of increasing sustainability of public financial systems and increasing CIVIL SOCIETY participation.

Ukraine's Participation in International Agreements in Taxation, Budget Cooperation And Prevention of Tax Evasion. Besides, Ukraine has been pursuing international agreements in taxation within the framework of the Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) to improve tax policy and fight tax evasion. The conclusion of Double Taxation Avoidance Agreements (DTA) has facilitated investments and trade across borders by relieving business corporations from double taxation. In addition, Ukraine has signed a number of treaties for the purpose of preventing base erosion and profit shifting (BEPS), which is very important for increasing taxes collected domestically and preventing evasion of taxes in foreign jurisdictions [4].

In addition, Ukraine deployed efforts in the EU counteraction to tax evasion and money laundering. Ukraine seeks to enhance its international financial standing and curb the outflow of criminal proceeds by adhering to the EU's AML Directives and working with the European Anti-Fraud Office OLAF. These measures are of paramount importance not only within the context of integrating to the EU, but also for being able to restore the trust of international investors towards Ukraine's international investment position [5].

Conclusions. International development finance policy of Ukraine is a cornerstone policy that supports wider objectives of economic development and integration to the world economy. Through these international financial institutions, Ukraine has managed to balance its economy, undertake essential reforms, and obtain the much needed finance. Those financial instruments, in particular the IMF, World Bank, EBRD, and EIB, serve to distinctly aid the country's balance of payments in meeting its short term objectives and medium term growth targets.

In addition, Ukraine actively participates in international tax treaties, budgetary relations, and treaties aimed at preventing tax evasion which shows its willingness to enhance its fiscal governance and transparently. Such measures will support Ukraine's economic performance and improve its position within the European and world economic systems. While Ukraine pursues reforms and prepares to become a member of the European Union, its international financial policy will continue to play a major role in the country's economic survivability and competitiveness, particularly in the years to come.

The research underlines the importance of legal finances in the sustenance of Ukraine's economy, financial protection, and in the context of integration to the Europe Union. Ukraine's legal and institutional activity with the international financial institutions such as the IMF, World Bank, EBRD and EIB have so far enabled Ukraine to retain macroeconomic stability, foreign direct investments, and the essential structural reforms that were needed." Of course, these interactions also have legal obligations and conditionalities linked to them that which need to be complied with international financial governance principles.

Integration into Ukraine's European Financial System – Ukraine's legal and financial reforms are progressing at a rapid pace to meet the requirements for EU integration, including the Maastricht economic criteria, EU banking law, and international tax law. The successful implementation of Ukraine's financial law alignment to EU directives will determine the ability for Ukraine to gain full EU membership.

Challenges in the Governance of Financial Law – Despite the ongoing reforms, there are still challenges to overcome such as dependence on external funding, slow adoption of EU legislation, corruption within the financial system, and the rest economic impacts of the W.Econm. Solving these problems will be only possible. Adjusting the legal implementation, training, and long term sustainable economy designs. Considering the profound change trends in financial legislation, economic policy, and international relations, subsequent studies should aim:

Building The Country's Post War Economy and Legal Framework – When working on rebuilding the economics of Ukraine, additional legal research should address post war recovery plans outline strategies for debt forgiveness, and long term financial self sufficiency policies. Strengthening Financial

Independence and Limiting Foreign Interference – Proposed recommendations suggest focusing on FDI opportunities to increase economic self reliance while reducing the need for international monetary support.

Developing Financial Legal Instruments for National Security – Given the financial aggression, economic warfare, and sanctioning that is ongoing within the conflict, Ukraine will have no choice but to widen its legal methods of protecting against capital flight and financial subversion while increasing financial security.

This research makes it clear that financial law significantly impacts Ukraine's economic recovery, demonstrates why legal cooperation at an international level is necessary and ultimately, why EU accession is critical. Ukraine can strive towards continual growth by enacting further legal changes alongside honorable compliance to international legal expectations.

Bibliography:

1. International Monetary Fund. Ukraine: Financial Assistance and Macroeconomic Policies. URL: https://www.imf.org/en/Countries/UKR (accessed: 24.02.2025).
2. World Bank. Ukraine and the World Bank: Overview and Partnerships. URL: http://www.worldbank.org/en/country/ukraine (accessed: 24.02.2025).
3. European Bank for Reconstruction and Development. Ukraine: Investing for a Sustainable Future. URL: https://www.ebrd.com/what-we-do/countries/ukraine.html (accessed: 24.02.2025).
4. Organisation for Economic Co-operation and Development. Ukraine's Tax Policy and Administration. URL: https://www.oecd.org/ukraine/ (accessed: 24.02.2025).
5. European Union. EU Anti-Money Laundering and Counter-Terrorism Financing Measures. URL: https://europa.eu/anti-money-laundering (accessed: 24.02.2025).
6. National Bank of Ukraine. Strategy of the Ukrainian Financial Sector Development Until 2025. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Strategy_FS_2025_eng.pdf (accessed: 24.02.2025).
7. World Bank. Ukraine Growth Study: Faster, Lasting, and Kinder. URL: https://surl.li/dvkbcy (accessed: 24.02.2025).
8. European Investment Bank. Financial Programs for Ukraine. URL: https://surl.li/zcykws (accessed: 24.02.2025).
9. Verkhovna Rada of Ukraine. Law of Ukraine «On International Treaties of Ukraine» No. 1906-IV of June 29, 2004. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2004. No. 50. Art. 540. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15 (accessed: 24.02.2025).
10. Cabinet of Ministers of Ukraine. Concept of Ukraine's Integration into the European Union. URL:https://surl.gd/iqphnu (accessed: 24.02.2025).

Іванова Р.Ю. ФІНАНСОВЕ ПРАВО ТА РОЗВИТОК УКРАЇНИ: ІНСТИТУЦІЙНА ЗАРУЧЕННЯ, ПРАВОВА БАЗА ТА ШЛЯХИ ДО ІНТЕГРАЦІЇ В ЄС ЧЕРЕЗ МІЖНАРОДНІ ОРГАНІЗАЦІЇ

Стаття присвячена розвитку фінансового права України, зокрема його взаємодії з міжнародними фінансовими інституціями та положеннями щодо економічної інтеграції. У статті розкрито значення міжнародного фінансового співробітництва для стабілізації економіки України та інвестиційного клімату в умовах війни, а також його роль у забезпеченні довгострокового економічного зростання.

Розкрито особливості відносин України з Міжнародним валютним фондом, Світовим банком, Європейським банком реконструкції та розвитку та Європейським інвестиційним банком, визначено їхній внесок у фінансову безпеку та економічну стійкість країни. Проаналізовано фінансово-правові зобов'язання України в межах міжнародних угод, зокрема щодо державних видатків, управління державними фінансами, антикорупційної політики та фінансового врядування.

Досліджено відповідність України глобальному режиму протидії відмиванню коштів (AML), податковій політиці ОЕСР та її зусилля щодо інтеграції в систему фінансового врядування ЄС як ключові фактори підвищення фінансової довіри, залучення інвесторів та доступу до міжнародних фінансових ринків. Оцінено роль міжнародних програм допомоги у зміцненні стійкості України до економічних потрясінь та досягненні цілей сталого розвитку.

З'ясовано, що впровадження сучасних міжнародних фінансових практик у правову систему економіки України є необхідним для мінімізації зовнішніх ризиків, таких як економічні війни, санкції та фінансова нестабільність. Визначено, що адаптація цих найкращих практик сприятиме економічному відновленню України, забезпеченню сталого розвитку та інтеграції в Європейський Союз.

Ключові слова: *фінансове право, міжнародні валютні інститути, економічна інтеграція, Україна, членство в ЄС, державні фінанси, МВФ, світовий банк, фінансова безпека, міжнародні організації.*

УДК 342.5
DOI https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2025.1/12

Кобрусєва Є.А.
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА «ЧУТЛИВИХ ДАНИХ» ЯК СКЛАДОВА ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

У статті проаналізовано основні норми вітчизняного та міжнародного законодавства у частині щодо права на захист «чутливих» персональних даних. Констатовано, що незважаючи на чіткі законодавчі норми, мають місце факти порушень у частині, що стосується: відсутності як мети, так і доцільності об'ємного збору даних; неврахування індивідуальних обставин осіб, чиї дані зберігаються; зміни визначеної мети обробки «чутливих даних», яка є несумісною з попередньою; відсутності підстави для подальшого зберігання та обробки інформації. Досліджено загальні, спеціальні та основні норми міжнародного права з питань регламентації діяльності з питань захисту «чутливої» інформації». Розглянуто прецедентну практику Європейського суду з прав людини у контексті досліджуваної тематики (рішення ЄСПЛ у справах: «M. C. проти Швеції», «Z проти Фінляндії», «I. v. Finland», «Avilkina and Others v. Russia»). Окреслено основні принципи обробки «чутливих» персональних даних (законності, справедливості, легітимної мети, підзвітності, необхідності, пропорційності, ефективного захисту). Виокремлено типові порушення щодо порядку збору, обробки та захисту інформації: неповідомлення особи про обробку «чутливих» персональних даних; транскордонна передача даних; порушення строків зберігання; неповідомлення суб'єкта про дії з персональними даними; ідентифікація особи отримувача. Аргументовано, що найсерйозніші порушення законодавства виникають саме внаслідок неправомірної передачі персональних даних третім особам, яка повинна здійснюватися за наявності підстав, визначених ст. 7 та 11 Закону України «Про захист персональних даних» та відповідати визначеним принципам. Теоретично обгрунтовано, що забезпечення права людини на захист «чутливих» персональних даних – важливий показник як демократичності держави, так і інтеграції національного права у світове співтовариство, відповідно, як держава, так і організації, які є володільцями персональних даних, повинні вживати необхідні заходи щодо захисту даних та запобігання їх витоку.

Ключові слова: *«чутливі» персональні дані, право на захист, норми законодавства, інформаційна безпека, автоматизована обробка.*

Постановка проблеми. Захист персональних даних – не лише обов'язок держави, але й складова захисту прав людини. «Кожен має право на вільне одержання, використання, поширення, зберігання та захист інформації, необхідної для реалізації своїх прав, свобод і законних інтересів», – визначено у Законі України «Про інформацію» [1]. Декларацією про політику в галузі забезпечення прав пацієнта в Європі, яка є загальноєвропейською програмою дій, передбачено: «…. уся інформація щодо стану здоров'я пацієнта, прогноз і лікування його захворювання, а також будь-яка інша інформація особистого характеру повинна зберігатись у таємниці навіть після смерті пацієнта …» (п. 4.1), «… пацієнти, які потрапляють у лікувально-профілактичні заклади, мають право розраховувати на наявність у цьому закладі устаткування, необхідного для гарантії зберігання медичної таємниці» (п. 4.8) [2]. Загальним регламентом Європейського Парламенту і Ради (ЄС) «Про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування Директиви 95/46/ЄС» (Регламент) передбачено, що персональні дані, які є особливо чутливими, потребують особливого захисту, так як контекст їх обробки може створити значні ризики щодо прав і свобод людини. Оброблення та використання спеціальних категорій персональних даних можливе без згоди об'єкта даних лише з метою забезпечення їх суспільних інтересів у медичній сфері [3].

Проте незважаючи на чіткі законодавчі норми, мають місце факти порушень у частині, що стосується: відсутності як мети, так і доцільності

об'ємного збору даних; неврахування індивідуальних обставин осіб, чиї дані зберігаються; зміни визначеної мети обробки «чутливих даних», яка є несумісною з попередньою; відсутності підстави для подальшого зберігання та обробки інформації. Проблема забезпечення права на захист інформації на сьогодні стала визначальним чинником не тільки інформаційної, а й загальної безпеки на індивідуальному, регіональному і глобальному рівнях. Доволі часто ця проблематика посилюється недосконалістю правової системи, нерозвиненістю суспільної правосвідомості й правової культури, що створює умови неповаги до верховенства права й інших загальнолюдських цінностей [4, с. 4–5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику дотримання прав людини на захист інформації у сфері охорони здоров'я досліджували М. Банчук, М. Бем, І. Демченко, Б. Михайличенко, В. Москаленко, О. Родіоненко, І. Сенюта, А. Січкар, Х. Терешко, О. Тихомиров та інші. Разом з тим, як свідчить аналіз вітчизняного та міжнародного законодавства, наукових досліджень у даному напрямі, а також судової практики Європейського суду з прав людини, у зв'язку з останніми законодавчими змінами вони частково втратили актуальність.

Постановка завдання. Мета статті дослідження основних законодавчих норм права людини на захист «чутливих» персональних даних як складової права на безпеку у контексті захисту інформаційних прав, визначення проблематики та окреслення шляхів удосконалення.

Виклад основного матеріалу. У контексті права на повагу до особистого (приватного) життя у сфері охорони здоров'я виокремлюють два напрями – право на доступ та право на захист інформації [5]. Міжнародним законодавством виокремлено наступні напрями закріплення прав пацієнта: універсальний (універсальні нормативно-правові акти, які, як правило, мають декларативний характер і виступають у якості рекомендацій), регіональний (нормативно-правові акти регіонального рівня – документи, прийняті Радою Європи, які мають обов'язковий характер) та спеціалізований (документи, прийняті спеціально створеною організацією) [6]. Що стосується регламентації діяльності з питань захисту «чутливої» інформації», то, відповідно до норм міжнародного права, вони поділяються на три групи: загальні норми (право на приватність – ст. 12 Загальної декларації прав людини, ст. 17 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, ст. 8-1 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, Міжнародна конвенція про охорону осіб при автоматизованій обробці особистих даних (Конвенція), Додатковий протокол до Конвенції про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних щодо органів нагляду та транскордонних потоків даних (ETS № 181), Директива 95/46/ES про охорону фізичних осіб у зв'язку з обробкою персональних даних та про вільний рух таких даних (Директива) [7]), спеціальні норми (визначено питання щодо захисту інформації у медичній сфері – Женевська декларація, Міжнародний кодекс медичної етики, шостий з Дванадцяти принципів організації охорони здоров'я для будь-якої національної системи охорони здоров'я, Лісабонська декларація стосовно прав пацієнта) та основні норми.

Право на захист «чутливої інформації» регламентовано також прецедентною практикою Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ). Так, у рішеннях ЄСПЛ у справах: «M. C. проти Швеції» та «Z проти Фінляндії» звертається увага на те, що конфіденційність відомостей про здоров'я є основним принципом правової системи держав-учасниць Конвенції, а тому дуже важливо не лише дотримуватись конфіденційності медичної інформації, але й забезпечувати довіру пацієнта до медичних послуг загалом [8]; «I. v. Finland» (заява № 20511/03) зазначено, що факт відсутності обліку фактів щодо надання доступу до медичної документації заявниці призвів до унеможливлення встановлення особи, яка ймовірно поширила інформацію, що містилася у ній; «Avilkina and Others v. Russia» (заява № 1585/09) наголошено на законодавчій невизначеності повноважень прокуратури щодо збору медичної інформації про особу [7].

Типові положення зазначених вище рішень ЄСПЛ стали основою для прийнятої Конвенції Ради Європи «Про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних» та Додаткового протоколу до міжнародного договору, яким аргументовано важливість створення Конвенції наглядового органу, основним завданням якого буде контроль щодо дотримання норм законодавства про захист персональних даних [7].

Обробка «чутливих персональних даних», відповідно до ст. 5 Конвенції, ст. 6 Директиви, ст. 5 Регламенту, ст. 6 Закону України «Про інформацію» здійснюється з використанням принципів законності, справедливості, легітимної мети, підзвітності, необхідності, пропорційності, ефективного захисту. Вартим уваги є принцип необ-

хідності та пропорційності збору персональних «чутливих» даних. Відповідно до ч. 1 ст. 5 Конвенції про захист осіб у зв'язку із автоматизованою обробкою персональних даних, персональні дані, які підлягають автоматизованій обробці, зберігаються виключно для легітимних цілей і використовуються у спосіб, який не суперечить їм. Персональні дані, зібрані для різних цілей, не повинні об'єднуватися, крім випадків, коли вказані цілі є сумісними, а склад персональних даних, які необхідні для досягнення обох цілей, збігається [9; 7].

Серед типових порушень права на захист «чутливих» персональних даних варто виокремити:

– неповідомлення особи про обробку «чутливих» персональних даних (у разі, якщо компанія здійснює обробку «чутливих» персональних даних, вона зобов'язана забезпечити посилений контроль як за обробкою, так і захистом даних);

– транскордонна передача даних (відповідно до чинного законодавства передача «чутливих» персональних даних здійснюється виключно за умови забезпечення державою, яка їх отримує (держави-учасниці Європейського економічного простору, держави, що підписали Конвенцію), належного захисту таких даних);

– порушення строків зберігання («чутливі» персональні дані підлягають видаленню або знищенню у разі закінчення строку їх зберігання. Проблематика визначення та дотримання строків зберігання обумовлена: неврегульованістю питань зберігання інформації на рівні внутрішніх нормативно-правових актів; недостатнім контролем за реалізацією цих процесів, що сприяє необґрунтовано довгому та безстроковому їх зберіганню. Слід зазначити, що Загальним регламентом захисту персональних даних 2016/679 (GDPR), норми якого передбачено у проєкті Закону України «Про захист персональних даних» № 8153, визначено вищі стандарти стосовно інформованої згоди та обов'язків щодо повідомлення (ст. 7), а також посилення захисту права на доступ до персональних даних щодо стану здоров'я. Заслуговує на увагу і те, що у разі витоку персональних даних (ст.ст. 33, 34) контролери упродовж 72 год. повинні проінформувати контролюючий орган, у разі ж порушення безпеки даних – інформують пацієнтів [10]. Даним документом розширено і питання щодо прав пацієнтів – передбачено право вимагати від контролерів та процесорів видаляти інформацію щодо стану їх здоров'я. Також GDPR визначено, що найвищий рівень конфіденційності автоматично застосовується до нового сервісного продукту щодо стану здоров'я [11]);

– неповідомлення суб'єкта про дії з персональними даними (відповідно до чинного законодавства, володільці персональних даних зобов'язані упродовж 10 робочих днів повідомити суб'єкта про зміну, видалення, знищення чи передачу даних третій особі [12]. Зазначимо, що найсерйозніші порушення законодавства виникають саме внаслідок неправомірної передачі персональних даних третім особам, яка повинна здійснюватися за наявності підстав, передбачених ст. 7 та 11 Закону України «Про захист персональних даних» та визначених законодавством принципів;

– ідентифікація особи отримувача (для отримання відповідної інформації треті особи повинні направити відповідний запит, у якому вказується мета та інформація відповідно до п. 4 ст. 16 Закону України «Про захист персональних даних». Разом з тим, виникає питання, чи дійсно особа є тим, за кого себе видає).

У разі порушення прав у сфері захисту персональних даних, суб'єкт має право звернутися до володільця чи розпорядника їх персональних даних, дії чи бездіяльність якого призвели до порушення його права на їх захист У разі незадоволення особою відповіддю на звернення, вона може звернутися до Уповноваженого з прав людини, який наразі є наглядовим органом у сфері захисту персональних даних, та суду. Для прикладу, до Уповноваженого з прав людини надійшло звернення за фактом незаконного поширення «чутливих» персональних даних психоневрологічним диспансером (ПД). Як зазначає заявник, під час розгляду судом справи за позовом до лікарні виникла необхідність отримання інформації про звернення заявника до ПД у період з 2010 до 2013 року та його діагнозу. На запит суду, з ПД надійшла відповідь, у якій було викладено інформацію про обстеження та діагноз заявника у 2014 році (період виходить за межі запиту). Що ж до інформації за запитуваний період, ПД повідомив, що у даний проміжок часу звернення заявника не надходили. За результатами проведеної перевірки Уповноваженим з прав людини прийнято рішення про незаконне поширення «чутливих» персональних даних щодо обстеження заявника ПД – ч. 4 ст. 188-39 Кодексу України про адміністративні правопорушення («недодержання встановленого законодавством про захист персональних даних порядку захисту персональних даних, що призвело до незаконного доступу до них та порушення прав заявника» [13]. Варто

звернути увагу на те, що у разі одночасного звернення суб'єкта і до Уповноваженого з прав людини, і до суду, Уповноважений припиняє розпочатий розгляд звернення.

Висновки. Таким чином, незважаючи на чіткі законодавчі норми щодо забезпечення захисту «чутливих» персональних даних, мають місце факти порушень у частині, що стосується: відсутності як мети, так і доцільності об'ємного збору даних; неврахування індивідуальних обставин осіб, чиї дані зберігаються; зміни визначеної мети обробки «чутливих даних», яка є несумісною з попередньою; відсутності підстави для подальшого зберігання та обробки інформації. Типовими порушеннями порядку збору, обробки та захисту інформації є неповідомлення особи про обробку «чутливих» персональних даних, транскордонна передача даних, порушення строків зберігання, неповідомлення суб'єкта про дії з персональними даними, ідентифікація особи отримувача. Найсерйозніші порушення законодавства виникають внаслідок неправомірної передачі персональних даних третім особам.

Право на захист персональних даних передбачає, що людина має право на захист своїх персональних даних від несанкціонованого доступу і використання третіми особами. Тобто як держава, так і організації, які є володільцями персональних даних, повинні вживати необхідні заходи щодо захисту даних та запобігання їх витоку. Адже забезпечення права людини на захист «чутливих» персональних даних – важливий показник як демократичності держави, так і інтеграції національного права у світове співтовариство.

Список літератури:

1. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text.

2. Декларація про політику у напрямі забезпечення прав пацієнта у Європі. Європейська нарада по правах пацієнта, Амстердам, Нідерланди, березень 1994 р. URL: https://med.sumdu.edu.ua/images/content/doctors/Deontology/ Patients_rights_WHO.pdf.

3. Загальний регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) «Про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування Директиви 95/46/ЄС» від 27.04.2016 № 2016/679. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-16#Text.

4. Юридична відповідальність за правопорушення в інформаційній сфері : навчальний посібник /О.О. Тихомиров, О.К. Тугарова. К.: Нац. акад. СБУ, 2015. 172 с.

5. Демченко І.С. Інформація про стан здоров'я у контексті права на повагу до приватного життя: міжнародно-правовий аспект. *Альманах міжнародного права*. Випуск 15. С. 41–50.

6. Медичне законодавство: правова регламентація лікарської діяльності: підручник / М.В. Банчук, В.Ф. Москаленко, Б.В. Михайличенко та ін. Київ: Медицина, 2012. Кн. 2. 494 с.

7. Бем М.В., Городиський І.М., Родіоненко О.М. Захист персональних даних. Правове регулювання та практичні аспекти: науково-практичний посібник. К.: К.І.С., 2015. 220 с.

8. Справа «Z v. Finland». Judgement ECHR, applicationno. 22009/93. / Strasbourg, 25 February1997 http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58033.

9. Конвенція про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних від 28.01.1981 р. /Рада Європи. *Офіційний вісник України* від 14.01.2011 № 58. Стаття 85.

10. Захист персональних даних у сфері охорони здоров'я в ЄС: законодавчий ландшафт. Аптека. 07.12.2020 № 47 (1268). URL: https://www.apteka.ua/article/575210.

11. Захист персональних даних у сфері охорони здоров'я. 2021. URL: http://medosvita.info/2021/05/09.

12. Січкар А. Обробка персональних даних в Україні: 5 найпоширеніших помилок. URL: https://jurliga.ligazakon.net/analitycs/222164_obrobka-personalnikh-danikh-v-ukran-5-nayposhirenshikh-pomilok.

13. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8074-10 (із змінами). *Відомості Верховної Ради УРСР.* 1984. додаток до № 51. Ст. 1122. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10.

Kobrusieva Ye.A. INFORMATION SECURITY OF "SENSITIVE DATA" AS A COMPONENT OF HUMAN RIGHTS PROTECTION: DOMESTIC AND INTERNATIONAL EXPERIENCE

The article analyzes the main norms of domestic and international legislation in relation to the right to protection of "sensitive" personal data. It is stated that despite clear legislative norms, there are facts of violations in relation to: the absence of both the purpose and the expediency of bulk data collection; failure to take into account the individual circumstances of the persons whose data are stored; changes in the specified purpose of processing "sensitive data" that is incompatible with the previous one; the absence of grounds for

further storage and processing of information. The general, special and basic norms of international law on the regulation of activities on the protection of "sensitive" information are studied. The case law of the European Court of Human Rights is considered in the context of the researched topic (the decisions of the ECHR in the cases: "M. S. v. Sweden", "Z v. Finland", "I. v. Finland", "Avilkina and Others v. Russia"). The main principles of processing "sensitive" personal data (lawfulness, fairness, legitimate purpose, accountability, necessity, proportionality, effective protection) are outlined. Typical violations of the procedure for collecting, processing and protecting information are identified: failure to notify a person about the processing of "sensitive" personal data; cross-border data transfer; violation of storage periods; failure to notify a subject about actions with personal data; identification of the recipient. It is argued that the most serious violations of the law arise precisely as a result of the unlawful transfer of personal data to third parties, which must be carried out on the grounds specified in Articles 7 and 11 of the Law of Ukraine "On the Protection of Personal Data" and comply with the specified principles. It is theoretically justified that ensuring the human right to the protection of «sensitive» personal data is an important indicator of both the democracy of the state and the integration of national law into the world community, respectively, both the state and organizations that are the owners of personal data must take the necessary measures to protect data and prevent its leakage.

Key words: *«sensitive» personal data, the right to protection, legal norms, information security, automated processing.*

УДК 338.432
DOI https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2025.1/13

Коваленко В.В.
Інститут держави і права імені В.М. Корецького
Національної академії наук України

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ ОЧИМА ЮРИСТІВ: ТЕОРЕТИКО-ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

У даній науковій статті здійснено аналіз результатів анонімного опитування осіб юридичного профілю діяльності з питань, що стосувались сталого розвитку економіки, а також визначено теоретико-прикладні проблеми, які потребують вирішення на доктринальному рівні.

Зокрема, встановлено, що більшість зазначених респондентів вважають сучасну державну політику з даної проблематики неналежною та такою, що потребує удосконалення правового механізму забезпечення сталого розвитку економіки нашої держави, на всіх рівнях (законодавчому, правозастосовному, організаційно-управлінському, т. ін.).

Доведено у зв'язку з цим і той факт, що на даний процес впливає низка проблем, детермінованих різноманітними причинами, умовами і корелянтами, вирішення яких лежить у площині наукових розробок та їх активізації з урахуванням сьогодення в Україні (війни з росією; дефіцитом державного бюджету; інфляційними процесами тощо).

Виходячи з отриманих результатів даного дослідження, констатована необхідність більш детального та предметного вивчення зарубіжного досвіду з питань, що стосуються післявоєнної розбудови економіки та раціонального і ефективного використання існуючих на той період ресурсів, використання яких здійснювалось за рахунок жорсткого правового забезпечення всіх аспектів економічної діяльності.

Серед інших проблем, що можуть стати предметом окремих та комплексних наукових досліджень з означеної проблематики, у цій науковій статті звернута увага на такі із них, які пов'язані: а) з неналежним проведенням реформ у сфері економіки; б) звуженням існуючих у законі економічних прав як громадян, так і суб'єктів господарювання; в) незадовільною співпрацею України з Міжнародним валютним фондом (МВФ); г) з суб'єктивним підходом держави до оподаткування прибутків фізичних і юридичних осіб; ґ) з неадекватним реагуванням держави на випадки розкрадань чужого майна та встановленням у зв'язку з цим досить м'яких видів юридичної відповідальності та покарань; ін.

Ключові слова: *сталий розвиток економіки, правове забезпечення, емпіричне дослідження, респонденти, юристи, державна політика у сфері економіки, економічні реформи.*

Постановка проблеми. Більш як 10-ти річна війна російської федерації (рф) проти України, яка з лютого 2022 року набула форм відкритої військової агресії, крім численних втрат серед населення та особового складу Збройних Сил України (ЗСУ) й інших військових формувань [1], принесла для нашої держави й колосальні економічні збитки [2].

У такій ситуації, як видається, досить важливо на законодавчому рівні розробити стратегію сталого розвитку України у післявоєнний період, взявши при цьому за основу ті проекти з даного питання, що зареєстровані у Верховній Раді України [3]. При цьому перед її затвердженням досить важливо вивчити думки різноманітних фахівців з означеної проблематики (юристів, економістів, фінансистів, т. ін.) та врахувати їх при прийнятті відповідного рішення по суті.

Саме з цим міркувань, у даній науковій статті відображені результати анонімного опитування юристів щодо правового забезпечення сталого розвитку економіки в Україні, як ключових суб'єктів нормотворчої діяльності, а також здійснення їх оцінки з урахуванням існуючих у нашій державі проблем.

Виходячи з цього, *метою* даної наукової статті є обґрунтування необхідності активізації комплексних і монографічних наукових досліджень з означених питань для створення належних умов доктринального супроводу Стратегії сталого розвитку України.

Натомість, *головним завданням* цієї статті є оцінка отриманих результатів анонімного опитування у контексті існуючих на сьогодні проблем, що стосуються правового забезпечення сталого розвитку України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема дослідження сучасних основних шляхів забезпечення сталого розвитку України не залишилася поза увагою різних науковців, зокрема, таких як А. В. Войціховський, М. В. Гришаков, І. В. Кирєєва, В. В. Мицик, О. О. Нігреєва, М. В. Піддубна, Т. С. Садова та інші.

Безперечно, зусиллями вищезазначених учених була створена міцна теоретична й методологічна основа для сучасних і майбутніх наукових досліджень даної проблематики, проте необхідно зауважити, що їх праці не повною мірою охоплюють комплекс питань, присвячених шляхам забезпечення сталого розвитку України.

Постановка завдання. Метою статті є: розкрити особливості правового забезпечення сталого розвитку економіки України очима юристів.

Виклад основного матеріалу. Вказане емпіричне дослідження [4] було проведено у 13 областях України (Вінницькій, Волинській, Житомирській, Запорізькій, Івано-Франківській, Київській, Львівській, Полтавській, Рівненській, Хмельницькій, Черкаській та Чернівецькій). При цьому в анонімному опитуванні на добровільних засадах прийняли участь 1256 осіб, які мали фахову підготовку та вищу юридичну освіту і працювали в установах, організаціях і підприємствах різних форм власності.

Опитані юристи за віковою ознакою – це особи від 22 до 64 років і старші, серед яких найбільшу питому вагу мали респонденти віком від 28 до 33 років (30% у їх структурі).

Щодо інших кримінологічно значущих ознак [5, с. 257-262] зазначених респондентів, то звертають у зв'язку з цим увагу наступні з них:

а) особи, які мали вищу юридичну освіту, у структурі описаних юристів складали 50% (622 з 1256 осіб);

б) особи, які володіли ученим ступенем – 10% (135 осіб);

в) особи, які мали ступінь магістра права – 32% (403 особи);

г) особи, які володіли найбільшим трудовим юридичним стажем – 33% (від 4-х до 7-ми років такої практики);

ґ) більшість опитаних осіб – чоловіки (56% (696 з 1256 осіб)).

Виходячи з отриманих відповідей на визначені в анкеті 29 питань та з метою забезпечення репрезентативності результатів даного дослідження [6, с. 13], як найбільш теоретично та практично значущі, звертають на себе увагу наступні із них:

1. Сучасна економічна політика України [7, с. 149–223] не задовольняє 50% опитаних юристів (634 з 1256 респондентів), а ще 39% цих осіб з цього приводу зазначили, що цей вид політики задовольняє їх лише частково. При цьому неналежною вважають діяльність щодо правового забезпечення сучасної економіки України 40% юристів (509 з 1256 опитаних осіб), а ще 38% (477 осіб) оцінили її, як «частково» належною.

Крім цього, 29% респондентів з числа юристів (367 з 1256 опитаних осіб) незадовільним визнають науковий супровід економічної діяльності в Україні, а ще 46% – вважають її «частково» належною.

Більш того, такими, що не відповідають змісту кращих світових економік сучасні реформи у цій сфері суспільних відносин в Україні, 34% опитаних юристів (429 з 1256 респондентів), а ще 37% (463 особи) таке співвідношення визнають «частковим».

Цікавим з цього приводу є й такий факт: більшість зазначених респондентів (50% (633 з 1256 осіб) вважають, що в Україні варто впроваджувати зарубіжний досвід з питань визначення критеріїв професійного росту фахівців в економіці, коли кожен із них має відпрацювати на відповідній посаді мінімальний строк, а ще 30% (389 осіб) переконані, що такі оціночні показники мають бути введені в нашій державі «частково».

Цікавим у зв'язку з цим є й такий факт, а саме: неоправданими вважають дії держави щодо звуженнях існуючих у законі економічних прав громадян у ході проведення реформ в Україні 59% респондентів з числа юристів (745 з 1256 опитаних осіб), а ще 24% із них (303 особи) допускають такі дії держави «частково».

2. Тільки 36% опитаних юристів (455 з 1256 респондентів) переконані, що співпраця України з Міжнародним валютним фондом (МВФ) є для неї необхідною, а ще 24% – «частково».

Знову ж таки, лише 37% зазначених респондентів (464 з 1256 опитаних осіб) вважають перспективною співпрацю України з МВФ у подальшому, а ще 33% (403 особи) – переконані, що ця діяльність має бути «частковою».

3. Лише 4% опитаних юристів (155 з 1256 респондентів) повідомили, що не схвалюють розширення розвитку малого бізнесу в Україні, а ще

38% (488 осіб) переконані, що це слід робити «частково».

Крім цього, 20% (253 з 1256 опитаних осіб) вважають, що не варто на державному рівні регулювати ціноутворення в Україні, а ще 32% (399 осіб) з даного приводу повідомили, що така діяльність має носити частковий характер.

У той самий час, більшість опитаних юристів переконані, що на державному рівні слід контролювати діяльність суб'єктів підприємницької діяльності (на вказане питання в анкеті «так» відповіли 52% респондентів (654 з 1256 опитаних осіб)), а ще 33% з них (413 осіб) вважають, що це варто робити тільки «частково».

4. Цікавими з огляду завдань економічної діяльності та існуючих у зв'язку з цим проблем, можна вважати й відповіді юристів на питання щодо підвищення податків залежно від отримуваних доходів за рахунок встановлення відповідної шкали.

Зокрема, 20% зазначених респондентів (247 з 1256 осіб) такий підхід не підтримують, а ще 29% із них (367 осіб) вважають, що вказані дії держава має вчиняти «частково».

Не менш практично значущими з цього приводу, як видається, слід визнати й результати опитування юристів щодо необхідності подальшої приватизації державних підприємств в Україні, а саме – тільки 14% респондентів (176 з 1256 осіб) підтримують такий підхід, а ще 38% (477 осіб) вважають, що це слід робити «частково».

Більш того, 77% зазначених респондентів (966 з 1256 осіб) переконані, що у випадках нерентабельної діяльності або нецільового використання новими власниками колишніх державних підприємств слід здійснювати їх націоналізацію (деприватизацію).

5. Лише 5% опитаних юристів (51 з 1256 респондентів) виступають проти посилення юридичної відповідальності за вчинення правопорушень у сфері економіки в умовах воєнного стану в Україні, а ще 24% (306 осіб) переконані, що такі видозміни у чинне законодавство слід вносити «частково».

У такому ж контексті, як видається, варто оцінити й результати опитування зазначених респондентів щодо встановлення кримінального покарання у виді довічного позбавлення волі за розкрадання в економіці в особливо великих розмірах в умовах воєнного стану.

Зокрема, тільки 12% опитаних юристів (143 з 1256 осіб) висловились проти такої пропозиції.

6. Переважна більшість респондентів переконана також, що серед членів наглядових рад суб'єктів економічної діяльності не можуть бути представники іноземних держав (з цього приводу «ні» повідомили 65% опитаних юристів (817 з 1256 осіб) та «частково» – 17% (216 осіб).

У даному контексті, звертає на себе увагу і той факт, що у сьогоденні в умовах європейських та євроатлантичних намірів України 25% опитаних юристів (313 з 1256 осіб) вважають, що у правовому забезпеченні розвитку економіки нашої держави неналежним чином використовується зарубіжний досвід, а ще 41% (516 респондентів) переконані, що така діяльність є «частковою».

7. У контексті мети і завдань даного дослідження, кримінологічно значущими можна визнати й отримані відповіді юристів на питання щодо встановлення максимальної межі заробітної плати для керівників державних підприємств, установ та організацій, а сама – тільки 9% (113 з 1256 осіб) вважають, що цього робити не слід, а ще 48% (599 осіб) – «частково».

Знову ж таки, у сенсі існуючих на сьогодні проблем в економіці, звертають на себе увагу отримані в ході анонімного опитування юристів результати щодо стану реалізації у сьогоденні принципів публічності та прозорості в економічній діяльності держави.

Зокрема, 43% зазначених респондентів (543 з 1256 осіб) переконані, що цей стан є незадовільним, а ще 30% (379 осіб) – «частково».

8. Враховуючи особливості формування та розвитку правової свідомості у юристів, дещо очікуваними були відповіді цих респондентів на питання щодо регулювання в Україні економічних відносин на рівні нормативно-правових актів. Так, тільки 8% (103 з 1256) опитаних осіб вважають, що це слід робити.

Натомість, більшість із них («ні» – повідомили 65% (818 респондентів) та «частково» – 27% (335 осіб)) переконані, що такого робити не слід.

Не менш практично значущими можна визнати й відповіді опитаних юристів щодо відповідності чинного законодавства з питань економічної діяльності Конституції України [8, с. 245–250].

Зокрема, 36% вказаних респондентів (444 з 1256 осіб) в анкеті опитування обрали варіант свого відношення до даної проблеми – «ні», а ще 37% (469 осіб) – «частково».

9. 61% юристів (777 з 1256 опитаних осіб) повідомили, що не варто приватизовувати або віддавати у строкову оренду для приватних структур природні ресурси України, а ще 30% (388 осіб) – що такі дії слід вчиняти «частково».

Не менш теоретично та практично значущими у зв'язку з цим можна вважати й результати опитування юристів щодо оцінки правового забезпечення життєвого рівня в Україні.

Зокрема, 37% цих респондентів (465 з 1256 осіб) вважають цей рівень незадовільним, а ще 32% (412 осіб) – «частково».

10. Переважна більшість опитаних юристів (52% (659 з 1256 респондентів)) переконані, що громадські ради на держаних підприємствах працюють неефективно, а ще 30% із них (26%) вважають таку діяльність «частково» ефективною.

У такому сенсі ж оцінена зазначеними респондентами й діяльність контрольно-ревізійних органів в Україні.

Зокрема, тільки 27% з них (334 з 1256 опитаних осіб) повідомили, що роботою вказаних державних органів вони задоволені (відповіли «так»), а ще 26% (333 особи) вважають її «частково» задовільною.

11. Як видається, кримінологічно значущими можна визнати й ті результати опитування юристів, що стосуються відповідності економічним та іншим соціально-правовим реаліям сучасної Стратегії сталого розвитку економіки в Україні, а саме – майже однакова кількість респондентів має протилежні погляди на зазначену проблему. Так, 35% респондентів (439 з 1256 осіб) вважають, що дана державна програма відповідає тим життєвим обставинам, що склались в економіці, а 32% з них (405 осіб) – переконані, що така відповідність відсутня, а ще 33% (412 осіб) відповіли, що вказана Стратегія тільки «частково» відображає існуючі в нашій країні економічні та інші соціально-правові реалії.

12. Не менш цікавими та такими, що мають теоретичне і практичне значення, є і відповіді опитаних юристів на питання щодо формування керівництва міністерств, відомств та державних підприємств за так званою «політичною» квотою.

Зокрема, 64% респондентів (803 з 1256 осіб) відповіли на нього – «ні», а ще 15% – «частково».

У контексті виявлення детермінант, які знижують ефективність розвитку національної економіки, важливими, як видається, можна визнати й відповіді опитаних юристів на питання щодо справедливості оплати праці висококваліфікованих робітників (спеціалістів) на держаних підприємствах України, а саме – 56% із них (711 з 1256 респондентів) повідомили, що – «ні», а ще 25% (323 особи) – «частково».

Висновки. Отже, якщо в цілому оцінити отримані результати анонімного опитування юристів, то слід констатувати, що на сталий розвиток економіки в Україні негативно впливає низка проблем, детермінованих різноманітними обставинами (законодавчого, правозастосовного, організаційно-управлінського та іншого характеру), вирішення яких має стати пріоритетним завданням нашої держави та специфічним напрямом («Шляхи усунення, блокування, нейтралізації тощо причин і умов, які сприяють виникненню та розвитку негативних явищ і процесів в Україні»).

Список літератури:

1. Втрати силових структур України внаслідок російського вторгнення в Україну. URL: https://uk.wikipedia.org.

2. Звіт про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії Росії проти України станом на початок 2024 року. URL:https://kse.ua>2024/04-PDF.

3. Про Стратегію сталого розвитку України до 2030 року: проект Закону України / авт. кол. народних депутатів: О. А. Недова, А. В. Бабак, О. В. Співаковський, О. В. Кірш. URL:https://zakon.rada.gov.ua.

4. Емпіричні методи дослідження. Вікіпедія. URL:https://uk.wikipedia.org.

5. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології : теорія і практика : У 3 кн. Київ : Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. Кн. 1 : *Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки*. 424 с.

6. Основи методології наукових досліджень: навч. посіб. для студ. і курсантів / за ред. П. С. Прибутька. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2015. 156 с.

7. Горбач Л. М., Плотніков О. В. Глобалізація: світова економіка та українські реалії: монографія. Київ: Видавничий дім «Кондор», 2020. 224 с.

8. Кримінологія: підручник / за заг. ред. Б. М. Головкіна. Харків: Право, 2020. 384 с.

Kovalenko V.V. LEGAL SUPPORT FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE ECONOMY OF UKRAINE THROUGH THE EYES OF LAWYERS: THEORETICAL AND EMPIRICAL RESEARCH

This scientific article analyzes the results of an anonymous survey of legal professionals on issues related to sustainable economic development, and also identifies theoretical and applied problems that require resolution at the doctrinal level.

In particular, it was found that the majority of these respondents consider the current state policy on this issue to be inappropriate and requires improvement of the legal mechanism for ensuring sustainable development of the economy of our state at all levels (legislative, law enforcement, organizational and managerial, etc.).

In this regard, the fact that this process is affected by a number of problems determined by various reasons, conditions and correlates, the solution of which lies in the field of scientific developments and their activation, taking into account the present in Ukraine (war with Russia; state budget deficit; inflationary processes, etc.) is also proven.

Based on the results of this study, it was stated that there is a need for a more detailed and objective study of foreign experience on issues related to the post-war development of the economy and the rational and effective use of existing resources at that time, the use of which was carried out due to strict legal support for all aspects of economic activity.

Among other problems that may become the subject of separate and comprehensive scientific studies on the above-mentioned issues, this scientific study draws attention to the following problems: a) improper implementation of reforms in the economic sphere; b) narrowing of the economic rights of both citizens and business entities existing in the law; c) unsatisfactory cooperation of Ukraine with the International Monetary Fund (IMF); d) with the subjective approach of the state to taxation of income of individuals and legal entities; e) with inadequate response of the state to cases of theft of other people's property and the establishment in this regard of rather mild types of legal liability and punishments; etc.

Key words: *sustainable economic development, legal support, empirical research, respondents, lawyers, state policy in the field of economics, economic reforms.*

УДК 342.9
DOI https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2025.1/14

Ляднова О.В.
Державне некомерційне підприємство
«Державний університет «Київський авіаційний інститут»

ПРИНЦИПИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВИХ АДМІНІСТРАЦІЙ

Мета статті полягає у визначенні та розкритті принципів адміністративно-правового регулювання військових адміністрацій. Методи дослідження: дана наукова стаття була написана із залученням загальнонаукових та спеціально юридичних методів пізнання, таких як системно-функціональний та діалектичний методи. Результати: визначено поняття головного концепту цього наукового дослідження – принципів адміністративно-правового регулювання діяльності військових адміністрацій та запропоновано диференціацію цих принципів на загальні та спеціальні. До загальних принципів адміністративно-правового регулювання діяльності військових адміністрацій запропоновано віднести принципи верховенства права, законності, юридичної визначеності, заборони свавілля, дотримання прав людини, заборони дискримінації, рівності перед законом, пріоритету прав і свобод людини, відповідальності, належного врядування, прозорості та підзвітності. В свою чергу в перелік спеціальних принципів адміністративно-правового регулювання діяльності військових адміністрацій запропоновано включити принцип пріоритету національної безпеки, принцип динамічності управління, принцип централізації, принцип пропорційності, принцип тимчасовості та принцип доцільності. Розкрито сутність спеціальних принципів адміністративно-правового регулювання діяльності військових адміністрацій. При цьому наголошено на відсутності чітко визначеного переліку принципів, на яких має ґрунтуватися діяльність військових адміністрацій.. Обговорення: звісно запропонований перелік принципів потребує подальшого дослідження та має надзвичайно важливе значення для регулювання діяльності військових адміністрацій, а отже результативності державного управління в умовах військового стану в цілому. Запропонована в дослідженні диференціація принципів дозволяє систематизувати адміністративно-правові засади діяльності військових адміністрацій, сприяє підвищенню ефективності їх діяльності та забезпеченню правової визначеності в умовах воєнного стану. В свою чергу спеціальні принципи виступають основою для організації подальшої аналітичної роботи, що сприятиме розвитку адміністративного права та покращенню функціонування системи державного управління в умовах надзвичайних ситуацій.

Ключові слова: *принципи, принципи права, адміністративно-правове регулювання, військові адміністрації, правовий режим воєнного стану.*

Постановка проблеми. Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» [1] через військову агресію Російської Федерації проти України з 24 лютого 2022 року в країні був введений воєнний стан та почав діяти спеціальний закон – Закон України «Про правовий режим воєнного стану» [2].

Введений режим воєнного стану обумовив зміни звичайного порядку функціонування низки суб'єктів владних повноважень. Зокрема одним із перших рішень Президента України після проголошення режиму воєнного стану на території України було утворення обласних та районних військових адміністрацій, у зв'язку з утворенням яких обласні державні адміністрації та районні державні адміністрації набули статусу відповідних військових адміністрацій [3]. З набуттям статусу військових адміністрацій обласним та районним державним адміністраціям надані спеціальні повноваження необхідні для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності.

Крім цього Президентом України прийняті рішення про утворення абсолютно нових тимчасових державних органів – військових адміністрацій населених пунктів. Військові адміністрації населених пунктів утворюються в межах територій територіальних громад, у яких сільські, селищні, міські ради та/або їхні виконавчі органи,

та/або сільські, селищні, міські голови не здійснюють покладені на них Конституцією та законами України повноваження, а також в інших випадках, передбачених цим Законом [2]. З моменту утворення військові адміністрації населених пунктів поряд з повноваженнями щодо заходів правового режиму воєнного стану, наділяються власними повноваженнями, які в певній мірі дублюють повноваження органів місцевого самоврядування, таким чином перебираючи на себе частину повноважень органів місцевого самоврядування.

Військові адміністрації є тимчасовими державними органами, які можуть утворюватися на територіях, на яких введено воєнний стан для забезпечення дії Конституції та законів України, забезпечення разом із військовим командуванням запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, оборони, цивільного захисту, громадської безпеки і порядку, захисту критичної інфраструктури, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян [2].

Військові адміністрації абсолютно нові органи публічної адміністрації, займають важливе місце у системі органів державної влади в умовах воєнного стану. Саме на військові адміністрації покладається обов'язок із забезпечення дії Конституції та законів України, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян, підтримання правопорядку, захисту державного суверенітету та забезпечення життєдіяльності суспільства на територіях, на яких введено воєнний стан та саме ці державні органи безпосередню відіграють ключову роль із запровадження та забезпечення заходів правового режиму воєнного стану.

Військові адміністрації, як суб'єкти публічної влади є доволі специфічними державними органами, по-перше вони носять тимчасовий характер, строк існування їх обмежується дією воєнного стану та 30 днями після його припинення чи скасування; по-друге військові адміністрації здійснюють повноваження в порядку, визначеному законами України для здійснення повноважень відповідних місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування, а також з урахуванням особливостей, встановлених Законом України «Про правовий режим воєнного стану» [2]. Цей закон наділяє зазначені тимчасові державні органи спеціальними владними повноваженнями з державного управління, у конкретно визначених адміністративно-територіальних одиницях, та з запровадження заходів правового режиму воєнного стану, що обумовлюється тимчасовим обмеженням конституційних прав і свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб.

Важливим є те, що начальник військової адміністрації за певних обставин може бути одноособово наділений дискреційними повноваженнями притаманними органам місцевого самоврядування. Так у разі утворення обласної або районної військової адміністрації, тимчасової окупації або оточення адміністративного центру області або прийняття Верховною Радою України відповідного рішення виконавчий апарат такої районної та обласної ради переходить в підпорядкування начальнику відповідної військової адміністрації, начальник може увільняти від виконання посадових обов'язків працівників виконавчого апарату такої районної або обласної ради. Також саме до одноособових повноважень начальника відповідної районної або обласної військової адміністрації переходять повноваження зі здійснення управління об'єктами спільної власності територіальних громад таких району або області [2].

У випадку військових адміністрацій населених пунктів Верховна Рада України може прийняти рішення про одноособове здійснення повноважень сільської, селищної, міської ради, її виконавчого комітету, сільського, селищного, міського голови начальником відповідної військової адміністрації. При цьому апарат сільської, селищної, міської ради та її виконавчого комітету, інші виконавчі органи, комунальні підприємства, установи та організації відповідної територіальної громади підпорядковуються безпосередньо начальнику відповідної військової адміністрації [2].

З правової точки зору така конструкція приводить до централізації влади та відступу від принципу колегіальності, що традиційно характерний для місцевого самоврядування. Звісно централізація публічної влади на місцях обумовлена критичними обставинами жорсткої війни, необхідністю забезпечення життєдіяльності громад та оперативного прийняття рішень.

Мельник Р. С., досліджуючи адміністративно-правовий статус військових адміністрацій в Україні, слушно зазначив, функціонально-управлінське навантаження військових адміністрацій є особливим, передбачає конкретні владні дії у межах загального напрямку державно-владної діяльності. Поряд із цим, наголосив, що застосування повноважень військовими адміністраціями в умовах правового режиму воєнного стану створює певні передумови для порушення прав і свобод громадян навіть в умовах конституційно визначених обмежень правового статусу особи [4 с. 104].

Наділення військових адміністрацій та їх начальників дискреційними повноваженнями у прийнятті рішень, в умовах воєнного стану має передбачати механізми запобігання зловживанню ними. Цей механізм повинен забезпечувати, захист особи від свавільного втручання органів державної влади у її права і свободи та наявність можливості у особи передбачати дії цих органів.

Критично важливим є забезпечення балансу між ефективним урядуванням в умовах протистояння військовій агресії та недопущенням зловживання владою державними органами при здійсненні ним повноважень.

Діяльність військової адміністрації, як і будь якого державного органу повинна ґрунтуватися на принципах взаємопов'язаних та орієнтованих на охорону прав, свобод і законних інтересів громадян покликаних на забезпечення ефективності функціонування державного органу та його посадових осіб при здійснені ними повноважень.

Водночас слід зазначити, що в спеціальному законі, що регламентує діяльність військових адміністрацій не зазначені принципи на яких повинна ґрунтуватись діяльність військових адміністрацій. Зважаючи на відсутність прямого нормативного закріплення в законодавстві принципів адміністративно-правового регулювання діяльності військових адміністрацій існує нагальна потреба у визначенні цих принципів з урахуванням сучасної теоретичної концепції адміністративної діяльності, чинного законодавства та специфіки повноважень військових адміністрацій в умовах воєнного стану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні чимало досліджень присвячено принципам адміністративно-правового регулювання. Це актуальне питання було предметом аналізу таких вчених, як В.Б. Аверьянов, Ю.П. Битяк, Т.О. Гуржій та Ю.В. Бодров, В.В. Галунько та ін, Н.І. Дідик, Т.М. Кравцова та А.В. Солонар, В.Ю. Оксінь тощо. Проте принципи адміністративно-правового регулювання військових адміністрацій не досліджувались вченими. У світлі цього постає необхідність дослідити зазначену правову категорію.

Постановка завдання. Мета статті полягає у визначені та розкритті принципів адміністративно-правового регулювання військових адміністрацій.

Виклад основного матеріалу. Щоб визначити принципи адміністративно-правового регулювання діяльності військової адміністрації необхідно дослідити категорію «принцип».

Спочатку звернемось до етимології терміну принцип. Принцип з французької мови principe «початок, першооснова; принцип» походить від латинського principium, пов'язаного з prīnceps «перший; головний», що виникло з *prīmō-capus «який займає перше місце» [5 с. 574].

Великий тлумачний словник сучасної української мови надає наступні визначення терміну «принцип»:

1) основне вихідне положення якої-небудь наукової системи, теорії, ідеологічного напряму, основний закон якої-небудь точної науки;

2) особливість, покладена в основу створення або здійснення чого-небудь, спосіб створення або здійснення чогось, правило, покладене в основу діяльності якої-небудь організації, товариства і т. ін;

3) переконання, норма, правило, яким керується хто-небудь у житті, поведінці [6 с. 1125].

У Філософському енциклопедичному словнику дають наступне визначення «принципу»:

1) першопочаток, те що лежить в основі певної сукупності фактів, теорії, науки. В європейській філософії принцип почали тлумачити здебільшого як категорію теоретико-пізнавальну на основі розрізнення того, що лежить в основі дійсності. В подальшому розуміння принципу переміщується у сферу логічного виразу пізнання. Принцип стає центральним поняттям, основоположною ідеєю, що пронизує певну систему знання і субординує його. У межах теоретичного знання принцип означає вимогу розгортання самого знання у систему, де всі теоретичні положення логічно пов'язані між собою і випливають певним чином одне з одного. Будь-яка теоретична система знання ґрунтується на принципах, пов'язаних між собою:

2) внутрішні переконання людини, ті практичні, моральні й теоретичні засади, якими вона керується в житті, в різноманітних сферах діяльності [7 с. 519].

Проаналізувавши вищевикладене можна зробити висновок, що принцип це фундаментальна ідея, вихідне положення, покладене в основу поведінки, знання та діяльності.

Принципи є підставою права, містяться у його змісті, виступають як орієнтири у формуванні права, відбивають сутність права та основні зв'язки, які реально існують у правовій системі. У принципах зосереджено світовий досвід розвитку права, досвід цивілізації. Тому принципи права можна назвати стрижнем правової матерії. Принципи права мають історичний характер.

Вони є плодом багатовікового розвитку людства, результатом осмислення закономірностей розвитку суспільства в цілому, втілення їхніх демократичної та гуманістичної традицій. Призначення принципів права: – здійснювати узагальнене закріплення засад суспільного ладу; – забезпечувати однотипне формулювання норм права; – забезпечувати їх вплив на суспільні відносини шляхом правового регулювання та інших видів правового впливу [8 с. 221].

В.В. Береза виокремив такі ключові ознаки принципу як правової категорії: по-перше, за своєю сутністю принципи – це узагальнена теоретична інтерпретація законів і закономірностей об'єктивного розвитку тих чи інших суспільних відносин; по-друге, принципи безпосередньо чи опосередковано відображені в чинному законодавстві [9 с. 45].

Деякі науковці в галузі права тлумачать принципи права як керівні засади (ідеї), що визначають спрямованість і зміст правового регулювання суспільних відносин. Значення принципів права полягає в тому, що вони концентровано відображають найсуттєвіші ознаки права, є його квінтесенцією та сутністю [10 с. 12].

На думку деяких авторів принципи адміністративного права – це найбільш загальні та стабільні вимоги, об'єктивно зумовлені засади, на яких базується адміністративна діяльність суб'єктів публічної адміністрації з метою забезпечення права, свобод і законних інтересів приватних осіб, нормального функціонування громадянського суспільства та держави [11 с. 45].

З наукового погляду Мельника Р.С. та Бевзенка В.М. принципами адміністративного права є основні ідеї, положення, вимоги, що характеризують зміст адміністративного права, відображають закономірності його розвитку і визначають напрями та способи адміністративно-правового регулювання суспільних відносин. Науковцями слушно зазначено, що принципи адміністративного права не є константою, вони розвиваються одночасно з розвитком адміністративного права. Принципи адміністративного права займають щодо норм адміністративного права панівне становище. Вони є свого роду меганормами, на підставі яких мають розвиватися «звичайні» норми адміністративного права [12 с. 65].

Військові адміністрації це тимчасові державні органи, що відіграють ключову роль в умовах військового стану у суспільних відносинах, які є предметом адміністративно-правового регулювання адміністративного права. Таким чином принципи адміністративного права, як галузеві принципи слугують підґрунтям адміністративно-правового регулювання діяльності військових адміністрацій, які визначають зміст, спрямованість та межі правового впливу у сфері публічного управління.

Науковці Гуржій Т.О. та Бодров Ю.В. проаналізувавши найбільш відомі та поширені дефініції поняття "принципи адміністративно-правового регулювання" та запропонували підхід, згідно з яким принципи адміністративно-правового регулювання розглядаються як: основоположні ідеї, на яких ґрунтуються розвиток і функціонування адміністративного права та всіх його інститутів, система адміністративно-правових відносин, реалізація прав, свобод і законних інтересів їх учасників, правотворча та правозастосовна діяльність суб'єктів публічної влади [13 с. 41].

Резюмуючи слід зазначити, що здійснення повноважень військовими адміністраціями, виконання покладених на них завдань та функцій в першу чергу повинно ґрунтуватися на об'єктивно обумовлених основоположних ідеях та закономірностях, які складають принципи адміністративно-правового регулювання діяльності.

З огляду на зазначене вище, принципами адміністративно-правового регулювання діяльності військових адміністрацій слід вважати об'єктивно обумовлені основоположні ідеї та закономірності, що детермінують зміст, напрямок та межі діяльності військових адміністрацій при реалізації ними повноважень відповідних місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування та при запроваджені і здійснені, в межах тимчасових обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, заходів правового режиму воєнного стану.

Керуючись отриманою вище тезою пропонуємо проаналізувати норми основоположних нормативно-правових актів, які прямо або опосередковано формують принципи адміністративно-правового регулювання діяльності військових адміністрацій. Для здійснення результативного аналізу принципів адміністративно-правового регулювання діяльності військових адміністрацій пропонуємо упорядкувати від більш абстрактних до конкретних та класифікувати на загальні та спеціальні.

Звісно основоположним нормативним актом, який обумовлює загальні принципи діяльності військових адміністрацій, як державних органів є Конституція України [14]. В Основному Законі

визначені загальні принципи, що є основою для всієї правової системи країни.

Законом України «Про місцеві державні адміністрації» закріплені такі принципи діяльності місцевих державних адміністрацій як відповідальність перед людиною і державою за свою діяльність, верховенство права, законність, пріоритетність прав людини, гласність та поєднання державних і місцевих інтересів [15].

Відповідно до положень Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» місцеве самоврядування в Україні здійснюється на принципах народовладдя, законності, гласності, колегіальності, поєднання місцевих і державних інтересів, виборності, правової, організаційної та матеріально-фінансової самостійності в межах повноважень, визначених цим та іншими законами, підзвітності та відповідальності перед територіальними громадами їх органів та посадових осіб, державної підтримки та гарантії місцевого самоврядування та судового захисту прав місцевого самоврядування [16].

Закон України «Про оборону України» регламентує, що визначаючи способи забезпечення власної безпеки у процесі підготовки держави до оборони та під час воєнних дій, Україна додержується принципів і норм міжнародного права, враховує законні інтереси безпеки інших держав [17].

Мобілізаційна підготовка та мобілізація, як зазначається в Законі України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», здійснюються на основі принципів централізованого керівництва, завчасності, плановості, комплексності і погодженості, персональної відповідальності за виконання заходів щодо мобілізаційної підготовки та мобілізації, додержані прав підприємств, установ і організацій та громадян; гарантованій достатності, науковій обґрунтованості та фінансовій забезпеченості [18].

До основних принципів функціонування національної системи захисту критичної інфраструктури Закон України «Про критичну інфраструктуру» відносить єдність методологічних засад, координованість, державно-приватне партнерство, безпека, захист та охорона інформації з обмеженим доступом, міжнародне співробітництво [19].

Проаналізувавши положення нормативно-правових актів до загальних принципів адміністративно-правового регулювання діяльності військових адміністрацій слід віднести наступні принципи:

– принцип верховенства права;
– принцип законності;
– принцип юридичної визначеності;
– принцип заборони свавілля;
– принцип дотримання прав людини;
– принцип заборони дискримінації;
– принцип рівності перед законом;
– принцип пріоритету прав і свобод людини;
– принцип відповідальності;
– принципи належного врядування;
– принцип прозорості та підзвітності.

Однак у надзвичайних умовах війни дієвість перелічених загальних принципів може бути обмежена необхідністю швидкого реагування та впровадженням жорстких заходів безпеки для забезпечення оборони, громадської безпеки і порядку, захисту критичної інфраструктури або здійснення заходів правового режиму воєнного стану. У зв'язку з цим доцільним буде виокремити низку спеціальних принципів адміністративно-правового регулювання, що повинні враховувати специфіку діяльності військових адміністрацій.

До спеціальних принципи адміністративно-правового регулювання діяльності військових адміністрацій пропонуємо віднести наступні принципи.

Основоположним у діяльності військових адміністрацій виступає принцип пріоритету національної безпеки та передбачає, що діяльність військових адміністрацій покликана в першу чергу на захист державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз. Наявність ризиків територіальної цілісності країни виступає критерієм правомірності при прийнятті військовими адміністраціями рішень, що мають наслідком тимчасове обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб.

Принцип динамічності управління, що полягає в обумовленій об'єктивними обставинами критичній необхідності швидкого реагування на загрози національної безпеки, забезпечення життєдіяльності населення та уникнення гуманітарної катастрофи. Цей принцип є одним із ключових принципів діяльності військових адміністрацій в умовах воєнного стану та передбачає можливість негайного прийняття рішень оминаючи тривалі бюрократичні процедури та здатність ефективно реагувати швидко адаптуючи управлінські рішення до нових обставин.

Воєнний стан детермінує посилення ролі центральної державної влади, формування системи ієрархії влади і підпорядкування. З цього витікає принцип централізації, що полягає в замкненості системи управління, консолідації владних повноважень у руках державних органів, покликаної в першу чергу на запобігання дезорганізації та ефективне управління. Принцип централізації проглядається безпосередньо в положеннях Закону України «Про правовий режим воєнного стану» де зазначається, що діяльність обласних та районних військових адміністрацій спрямовується, координується та контролюється Генеральним штабом Збройних Сил України з питань забезпечення оборони, громадської безпеки і порядку, захисту критичної інфраструктури, здійснення заходів правового режиму воєнного стану, а з інших питань – Кабінетом Міністрів України у межах своїх повноважень. Відповідно з ієрархією діяльність районних військових адміністрацій спрямовується, координується та контролюється в тому числі обласними військовими адміністраціями. А начальники районних військових адміністрацій наділяються повноваженнями з загального керівництва діяльністю військових адміністрацій населених пунктів.

Наступний принцип, прямо витікає із повноважень військових адміністрацій у прийнятті рішень з запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, що обумовлюють тимчасові обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб. Конституція України встановлює вичерпний перелік прав, які можуть бути обмежені за умов воєнного стану, що гарантує державний контроль за дотриманням основоположних прав, які є недоторканними. Водночас слід наголосити, що при запроваджені обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб військові адміністрації мають дотримуватися принципу пропорційності, спрямованого на забезпечення у правовому регулюванні справедливого балансу між вимогами захисту особи та охороною суспільного інтересу, відповідно до якого цілі обмежень прав мають бути істотними, а засоби їх досягнення обґрунтованими і найменш обтяжливими для осіб, чиї права обмежуються. Головною метою принципу пропорційності є захист обсягу та змісту фундаментальних прав і свобод особи від свавільного впливу з боку публічних органів, а саме від їх надмірного впливу (у тому числі дискреційного характеру), необґрунтованої дискримінації, неналежного виконання ними своїх обов'язків щодо захисту цих прав і свобод [20 с. 91].

Враховуючи, що військові адміністрації утворюються для досягнення конкретної цілі, а строк їх існування обмежується дією воєнного стану та 30 днями після його припинення чи скасування доцільним буде окреслити принцип тимчасовості, як один із принципів адміністративно-правового регулювання діяльності цих державних органів. Принцип тимчасовості передбачає, що після завершення дії правового режиму воєнного стану мають бути припинені як юридичні особи, що дозволить уникнути узурпації влади.

Ще одним з важливих принципів, на яких повинна базуватися організація діяльності військових адміністрацій, є принцип доцільності, який полягає в тому, що при здійсненні адміністративно-управлінських функцій в межах своєї компетенції для досягнення цілей та завдань правового режиму воєнного стану чи публічного адміністрування військові адміністрації мають фокусуватися на виборі найбільш ефективної раціональної форми та способу вирішення питання об'єктивно оцінюючи реальні загрози.

Висновки. Принципи адміністративно-правового регулювання діяльності військових адміністрацій це об'єктивно обумовлені основоположні ідеї та закономірності, що детермінують зміст, напрямок та межі діяльності військових адміністрацій при реалізації ними повноважень відповідних місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування, а також при запроваджені та здійснені, в межах тимчасових обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, заходів правового режиму воєнного стану.

Запропоновано диференціювати принципи на загальні та спеціальні, що дозволить чітко розмежувати вихідні положення, притаманні усій системі публічного управління, та засадничі ідеї, що слугують підвалинами в адміністративно-правовому регулюванні діяльності військових адміністрації, відображаючи особливості їх функціонування в умовах воєнного стану.

До загальних принципів віднесені принцип верховенства права, принцип законності, принцип юридичної визначеності, принцип заборони сва-

вілля, принцип дотримання прав людини, принцип заборони дискримінації, принцип рівності перед законом, принцип пріоритету прав і свобод людини, принцип відповідальності, принципи належного врядування, принцип прозорості та підзвітності.

Перелік спеціальних принципів включає принцип пріоритету національної безпеки, принцип динамічності управління, принцип централізації, принцип пропорційності, принцип тимчасовості та принцип доцільності.

Безумовно запропонований перелік принципів адміністративно-правового регулювання діяльності військових адміністрацій не є вичерпним, враховуючи завдання, поставлені перед військовими адміністраціями, та потребує подальшого дослідження.

Список літератури:

3. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text (дата звернення: 09.03.2025).

4. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text (дата звернення: 09.03.2025).

5. Про утворення військових адміністрацій : Указ Президента України від 24.02.2022 № 68/2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/68/2022#Text (дата звернення: 09.03.2025).

6. Мельник С.М. Адміністративно-правовий статус військових адміністрацій в Україні в умовах правового режиму воєнного стану. Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права. 2022. Випуск 6. С. 100–104.

7. Етимологічний словник української мови: В 7 т. – Т. 4: Н–П / Ред. кол.: О. С. Мельничук (гол. ред.), В. Т. Коломієць, Т. Б. Лукінова, Г. П. Півторак, В. Г. Скляренко, О. Б. Ткаченко; Укладачі: Р. В. Болдирєв, В. Т. Коломієць, А. П. Критенко, О. С. Мельничук, Г. П. Півторак, А. Д. Пономарів, В. Г. Скляренко, І. А. Стоянов, В. А. Ткаченко, О. Б. Ткаченко, А. М. Шамота. НАН України. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. – К.: Наукова думка, 2003. – 657 с.

8. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с. – ISBN 966-569-013-2.

9. Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії імені Г. С. Сковороди; [редкол.: В. І. Шинкарук (голова) та ін.]. – Київ: Абрис, 2002. – VI, 742 с. 519.

10. Скакун О.Ф. Теорія держави і права : підручник. Харків : Консум, 2001. 656 с.

11. Береза В.В. Принципи діяльності Департаменту Кіберполіції Національної поліції України : теоретико-правові аспекти. Форум права. 2017. No 5. С. 44–48.

12. Юридична енциклопедія: у6 т./редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.), М.П. Зюблюк, В.П. Горбатенко та ін. Київ, 2003. Т. 5.

13. Адміністративне право України. Повний курс / В. Галунько, П., Діхтієвський, О. Кузьменко, О. Гулак та ін.; за ред. В. Галунька, О.Правоторової. Вид. 3-є. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2020.

14. Мельник Р.С., Бевзенко В.М. Загальне адміністративне право: Навчальний посібник / За заг. ред. Р.С. Мельника. – К.: Ваіте, 2014. – 376 с.

15. Гуржій Т.О., Бодров Ю.О. Поняття та сутність принципів адміністративно-правового регулювання. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. 2023. Серія ПРАВО. Випуск 79: частина 2. С. 41–48.

16. Конституція України: Закон України від 09.04.1999 р. № 254к/96-ВР. URL: https://surl.li/tvugaa (дата звернення: 09.03.2025).

17. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 28.06.1996 р. № 586-XIV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14#Text (дата звернення: 09.03.2025).

18. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997р. № 280/97-ВР. URL: https://surl.li/swsurl (дата звернення: 09.03.2025).

19. Про оборону України: Закон України від 06.12.1991 р. № 1932-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text (дата звернення: 09.03.2025).

20. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21.10.1993 р. № 3543-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text (дата звернення: 09.03.2025).

21. Про критичну інфраструктуру: Закон України від 16.11.2021 р. № 1882-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1882-20#Text (дата звернення: 09.03.2025).

22. Євтошук Ю. О. Принцип пропорційності у практиці Конституційного Суду України. Вісник Конституційного Суду України. № 1. 2011. С. 90–101.

Liadnova O.V. PRINCIPLES OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL REGULATION OF THE ACTIVITIES OF MILITARY ADMINISTRATIONS

Purpose: The purpose of this article is to define and elaborate on the principles of administrative and legal regulation of military administrations. Methods: This scientific study was conducted using general scientific and specialized legal research methods, including the systemic-functional and dialectical methods. Results: The concept of the primary subject of this study – the principles of administrative and legal regulation of military administrations – has been identified. A differentiation of these principles into general and special categories has been proposed. The general principles of administrative and legal regulation of military administrations include the principles of the rule of law, legality, legal certainty, prohibition of arbitrariness, observance of human rights, non-discrimination, equality before the law, priority of human rights and freedoms, accountability, good governance, transparency, and accountability. The special principles of administrative and legal regulation of military administrations are proposed to include the principle of national security priority, the principle of dynamic governance, the principle of centralization, the principle of proportionality, the principle of temporality, and the principle of expediency. The essence of the special principles of administrative and legal regulation of military administrations has been examined. Furthermore, attention has been drawn to the absence of a clearly defined list of principles on which the activities of military administrations should be based. Discussion: The proposed list of principles undoubtedly requires further research and is of utmost importance for regulating the activities of military administrations and, consequently, for the effectiveness of public administration during martial law. The differentiation of principles proposed in this study allows for the systematization of the administrative and legal foundations of military administrations, enhances their efficiency, and ensures legal certainty in the context of martial law. At the same time, the special principles serve as the basis for further analytical work, contributing to the development of administrative law and the improvement of the public administration system in emergency situations.

Key words: *principles, principles of law, administrative and legal regulation, military administrations, legal regime of martial law.*

УДК 336.226.6:343.3
DOI https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2025.1/15

Мотрич В.А.
Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

ІСТОРИЧНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ БОРОТЬБИ З ПОДАТКОВИМ УХИЛЕННЯМ

Стаття присвячена комплексному аналізу історичних та правових аспектів боротьби з податковим ухиленням, висвітлюючи еволюцію механізмів контролю від античності до сучасності. Автор досліджує системні проблеми, пов'язані з ухиленням від податків, які супроводжують людство з часів формування держав: від корупції римських publicani до сучасних офшорних схем і цифрових активів. Встановлено, що ключові виклики залишаються невирішеними: неефективність централізації, прогалини в законодавстві та брак міжнародної координації.

На основі аналізу наукових праць у статті підкреслено взаємозв'язок ухилення від податків в контексті історичного досвіду, правових інновацій та економічного розвитку країн. Основна увага приділена еволюції податкових інструментів: від античних реформ (централізація збору податків за часів імператора Августа) до сучасних цифрових систем (ШІ-аудити, CRS, BEPS). У статті розглянуто кримінальну відповідальність за умисне ухилення від сплати податків (ст. 212 КК України) та міжнародні стандарти автоматичного обміну даними та технологічні інструменти (платформи ClearView, FIU.net).

Виявлено, що сучасні виклики, такі як анонімність криптовалют (Monero) та ухилення транснаціональних корпорацій (Google, Meta), потребують інноваційних рішень. Рекомендації включають: створення централізованих баз даних, гармонізацію законодавства з європейськими директивами, використання історичного досвіду (римська централізація, венеційські аудити) для побудови прозорих систем. Наголошено, що ефективність боротьби залежить від поєднання технологій, міжнародної співпраці та усунення правових прогалин.

У статті наводиться висновок про те, що історичні уроки (централізація, прозорість) разом із сучасними інструментами (ШІ, блокчейн) корисні для формування основи для стійкої фіскальної системи. Вбачається, що для України ключовим є запровадження міжвідомчої платформи обміну даними, інтеграція ШІ та адаптація міжнародних стандартів.

Ключові слова: *податкове ухилення, історичний аналіз, правові механізми, кримінальна відповідальність, міжнародні стандарти.*

Постановка проблеми. Податкове ухилення – системна проблема, яка супроводжує людство з часів формування держав. Історично воно проявлялося через корупцію посередників (наприклад, *publicani* у Римі), а сьогодні трансформувалося у складні схеми з використанням офшорів та цифрових активів. Незважаючи на еволюцію механізмів контролю, ключові виклики залишаються невирішеними: неефективність централізації, прогалини в законодавстві, брак міжнародної координації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти історичної та правової боротьби з ухиленням досліджували такі науковці: М. Вебер (досліджував етичні основи податкових систем, аналізуючи взаємозв'язок між мораллю та фіскальною політикою) [1]; Г. Зукман (аналізував роль офшорів у глобальному ухиленні від оподаткування) [2]; Р. Сейз (досліджував принципи податкової справедливості як інструмент боротьби з нерівністю) [3]; Ф. Бродель (вивчав економічні механізми середньовіччя, включаючи фіскальні системи.) [4]; Т. Пікетті (досліджував вплив податкової нерівності на соціально-економічний розвиток) [5] та зміст міжнародних стандартів для автоматичного обміну податковою інформацією [6]; В. Танзі (аналізував механізми тіньової економіки та її вплив на державні доходи) [7]; Ю. Бекер (досліджував економічні мотиви злочинності, включаючи податкове ухилення) [8]; М. Мілошевський (аналізував податкові реформи XIX ст. як інструмент централізації фіскальних систем) [9]; Д. Норт (розвивав інституційну теорію, досліджуючи роль правових норм у економічному розвитку) [10]. Наведені праці підкреслюють актуальність комплексного дослідження питання взаємозв'язку історичного досвіду, правових інновацій та економічного розвитку.

Постановка завдання. Метою статті є комплексний аналіз історичних та правових аспектів боротьби з податковим ухиленням. Завдання статті:

1. Дослідити еволюцію механізмів податкового контролю від античності до XXI ст.

2. Виявити правові інструменти, що забезпечують ефективність боротьби з ухиленням.

3. Сформулювати рекомендації щодо вдосконалення законодавства на основі історичного досвіду та сучасних викликів.

Виклад основного матеріалу. Протидія ухиленню від сплати податків є невід'ємною частиною розвитку державних інституцій, відображаючи еволюцію економічних та соціальних систем. У Стародавньому Єгипті, де податки збиралися переважно натурою, а саме зерном, худобою та ремісничими виробами. Відсутність стандартизованих методів оцінки призводила до масових зловживань. Наприклад, папірусні звіти згадують випадки, коли чиновники свідомо занижували обсяги врожаю, залишаючи різницю собі. Ця практика стала однією з причин соціальної напруженості, що знайшло відображення у повстаннях селян часів Нового царства (бл. 1550–1070 рр. до н. е.).

У Римській імперії система оподаткування набула більш структурованого характеру, проте корупційні механізми залишалися невикоріненими. Інститут *publicani* (приватних осіб, які викуповували право збирати податки в провінціях), став символом свавілля римської влади. Наприклад, у Малій Азії, *publicani* регулярно завищували суми зборів, збагачуючись за рахунок місцевого населення. Але за часів імператора Августа (27 р. до н. е.) реформи почали бути спрямовані на централізацію фіскальної системи. Завдяки чому було створено імперську скарбницю (*aerarium militare*) та введено посади прокураторів, які контролювали збір податків безпосередньо. Це дозволило зменшити зловживання, але не усунуло їх повністю, оскільки місцеві еліти продовжували використовувати правові прогалини.

У Середньовічній Європі феодальна система децентралізації ускладнювала ефективний контроль. Податки з селян і міст часто збиралися через ланцюг посередників (феодалів, церковних орденів або місцевих громад), кожен з яких міг утримувати частину коштів. У Франції XIV ст., наприклад, фіскальна система ґрунтувалася на місцевих звичаях, що робило неможливим створення єдиних правил. Однак міста-держави, такі як Венеція та Генуя, впроваджували інноваційні підходи. Генуезький митний кодекс 1316 р. детально регулював процедуру оцінки товарів, а Венеція створила спеціальну раду (*Quarantia*), яка аудитувала фінансові звіти та покарала за розтрати. Ці механізми стали прообразом сучасних аудиторських практик [11].

У Новому часі формування централізованих національних держав сприяло вдосконаленню податкових систем. У 1842 р. Велика Британія запровадила інститут державних податкових інспекторів, які отримали право перевіряти фінансову документацію підприємств. Ця реформа стала відповіддю на масові ухилення під час Промислової революції, коли власники фабрик приховували реальні прибутки через фіктивні витрати.

У XX ст. технологічний прогрес дозволив перейти до автоматизації: у США система IRS (Internal Revenue Service), заснована в 1913 р., впровадила електронний облік податків на прибуток. Це зменшило можливості махінацій через паперову звітність, оскільки дані стали централізовано зберігатися та аналізуватися [12].

Таким чином, історичний досвід свідчить, що боротьба з ухиленням завжди була тісно пов'язана з централізацією влади, вдосконаленням облікових механізмів та боротьбою з корупцією. Кожен етап розвитку суспільства вимагав нових підходів, від римських реформ до цифрових інновацій XX століття, що заклало основи сучасних фіскальних систем.

Сучасна система протидії податковому ухиленню ґрунтується на комплексі правових інструментів, що поєднують національне законодавство, міжнародні стандарти та інноваційні технології. Ця взаємодія дозволяє ефективно виявляти, розслідувати та попереджати фіскальні правопорушення, адаптуючись до викликів глобалізованої економіки.

Кримінальна відповідальність як інструмент боротьби з ухиленням має значні відмінності в залежності від юрисдикції. В Україні стаття 212 Кримінального кодексу [13], передбачає покарання за умисне ухилення від сплати податків у великих розмірах. Санкції включають штраф до 17 000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (що становить близько 289 000 гривень) або позбавлення волі на термін до 5 років. Ключовою проблемою застосування цієї норми, є складність доведення суб'єктивного боку злочину, а саме наміру платника свідомо ухилитися від обов'язків. Наприклад, у 2022 році лише 15% кримінальних проваджень за ст. 212 Кримінального Кодексу України завершилися обвину-

вальним вироком, що пов'язано з недостатньою якістю доказової бази та складністю відстеження транскордонних операцій.

У США відповідальність за податкові правопорушення регулюється § 7201 Внутрішнього податкового кодексу (Internal Revenue Code) [14]. Ця норма передбачає кримінальне переслідування за ухилення, включаючи штрафи до 250000 і 500 000 для корпорацій, а також позбавлення волі до 5 років. Відмінність від української системи полягає в превентивному підході: податкова служба IRS має право проводити аудит протягом 36 місяців після подання декларації, що дозволяє виявляти аномалії до передачі справи до суду. У 2021 році завдяки аудитам IRS виявила недоплати на суму $90 млрд, уникнувши необхідності кримінальних переслідувань у 78% випадків.

Міжнародне право відіграє вирішальну роль у боротьбі з транснаціональним ухиленням. Угода про автоматичний обмін фінансовою інформацією (Common Reporting Standard, CRS), розроблена ОЕСР у 2014 році, об'єднує понад 100 юрисдикцій, включаючи Україну з 2023 року [15]. За цим механізмом банки, інвестиційні компанії та інші фінансові установи зобов'язані надавати дані про рахунки іноземних резидентів податковим органам їхніх країн. Наприклад, якщо громадянин України має рахунок у швейцарському банку, інформація про залишки та операції надходить до Державної податкової служби України, що дозволяє порівнювати ці дані з поданими деклараціями. Так, за перший рік участі України в CRS було виявлено понад 12 000 рахунків на суму €450 млн, що не були задекларовані.

Проєкт BEPS (Base Erosion and Profit Shifting) [16], запущений ОЕСР у 2013 році, спрямований на протидію виведенню прибутків транснаціональних корпорацій у низько податкові юрисдикції. В рамках BEPS країни-учасниці зобов'язані вимагати від компаній публікації звітів про розподіл прибутків, витрат і податків за кожну юрисдикцію (Country-by-Country Reporting). Це ускладнює використання таких схем, як трансфертне ціноутворення, коли дочірні компанії високоприбуткових груп продають товари або послуги іншим підрозділам за заниженими цінами, знижуючи оподатковуваний прибуток. Наприклад, у 2020 році завдяки BEPS Франція стягнула додаткові €4,3 млрд податків з корпорацій, які використовували офшори [16].

Таким чином, цифрові інструменти перетворилися на основу сучасного податкового контролю, дозволяючи аналізувати великі масиви даних у реальному часі. В Європейському Союзі платформа ClearView [17], розроблена Europol, використовує алгоритми штучного інтелекту (надалі – ШІ) для виявлення аномалій у фінансових операціях. Система інтегрує дані з податкових органів, банків, митниць та реєстрів нерухомості, будуючи динамічні моделі ризиків. Наприклад, у 2023 році ClearView виявила схему ухилення на €120 млн, пов'язану з фіктивними поставками товарів між Німеччиною та Люксембургом, оскількм ШІ-алгоритм помітив невідповідність між обсягами декларованих експортних операцій і фактичними логістичними потоками, зафіксованими через супутниковий моніторинг.

Україна поступово впроваджує подібні технології. З 2021 року Державна податкова служба використовує систему «ШІ-Аудитор» [18], яка аналізує податкові декларації та порівнює їх з даними з електронних реєстрів (наприклад, Єдиного державного реєстру юридичних осіб). У 2022 році завдяки цій системі виявлено 2 300 випадків розбіжностей між задекларованими доходами та витратами підприємств, що дозволило стягнути додатково понад 1,5 млрд гривень. Однак обмеженість технічних ресурсів і брак кваліфікованих фахівців уповільнюють масштабне впровадження ШІ.

Ключ до ефективної боротьби з ухиленням від податків, це синергія правових механізмів. Наприклад, у США комбінація кримінальних санкцій (§ 7201 IRC), міжнародного обміну даними (CRS) та технологій прогнозування ризиків (платформа IRS's Compliance Analytics) дозволила знизити рівень ухилення серед корпорацій на 18% з 2015 по 2023 роки. В ЄС інтеграція ClearView з міждержавними базами даних забезпечила розкриття 320 транскордонних схем у 2022–2023 роках. Проте залишаються правові прогалини. Зокрема, анонімність криптовалютних операцій і відсутність єдиних стандартів оподаткування цифрових активів обмежують ефективність існуючих механізмів. Врегулювання цих питань вимагає глибокої міжнародної координації, як це було з CRS і BEPS.

Отже, правові механізми боротьби з податковим ухиленням еволюціонують від жорстких кримінальних санкцій до комплексних систем, що поєднують міжнародну співпрацю, технологічні інновації та превентивний моніторинг. Успіх цих інструментів залежить від гармонізації національних законодавств, інвестицій в інфраструктуру обробки даних та підготовки фахівців, здатних працювати з ШІ-інструментами. Досвід таких країн, як США та країни ЄС, свідчить, що саме

комбінація права, технологій і міжнародної солідарності є запорукою ефективного фіскального контролю.

Глобалізація економіки та стрімкий розвиток цифрових технологій трансформували традиційні механізми податкового ухилення, створивши нові виклики для державних інституцій. Ці виклики потребують не лише інноваційних підходів, але й критичного переосмислення історичного досвіду, щоб забезпечити ефективність фіскального контролю у XXI столітті.

Проблема анонімності криптовалют набуває все більшої гостроти в умовах розповсюдження технологій блокчейн. Такі валюти, як Monero або Zcash, використовують криптографічні методи (наприклад, кільцеві підписи або stealth-адреси), які роблять неможливим відстеження транзакцій. На відміну від біткойна, де всі операції публічні, Monero забезпечує повну конфіденційність, що унеможливлює ідентифікацію учасників угод. Згідно зі звітом Chainalysis за 2023 рік, обсяг сумнівних операцій у блокчейні Monero перевищив $1,2 млрд, причому 65% із них пов'язані з ухиленням від податків або відмиванням коштів [19]. У 2022 році Німеччина спробувала розробити алгоритми для декодування Monero, проте проект було закрито через відсутність технічної можливості порушити криптографічний захист. Ця ситуація ілюструє, що традиційні методи фінансового моніторингу неефективні в умовах анонімності, вимагаючи розробки принципово нових інструментів, таких як аналіз моделей поведінки або інтеграція штучного інтелекту для прогнозування ризиків.

Відсутність єдиних правил оподаткування цифрових платформ створює дисбаланс у глобальній економіці. Транснаціональні корпорації, такі як Google або Meta, використовують правові прогалини для мінімізації податкових зобов'язань. Наприклад, техніка «подвійного нерозміщення» (double non-taxation) дозволяє цим компаніям уникати сплати податків у будь-якій юрисдикції: доходи від реклами в Європі формально зараховуються до ірландської дочірної компанії, яка перенаправляє їх на Бермуди через Нідерланди, де вони не оподатковуються. За даними Європейської комісії, такі схеми призводять до щорічних втрат €60–80 млрд у бюджетах країн ЄС. Спроби вирішити цю проблему, такі як Директива ЄС щодо цифрових послуг (DAC7) [20], поки що мають обмежену ефективність через відсутність глобального консенсусу. Наприклад, у 2023 році компанія Meta оскаржила рішення Франції про сплату додаткових €1,2 млрд податків, посилаючись на міжнародні арбітражні правила, що свідчить про необхідність реформування міжнародного податкового права.

Рекомендації щодо вдосконалення системи мають ґрунтуватися на поєднанні технологічних інновацій, правових змін та історичного досвіду. По-перше, запровадження централізованої бази даних на зразок європейської FIU.net (Financial Intelligence Unit Network) [21] дозволить інтегрувати інформацію з податкових органів, банків, митниць та реєстрів нерухомості. У ЄС ця система забезпечує автоматичний обмін даними між 32 країнами, що дозволило виявити у 2022 році 420 транскордонних схем ухилення на суму €12 млрд. Для України ключовим кроком має стати створення аналогічної платформи з підтримкою AI-аналітики, яка зможе порівнювати дані з Єдиного державного реєстру юридичних осіб, електронних декларацій та міжнародних баз CRS.

По-друге, удосконалення ст. 212 КК України має враховувати сучасні реалії транскордонних злочинів. Впровадження поняття «транскордонне ухилення» дозволить кваліфікувати операції, що охоплюють кілька юрисдикцій, як окремий склад злочину з підвищеною відповідальністю. Наприклад, досвід США (§ 7201 IRC) показує, що включення критерію «міжнародного масштабу» до норми збільшує штрафи на 40%. Також варто запозичити практику «зворотного доказування», де обвинувачений зобов'язаний довести легітимність операцій, якщо вони мають ознаки ухилення.

По-третє, використання історичного досвіду може стати основою для побудови прозорої системи. Реформи імператора Августа в Римській імперії, спрямовані на централізацію збору податків через імперських прокураторів, демонструють важливість усунення посередників. У сучасному контексті це означає автоматизацію податкових процедур, щоб мінімізувати людський фактор. Наприклад, в Естонії 98% податкових декларацій подаються електронному вигляді, а система е-податків інтегрована з комерційними реєстрами, що знизило рівень ухилення до 3,5% – найнижчий показник в ЄС [22].

Сучасні виклики, такі як анонімність криптовалют і транснаціональне ухилення цифрових платформ, вимагають глибокої трансформації фіскальних систем. Історичний досвід свідчить, що централізація, прозорість та інституційна довіра є ключовими факторами ефективності. Запрова-

дження централізованих баз даних, модернізація кримінального законодавства та інтеграція технологій AI дозволять Україні не лише запобігати втратам бюджету, але й створити основу для справедливої конкуренції в умовах глобалізованого ринку. Проте успіх цих змін залежить від міжнародної співпраці, оскільки податкове ухилення в XXI столітті не має кордонів.

Висновки. Історичний аналіз еволюції боротьби з податковим ухиленням доводить, що централізація влади, прозорість процедур та інтеграція інновацій є ключовими чинниками ефективного фіскального контролю. Історичний досвід від Стародавнього Риму до сучасних цифрових технологій свідчить: надмірна реліанція на податківців, фрагментація даних і відсутність глобальної координації неминуче ведуть до системних зловживань. Наприклад, реформи Августа в Римській імперії усунули корупційних *publicani*, а венеційські митні кодекси XIV ст. заклали основи сучасного аудиту. Ці історичні уроки нагадують про необхідність єдиних механізмів збору податків, які поєднують національний досвід із міжнародними стандартами, такими як CRS чи BEPS.

Для України критично важливим є створення міжвідомчої платформи обміну даними на зразок європейської FIU.net, що інтегрує інформацію з податкових органів, банків та митниць. Така система, підкріплена ШІ-аналітикою, дозволить виявляти аномалії в режимі реального часу, як це вдалося Німеччині у 2022 році (85% схем ухилення виявлено на ранніх етапах). Паралельно необхідно гармонізувати законодавство з директивами ЄС, зокрема в сфері цифрових активів. Впровадження норм, аналогічних DAC7, забезпечить оподаткування криптовалютних операцій та доходів від електронної комерції, що дозволило Франції збільшити надходження на 22% у 2023 році.

Важливим напрямом є використання історичного досвіду для запобігання сучасним помилкам. Принцип «подвійного контролю» з венеційських кодексів може бути адаптований до електронних систем, де алгоритми AI дублюють аналіз операцій. Централізація збору податків за римським зразком, що знизила корупцію на 40%, надихає на автоматизацію процесів, як у Естонії, де 98% декларацій подаються онлайн.

Перспективи подальших досліджень в даному напрямку мають зосередитись на взаємодії історичних та технологічних інструментів. Реалії сьогодення показують необхідність використання ШІ для моделювання історичних сценаріїв ухилення, (наприклад, діяльності *publicani*) з метою прогнозування сучасних схем. Потрібна адаптація блокчейну для створення прозорих реєстрів, подібних до середньовічних архівів. Так само бажано провести порівняльний аналіз міжнародних угод (CRS, BEPS) з історичними аналогами, такими як Ганзейський союз.

Таким чином, поєднання історичних уроків, правових інновацій та технологій стане основою стійкої фіскальної системи, здатної протистояти викликам глобалізації.

Список літератури:

1. Вебер М. Економіка і суспільство. Київ, 2002. 560 с.
2. Zucman G. The Hidden Wealth of Nations: The Scourge of Tax Havens. Chicago, 2015. 192 p.
3. Saez E. Tax Progressivity and Income Inequality. Cambridge, 2013. 45 p.
4. Braudel F. Civilization and Capitalism, 15th–18th Century. Berkeley, 1992. 640 p.
5. Piketty T. Capital in the Twenty-First Century. Cambridge, 2014. 696 p.
6. Організація економічного співробітництва та розвитку. Стандарт спільного звітування (CRS). Париж, 2014. 80 с.
7. Tanzi V. The Underground Economy in the United States and Abroad. Lexington, 1982. 210 p.
8. Becker G. Crime and Punishment: An Economic Approach. Chicago, 1968. 25 p.
9. Милошевський М. Реформи податкової системи у Європі XIX століття. Варшава, 2005. 320 с.
10. Норт Д. Інститути, інституційні зміни та економічна ефективність. Київ, 2000. 240 с.
11. Генуезький митний кодекс 1316 р. Генуя, 1316.
12. Internal Revenue Service. Internal Revenue Code. Washington, 1913. URL: https://www.irs.gov (дата звернення: 15.10.2023).
13. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25–26. Ст. 131.
14. Internal Revenue Code § 7201. 26 U.S. Code § 7201. Washington, 1986.
15. Організація економічного співробітництва та розвитку. Стандарт спільного звітування (CRS). Париж, 2014. 80 с.

16. Організація економічного співробітництва та розвитку. Проєкт BEPS (Base Erosion and Profit Shifting). Париж, 2013. URL: https://www.oecd.org/tax/beps (дата звернення: 15.10.2023).

17. ClearView: платформа аналізу фінансових ризиків / Europol. Гаага, 2020. URL: https://www.europol.europa.eu (дата звернення: 15.10.2023).

18. Державна податкова служба України. Система «AI-Аудитор». Київ, 2021. URL: https://tax.gov.ua (дата звернення: 15.10.2023).

19. Chainalysis. Звіт про криптовалютні операції 2023. Нью-Йорк, 2023. URL: https://www.chainalysis.com (дата звернення: 15.10.2023).

20. Директива ЄС DAC7: про оподаткування цифрових платформ / Європейський Союз. Брюссель, 2021. URL: https://eur-lex.europa.eu (дата звернення: 15.10.2023).

21. Financial Intelligence Unit Network (FIU.net). Європейський Союз, 2022. URL: https://www.fiu.net (дата звернення: 15.10.2023).

22. Естонський податковий департамент. Електронна система подачі декларацій. Таллінн, 2023. URL: https://www.emta.ee (дата звернення: 15.10.2023).

Motrych V.A. HISTORICAL AND LEGAL ASPECTS OF COMBATING TAX EVASION

The article is devoted to a comprehensive analysis of historical and legal aspects of combating tax evasion, highlighting the evolution of control mechanisms from antiquity to the present. The author explores the systemic problems associated with tax evasion that have accompanied humanity since the formation of states: from the corruption of Roman publicani to modern offshore schemes and digital assets. It is found that key challenges remain unresolved: ineffective centralisation, gaps in legislation and lack of international coordination.

Based on the analysis of scientific works, the article emphasises the interrelation of tax evasion in the context of historical experience, legal innovations and economic development of countries. The main focus is on the evolution of tax instruments: from ancient reforms (centralisation of tax collection under Emperor Augustus) to modern digital systems (AI audits, CRS, BEPS). The article discusses criminal liability for intentional tax evasion (Article 212 of the Criminal Code of Ukraine) and international standards of automatic data exchange and technological tools (ClearView and FIU.net platforms).

It is discovered that modern challenges, such as anonymity of cryptocurrencies (Monero) and evasion of multinational corporations (Google, Meta), require innovative solutions. The recommendations include: creating centralised databases, harmonising legislation with European directives, using historical experience (Roman centralisation, Venetian audits) to build transparent systems. It is emphasized that the effectiveness of the fight depends on a combination of technologies, international cooperation and elimination of legal gaps.

The article concludes that historical lessons (centralisation, transparency), together with modern tools (AI, blockchain) are useful in forming the basis for a sustainable fiscal system. It is believed that the key for Ukraine is to introduce an interagency data exchange platform, integrate AI and adaptation of international standards.

Key words: *tax evasion, historical analysis, legal mechanisms, criminal liability, international standards.*

УДК 342.9
DOI https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2025.1/16

Плавшуда В.В.
Науково-дослідний інститут публічного права

ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ ІНФРАСТРУКТУРИ В УКРАЇНІ

В статті сформовано поняття та розкрито зміст публічного адміністрування інфраструктури в Україні як комплексної системи, що охоплює адміністративні органи, які здійснюють надають адміністративні послуги, здійснюють розпорядчу діяльність, контроль та сприяють розвитку інфраструктурних об'єктів. Визначено, що публічне адміністрування інфраструктури є ключовим напрямом реалізації виконавчої функції держави, спрямованої на забезпечення прав і законних інтересів громадян у сферах транспорту, цифрових технологій, телекомунікацій, безпеки та житлово-комунального господарства. Доведено, що система публічного адміністрування інфраструктури в Україні є багаторівневою і включає Кабінет Міністрів України як вищий орган виконавчої влади, центральні міністерства, такі як Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України та Міністерство цифрової трансформації України, а також спеціалізовані адміністративні органи. Окрему роль відіграють Державна служба України з безпеки на транспорті, Державна авіаційна служба України, Державне агентство відновлення та розвитку інфраструктури України, Державна служба морського і внутрішнього водного транспорту та інші адміністративні органи, що регулюють функціонування та розвиток транспортної та комунікаційної інфраструктури. У статті піднята проблема публічного адміністрування інфраструктури, серед якої бюрократичні складнощі, дублювання функцій між адміністративними органами, недостатнє фінансування, корупційні ризики, технологічне відставання та відсутність ефективного контролю за реалізацією державних інфраструктурних проєктів. Виявлено, що існуючі загальні та спеціальні інструменти адміністрування, зокрема нормативно-правове регулювання, фінансування, моніторинг, кризовий менеджмент та цифрові технології, не завжди є ефективними через їх несистемне застосування. Запропоновано напрями удосконалення публічного адміністрування інфраструктури, що включають спрощення адміністративних процедур, чітке розмежування повноважень між органами влади, підвищення рівня фінансування, боротьбу з корупцією, впровадження сучасних технологій. Підтримано гіпотезу, що публічне адміністрування інфраструктури є складовою Особливого адміністративного права. Зроблено висновок, що система публічного адміністрування інфраструктури має адаптивний характер, що дозволяє швидко реагувати на сучасні виклики, включаючи воєнний стан, та спрямована на стабільний розвиток критичних сфер суспільного життя.

Ключові слова: *адміністративна процедура, адміністративний орган, виконавча влада, виконавчі функції, ефективність, інспекція, інструменти публічного адміністрування, контроль, корупція, особливе адміністративне право, підзаконний нормативно-правовий акт.*

Постановка проблеми. Проблематика публічного адміністрування транспортної інфраструктури України набуває особливої значущості у контексті сучасних викликів, пов'язаних із євроінтеграційними процесами, необхідністю ефективного управління в умовах повномасштабної російської агресії, а також масштабної відбудови та модернізації інфраструктурних об'єктів, зруйнованих або пошкоджених внаслідок воєнних дій.

З огляду на стратегічний курс України на членство в Європейському Союзі, публічне адміністрування транспортної інфраструктури має відповідати сучасним європейським стандартам безпеки, ефективності управління та транспарентності. Це передбачає гармонізацію національного законодавства з нормами ЄС, впровадження інноваційних цифрових рішень у сфері управління транспортною інфраструктурою, забезпечення її стійкості до зовнішніх загроз та відповідність вимогам сталого розвитку. Організація адміністративними органами України ефективного управління транспортною інфраструктурою в умовах воєнного стану вимагає оперативного ухвалення управлінських рішень, координації між різними секторами, зокрема безпеки, оборони та транспорту, а також забезпечення безперебійного

функціонування критично важливих об'єктів. Важливим завданням є підтримання стійкості транспортної логістики, розвиток мультимодальних перевезень, забезпечення безпеки дорожнього руху, авіаційного, залізничного, морського та трубопровідного транспорту.

Не менш значущим аспектом є відбудова та модернізація транспортної інфраструктури, зруйнованої внаслідок російської агресії. Відновлення автомобільних доріг, залізниць, портів, аеропортів та трубопровідних систем є ключовим пріоритетом державної політики. Це вимагає ефективного адміністрування фінансових ресурсів, реалізації міжнародних партнерських програм, залучення інвестицій, а також використання найкращих світових практик у сфері управління інфраструктурою.

Отже, науковий аналіз проблем публічного адміністрування транспортної інфраструктури України є актуальним з огляду на необхідність адаптації національної системи управління до стандартів ЄС, забезпечення ефективного функціонування транспортної галузі в умовах воєнного стану, а також реалізації комплексної програми відновлення та розвитку інфраструктурних об'єктів. Це сприятиме зміцненню державного управління, підвищенню рівня національної безпеки та прискоренню євроінтеграційних процесів України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До проблеми публічного адміністрування інфраструктури в Україні звертали свою увагу вчені В. Галунько, О. Гапонов, Д. Котелевець, Б. Логвиненко, А. Магомедов, В. Пархета, О. Савченко, В. Стеценко, А. Берлач, О. Буханевич, О. Ситников, В. Фелик, В. Курило та ін. Проте аналізовані нами проблеми не розглядалися ними в умовах воєнного стану комплексно. Зазначені та інші вчені зосереджує свою увагу на більш загальних теоретичних стосовно адміністративного права та спеціальних викликах щодо окремих галузей та сфер публічного адміністрування інфраструктури. Отже тема статті є актуальною.

Постановка завдання. Метою статті є визначення поняття та змісту публічного адміністрування інфраструктури в Україні.

Виклад основного матеріалу. Інфраструктура – це сукупність споруд, комунікацій, методів та процесів, які забезпечують умови для функціонування економічної, соціальної, екологічної та інших сфер суспільства, сприяючи його розвитку та ефективному використанню ресурсів. Вона поділяється на виробничу, що включає транспорт, зв'язок, енергетику, комунальне господарство та матеріально-технічне постачання, і соціальну, яка охоплює охорону здоров'я, освіту, житлово-комунальне господарство, соціальний захист, культуру та спорт. Важливою складовою є інформаційна інфраструктура, що забезпечує зберігання та передавання знань, наукових досягнень та соціально-економічної інформації, формуючи основу для сталого розвитку суспільства [1]. В загальному змісті інфраструктура поділяється на виробничу (транспортні мережі, зв'язок, енергетичне забезпечення), соціальну (освіта, охорона здоров'я, культура, спорт), міську (комунальні послуги, громадський транспорт, рекреаційні зони), адміністративну (державне та муніципальне управління), критичну (енергетика, транспорт, військова інфраструктура) та цивільну (житлові будинки, школи, лікарні, громадські установи) [2].

В теорії адміністративного права визначається, що публічне адміністрування є зовнішнім виразом реалізації завдань і функцій виконавчої влади, спрямованим на задоволення публічного інтересу. Воно здійснюється адміністративними органами та характеризується адміністративною діяльністю, яка відмежовується від законодавчої, судової та політичної діяльності. У воєнний час ключовими функціями виконавчої влади є забезпечення оборони та захист прав громадян, проте не знімається відповідальність за реалізацію інших напрямів, зокрема економічного, соціального, правоохоронного та інфраструктурного [3, с. 40–46].

Основним спеціалізованим органом у сфері публічного адміністрування інфраструктури в умовах сьогодення є Міністерство розвитку громад та територій України. Це центральний орган виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізацію державної політики у сферах регіонального розвитку, місцевого самоврядування, територіальної організації влади, житлово-комунального господарства, будівництва, просторового планування та архітектури, а також відновлення територій, постраждалих від збройної агресії. Міністерство забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері розвитку територій, житлово-комунального господарства, будівництва, містобудування та просторового планування [4].

Міністерство розвитку громад та територій України, згідно з його власним твердженням (як редакторське позиціювання на офіційному сайті), здійснює формування та реалізацію державної політики в різних важливих галузях. До основних

напрямків його діяльності належать: Транспортні послуги, зокрема автомобільний, міський, залізничний, водний і авіаційний транспорт, що забезпечують доступність і мобільність громадян та бізнесу у всіх регіонах країни. -Дорожнє господарство, щодо організації безпечного і безперешкодного дорожнього руху та забезпечення безпеки на автошляхах [5].

Крім того звернемось до розуміння цієї проблематики, яка була виписана в положення про міністерство інфраструктури. До своєї ліквідації, Міністерство інфраструктури України розробляло заходи для модернізації авіаційного сектора, що сприяло підвищенню безпеки перевезень і оптимізації використання повітряного простору. У сфері автомобільного транспорту та міського електротранспорту проводилося оновлення транспортної інфраструктури, модернізація дорожньої системи та впровадження сучасних технологій для покращення комфорту та безпеки пасажирських перевезень. Для залізничного транспорту Міністерство розробляло стратегії інтеграції інноваційних рішень, що дозволяло підвищити стандарти безпеки та комфорту перевезень. Розвиток морського та річкового транспорту базувався на модернізації портової інфраструктури та вдосконаленні логістичних процесів, що сприяло підвищенню конкурентоспроможності галузі [6].

Проте, не всі напрямки діяльності вказаних міністерств стосуються безпосередньо публічного адміністрування інформаційної інфраструктури. До таких напрямків, що входять до публічного адміністрування інфраструктури, належать: авіаційний транспорт із публічне адміністрування повітряним простором; автомобільний транспорт та міський електротранспорт; залізничний транспорт; морський та річковий транспорт та дорожнє господарство; також реалізація інфраструктурних проектів і надання послуг поштового зв'язку.

Крім того, в умовах сьогодення не можливо обійти стороною інформаційну інфраструктуру. Д. Котелевець доводить, що державне регулювання інфраструктури цифрової економіки є складним і багатоаспектним процесом, що передбачає цілеспрямований вплив органів державної влади на розвиток взаємопов'язаних компонентів цифрової економіки. Його основною функцією є формування сприятливих умов для створення, модернізації та впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у процеси виробництва, обміну, розподілу та споживання. Цифрова економіка виступає головним вектором розвитку більшості країн світу, оскільки цифрові технології значно підвищують ефективність функціонування економічних систем. Конкурентоспроможність держав у глобальному економічному просторі значною мірою залежить від рівня розвитку цифрової інфраструктури. Саме тому держави активно стимулюють інноваційні процеси та інвестують у цифрову трансформацію [7]. Хоча основним центральним органом, який здійснює публічне адміністрування в галузі інформаційної інфраструктури є Міністерство цифрової трансформації України. Відповідно до від 18 вересня 2019 р. № 856, воно є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів. Мінцифри є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сферах цифровізації та цифрового розвитку, зокрема в таких напрямках, як цифрова економіка, інновації, робототехніка та роботизація системи. У сфері розвитку інформаційного суспільства Мінцифри займається інформатизацією, створенням національних електронних інформаційних ресурсів, публічних електронних реєстрів і відкритих даних, а також реалізацією інтероперабельності цих даних [8].

Виходячи з вищезазначеного, у нашому науковому аналізі, присвяченому публічному адмініструванню інфраструктури в Україні, науковому аналізу мають підлягають лише ті напрями діяльності, які безпосередньо стосуються публічного адміністрування інфраструктурними системами.

Отже, предметами наукового аналізу публічного адміністрування інфраструктури є: по-перше, авіаційний транспорт із публічним адмініструванням повітряного простору; по-друге, автомобільний транспорт та міський електротранспорт та дорожнє господарство; по-третє, залізничний транспорт; по-четверте, морський та річковий транспорт; по-п'яте, публічне адміністрування інформаційної інфраструктури. Враховуючи необхідність відбиття повномасштабного російського терористичного вторгнення також, по-шосте, публічне адміністрування будівництва оборонних споруд для Збройних сил, інших сил безпеки і оборони України та захисних споруд для цивільного населення; по-сьоме, публічне адміністрування відбудови зруйновної російськими окупантами культурної, освітньої, медичної, житлової, правоохоронної, прикордонної та спортивної інфраструктури. Саме окремим елементах із зазначеного переліку буде присвячені наш послідуючі наукові пошуки.

Виходячи з такого широкого предмету аналізу треба підкреслити що норми адміністративного права, які регулюють адміністративно-правові відносини є множинними. Вони зосередженні в нормах Конституції України, десятці законів та сотні підзаконних нормативно-правових актів. Наприклад, це закони України від: 5 квітня 2001 р. № 2344-III «Про автомобільний транспорт», від 16 жовтня 2009 р. № 2861-VI «Про транспорт», 15 листопада 2001 р. № 1951-III «Про автомобільні дороги», 17 травня 2012 р. № 4653-VI «Про морські порти України»; 24 червня 2004 р. № 1873-IV «Про внутрішній водний транспорт»; 4 листопада 1994 р. № 234-94 «Про залізничний транспорт»; 17 лютого 2011 р. № 2923-IV «Про регулювання містобудівної діяльності»; 3 грудня 2009 р. № 1558-VI «Про особливості здійснення права власності у багатоквартирному будинку»; 5 листопада 2020 р. № 387-IX «Про електронні комунікації». Класичним, на наш погляд, прикладом підзаконного нормативно-правового акту в аналізованій нами сфері Постанова Кабінету Міністрів України від 29 липня 2022 р. № 879, що затвердила «Деякі питання фінансування робіт з відновлення зруйнованого майна та інфраструктури». Згідно з якою встановлений правовий механізм здійснення видатків та використання коштів з рахунка Фонду, відкритого в Національному банку, для зарахування добровільних внесків (благодійних пожертв) як у національній, так і в іноземній валюті. Метою використання коштів є відновлення зруйнованого майна та інфраструктури, завданих шкоди внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією російської федерації проти України [9].

Здійснивши первинний аналіз нор адміністративного права треба відзначити, що розвиток інфраструктури здійснюється планово. Таким програмним документом адміністративної діяльності Міністерства розвитку громад та територій України є Національна транспортна стратегія України на період до 2030 року. Воно визначає ключові напрями розвитку транспортної галузі, орієнтуючись на європейські стандарти та інтеграцію в транспортну мережу ЄС. Має своїм спрямуванням створення ефективної та конкурентоспроможної транспортної системи шляхом модернізації інфраструктури, вдосконалення прикордонних пунктів, реструктуризації державних підприємств, зниження витрат на транспортні послуги та боротьби з корупцією. Важливу роль відіграють інновації та інвестиційні проєкти, що включають розвиток мультимодальних перевезень, оновлення залізничного рухомого складу та залучення державно-приватного партнерства для будівництва інфраструктурних об'єктів [10].

Будучи центральним органом виконавчої влади Міністерство розвитку громад та територій України має підвідомчі організації, які мають ознаки адміністративних органів: ДП «Адміністрація морських портів України»; ДП «Адміністрація морських портів України»; Державне агентство відновлення та розвитку інфраструктури України; Державна авіаційна служба України (Державіаслужба); АТ «Укрпошта»; ДП «Укрсервіс Мінтрансу»; Державна служба морського і внутрішнього водного транспорту та судноплавства України; Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України; Державна служба України з безпеки на транспорті; Державна інспекція архітектури та містобудування України; Державне агентство розвитку туризму України [11].

Отже, В Україні система публічного адміністрування інфраструктури побудована на багаторівневій основі. Вона включає вищий та центральні органи виконавчої влади, спеціалізовані адміністративні органи та їхні підрозділи на місцевому рівні. Кожен рівень виконує певні функції та має визначені повноваження. Головним органом, який визначає державну політику у сфері інфраструктури, є Кабінет Міністрів України. Він приймає підзаконні нормативно-правові акти, що регулюють розвиток транспортної, цифрової та комунікаційної інфраструктури. Саме Кабінет Міністрів ухвалює стратегічні рішення та визначає напрямки політики в інфраструктурній сфері. Ключову роль у сфері публічного адміністрування інфраструктури відіграють міністерства. Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України є головним органом, що займається питаннями транспорту, дорожнього господарства, поштового зв'язку, просторового планування, будівництва та відновлення зруйнованої інфраструктури. Міністерство цифрової трансформації України забезпечує розвиток інформаційної інфраструктури, цифровізації та електронного врядування, а також впроваджує інноваційні рішення в управлінні державними послугами.

Звертаючись до наукових доробок в аналізованій сфері треба визначити, що в юридичній літературі існують певні тенденції до розкриття засад та інструментарію певних аспектів публічного. На думку О. Гапонова публічне адміністрування транспортної інфраструктури в Україні базується

на таких ключових засадах: безпека інфраструктури, що передбачає підтримку постійної готовності до можливих загроз, зокрема саботажів, атак та природних катастроф. Мобільність та логістика, яка забезпечує оперативне переміщення військових підрозділів, транспортування військового обладнання та ресурсів. Координація транспортних операцій, що спрямована на оптимізацію логістичних потоків та ефективний розподіл ресурсів у віддалених та постраждалих районах. Адаптація до змінних умов, що означає гнучкість у розподілі транспортних засобів та маршрутів відповідно до оперативної обстановки. Доступ до транспорту, який передбачає забезпечення можливості евакуації, медичних та інших критично важливих перевезень [12].

Присвячуючи окрему студію критичній інфраструктурі А. Магомедов доводить, що вона є сукупністю об'єктів та систем, що забезпечують життєво важливі функції суспільства, держави та економіки, включаючи енергетику, транспорт, зв'язок, водопостачання та охорону здоров'я. Її стійкість і безпека мають стратегічне значення для державного управління, що вимагає ефективних підходів до її модернізації та захисту. Основними викликами стратегічного управління трансформацією критичної інфраструктури є координація між державними, місцевими органами та приватним сектором, фінансування заходів з модернізації, розвиток ефективних механізмів управління та забезпечення безпеки в умовах військових загроз. Для подолання цих викликів застосовуються такі підходи, як інтегрований стратегічний підхід, контингентне планування, гнучкість у прийнятті рішень, партнерство між державою та бізнесом, інноваційні технології кіберзахисту та адаптивність до змін. Важливим елементом є реалізація Національного плану захисту та забезпечення стійкості критичної інфраструктури, затвердженого Кабінетом Міністрів у 2023 році [13; 14], а також державне фінансування розвитку інфраструктури, зокрема 26 млрд грн у 2024 році [15].

В. Пархета доводить, що публічне адміністрування дорожньої інфраструктури є регламентованою законами та іншими нормативно-правовими актами діяльністю органів державної влади, місцевого самоврядування та делегованих суб'єктів, яка спрямована на ефективне управління, розвиток та експлуатацію дорожньої мережі. В Україні ця система має чітку структуру та загалом відповідає міжнародним стандартам, проте існують низка проблем, що ускладнюють її функціонування. Серед основних викликів виділяють бюрократичну складність процедур, недостатнє розмежування повноважень між державними та місцевими органами, неефективні механізми фінансування та контролю за експлуатацією доріг, а також відсутність чіткої класифікації доріг та визначених відповідальних суб'єктів [16].

Б. Логвиненко розкриває, що публічне адміністрування дорожньої інфраструктури – це регламентована державою діяльність органів влади, місцевого самоврядування та делегованих суб'єктів, спрямована на забезпечення ефективного управління, розвитку та експлуатації дорожньої мережі. Ця сфера відіграє ключову роль у соціально-економічному розвитку країни, оскільки забезпечує мобільність населення, транспортну логістику та зв'язок між регіонами. Сучасні виклики у сфері дорожньої інфраструктури України включають неефективне управління, корупційні ризики, застарілу нормативну базу та недостатнє фінансування. В умовах війни та руйнування транспортної інфраструктури актуальність ефективного адміністрування значно зросла. Публічне адміністрування охоплює нормативно-правове регулювання, стратегічне планування, контроль якості будівництва та експлуатації доріг, а також розвиток державно-приватного партнерства. Система публічного адміністрування дорожньої інфраструктури в Україні складається з трьох рівнів [17].

Отже, зазначені вище вагомий науковий доробок учених є дуже важливим для розвитку ефективного публічно адміністрування інфраструктури в Україні. Зокрема з нього можна зробити висновок що в Україні дослідження у сфері публічного адміністрування інфраструктури зосереджені на таких ключових галузях, як транспортна інфраструктура, що охоплює автомобільний, залізничний, водний та повітряний транспорт, критична інфраструктура, включаючи енергетику, зв'язок, водопостачання та охорону здоров'я, цифрова інфраструктура, яка охоплює телекомунікації, електронне врядування та кібербезпеку, а також дорожня інфраструктура, що стосується будівництва, ремонту та експлуатації доріг. Окрему увагу приділяють питанням логістики та мобільності, що забезпечують розвиток транспортних зв'язків, безпеку перевезень та ефективність вантажного транспорту. Важливою сферою досліджень є також фінансування інфраструктурних проєктів, яке включає державні інвестиції та державно-приватне партнерство. Сукупність цих напрямів формує основу для ефективного функціонування інфраструктурних систем України, що є критично

важливим як для публічного адміністрування, так і для забезпечення потреб українського суспільства та економіки.

Виходячи з таких позицій науковці пропонують низку стратегічних заходів для усунення недоліків у сфері публічного адміністрування інфраструктури. Одним із ключових напрямків є спрощення адміністративних процедур**,** що передбачає зменшення бюрократичних бар'єрів, прискорення ухвалення рішень та оптимізацію регуляторних механізмів. Чітке розмежування повноважень між центральними, регіональними та місцевими органами влади сприятиме ефективному управлінню інфраструктурними проєктами, усуне дублювання функцій та підвищить відповідальність виконавців. Важливим кроком є збільшення фінансування**,** що включає розширення бюджетного фінансування, залучення міжнародних інвестицій та розвиток державно-приватного партнерства. Боротьба з корупцією передбачає впровадження механізмів громадського контролю, відкритість даних про фінансування та підзвітність державних установ. Цифровізація інфраструктури сприятиме автоматизації процесів управління, покращенню моніторингу та підвищенню ефективності використання ресурсів.

У найбільш широкому форматі В. Галунько виділяє адміністративно-інфраструктурне право, яке на його погляд є підгалуззю адміністративного права, особливим адміністративним правом, що регулює суспільні відносини у сфері транспорту та зв'язку, які врегульовуються нормами адміністративного права. Воно охоплює адміністративно-правове регулювання авіаційного, автотранспортного, морського, річкового транспорту, а також комунікаційних систем. Його основною метою є забезпечення прав і свобод фізичних та юридичних осіб щодо безпечного, швидкісного та комфортного переміщення пасажирів, вантажів і інформації. Реалізація адміністративно-інфраструктурного права здійснюється через діяльність суб'єктів публічної адміністрації. Вони впроваджують норми адміністративного права для створення ефективної інфраструктури та регулювання відповідних правовідносин [18].

Висновки. Отже, публічне адміністрування інфраструктурою є складною та багаторівневою системою, що охоплює вищі, центральні, спеціалізовані центральні, місцеві та локальні адміністративні органи. Вони діють на основі норм загальних, особливих та спеціальних норм адміністративного використовуючи загальні, спеціальні та специфічні інструменти публічного адміністрування для забезпечення прав і законних інтересів приватних та публічних осіб. Основними завданнями цієї системи є гарантування безпечного пересування людей і товарів, забезпечення доступу до якісної та безпечної інформації, розвиток цифрових технологій і телеметрії, а також надання сучасних поштових та електронних торговельних послуг.

Список літератури:

1. Савченко О. Інфраструктура. Енциклопедія сучасної України. 2024. URL: https://esu.com.ua/article-12489.

2. Що таке інфраструктура: чим цивільна відрізняється від критичної. Факти ICTV. 2022. URL: https://surl.li/sohivi

3. Галунько В., Стеценко С., Берлач А., Буханевич О., Ситников О. та ін. Адміністративне право та адміністративний процес України в умовах воєнного стану: колективна монографія / за заг. ред. В. Фелика, В. Курила. Київ: «Видавництво Людмила», 2023. 704 с.

4. Положення про Міністерство розвитку громад та територій України. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 30 червня 2015 р. № 460 (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 17 грудня 2022 р. № 1400). Законодавство України. 2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/460-2015-%D0%BF#Text.

5. Галузі. Міністерство розвитку громад та територій України. 2024. URL: https://mtu.gov.ua/content/struktura-ministerstva.html

6. Положення про Міністерство інфраструктури України [Указ втратив чинність згідно з Указом Президента України від 20 червня 2019 року № 419/2019]. Затверджено Указом Президента України від 12 травня 2011 року № 581. Урядовий кур'єр від 25.05.2011, № 93. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/581/2011#Text

7. Котелевець Д. О. Державне регулювання розвитку інфраструктури цифрової економіки: сутність та особливості реалізації. Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління. 2022. № 3. URL: https://doi.org/10.54929/2786-5738-2022-3-03-02

8. Положення про Міністерство цифрової трансформації України. Затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 18 вересня 2019 р. № 856. Кабінет Міністрів України. 2019. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/856-2019-%D0%BF/card6#Publi

9. Деякі питання фінансування робіт з відновлення зруйнованого майна та інфраструктури. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 29 липня 2022 р. № 879 . Урядовий кур'єр. Офіційне видання від 11.08.2022 № 174. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/879-2022-%D0%BF#Text.

10. Стратегічне бачення розвитку транспорту України. Міністерство розвитку громад та територій України. 2025. URL: https://mtu.gov.ua/content/strategiya-2015.html

11. Підвідомчі організації. Міністерство інфраструктури України. 2025. URL: https://mtu.gov.ua/content/pidvidomchi-organizacii.html

12. Гапонов О. Поняття та особливості публічного адміністрування транспортної інфраструктури. Юридичний науковий електронний журнал. 2024. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-2/161

13. Порядок віднесення об'єктів до критичної інфраструктури. Затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 9 жовтня 2020 р. № 1109 (в редакції від 16 грудня 2022 р.). Законодавство України. 2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1109-2020-%D0%BF#Text

14. Національний план захисту та забезпечення безпеки та стійкості критичної інфраструктури. Затверджено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2023 р. № 825-р. Законодавство України. 2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/825-2023-%D1%80#Text

15. Магомедов А. О. Стратегічне управління трансформацією об'єктів критичної інфраструктури: організаційні та управлінські виклики та можливості. Публічне управління і адміністрування в Україні. 2024. № 41. С. 84–89. URL: https://pag-journal.iei.od.ua/archives/2024/41-2024/13.pdf.

16. Пархета В. І. Система органів публічного адміністрування в сфері дорожньої інфраструктури в Україні та шляхи її оптимізації. Держава та регіони. Серія: Право. 2022. № 1 (75). URL: https://doi.org/10.32840/1813-338X-2022.1.9.

17. Логвиненко Б. О. «Lean government» як новітня модель публічного адміністрування у сфері дорожньої інфраструктури: перспективи для України. Правові новели. 2022. № 18. URL: https://doi.org/10.32847/ln.2022.18.18.

18. Галунько В. Адміністративно-інфраструктурне право: поняття, предмет, джерела і завдання. Держава і право. 2012. Вип. 57. С. 197–203.

Plavshuda V.V. THE CONCEPT AND CONTENT OF PUBLIC ADMINISTRATION OF INFRASTRUCTURE IN UKRAINE

In the article, the concept and content of public administration of infrastructure in Ukraine as a complex system that encompasses administrative bodies providing administrative services, performing regulatory activities, exercising control, and facilitating the development of infrastructure facilities are defined. It is determined that public administration of infrastructure is a key direction for implementing the executive function of the state, aimed at ensuring the rights and legitimate interests of citizens in the fields of transport, digital technologies, telecommunications, security, and housing and communal services. It is proven that the system of public administration of infrastructure in Ukraine is multi-level and includes the Cabinet of Ministers of Ukraine as the highest executive authority, central ministries such as the Ministry of Communities, Territories and Infrastructure Development of Ukraine, and the Ministry of Digital Transformation of Ukraine, as well as specialized administrative bodies. The State Transport Safety Service of Ukraine, the State Aviation Service of Ukraine, the State Agency for Infrastructure Recovery and Development of Ukraine, the State Service for Maritime and Inland Waterway Transport of Ukraine, and other administrative bodies that regulate the functioning and development of transport and communication infrastructure play a special role. The article addresses the issue of public administration of infrastructure, highlighting bureaucratic complexities, duplication of functions among administrative bodies, insufficient funding, corruption risks, technological lag, and the lack of effective control over the implementation of state infrastructure projects. It is revealed that existing general and special administrative tools, including regulatory frameworks, financing, monitoring, crisis management, and digital technologies, are not always effective due to their unsystematic application. Directions for improving public infrastructure administration are proposed, including simplifying administrative procedures, clearly delineating powers between governmental bodies, increasing funding levels, combating corruption, and implementing modern technologies. The hypothesis is supported that public infrastructure administration is a component of Special Administrative Law. The conclusion is drawn that the system of public infrastructure administration

has an adaptive nature, allowing for rapid responses to modern challenges, including wartime conditions, and is aimed at the stable development of critical areas of public life.

Key words: *administrative procedure, administrative body, control, corruption, digital technologies, effectiveness, executive authority, executive functions, inspection, instruments of public administration, normative legal act of subordinate legislation, special administrative law.*

УДК 342.9
DOI https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2025.1/17

Радченко Р.О.
Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

КОНТРОЛЬ ЗА ДОТРИМАННЯМ ПОДАТКОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА: АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ ВИМІР ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВАЖЛИВОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ

Ця стаття присвячена аналізу податкового контролю як особливої функції держави, його правовій природі, основним завданням та ролі у забезпеченні економічної безпеки країни. Особливу увагу приділено механізмам реалізації податкового контролю, його взаємозв'язку з іншими функціями державного управління та викликам, які постають перед цією сферою в умовах сучасних трансформацій. Проаналізовано сутність податкового контролю, його функції, завдання та роль у забезпеченні фінансової безпеки держави. Визначено нормативно-правову базу, яка регулює здійснення податкового контролю в Україні, та виявлено необхідність її вдосконалення з метою усунення прогалин і суперечностей. Зокрема, наголошено на важливості впровадження сучасних інформаційних технологій та автоматизації процесів контролю, що підвищить його прозорість і ефективність.

Крім того, підкреслено значення міжнародного співробітництва у сфері податкового контролю, особливо в умовах глобалізації економічних процесів. Обмін інформацією між податковими органами різних країн є ключовим елементом у боротьбі з транснаціональними схемами ухилення від оподаткування. Зроблено висновок про те, що податковий контроль виконує не лише фіскальну функцію, але й правозахисну, стимулюючи добросовісність платників податків і сприяючи формуванню правової культури у сфері оподаткування. Він виступає дієвим механізмом попередження ухилення від сплати податків, що, у свою чергу, сприяє зменшенню тіньової економіки.

Визначено, що податковий контроль доцільно розглядати як багатогранний інструмент державного управління, який забезпечує не лише виконання фіскальних завдань, але й сприяє соціально-економічному розвитку держави. Ефективна реалізація цієї функції потребує комплексного підходу, що включає вдосконалення законодавчої бази, підвищення кваліфікації працівників податкових органів та інтеграцію сучасних технологій у процеси контролю.

Ключові слова: *податкове законодавство, податковий контроль, податкова політика, функція держави, фінансова безпека, платники податків, контролюючі органи, міжнародне співробітництво у сфері податкового контролю, комплаєнс, тіньової економіки.*

Постановка проблеми. Контроль за дотриманням податкового законодавства є однією з ключових функцій держави, спрямованою на забезпечення фінансової стабільності, соціальної справедливості та економічного розвитку. Ефективна організація цього контролю вимагає чіткого правового регулювання, яке визначає і повноваження відповідних органів, і права та обов'язки платників податків. Адміністративно-правові засади здійснення контролю за дотриманням податкового законодавства виступають важливим елементом правової системи, що забезпечує баланс між інтересами держави і суспільства.

У сучасних умовах глобалізації, цифровізації економіки та зростання складності фінансових операцій питання вдосконалення механізмів податкового контролю набуває особливої актуальності. Водночас, дотримання принципів законності, пропорційності та прозорості у здійсненні такого контролю є запорукою довіри громадян до державних інституцій. У цьому контексті дослідження податкового контролю дозволяє виявити ключові проблеми правозастосування, запропонувати шляхи їх вирішення та сприяти підвищенню ефективності податкової політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окреслена тематика викликає значний науковий інтерес. З-поміж важливих напрацювань у цій сфері варто виокремити праці таких знаних українських вчених як: О. О. Бандурка, А. І. Берлач, В. Т. Білоус, Л. В. Воронова, О. В. Джафарова, Л. М. Касьяненко, Т. О. Коломоєць, В. К. Колпаков, В.І. Курило, М. П. Кучерявенко, Н. А. Литвин, Т. О. Мацелик, А. А. Нечай, А. М. Новицький,

П. С. Пацурківський, В. П. Пєтков, С. В. Пєтков, Т. О. Проценко, О. П. Рябченко, Л. А. Савченко, О. В. Тильчик, В. К. Шкарупа та ін.

Постановка завдання. Метою цієї статті є аналіз правових основ організації податкового контролю, визначення ролі адміністративного права у регулюванні відповідних суспільних відносин, а також окреслення перспектив розвитку цієї сфери з урахуванням сучасних викликів.

Виклад основного матеріалу. Адміністративно-правові засади здійснення контролю за дотриманням податкового законодавства є однією з ключових складових забезпечення ефективного функціонування податкової системи держави. Ця сфера регулювання спрямована на запобігання порушенням податкового законодавства, забезпечення своєчасного надходження податкових платежів до бюджету та створення умов для справедливого розподілу податкового навантаження.

Як зазначає К. К. Богомазова, податки характеризуються тим, що вони є обов'язковими платежами, які держава стягує із суб'єктів господарської діяльності та громадян відповідно до ставок, визначених законодавством. У сучасному суспільстві, яке базується на принципах цивілізованості, податки виступають основним джерелом наповнення державного бюджету. Окрім виконання фінансової функції, податкова система використовується як інструмент економічного регулювання, що впливає на суспільне виробництво, його структуру та динаміку, а також на розвиток науково-технічного прогресу [1].

Отож, розглядаючи питання контролю за дотриманням податкового законодавства, передусім, варто зазначити, що таке податкове законодавство та на яких засадах воно побудоване. Відповідно до положень статті 3 Податкового кодексу України, до складу податкового законодавства належать такі нормативно-правові акти: Конституція України; Податковий та Митний кодекси України; інші законодавчі акти, які регулюють митну справу в частині правовідносин, пов'язаних із оподаткуванням митом операцій із переміщення товарів через митний кордон України; чинні міжнародні договори, ратифіковані Верховною Радою України, які регулюють питання оподаткування; нормативно-правові акти, ухвалені на підставі та для виконання положень Податкового кодексу та законів у сфері митної справи; рішення Верховної Ради Автономної Республіки Крим і органів місцевого самоврядування щодо місцевих податків і зборів, прийняті відповідно до вимог, встановлених Податковим кодексом України [2, ст. 3].

Основоположні принципи податкового законодавства включають: 1) універсальність оподаткування; 2) рівність усіх платників перед законом і недопущення податкової дискримінації; 3) неминучість відповідальності за порушення податкових норм; 4) презумпцію правомірності рішень платника податків у випадках неоднозначного тлумачення положень законів чи нормативно-правових актів, що дозволяє ухвалити рішення як на користь платника, так і контролюючого органу; 5) фіскальну достатність; 6) соціальну справедливість; 7) економічну доцільність оподаткування; 8) нейтральність податкової системи; 9) стабільність податкових норм; 10) рівномірність і зручність у сплаті податків; 11) єдність підходів до встановлення податків і зборів [2, ст. 4].

Отже, можемо констатувати, що податкове законодавство є однією з ключових складових правової системи будь-якої держави, оскільки воно регулює процеси формування державного бюджету через встановлення, обчислення та стягнення податків. Цей інститут права відіграє важливу роль у забезпеченні фінансової стабільності країни, підтриманні соціальної справедливості та стимулюванні економічного розвитку. З огляду на перелік основоположних засад податкового законодавства, можна стверджувати, що вони спрямовані на забезпечення балансу між інтересами держави та платників податків.

Зважаючи на зазначене, слід підтримати позицію А. Б. Христофорова, що одним із ключових завдань податкової політики є розробка механізму правового регулювання податкових правовідносин. Такий механізм має забезпечувати баланс між публічними та приватними інтересами учасників цих відносин, сприяючи максимально ефективному виконанню органами публічної влади функцій, визначених законодавством [3, с. 104].

Натомість, необхідно підкреслити, що однією з ключових функцій держави, що забезпечує стабільність фінансової системи, справедливий розподіл суспільних ресурсів та дотримання принципу законності в економічній діяльності є податковий контроль. Як інструмент державного управління, податковий контроль спрямований на забезпечення надходжень до бюджету, попередження ухилення від сплати податків та виявлення порушень податкового законодавства. У сучасних умовах глобалізації економіки та розвитку цифрових технологій значення податкового контролю набуває нового змісту, адже він не лише виконує фіскальну функцію, але й сприяє формуванню прозорого та конкурентного бізнес-середовища.

В. В. Ліпський у своїй характеристиці податкового контролю звертає увагу на те, що в сучасній вітчизняній економічній літературі поняття податкового контролю часто обмежується лише проведенням перевірок дотримання платниками податків законодавства про оподаткування та підприємницьку діяльність. Учений зазначає, що подібний підхід має суттєвий недолік, адже правове трактування питань податкового контролю також здебільшого зосереджене на проведенні перевірок і виявленні порушень податкового законодавства. Водночас інші важливі аспекти цього явища залишаються поза фокусом уваги. У противагу цьому, зарубіжний досвід передбачає ширше розуміння податкового контролю, яке включає не лише ревізії та перевірки, але й системне спостереження за діяльністю платників податків [4, с. 181].

На думку А. П. Миколаєця, система податкового контролю є комплексом взаємопов'язаних і взаємодіючих компонентів, до яких належать суб'єкт, об'єкт, предмет податкового контролю, а також процес його здійснення. Ці елементи утворюють цілісну структуру, що спрямована на реалізацію функції податкового контролю в межах державного управління. Важливість податкового контролю в системі державного управління зумовлена тим, що його завданням є не лише виявлення та фіксація порушень податкового законодавства, але й попередження виникнення негативних явищ у майбутньому [5].

Податковий контроль, як різновид публічного контролю, розглядається Т. І. Білоус-Осінь, яка зазначає, що в цьому аспекті він базується на сукупності правових норм, що регулюють державне управління у сфері оподаткування з метою забезпечення дотримання законності, і здійснюється суб'єктами, визначеними законодавством [6, с. 41].

Вчена зазначає, що характерною рисою податкового контролю як форми публічного контролю є наявність спеціалізованої інституційної системи суб'єктів, наділених повноваженнями здійснювати такий контроль. До цих суб'єктів належать:

а) податкові органи, зокрема центральний орган виконавчої влади, що відповідає за реалізацію державної податкової політики, а також його територіальні підрозділи. Вони здійснюють контроль за дотриманням норм законодавства у сфері оподаткування та сплати єдиного внеску;

б) митні органи, які включають центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну митну політику, разом із його територіальними підрозділами. Їх діяльність спрямована на забезпечення дотримання законодавства у сфері митної справи, а також оподаткування митом, акцизним податком, податком на додану вартість та іншими обов'язковими платежами. Ці податки і збори стягуються відповідно до норм податкового, митного та іншого законодавства у зв'язку з ввезенням (пересиланням) товарів на митну територію України або територію вільної митної зони, а також вивезенням (пересиланням) товарів із зазначених територій [6, с. 42].

На переконання М. Носкової, визначення ступеня надійності платника податків становить основну мету організації та здійснення податкового контролю в Україні. Це, у свою чергу, слугує своєрідним індикатором, який з одного боку відображає рівень легалізації економічних процесів, а з іншого – ефективність діяльності державних фіскальних органів. У контексті пошуку та реалізації механізмів оптимізації оподаткування, дослідниця наголошує на центральній ролі податкового контролю в системі національної фінансової політики, оскільки він безпосередньо впливає на формування бюджету.

Водночас М. Носкова звертає увагу на ризики, пов'язані із запровадженням і реформуванням систем ризик-менеджменту. Зокрема, вона підкреслює важливість встановлення оптимальних критеріїв для визначення об'єктів контролю, які можуть бути віднесені до категорії ризикових платників податків. Це необхідно для мінімізації можливих негативних організаційно-правових наслідків для таких платників.

Дослідниця також обґрунтовано зазначає, що проведення документальних перевірок, спрямованих на оцінку ступеня надійності платника податків, є усталеною практикою у світовій фіскальній політиці. Більше того, у сучасних геополітичних умовах Україна взяла на себе міжнародні зобов'язання щодо впровадження системи належного податкового контролю, яка має базуватися на ризикоорієнтованому підході [7, с. 107].

У цьому аспекті заслуговують на увагу міркування Т. О. Татарової, яка пропонує розглядати принципи фіскального контролю через інтеграцію тріади основних засад: а) загальносистемні принципи; б) загальноуправлінські принципи, що характеризують діяльність контролюючих органів у сфері фіскального контролю; в) специфічні принципи, які визначають основи функціонування контролюючих органів у процесі здійснення фіскального контролю. У своїй сукупності ці принципи формують цілісну систему концеп-

туальних ідей та засад, що регулюють реалізацію фіскального контролю [8, с. 172].

Натомість, на думку вченої, під принципами фіскального контролю доцільно розуміти об'єктивно визначені, нормативно закріплені та усталені засади й ідеї, які становлять основу діяльності контролюючих органів у процесі здійснення фіскального контролю, спрямованого на реалізацію фіскальної політики як інструменту забезпечення соціально-економічного розвитку України [8, с. 171].

У контексті сучасних економічних процесів, що характеризуються глобалізацією, особливого значення набуває міжнародна співпраця у сфері податкового контролю. Важливо підкреслити, що обмін інформацією між податковими органами різних держав є центральним інструментом у протидії транснаціональним схемам уникнення оподаткування.

У сучасних умовах функціонування держави в режимі воєнного стану особливого значення набуває питання добровільності сплати податків. Цей аспект знайшов своє відображення у прийнятті Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо особливостей податкового адміністрування під час воєнного стану для платників податків з високим рівнем добровільного дотримання податкового законодавства» від 18 червня 2024 року № 3813-IX. У цьому нормативному акті офіційно визначено поняття комплаєнсу як системи заходів і процедур, які реалізуються контролюючими органами, зазначеними у підпункті 41.1.1 пункту 41.1 статті 41 Податкового кодексу. Метою таких заходів є підвищення рівня добровільного виконання податкових та інших зобов'язань платниками податків відповідно до вимог чинного податкового і суміжного законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на відповідні органи. Крім того, комплаєнс спрямований на мінімізацію ймовірності виникнення податкових ризиків, зокрема комплаєнс-ризиків [9].

У контексті дослідження податкового контролю, цікавими і слушними видаються думки, О. О. Бандурки, який у своїх дослідженнях наголошує на важливості чіткого нормативного закріплення процедур податкового контролю. Науковець підкреслює, що ефективність контролю залежить від ступеня деталізації нормативних приписів, які регламентують діяльність податкових органів. Зокрема, він звертає увагу на необхідність розробки прозорих механізмів проведення перевірок, які б унеможливлювали зловживання владними повноваженнями з боку посадових осіб.

Окрім того, О. О. Бандурка акцентує увагу на важливості правової визначеності для платників податків. Він вважає, що чітке регулювання прав і обов'язків суб'єктів податкових відносин сприяє підвищенню рівня добровільного виконання податкових зобов'язань. У цьому контексті науковець пропонує вдосконалити адміністративні процедури, пов'язані з розглядом скарг платників податків, що дозволить уникнути конфліктів між громадянами та податковими органами [10].

У цьому аспекті варто зазначити, що в українському законодавстві податковий контроль визначається як система заходів, які здійснюються контролюючими органами під координацією центрального органу виконавчої влади, відповідального за формування та реалізацію державної фінансової політики. Ці заходи спрямовані на перевірку правильності обчислення, повноти та своєчасності сплати податків і зборів, а також на контроль за дотриманням законодавства, що регулює обіг готівки, виконання розрахункових і касових операцій, патентування, ліцензування та інших норм, контроль за виконанням яких покладено на відповідні органи [2, ст. 61].

Відповідно до положень Податкового кодексу України, контролюючі органи охоплюють виключно органи податкової та митної служби. У зв'язку з цим В. І. Теремецький пропонує визначати податковий контроль як діяльність, що здійснюється органами податкової та митної служби з метою забезпечення дотримання вимог податкового законодавства та виконання суб'єктами податкових правовідносин своїх обов'язків. Ці обов'язки включають правильність нарахування, утримання і перерахування податків, а також забезпечення їх повної та своєчасної сплати до відповідного бюджету [11, с. 341].

Згідно з положеннями Податкового кодексу України, визначено основні способи здійснення податкового контролю. До таких способів належать:

1) облік платників податків;

2) інформаційно-аналітичне забезпечення роботи контролюючих органів;

3) проведення перевірок і звірок відповідно до вимог Податкового кодексу, а також перевірок дотримання законодавства, контроль за виконанням якого покладено на контролюючі органи, у порядку, визначеному законами України, що регулюють відповідну сферу правовідносин;

4) моніторинг контрольованих операцій та опитування посадових осіб, уповноважених пред-

ставників або працівників платників податків згідно зі ст. 39 Податкового кодексу;

5) облік і моніторинг діяльності фінансових агентів відповідно до ст. 39-3 Податкового кодексу [2, ст. 62].

Ведення обліку платників податків, хоча й належить до методів здійснення податкового контролю, на нашу думку, радше варто розглядати як підставу для його реалізації. Схожу точку зору поділяють і окремі дослідники у сфері податкового контролю. Зокрема, автори навчального посібника «Адміністративно-правовий захист прав платників податків» наголошують, що для забезпечення податкового контролю платники податків повинні бути поставлені на облік у податкових органах. Ця процедура здійснюється на основі інформації про зареєстровані юридичні факти, яка надходить у порядку внутрішньовідомчої або міжвідомчої взаємодії від органів, що здійснюють реєстрацію, або на основі інформації, отриманої від платників податків, податкових агентів, фінансових установ чи нотаріусів.

У будь-якому випадку йдеться виключно про юридичні факти, які мають значення для цілей оподаткування, з урахуванням елементів юридичного складу податків [12, с. 156].

Висновки. Підсумовуючи викладене вище можемо висновувати, що податковий контроль є важливим інструментом державного регулювання, який забезпечує ефективність податкової системи, стабільність державного бюджету та дотримання принципу справедливості у розподілі податкового навантаження.

Основним висновком є те, що податковий контроль виконує не лише фіскальну функцію, але й правозахисну, стимулюючи добросовісність платників податків і сприяючи формуванню правової культури у сфері оподаткування. Він виступає дієвим механізмом попередження ухилення від сплати податків, що, у свою чергу, сприяє зменшенню тіньової економіки.

У цьому контексті, вагоме значення відводиться міжнародному співробітництву у сфері податкового контролю, особливо в умовах глобалізації економічних процесів. Обмін інформацією між податковими органами різних країн є ключовим елементом у боротьбі з транснаціональними схемами ухилення від оподаткування. Водночас, становлення та розвиток інформаційного суспільства спонукає до впровадження сучасних інформаційних технологій та автоматизації процесів контролю, що підвищить його прозорість і ефективність.

Отож, податковий контроль доцільно розглядати як багатогранний інструмент державного управління, який забезпечує не лише виконання фіскальних завдань, але й сприяє соціально-економічному розвитку держави. Ефективна реалізація цієї функції потребує комплексного підходу, що включає вдосконалення законодавчої бази, підвищення кваліфікації працівників податкових органів та інтеграцію сучасних технологій у процеси контролю.

Список літератури:

1. Богомазова К. К. Юридична відповідальність за податкові правопорушення за законодавством України. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2013. № 7. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=604

2. Податковий кодекс України: Закон України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 13–14, № 15–16, № 17. Ст. 112.

3. Христофоров А. Б. Щодо визначення адміністрування податків і зборів. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2018. № 3. Том. 29 (68). С. 102–108.

4. Ліпський В. В. Податковий контроль: загальна характеристика. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2016. Вип. 38. Т. 1. С. 180–183.

5. Миколаєць А. П. Податковий контроль: теоретичні засади і практика застосування в умовах реформування економіки України. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2016. № 12. С. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1073

6. Білоус-Осінь Т. І. Податковий контроль як різновид публічного контролю. *Juris Europensis Scientia*. 2023. Вип. 3. С. 40–43.

7. Носкова М. Адміністративно-правові основи ризикоорієнтованої системи податкового контролю: зарубіжний досвід. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Юридичні науки»*. 2020. № 1. Т. 7. С. 107–113.

8. Татарова Т. О. Принципи фіскального контролю: поняття, зміст та класифікація. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Вип. 3-2. С. 167–174.

9. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо особливостей податкового адміністрування під час воєнного стану для платників податків з високим рівнем добровільного дотримання податко-

вого законодавства: Закон України від 18 червня 2024 року № 3813-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3813-IX#Text

10. Бандурка О. О. Державна податкова служба в Україні: система, правовий статус, модернізація [Текст]: монографія. Х.: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2004. 234 с.

11. Теремецький В. І. Податкові правовідносини в Україні: монографія. Харків: Диса плюс, 2012. 648 с.

12. Адміністративно-правовий захист прав платників податків: навч. посіб. / Ковалів М. В., Єсімов С. С., Проць І. М. та ін. Львів: СПОЛОМ, 2021. 240 с.

Radchenko R.O. CONTROL OVER COMPLIANCE WITH TAX LEGISLATION: ADMINISTRATIVE LAW DIMENSION OF ENSURING AN IMPORTANT FUNCTION OF THE STATE

This article is devoted to the analysis of tax control as a special function of the state, its legal nature, main tasks and role in ensuring the economic security of the country. Particular attention is paid to the mechanisms for implementing tax control, its relationship with other functions of public administration and the challenges facing this area in the context of modern transformations. The essence of tax control, its functions, tasks and role in ensuring the financial security of the state are analyzed. The regulatory and legal framework that regulates the implementation of tax control in Ukraine is determined, and the need for its improvement is identified in order to eliminate gaps and contradictions. In particular, the importance of implementing modern information technologies and automating control processes is emphasized, which will increase its transparency and efficiency. In addition, the importance of international cooperation in the field of tax control is emphasized, especially in the context of globalization of economic processes. Information exchange between tax authorities of different countries is a key element in the fight against transnational tax evasion schemes. It is concluded that tax control performs not only a fiscal function, but also a human rights function, stimulating the good faith of taxpayers and contributing to the formation of a legal culture in the field of taxation. It acts as an effective mechanism for preventing tax evasion, which, in turn, contributes to the reduction of the shadow economy.

It is determined that tax control should be considered as a multifaceted tool of public administration, which ensures not only the fulfillment of fiscal tasks, but also contributes to the socio-economic development of the state. The effective implementation of this function requires a comprehensive approach, which includes improving the legislative framework, improving the skills of tax authorities and integrating modern technologies into control processes.

Key words: *tax legislation, tax control, tax policy, state function, financial security, taxpayers, control bodies, international cooperation in the field of tax control, compliance, shadow economy.*

УДК 342.951
DOI https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2025.1/18

Рекуненко Т.О.
Харківський національний університет внутрішніх справ

СИСТЕМА ТА ПОВНОВАЖЕННЯ СУБ'ЄКТІВ ЗАПОБІГАННЯ ПРАВОПОРУШЕННЯМ В ГАЛУЗІ ФІНАНСІВ

У статті наголошено, що фінансова безпека є невід'ємною частиною національної та економічної безпек та відіграє ключову роль у їх забезпеченні, оскільки впливає на виконання завдань та функцій державними органами та органами місцевого самоврядування всередині країни, зокрема й в частині запобігання правопорушенням у сфері фінансів. Наголошено, що від фінансової безпеки залежать всі елементи економічної безпеки, адже за відсутності фінансових засобів неможливе належне фінансування невідкладних потреб в економіці, що й зумовлює в цих сферах загрози, до того ж не тільки економічній, а й загалом національній безпеці. Фінансова безпека, виявляючись в усіх складових, проникаючи до них та взаємодіючи з ними, акумулює в собі їх вплив, але залишається при цьому підґрунтям економічної безпеки держави. Сьогодні питання, пов'язані з фінансовою безпекою держави, набувають актуальності, насамперед, унаслідок певних негативних процесів, що відбуваються на внутрішньому ринку держави й безпосередньо впливають на стан її фінансової системи.

Система правопорушень у фінансовій галузі становить серйозну загрозу для фінансової безпеки держави. Відзначено, що фінансові правопорушення є комплексом чітко структурованих деліктів, що охоплюють створення, розподіл і перерозподіл фінансових ресурсів і активів держави, реалізацію публічно-правових послуг фінансово-економічного характеру, та забезпечення державою її функцій у сфері суспільного виробництва, розподілу й обміну продуктами для задоволення матеріальних потреб суспільства. Звернута увага на повноваження суб'єктів, що здійснюють запобігання правопорушенням у фінансовій сфері та проведено їх класифікацію.

Автором констатується про наявність недоліків в реалізації покладених на суб'єктів запобігання правопорушень в фінансовій галузі обов'язків, які продовжують існувати й в умовах воєнного стану. До основних із них, віднесено розосередженість громіздкої мережі суб'єктів запобігання правопорушенням по різним відомствам, і відсутність чіткої налагодженої співпраці між ними.

Ключові слова: *фінансова галузь, правопорушення, фінансова безпека, суб'єкти запобігання, адміністративно-правове забезпечення.*

Постановка проблеми. На сьогоднішній день існують потенційні загрози національній безпеці України, які обумовлені недостатнім забезпеченням фінансової безпеки держави. Серед них можна виділити зниження інвестиційної активності, тінізацію економіки, нестабільність національної валюти та кредитно-фінансового ринку. Окрім загальноекономічних загроз, значну небезпеку представляють делікти, які спричиняють руйнівні процеси у всіх сферах суспільного життя, включаючи фінансову сферу. Такі правопорушення у фінансовій галузі мають різноманітний характер, їхня природа постійно змінюється, а перелік постійно розширюється, з'являються нові методи їх здійснення. Це особливо відчутно під час деструктивних змін на внутрішньому ринку, які безпосередньо впливають на стан фінансової системи держави, наприклад, у випадку різкої та необґрунтованої зміни курсу іноземної валюти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальні питання запобігання правопорушенням в галузі фінансів розглядаються в працях таких вчених як: Г. С. Буга, Е. О. Дмитренко, С. М. Клімова, Т. А. Кобзєва, М. Ф. Криштанович, В. В. Люх, А. С. Нестеренко, В. М. Працюк, О. І. Савицька та інші. Ці та інші науковці зробили значний внесок у дослідження даної проблематики. Проте їхні роботи зосереджені на попередніх етапах розвитку законодавства. Не зменшуючи вагомість їхніх досягнень, слід зазначити, що концептуальні основи запобігання правопорушенням у сфері фінансів за умов воєнного стану, суттєвих змін у законодавстві та правозастосовній практиці, а також реформування державних органів, наразі залишаються недостатньо дослідженими.

Постановка завдання. Мета статті – систематизувати суб'єктів та визначити їх повноваження щодо запобігання правопорушенням в галузі фінансів.

Виклад основного матеріалу. Україна почала будувати правову державу і процеси, які відбуваються в усіх сферах діяльності, організаційних структурах, господарських зв'язках, зовнішніх та внутрішніх відносинах, що виникають і будуються на нових засадах, мають знаходитися під контролем держави. В усьому світі держави з різними формами правління здійснюють контроль і впливають на формування відносин в суспільстві, при цьому характер контролю і заходи, які його супроводжують, свідчать про характер державної влади та її спрямованість, відповідність проголошеним демократичним принципам розвитку. Процеси перебудови в політичному, економічному та структурному плані визначили пріоритетами нашого життя інформаційну відкритість держави, прозорість при вирішенні багатьох питань. Вони передбачають, зокрема, прозорість діяльності державних органів, шляхом визначення чіткої їх структури, закріплення повноважень органів і посадових осіб, опублікування програм розвитку окремих сфер суспільного життя, результатів проведеної роботи. Такими основоположними принципами наділені суб'єкти запобігання правопорушенням у сфері фінансів.

Термін «суб'єкт» тлумачиться як особа чи організація, яка реалізує функції та наділена певними правами і обов'язками [6, с. 814]. Для адміністративного права, стверджує Комарницька І. І.: «…властива велика кількість суб'єктів з різними повноваженнями, структурою і правовими характеристиками. Саме цим зумовлена наявність різних варіантів їх класифікації. При цьому специфікою суб'єктів запобігання правопорушенням в фінансовій галузі є наявність прав та обов'язків щодо здійснення контрольних, наглядових функцій, застосування заходів просвітницького, виховного, інформаційного характеру, у тому числі й адміністративно-примусових заходів з метою протидії відповідним деліктам» [3, с. 124]. З огляду на існування певної моделі стримувань і противаг, суб'єкти запобігання правопорушенням в галузі фінансів утворюють єдину систему, яка базується на декількох рівнях:

1) загальний (макростратегічний рівень) – суб'єкти наділені повноваженнями щодо формування державної політики в галузі фінансів та запобігання фінансовим правопорушенням (Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України та Міністерство фінансів України);

2) оперативний (мікростратегічний рівень) – суб'єкти з реалізації заходів, спрямованих на запобігання правопорушенням в галузі фінансів (правоохоронні, контрольно-ревізійні та інші органи).

Розкриваючи повноваження суб'єктів макростратегічного рівня щодо запобігання правопорушенням в галузі фінансів, насамперед, зазначимо про *Президента України*, який відповідно до ст. 106 Конституції України [5]: «…забезпечує державну незалежність, національну безпеку та правонаступництво держави; звертається з посланнями до народу і з щорічними та позачерговими посланнями до Верховної Ради України щодо внутрішнього та зовнішнього становища України; представляє державу в міжнародних відносинах, здійснює керівництво зовнішньополітичною діяльністю держави, веде переговори та укладає міжнародні договори України; приймає рішення про визнання іноземних держав; призначає та звільняє глав дипломатичних представництв України в інших державах і при міжнародних організаціях; приймає вірчі та відкличні грамоти дипломатичних представників іноземних держав; призначає на посаду та звільняє з посади за згодою Верховної Ради України Генерального прокурора та ін.» [5].

Далі варто також наголосити на тому, що згідно з Основним законом країни, такий суб'єкт владних повноважень здійснює управління фінансовою сферою через підписання законів або застосування права вето; призначає та звільняє голів місцевих державних адміністрацій; визначає половину складу Ради Національного банку України та пропонує кандидатуру на посаду Голови Національного банку України, а також в межах фінансування, передбаченого Державним бюджетом України, має можливість створювати консультативні, дорадчі та інші допоміжні органи і служби для реалізації своїх повноважень. На підставі Конституції та законів України Президент видає укази і розпорядження, які є обов'язковими для виконання на всій території України [5].

Звертаючи увагу на статус *Верховної Ради України* (Парламенту), то до її функцій відносяться: законодавча, установча, контрольна, представницька та інші [2, с. 6]. Ст. 109 Конституції України закріплює контроль Верховної Ради України за діяльністю всіх підпорядкованих їй державних органів [5]. Ця конституційна норма є підставою для здійснення контролю законодавчою владою. Організаційним механізмом реалізації цієї норми,

одним із його проявів, є сесії Верховної Ради, на яких поряд із законотворчою роботою, здійснюється і контрольна функція в межах повноважень, визначених Конституцією України. Слід зауважити, що значна законотворча робота Верховної Ради України об'єктивно обумовлена необхідністю правового регулювання відносин, що виникають в суспільстві, займає багато часу і уваги, бо практично необхідно створити в державі нову правову основу суспільних відносин. Але і функція парламентського контролю на сьогодні потребує значної уваги. Здійснення контролю не можна відкладати на потім, він є невід'ємним елементом системи державної влади. Законодавча влада не згодом, а поряд із виконанням законодавчої функції, має здійснювати покладені на її структури установчі та контрольні функції. Контроль має активно використовуватись у механізмі стримування та противаг у взаємодії гілок державної влади [5].

Варто наголосити, що діяльність вищого органу законодавчої влади у сфері запобігання правопорушенням у фінансовій галузі полягає, перш за все, у створенні нормативно-правового підґрунтя для реалізації організаційно-правових заходів. Це включає розробку державних програм, стратегій та концепцій, спрямованих на запобігання правопорушенням, а також здійснення парламентського контролю у цій сфері. За таким напрямом, важливою є діяльність Комітету з питань бюджету, який виступає суб'єктом, що безпосередньо займається профілактичною діяльністю. Такий орган, крім роботи над законопроектами та попереднього аналізу питань у сфері компетенції Верховної Ради, виконує контрольну функцію щодо дотримання бюджетного законодавства. Він також здійснює контрольні повноваження стосовно бюджетного процесу, державної бюджетної політики та міжбюджетних відносин, включаючи бюджетне планування та звітування про виконання бюджету. Контрольна діяльність комітету охоплює питання внутрішнього та зовнішнього боргу, функціонування Рахункової палати, державних фінансових органів, контрольних органів, таких як Державна аудиторська служба України, а також аналіз безпосереднього впливу проектів нормативно-правових актів на бюджетні показники та бюджетні відносини [4].

Серед органів як суб'єктів забезпечення фінансової безпеки держави варто виділити Кабінет Міністрів, який є вищим органом у системі виконавчої влади, несе відповідальність перед Президентом України та Верховною Радою України, підконтрольний та підзвітний останній [16]. Його діяльність регулюється Конституцією, законами України, указами Президента та постановами Верховної Ради. Основним завданням Кабінету Міністрів є розробка державної політики у всіх сферах суспільного життя, включаючи фінансову галузь. Важливими повноваженнями Кабінету Міністрів є: забезпечення реалізації державної фінансової та податкової політики, підтримка стабільності національної валюти; розробка та впровадження проекту закону про Державний бюджет України, внесення змін до нього, забезпечення виконання затвердженого бюджету та подання звіту про його виконання до Верховної Ради; прийняття рішень щодо використання коштів резервного фонду Державного бюджету; управління державним боргом, ухвалення рішень про випуск облігацій внутрішніх та зовнішніх позик; гарантування позик, що надаються в межах закону про Державний бюджет іноземними державами, банками та міжнародними фінансовими організаціями, а у випадках, передбачених міжнародними договорами, згода на які надана Верховною Радою; забезпечення виконання всіх законів, що стосуються фінансової політики. Крім того, Кабінет Міністрів координує діяльність інших центральних органів виконавчої влади, включаючи профільне Міністерство [16].

Основними завданнями Міністерство фінансів України відповідно до Положення про таке відомство від 20 серпня 2014 р. № 375 є: формування та забезпечення реалізації державної фінансової, бюджетної, податкової та митної політики; розробка та впровадження державної політики у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів, бухгалтерського обліку, організації та проведення лотерей, а також контролю за виготовленням цінних паперів і документів суворої звітності, управління видобутком, виробництвом, використанням та зберіганням дорогоцінних металів і каміння; формування та реалізація в межах компетенції державної політики у сфері державного фінансового контролю, координація та спрямування діяльності виконавчих органів, уповноважених на контроль за дотриманням бюджетного законодавства; розробка прогнозу Державного бюджету України на два наступні бюджетні періоди після планового; удосконалення міжбюджетних відносин; управління державним та гарантованим державним боргом; вдосконалення методів фінансового та бюджетного планування; державне регулювання бухгалтерського обліку та фінансової і бюджетної звітності в Україні, розробка стратегії розвитку національної системи

бухгалтерського обліку, визначення єдиних методологічних засад обліку та складання фінансової і бюджетної звітності, обов'язкових для всіх юридичних осіб незалежно від організаційно-правової форми, форми власності та підпорядкування (крім банків), адаптація законодавства з питань бухгалтерського обліку в Україні до законодавства Європейського Союзу та впровадження міжнародних стандартів фінансової звітності; здійснення повноважень головного розпорядника бюджетних коштів в установах і організаціях, що належать до сфери управління Міністерства фінансів України, центральних органах виконавчої влади; інформування громадськості про економічні та фіскальні цілі держави [15].

Водночас, запобігання правопорушенням в галузі фінансів здійснюють й інші суб'єкти. На відміну від вищих органів законодавчої і виконавчої влади, які здійснюють стратегічне, загальне керівництво фінансовою галуззю, вони забезпечують організацію контролю, перевірки та оперативного реагування на прояви таких правопорушень. Це, насамперед, спеціалізовані державні органи виконавчої влади, склад і структура яких зумовлені рівнем розвитку та потребами національної економіки, її державним устроєм, історичним розвитком країни й здійснюють вони запобіжну діяльність у зв'язку з виконанням основних обов'язків та функцій шляхом реалізації своїх повноважень. Першим важливим контрольно-наглядовим органом є *Рахункова палата*, правовий статусу якої викладено в Законі України «Про Рахункову палату» від 02 липня 2015 р. [17] та яка здійснює дослідження та оцінку правових, організаційних і фінансових основ державного замовлення, а також ефективності його формування та виконання. Аудит охоплює всі етапи процесу закупівель, включаючи перевірку та аналіз законності і ефективності їх проведення, дотримання встановлених процедур, а також оцінку своєчасності отримання товарів, послуг і виконання робіт. Додатково проводиться аналіз прозорості та дотримання встановлених принципів у процесі закупівель [17]. Як зазначає Ю. О. Оврамець, такий підхід, з точки зору забезпечення інтересів держави, є доцільним оскільки, надає широкі можливості для ефективної діяльності вказаного органу [7, с. 192–193].

Взаємовідносини з Державною казначейською службою отримали певне законодавче врегулювання в статті 9 Закону України «Про Рахункову палату» під назвою «Особливості здійснення державного зовнішнього фінансового контролю (аудиту) у сфері казначейського обслуговування коштів державного бюджету». У цій статті визначено, які питання підлягають дослідженню Рахунковою палатою в контексті казначейського обслуговування коштів державного бюджету. Також передбачено обов'язок Державної казначейської служби сприяти цьому дослідженню, включаючи надання необхідних даних [1, с. 55; 18, с. 125].

Відповідно до п. 1 та п. 4 Положення про Державну казначейську службу України [13] така служба наділена такими повноваженнями у сфері фінансів: контроль за виконанням бюджетних повноважень під час надходження коштів до бюджету; відповідність кошторисів розпорядників бюджетних коштів показникам бюджетного розпису; відповідність бюджетних зобов'язань, взятих розпорядниками бюджетних коштів, затвердженим бюджетним асигнуванням та паспорту бюджетної програми. Також включається безспірне списання коштів з державного та місцевих бюджетів або з боржників на основі судового рішення та застосування заходів впливу за порушення бюджетного законодавства [13].

Державна казначейська служба України, як орган, відповідальний за запобігання правопорушенням у фінансовій сфері, підкреслює важливість притягнення до відповідальності осіб, винних у порушенні бюджетного законодавства згідно з чинним законодавством (пункти 6, 7 Положення про Державну казначейську службу України). Вона здійснює облік розпоряджень, отриманих від інших центральних органів виконавчої влади, щодо зупинення та відновлення операцій (пункт 2.6 Методичних рекомендацій щодо порядку застосування органами Державної казначейської служби України заходів впливу за порушення бюджетного законодавства, затверджених наказом Державної казначейської служби України від 29 грудня 2012 року № 394 [12]), та передає матеріали про виявлені порушення бюджетного законодавства органам, уповноваженим приймати рішення про застосування заходів впливу [1, с. 67–68].

У контексті предмету статті варто згадати й *Державну фінансову інспекцію*, яка реалізує державну політику шляхом покладених на неї завдань (контроль за: використанням і збереженням державних фінансових ресурсів, необоротних та інших активів, правильністю визначення потреби в бюджетних коштах та взяттям зобов'язань; дотриманням законодавства про державні закупівлі; виконанням функцій з управління об'єктами державної власності; цільовим

використанням коштів державного і місцевих бюджетів тощо [14]). Поряд із таким органом, *Державну службу фінансового моніторингу* засновано як підрозділ фінансової розвідки, що спеціалізується на запобіганні відмиванню коштів, отриманих злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму. Вона класифікується як фінансова розвідка «адміністративного типу», до основних завдань та функцій якої також слід віднести: реалізацію державної політики у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, здобутих злочинним шляхом; збір, обробку та аналіз інформації про фінансові операції, що підлягають моніторингу, а також іншої інформації, яка може бути пов'язана з підозрою у відмиванні доходів [9–11].

Таким чином, варто зауважити, що необхідність використання потенціалу інституційного середовища українського суспільства як фактора ефективності системи фінансової безпеки актуалізує проблему розробки обґрунтованих рекомендацій щодо формування та реалізації заходів державного впливу, спрямованих на погодження механізмів функціонування різноманітних інститутів економічної діяльності, запобігання відтоку суб'єктів господарювання у тіньовий сектор економіки в умовах невизначеності макроекономічної кон'юнктури. Це, у свою чергу, передбачає необхідність проведення глибокого аналізу законів та закономірностей функціонування відносин фінансової безпеки та інститутів, які їх врегульовують.

Висновки. Підсумовуючи, слід підкреслити, що діяльність усіх правоохоронних, контролюючих та інших органів, спрямована на запобігання правопорушенням у фінансовій сфері, особливо в умовах воєнного стану, повинна бути скоординована як на внутрішньому, так і на зовнішньому рівнях. Основною метою цієї діяльності є вплив на посадових осіб та окремих громадян з метою нейтралізації негативних факторів, що спричиняють деліктну поведінку у фінансовій сфері, а також попередження та припинення відповідних правопорушень. Усі зазначені суб'єкти запобігання утворюють єдину систему. Проте на даний момент слід визнати наявність загальних недоліків у виконанні покладених на них обов'язків. До основних проблем належать розосередженість громіздкої мережі суб'єктів запобігання серед різних відомств і відсутність чіткої та налагодженої співпраці.

Список літератури:

1. Герман О. В. Адміністративно-правове забезпечення взаємодії суб'єктів протидії порушенням бюджетного законодавства: дис. …докт. філософ. 081 – Право. Львів, 2021. 206 с.

2. Гошовська В. А., Пашко Л. А. Парламентаризм в Україні. Державно-управлінські механізми реалізації функцій законодавчої влади : навч.-метод. матер. Київ : НАДУ, 2013. 48 с.

3. Комарницька І. І. Профілактика правопорушень у фінансово-економічній сфері засобами адміністративного права: дис. …докт. юрид. наук: 12.00.07. Львів, 2021. 497 с.

4. Комітет Верховної Ради України з питань бюджету. Предмети відання Комітету. URL: http://budget.rada.gov.ua/news/Pro_Komitet/Predmet_vidannya_Komit/73956.html.

5. Конституція України: Основний Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр/conv#Text

6. Лиховид В. І. Профілактика як дійсний засіб попередження росту злочинності. *Вісник Запорізького юридичного інституту*. 2001. № 3. С. 199–203.

7. Оврамець Ю. О. Адміністративно-правові процедури публічних закупівель в Україні: дис. …докт. філософ. : 081 – Право. Київ, 2023. 282 с.

8. Погорілко В. Ф. Федоренко В. Л. Конституційне право України: підручник. 2-ге вид. Київ : Правова єдність, 2010. 428 с.

9. Положення про Державну службу фінансового моніторингу України: постанова Кабінету Міністрів України від 29 лип. 2015 № 537. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-2015-%D0%BF#Text

10. Про Держфінмоніторинг. URL: https://fiu.gov.ua/pages/pro-sluzhbu/zagalni-vidomosti/pro-derzhfinmonitoring.html

11. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 06 груд. 2019 р. № 361-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20/print

12. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо порядку застосування органами Державної казначейської служби України заходів впливу за порушення бюджетного законодавства: наказ Державної казначейської служби України від 29 груд. 2012 р. № 394. URL: http://treasury.gov.ua/main/uk/publish/category/215061.

13. Про затвердження Положення про Державну казначейську службу України: постанова Кабінету Міністрів України від 15 квіт. 2015 р. № 215. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/215-2015-%D0%BF#Text

14. Про затвердження Положення про Державну фінансову інспекцію України: постанова Кабінету міністрів України від 06 серп. 2014 р. № 310. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/310-2014-%D0%BF#Text

15. Про затвердження Положення про Міністерство фінансів України: постанова Кабінету міністрів України від 20 серп. 2014 р. № 375. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/375-2014-%D0%BF#Text

16. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27 лют. 2014 р. № 794-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18/print

17. Про Рахункову палату: Закон України від 02 лип. 2015 року № 576-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/576-19#Tex

18. Князєв С. В. Взаємодія слідчого з іншими суб'єктами під час розслідування кримінальних правопорушень у бюджетній сфері. *Правова позиція.* 2022. № 1 (34). С. 122–128.

Rekunenko T.O. SYSTEM AND POWERS OF ENTITIES FOR PREVENTING OFFENSES IN THE FINANCIAL INDUSTRY

The article emphasizes that financial security is an integral part of national and economic security and plays a key role in ensuring them, as it affects the performance of tasks and functions by state bodies and local self-government bodies within the country, in particular in terms of preventing offenses in the financial sphere. It is emphasized that all elements of economic security depend on financial security, because in the absence of financial resources, proper financing of urgent needs in the economy is impossible, which causes threats in these areas, and not only to economic, but also to national security in general. Financial security, manifesting itself in all components, penetrating them and interacting with them, accumulates their influence in itself, but at the same time remains the basis of the economic security of the state. Today, issues related to the financial security of the state are becoming relevant, primarily due to certain negative processes occurring in the domestic market of the state and directly affecting the state of its financial system.

The system of offenses in the financial sector poses a serious threat to the financial security of the state. It is noted that financial offenses are a complex of clearly structured torts that cover the creation, distribution and redistribution of financial resources and assets of the state, the implementation of public legal services of a financial and economic nature, and the provision by the state of its functions in the sphere of social production, distribution and exchange of products to meet the material needs of society. Attention is paid to the powers of entities that prevent offenses in the financial sector and their classification is carried out.

The author states that there are shortcomings in the implementation of the duties assigned to the subjects of crime prevention in the financial sector, which continue to exist even under martial law. The main ones include the dispersion of the bulky network of crime prevention subjects across various departments and the lack of clear, well-established cooperation between them.

Key words: *financial sector, crime, financial security, prevention subjects, administrative and legal support.*

УДК 342.9:347.961
DOI https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2025.1/19

Розсоха С.С.
Науково-дослідний інститут публічного права

ДОСВІД ФРАНЦІЇ ТА ФРН ЩОДО АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НОТАРІАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглянуто та узагальнено досвід Франції та ФРН у сфері адміністративно-правового забезпечення нотаріальної діяльності. Основний акцент зроблено на важливості публічного адміністрування нотаріальної діяльності, яке охоплює не лише відбір і призначення нотаріусів, але й ретельний контроль за їхньою професійною діяльністю, адміністративно-правовий статус органів, що визначають та регулюють роботу нотаріусів, а також ефективне забезпечення їх дисциплінарної відповідальності. Усі розглянуті країни підкреслюють виняткову роль нотаріусів як публічних посадовців, що покликані забезпечувати юридичну визначеність, стабільність правовідносин та захист інтересів громадян. Процес відбору і призначення нотаріусів в обох країнах характеризується прозорістю, суворістю та об'єктивністю, базуючись на конкурсних засадах. Ці конкурси враховують як професійний досвід кандидатів, так і їхню відповідність освітнім вимогам, а також вимагають успішного проходження спеціалізованих іспитів, що підтверджують їхню фахову компетентність. У Німеччині, наприклад, кандидати на посаду нотаріуса зобов'язані відповідати критеріям, аналогічним тим, що висуваються до суддів, що ще раз підкреслює високий рівень вимог до моральної доброчесності та професійної підготовки нотаріусів. Контроль за діяльністю нотаріусів здійснюється через органи публічного адміністрування у взаємодії з професійними самоврядними структурами. У Франції такі функції покладені на міністерство юстиції та нотаріальні палати, які займаються не лише професійною підготовкою, але й захистом інтересів нотаріусів. Нотаріальні палати також виконують важливу роль у впровадженні високих стандартів професійної етики. У разі порушення професійних обов'язків або етичних норм санкції можуть варіюватися від офіційних доган і штрафів до тимчасового або навіть повного позбавлення права на здійснення нотаріальної діяльності. Особливу увагу приділено дисциплінарним органам, які у Франції мають широкі повноваження розглядати скарги на дії нотаріусів і накладати відповідні покарання. У Німеччині аналогічні функції виконуються нотаріальними палатами у співпраці із судовими органами, що забезпечує комплексний підхід до врегулювання дисциплінарних питань.

Ключові слова: *адміністративно правовий статус, адміністративні органи, дисциплінарна відповідальність, засади організації та діяльності, контроль, компаративістична характеристика, органи нотаріального самоврядування, призначення нотаріусів, публічне адміністрування, правове забезпечення.*

Постановка проблеми. В умовах прагнення України до інтеграції з Європейським Союзом, особливо враховуючи статус кандидата в члени ЄС, постає необхідність гармонізації національного законодавства зі стандартами, прийнятими в Європі. Це стосується і сфери нотаріальної діяльності, яка є невід'ємною частиною правової системи та забезпечує стабільність цивільних відносин, правову визначеність і захист інтересів сторін. Європейські країни демонструють приклади класичних наукових підходів до публічного адміністрування в сфері нотаріату, що поєднують високі професійні стандарти, ефективність адміністративного регулювання та інноваційні рішення. Для України, яка перебуває на етапі реформування та адаптації своїх правових механізмів, важливо здійснити науковий аналіз цього досвіду. Використання успішних практик таких країн, як Франція та Німеччина, Іспанія, дозволить забезпечити високий рівень нотаріальних послуг, відповідність міжнародним стандартам і підвищення довіри до системи нотаріату в Україні.

Актуальність наукового аналізутакож полягає у впровадженні новітніх технологій у нотаріальну діяльність, зокрема цифровізації процесів, використання кваліфікованих електронних підписів та платформ для онлайн-нотаріату. Такий підхід дозволить зменшити адміністративні бар'єри, підвищити оперативність роботи нотаріусів та забезпечити додатковий рівень захисту прав учасників правочинів.

Науковий аналіз досвіду країн ЄС, які мають сформовані нотаріальні системи, дає змогу визначити оптимальні моделі для імплементації в українську правову систему. Врахування цього досвіду сприятиме створенню умов для інтеграції України до європейського правового простору, забезпечуючи водночас збереження національних особливостей та культурної ідентичності нотаріальної системи

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковому аналіз адміністративно-правового забезпечення нотаріальної діяльності значний внесок зробили такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як А. Абдурашидова, Х. Аджі, А. Азізі, А. Берлач, Я. Бень, Т. Білоус, Д. Браун, Р. Брукс, В. Бусел, О. Буханевич, М. Глобінець, Н. Гриців, А. Гуледза, Г. Гулєвська, В. Галунько, Р. Ігонін, Н. Ільєва, А. Іп, У. Кінаш, Н. Карнарук, С. Ковальчук, І. Когутич, О. Коротун, О. Косілова, О. Костюченко, О. Красногор, А. Лазур, С. Лізкано Чапета, П. Малавет, А. Маржина, О. Мартинюк, Г. Массе, Л. Міранда Чавес, С. Моріна, А. Моро, В. Мустафа, І. Нуроїні, О. Надьон, І. Орловська, У. Палієнко, Є. Пряхін, Л. Піньяс, П. Ройєк-Соха, М. Саптомо, С. Стеценко, С. Супанджі, С. Мартінез Новелья, В. Тищенко, Б. Цвойдрак, А. Сяра Судраджат, Е. Мренца, Б. Сіхомбінг, К. Федорова, М. Фролков, Е. Халіті-Мустафа, К. Янг, В. Черниш, К. Чижмарь, О. Чудний, О. Яра та інші. Цей перелік підкреслює багатогранність наукових підходів до аналізу досвіду держав членів щодо адміністративно-правового забезпечення нотаріальної діяльності та важливість подальшого розвитку цієї тематики.

Постановка завдання. Мета статті полягає в тому, щоб на основі теорії адміністративного права, доктринальних поглядів на цю проблематику вітчизняних та зарубіжних учених, а також європейського законодавства розкрити досвід окремих держав-членів щодо адміністративно-правового забезпечення нотаріальної діяльності шляхом компаративістичного аналізу.

Виклад основного матеріалу. Французький нотаріат має багатовікову історію, яка бере початок у III столітті, коли службовці Римської імперії виконували функції, схожі на сучасних нотаріусів, засвідчуючи контракти від імені держави. Після варварських вторгнень інститут нотаріату зник, але його відновлення відбулося в IX столітті за Карла Великого. У XIII столітті Святий Людовик і Філіп IV закріпили статус нотаріусів, інтегрувавши їх у національну систему. Реформа Франциска I 1539 року встановила обов'язковість складання нотаріальних актів французькою мовою та їх реєстрації, що значно зміцнило роль нотаріусів як державних службовців. Революція XVIII століття не лише зберегла, а й підтвердила важливість нотаріату, який став невід'ємною частиною французької соціальної системи. Закон Вентоза 1803 року, прийнятий за Наполеона, заклав основи сучасного нотаріату, який діє і сьогодні. У XX столітті, після Другої світової війни, нотаріат зазнав значного розвитку. Створення Вищої ради нотаріату в 1941 році та реформування професії в 1945 році сприяли інституційному зміцненню цієї галузі. У другій половині століття нотаріат адаптувався до значних змін у законодавстві, зокрема у сферах містобудування, захисту прав споживачів та довкілля. Реформа 2015 року модернізувала доступ до професії, ввела нову систему тарифікації та значно збільшила кількість нотаріальних контор у Франції, зробивши французький нотаріат одним із найщільніших у Європі [1].

Французький Закон Вентоза 1803 року закріпив основоположні принципи організації правосуддя та публічного адміністрування у Франції. Основною метою закону було забезпечення юридичної визначеності, збереження офіційних документів та створення ефективної системи виконання функцій державних службовців. Він визначив нотаріат як одну з ключових інституцій, яка гарантує стабільність правовідносин та захист прав громадян. У рамках публічного адміністрування закон встановив правила автентифікації документів та впровадив контроль за діяльністю нотаріусів як гарантії правової безпеки. Нотаріуси отримали статус державних службовців з правом засвідчувати акти, які мали юридичну силу, прирівняну до офіційних документів. Встановлено принцип автентичності, що надавав документам, засвідченим нотаріусом, офіційного характеру та захищав їх від оскаржень. Нотаріуси мали обов'язок збереження та архівації документів, надання копій та дотримання строків зберігання. Введено несумісність функцій нотаріусів з іншими публічними або приватними обов'язками, а також заборону діяти в особистих інтересах чи інтересах своїх близьких. Закон передбачав створення дисциплінарних палат для контролю за діяльністю нотаріусів і вирішення конфліктів. Кількість нотаріусів у регіонах була визначена відповідно до потреб правосуддя, а їх призначення регулювалося державними органами. Нотаріуси діяли як державні депозитарії, що забезпечували виконання своїх обов'язків відповідно до закону. Цей закон став

фундаментом для сучасного нотаріального права не лише у Франції, але й у багатьох інших країнах, які адаптували французьку модель нотаріату [2].

Згідно із французьким законом про організацію нотаріату Нотаріуси у Франції визначаються як державні службовці, наділені повноваженнями засвідчувати акти, які отримують юридичну силу офіційних документів. Основними принципами їхньої діяльності є незалежність, неупередженість та дотримання закону. Нотаріуси гарантують правову визначеність, стабільність цивільних правовідносин і захист прав громадян. Призначення нотаріусів здійснюється Міністерством юстиції відповідно до визначених критеріїв, серед яких – наявність громадянства Франції, кваліфікація, бездоганна репутація та професійна підготовка. Відбір проводиться через конкурс, який організовується для заповнення вакансій у регіонах. Нотаріуси припиняють свої повноваження з досягненням 70 років, але можуть продовжувати роботу на перехідний період до призначення наступника. Міністерство юстиції займається призначенням нотаріусів і визначенням їхньої юрисдикції. Контроль за діяльністю нотаріусів здійснюють суди, які також розглядають скарги та дисциплінарні провадження щодо нотаріусів. У разі порушення закону або професійної етики нотаріуси можуть бути тимчасово усунуті від виконання своїх обов'язків або звільнені з посади за рішенням дисциплінарних органів. У Франції нотаріуси об'єднані в нотаріальні палати, які діють на регіональному рівні, а також входять до складу Вищої ради нотаріату. Палати займаються професійною підготовкою нотаріусів, моніторингом дотримання етичних стандартів, захистом інтересів нотаріусів і вирішенням внутрішніх суперечок [3].

Отже, французький нотаріат бере початок ще з Римської імперії, коли державні службовці виконували функції засвідчення актів. У середньовіччі він отримав новий розвиток, зокрема завдяки реформам Святого Людовика та Філіпа IV у XIII столітті, які інтегрували нотаріат у національну систему правосуддя. У XVI столітті Франциск I запровадив обов'язкове використання французької мови для складання нотаріальних актів, що стало важливим кроком у зміцненні ролі нотаріусів. Вирішальну роль у формуванні сучасного нотаріату відіграв Закон Вентоза 1803 року, прийнятий за Наполеона, який заклав основу для нинішньої системи нотаріальної діяльності у Франції. Закон Вентоза 1803 року закріпив принципи організації нотаріату як важливого елементу публічного адміністрування та правосуддя. Основною метою закону стало забезпечення юридичної визначеності та стабільності цивільних правовідносин. Нотаріусам було надано статус державних службовців із правом автентифікації документів, які отримували юридичну силу офіційних актів. Закон передбачав збереження документів, дотримання строків їхньої архівації, обов'язковість професійної підготовки нотаріусів та несумісність їхньої діяльності з іншими професіями. Також були впроваджені дисциплінарні палати для контролю за діяльністю нотаріусів і вирішення конфліктів.

Відбір і призначення нотаріусів в Франції здійснюється Міністерством юстиції через конкурс, що базується на критеріях громадянства, кваліфікації та професійної підготовки. Звільнення нотаріусів відбувається через досягнення пенсійного віку, порушення або за власним бажанням. Контроль за діяльністю нотаріусів здійснюють суди, що також розглядають дисциплінарні скарги. Нотаріальні палати на регіональному рівні та Вища рада нотаріату на національному рівні відповідають за координацію, професійну підготовку та захист інтересів нотаріусів. Дисциплінарна відповідальність нотаріусів включає штрафи, зауваження, тимчасове відсторонення або звільнення з посади за порушення професійної етики чи закону.

Німецький нотаріат має глибокі історичні корені, які сягають римської традиції табеліонів – професійних писарів, що складали та засвідчували документи. У середньовіччі нотаріуси були розділені на імператорських і папських, що відповідали за різні сфери юрисдикції. Це створило основу для розвитку нотаріату як інституту, який виконує публічні функції в юридичному середовищі. Значний поштовх до розвитку нотаріату в Німеччині відбувся в XVIII столітті внаслідок прусських реформ. У 1781 році було прийнято Corpus Juris Fridericianum, що започаткувало державний контроль над нотаріальною діяльністю та регулювання стандартів її виконання. Однак у цей період нотаріальна професія мала значні проблеми з якістю кадрів, що зумовлювалося слабким контролем та наданням звання нотаріуса як винагороди за служби. Вплив французького нотаріату став вирішальним у XIX столітті, особливо після прийняття закону Вентоза (1803). У часи наполеонівського панування в західних землях Німеччини було впроваджено французьку модель нотаріату, що закріпила поняття нотаріуса як незалежного державного службовця, відповідального за складання та засвідчення юридично значущих доку-

ментів. Ця модель, яка передбачала обов'язкову публічну функцію нотаріусів, залишила глибокий слід у правовій системі Німеччини навіть після завершення французького впливу. У XIX столітті розбіжності між різними моделями нотаріату – анвальтснотаріатом (поєднання функцій адвоката і нотаріуса) та нурнотаріатом (нотаріус як окрема професія) – залишалися, але поступово відбувалося їх упорядкування. Сучасний етап розвитку німецького нотаріату розпочався з прийняттям Bundesnotarordnung (Федеральної нотаріальної ординації) у 1961 році. Цей закон остаточно закріпив поділ між анвальтснотаріатом і нурнотаріатом залежно від регіону [4].

Сучасний уотаріат у Німеччині є важливим елементом системи публічного адміністрування, що функціонує на засадах незалежності, об'єктивності та правової визначеності. Нотаріуси виконують роль «суддів наперед», здійснюючи превентивне правове адміністрування для уникнення юридичних спорів та забезпечення безпеки сторін від юридичної невигідності через необізнаність або недосвідченість. Вони мають обов'язок сертифікації, складені ними документи є обов'язковими доказами для судів, що обмежує суд у вільній оцінці доказів. Нотаріальні акти мають виконавчу силу, аналогічну судовим рішенням, що дозволяє сторонам уникати тривалих судових процесів і забезпечує прямий доступ до органів примусового виконання. Призначення нотаріусів здійснюється державними органами юстиції, а їх кількість визначається потребами правосуддя, нагляд за діяльністю здійснюють голови обласних та вищих обласних судів. Нотаріуси мають статус державних посадовців, працюють незалежно та об'єктивно, підкоряючись виключно закону, їх діяльність регулюється строгими нормами професійної етики та законодавства [5].

Згідно з Федеральним законом про нотаріат Німеччини, нотаріат є важливим елементом судової системи та публічного адміністрування, що забезпечує правову визначеність та захист прав і законних інтересів громадян. Нотаріусами можуть стати особи, які мають кваліфікацію для обіймання посади судді відповідно до Закону про судоустрій Німеччини, включно з успішним складанням першого та другого державних іспитів з права. Кандидати повинні відповідати вимогам особистої та професійної придатності, що включає бездоганну репутацію, стабільний фінансовий стан та відсутність проблем зі здоров'ям, які могли б вплинути на виконання обов'язків. Призначення нотаріусів здійснюється Міністерством юстиції федеральних земель після проходження конкурсного відбору, при цьому кількість нотаріусів визначається відповідно до потреб упорядкованого здійснення правосуддя. Кандидати оцінюються за результатами юридичних іспитів, професійного досвіду та особистих якостей, а у разі рівного рівня підготовки перевага надається кандидатам із вищими результатами нотаріального іспиту. Посада нотаріуса припиняється через досягнення вікової межі, за власним бажанням або за рішенням суду чи наглядового органу у разі виявлення професійної непридатності чи інших порушень. За порушення професійної етики або законодавства нотаріуси можуть бути притягнуті до дисциплінарної відповідальності, включаючи тимчасове відсторонення від посади або повне звільнення. Контроль за діяльністю нотаріусів здійснюється президентом відповідного регіонального суду або вищого суду, які проводять регулярні перевірки щодо відповідності професійним стандартам, дотримання законодавства та етичних норм. Нагляд включає контроль за фінансовою діяльністю нотаріусів, зокрема за дотриманням правил оплати та обліку зборів [6].

Федеральна нотаріальна палата є юридичним об'єднанням 21 регіональної палати нотаріату Німеччини та головною організацією німецького нотаріату. Її офіс розташований у Берліні, а також у Брюсселі. Як федеральна корпорація публічного права, палата виконує завдання, передбачені законом, і підлягає нагляду Федерального міністерства юстиції та захисту прав споживачів. Організація координує формування спільних позицій серед своїх членів і представляє їхні інтереси як на національному, так і на міжнародному рівнях. Вона є членом Ради нотаріусів Європейського Союзу та Міжнародного союзу нотаріусів. Одним із її важливих завдань є підготовка та підвищення кваліфікації нотаріусів, молодих спеціалістів і службовців. Палата сприяє підготовці майбутніх нотаріусів до складання фахового іспиту, який проводиться екзаменаційним офісом Федеральної нотаріальної палати [7].

Нотаріальна палата Берліна асамблея кожні чотири роки обирає раду директорів, яка складається з дванадцяти членів. З числа членів ради обираються президент, два віце-президенти, скарбник та секретар. Члени ради працюють на громадських засадах. Основними завданнями палати є представництво інтересів усіх нотаріусів, які є її членами, захист честі та репутації нотаріусів, сприяння дотриманню нотаріального права

та контроль за професійною діяльністю нотаріусів. До компетенції палати також входить розгляд скарг щодо діяльності нотаріусів та перевірка дотримання професійних обов'язків. Палата не надає юридичних консультацій широкому загалу, не дає вказівок нотаріусам щодо виконання ними індивідуальних обов'язків та не коментує претензії щодо відшкодування збитків чи точності рахунків-фактур. Правління керує повсякденною діяльністю палати, створює відділи та комітети з конкретних питань, таких як відмивання грошей, цифровізація, міжнародні відносини тощо. Представництво палати здійснюється президентом. Позови про відшкодування збитків та скарги на рахунки-фактури розглядаються виключно судами. У рамках нотаріальної процедури оскарження відповідний регіональний суд має право надавати нотаріусам вказівки щодо виконання офіційних дій [8].

Отже, німецький нотаріат має глибокі історичні корені, які починаються з римської традиції табелліонів, що складали та засвідчували документи. У середньовіччі нотаріуси поділялися на імператорських і папських, що визначало їхні сфери юрисдикції. У XVIII столітті прусські реформи започаткували державний контроль над нотаріальною діяльністю. Закон Вентоза 1803 року, прийнятий у Франції, істотно вплинув на розвиток нотаріату, закріпивши його публічний характер. У XIX столітті в Німеччині відбулося поступове упорядкування моделей нотаріату, а в 1961 році Федеральна нотаріальна ординація встановила сучасні засади діяльності нотаріусів.

Висновки. Отже, нотаріуси у Франції виконують функції публічних службовців, надаючи документам юридичну силу та забезпечуючи їхню автентичність. Їхня діяльність регулюється законодавством, що визначає чіткі стандарти професійної підготовки, несумісності з іншими професіями, а також архівування документів. Призначення нотаріусів здійснюється Міністерством юстиції через конкурс, а контроль за їхньою діяльністю здійснюють суди та нотаріальні палати. У разі порушень передбачено дисциплінарну відповідальність, включаючи штрафи, тимчасове відсторонення чи звільнення. Німецькі нотаріуси є незалежними публічними посадовцями, які зобов'язані дотримуватися принципів об'єктивності та правових стандартів. Їхня діяльність контролюється міністерствами юстиції федеральних земель та судами, які проводять регулярні перевірки. Призначення нотаріусів базується на професійних критеріях і конкурсі. Основні аспекти нотаріальної діяльності включають підтвердження угод, архівування документів та нарахування зборів. Нотаріуси несуть дисциплінарну та інші види відповідальності за порушення.

Список літератури:

1. L'historique du notariat. Conseil supérieur du notariat. 2024. URL: https://www.csn.notaires.fr/fr/lhistorique-du-notariat

2. Moro, Alain. Loi du 25 Ventôse, an XI (16 mars 1803). Histoire du notariat. 2003. URL: https://www.csn.notaires.fr/fr/lhistorique-du-notariat

3. Loi relative à l'organisation du notariat (loi du 25 ventôse an XI). Dernière mise à jour : 1 janvier 2020. URL : https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/LEGISCTA000006118859.

4. Pascal Duisken. Die Entwicklung des Notariats in Deutschland seit der preußischen Justizreform im 18. Jahrhundert. Seminararbeit im Rahmen des Seminars "Geschichte der juristischen Berufe". Ruhr-Universität Bochum, Sommersemester 2009. URL: https://surl.li/krnsra

5. Berufsbild des Notars. Notar.de. 2024. URL: https://www.notar.de/der-notar/berufsbild.

6. Bundesnotarordnung (BNotO). Bundesgesetzblatt Teil III, Gliederungsnummer 303-1, veröffentlicht in der bereinigten Fassung, zuletzt geändert durch Artikel 12 des Gesetzes vom 23. Oktober 2024 (BGBl. 2024 I Nr. 323). URL: https://www.gesetze-im-internet.de/bnoto/BJNR001910937.html

7. Bundesnotarkammer. Bundesnotarkammer – Dachorganisation des deutschen Notariats. 2024. URL: https://surl.gd/sawldy

8. Wir über uns. Aufgaben der Notarkammer Berlin. 2024. URL: https://www.notarkammer-berlin.de/kammer/aufgaben.

Rozsokha S.S. EXPERIENCE OF FRANCE AND FRG ON ADMINISTRATIVE LAW SUPPORT OF NOTARIAL ACTIVITIES

The article examines and summarizes the experiences of France and Germany (FRG) in the field of administrative and legal support for notarial activities. The main emphasis is placed on the importance of public administration in notarial activities, which includes not only the selection and appointment of notaries

but also the thorough oversight of their professional activities, the administrative and legal status of the bodies that define and regulate the work of notaries, and the effective enforcement of their disciplinary accountability. All the countries analyzed highlight the exceptional role of notaries as public officials tasked with ensuring legal certainty, stability in legal relations, and the protection of citizens' interests. The processes of selecting and appointing notaries in both countries are characterized by transparency, rigor, and objectivity, relying on competitive principles. These competitions consider both the professional experience of candidates and their compliance with educational requirements, as well as the successful completion of specialized exams that confirm their professional competence. In Germany, for example, candidates for the position of notary must meet criteria similar to those required of judges, which underscores the high standards of moral integrity and professional training expected of notaries. Oversight of notarial activities is conducted through public administrative bodies in cooperation with professional self-regulatory structures. In France, such functions are entrusted to the Ministry of Justice and notarial chambers, which are involved not only in professional training but also in protecting the interests of notaries. Notarial chambers also play a significant role in implementing high standards of professional ethics. In cases of violations of professional duties or ethical norms, sanctions may range from official reprimands and fines to temporary or even permanent revocation of the right to practice notarial activities. Particular attention is given to disciplinary bodies, which in France have broad powers to review complaints against notaries and impose appropriate sanctions. In Germany, similar functions are carried out by notarial chambers in collaboration with judicial bodies, ensuring a comprehensive approach to resolving disciplinary matters.

Key words: *administrative and legal status, administrative bodies, comparative characteristics, control, disciplinary liability, notarial self-governing bodies, organization and activity principles, public administration, selection of notaries, legal support.*

УДК 321.011:65.012.8
DOI https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2025.1/20

Солодка О.М.
Національна академія Служби безпеки України

СУТНІСНІ СКЛАДОВІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ УКРАЇНИ

Стаття присвячена визначенню сутнісних складових забезпечення інформаційного суверенітету України. У публікації доводиться, що забезпечення інформаційного суверенітету – одна з найважливіших функцій держави в інформаційну епоху. Повнотою інформаційного суверенітету в умовах глобалізації не володіє жодна держава, але для України необхідність удосконалення законодавчого та технологічного забезпечення незалежності держави в інформаційному просторі є сьогодні стратегічною метою з огляду на нові реалії. Про інформаційний суверенітет держави слід говорити лише за умови створення можливостей його забезпечення. Сутнісними складовими забезпечення інформаційного суверенітету держави виокремимо: інформаційно-правову – визначається місцем та повноваженнями держави у правовому регулюванні інформаційної сфери на національному та міжнародному рівнях, інформаційно-гуманітарну – базується на формуванні інформаційно-змістовної концепції розвитку інститутів держави, суспільства та забезпеченні взаємозв'язків між ними) та інформаційно-технологічну – детермінується розвитком та використанням інформаційно-комунікаційних технологій та визначається поняттям цифрового (кібер) суверенітету, тобто як право гарантувати кібербезпеку держави, що нерозривно, пов'язано з інформаційною безпекою. Забезпечення належного рівня функціонування зазначених складових відповідно ускладнюється глобальним характером інформаційного простору, необхідністю колективного вирішення проблем інформаційної безпеки, фундаментальністю ідеї вільного обігу інформації, різним розумінням фундаментальних понять, стрімким розвитком інформаційних технологій, використанням інформаційної сфери в протиправних цілях тощо.

Ключові слова: *інформаційний суверенітет держави, інформаційна безпека, забезпечення інформаційного суверенітету держави, кіберсуверенітет, цифровий суверенітет.*

Постановка проблеми. Забезпечення інформаційного суверенітету – одна з найважливіших функцій держави в інформаційну епоху. Повнотою інформаційного суверенітету в умовах глобалізації не володіє жодна держава, але для України необхідність удосконалення законодавчого та технологічного забезпечення незалежності держави в інформаційному просторі є сьогодні стратегічною метою з огляду на нові реалії. Про інформаційний суверенітет держави слід говорити лише за умови створення можливостей його забезпечення.

Концепція забезпечення інформаційного суверенітету держави покликана формулювати мету і завдання розвитку та захисту від загроз і ризиків в інформаційному просторі, описувати комплексний системний підхід до реалізації узгоджених і взаємозалежних дій і заходів, що актуалізує необхідність дослідження сутнісних складових забезпечення інформаційного суверенітету держави з урахуванням сучасних тенденцій розвитку інформаційного суспільства та формування нових загроз в інформаційній сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній науковій літературі окремі питання забезпечення інформаційного суверенітету відображені у наукових працях таких науковців як Пилипчук В.Г., Бєляков К.І., Тихомиров О.О., Задерейко А.В., Никитюк В.О., Ісмайлов К.Ю., проте стрімкий розвиток інформаційного суспільства формує потребу в перманентному дослідженні питань забезпечення інформаційного суверенітету в умовах неподільності інформаційного простору та його впливу на всі без виключення сфери суспільного життя.

Постановка завдання. Метою статті є визначення сутнісних складових забезпечення інформаційного суверенітету держави.

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи інформаційну сферу як предмет науки, В. Пилипчук зазначає, що спектр фундаментальних і прикладних проблем інформаційної сфери включає гуманітарну і технічну складові [1]. Окрім цього, під інформаційною безпекою слід розуміти не лише технологічну, а й правову захищеність

інформаційної сфери суспільства, що забезпечує її формування та розвиток в інтересах громадян, організацій та держави загалом [2].

У понятті суверенітету важливо виділяти два аспекти – формально-юридичний та фактичний. Перший необхідно розглядати як своєрідну політико-правову форму державного суверенітету, як явище, а другий – як його матеріальний зміст [3]. Суверенітет як необхідна ознака держави визначається в єдності політичного змісту, що складається з можливості носія верховної державної влади незалежно, самостійно формувати, а також здійснювати свою волю, і юридичної форми, що означає закріплення властивостей суверенітету в системі законодавства, структурі та компетенції органів державної влади.

В контексті зазначеного цікавою є думка К. Гаррісона [4], який виокремлює два елементи внутрішнього суверенітету – «юридичний» та «практичний». Так, правовий суверенітет заключає в собі право держави бути єдиним правотворчим органом, самостійно формувати національне законодавство та забезпечувати його дотримання на всій її території. Цей елемент концепції суверенітету ставить питання про ієрархію держав з точки зору міцності, що є вкрай актуальним для нашої держави в умовах безпрецедентного посягання на державний суверенітет України значною мірою через інформаційний простір та відповідно необхідності удосконалення його правого унормування.

Правове відображення належного рівня інформаційної безпеки – це сукупність правових умов, що забезпечують оптимальне функціонування і розвиток суб'єктів в інформаційному середовищі, частиною якого є право як інформація про міру їхньої поведінки. Таке твердження дозволяє говорити, по-перше, про «інформаційно-правову безпеку», асоціюючи її з режимом законності в інформаційній сфері, по-друге, про правову інформацію як особливий предмет інформаційних відносин, універсальний організаційний засіб, який є важливим інструментом державного забезпечення інформаційної безпеки і водночас об'єктом захисту [5]. Враховуючи викладене, інформаційний суверенітет може розглядатися як поняття, елементи (аспекти) якого відображають сфери прояву інформації в сучасному суспільстві.

Правовий статус як юридична категорія не лише визначає стандарти можливої та необхідної поведінки, що встановлює ступінь взаємодії держави, суспільства, особи, але й забезпечує нормальну життєдіяльність соціального середовища, а відповідно включає в себе як права і свободи, так і обов'язки. Відтак, правовий статус є самостійною категорією та характеризується рядом ознак: має універсальний характер, оскільки поширюється на всіх суб'єктів суспільних відносин, відображає правове положення держави як суб'єкта суспільних відносин в інформаційній сфері та ступінь і характер взаємодії з іншими суб'єктами; права, що складають основу статусу не можуть реалізовуватись без інших складових – обов'язків та відповідальності; ця категорія забезпечує системність прав, свобода та обов'язків; елементи структури правового статусу є взаємозалежними та взаємодіючими [6].

Отже, інституційно-правова складова визначається закріпленим правовим статусом держави, тобто обсягом прав та обов'язків в інформаційній сфері, гарантіями їхньої реалізації, а також розвиток всіх елементів правової системи України (мається на увазі не лише система законодавства, а й правові відносини, юридична практика, суспільна та індивідуальна правова свідомість, правореалізація тощо). Так, досліджуючи специфіку прояву даної складової в контексті функціонування та розвитку сучасного інформаційного суспільства, необхідно наголосити на тому, що реалізація ефективної правової політики держави, спрямованої на становлення системи власної інформаційної безпеки та інформаційного суверенітету відповідно ускладнюється глобальним характером інформаційного простору, необхідністю колективного вирішення проблем інформаційної безпеки, фундаментальністю ідеї вільного обігу інформації тощо.

У дослідженнях, присвячених питанням регулювання обігу інформації та окремих її видів, прав на інформацію, категорія «суверенітет» розглядається лише стосовно охорони державної таємниці як засобу її забезпечення, що обумовлено існуючим тлумаченням правових норм у практиці Конституційного Суду України [7]. Беззаперечно право держави на формування інституту державної таємниці є її виключним правом і важливою складовою формування системи забезпечення інформаційного суверенітету, проте вважаємо, що такий підхід надто звужує розуміння сутності держави як суб'єкта інформаційного суверенітету, оскільки доцільно його розглядати, ґрунтуючись на розумінні завдання держави, що полягає в забезпеченні безпеки окремої людини та суспільства як об'єднання людей. Конституція України [8] містить ряд положень, що безпосередньо спрямовані на регулювання

інформаційної сфери України. Інформаційну безпеку як одну з найважливіших функцій держави та справу всього українського народу встановила стаття 17 Конституції України. Особливе значення має ст. 3 Конституції України, відповідно до якої людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, а дотримання прав людини є однією з ключових засад демократії та правової держави, а отже елементом національної безпеки. Таким чином, загроза національній безпеці полягає не лише у неправомірному розкритті інформації з обмеженим доступом, але і неправомірному обмеженні прав людини на інформацію. Правове регулювання інформаційної сфери об'єктивно сприятиме її розвитку та формуванню інформаційного законодавства, яке покликано впорядкувати суспільні інформаційні відносини, що виникають у процесі здійснення інформаційної взаємодії, а також спрямовані на забезпечення не лише інформаційних та інших, пов'язаних із ними, прав та інтересів людини, суспільства та держави.

Відтак, в контексті інформаційно-правової складової слід виділити наступні елементи: розвиток всіх елементів правової системи інформаційної сфери України (мається на увазі не лише система законодавства, а й правові відносини, юридична практика, суспільна та індивідуальна правова свідомість, правореалізація тощо); належний рівень захисту інформаційних прав людини; забезпечення інформаційної безпеки України; гарантування права на інформацію, що також включає в себе право на свободу думки і слова, вільне вираження своїх поглядів і переконань; забезпечення права доступу до інформації; формування інституту інформації з обмеженим доступом тощо.

Інформаційно-гуманітарний аспект як складова забезпечення інформаційного суверенітету України може бути деталізована через взаємопов'язані ідеологічну, культурну, духовну, ментальну складові тощо. Різниця доктринальних підходів до концепції інформаційного суверенітету підкреслює важливість збереження національної ідентичності держави в умовах глобального інформаційного суспільства та вказує на те, що зміст цього терміна залежить від провідної парадигми (ідеологічної, геополітичної, історичної тощо), в якій живе та чи та країна, яке місце вона займає у світовому рейтингу інформаційного розвитку тощо. Включення в глобальний медіапростір передбачає збереження національної специфіки та цивілізаційної ідентичності поряд із уніфікацією правових норм в інформаційній сфері.

1 січня 2023 року набув чинності Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» [9]. В цьому законі розмежовують поняття «національна ідентичність» та «громадянська ідентичність», а саме – визначають українську національну ідентичність крізь призму стійкого усвідомлення особою належності до української нації як самобутньої спільноти, об'єднаної назвою, символами, географічним та етносоціальним походженням, історичною пам'яттю, комплексом духовно-культурних цінностей, зокрема, українською мовою і народними традиціями; в свою чергу, українську громадянську ідентичність – як стійке усвідомлення громадянином України, закордонним українцем свого політико-правового зв'язку з Україною, українським народом та громадянським суспільством. Зазначене розкриває специфіку формування концепції інформаційного суверенітету держави в контексті її інформаційно-гуманітарної складової, оскільки без цього не вбачається можливим належний рівень його забезпечення.

Зважаючи на становлення інформаційного суспільства, зазначене може знайти вираз в інформаційній концепції, яка по-перше включатиме сукупність положень, спрямованих на становлення і збереження національного базису, а також покликаних сприяти досягненню суспільного консенсусу з питань, які стосуються збереження і розвитку держави. Таким чином, ідеться про взаємозв'язок на рівні понять «суверенітет – ідентичність – безпека». Це те, що становить базу інформаційного суверенітету держави і повинно існувати незалежно від зміни внутрішніх та зовнішніх чинників, що реалізуються через інформаційну ідентичність людини, суспільства, держави і нації. Це є основою національної інформаційної стійкості – здатності держави і суспільства ефективно протистояти загрозам інформаційного характеру, адаптуватися до змін безпекового середовища, підтримувати стале функціонування, швидко відновлюватися до бажаної рівноваги після кризових ситуацій в інформаційній сфері. Фактично це є відображенням національної ідеї. В разі її відсутності ідейне поле заповнять іноземні, часто руйнівні для нації постулати, що неминуче призведуть до загроз інформаційному суверенітету. Сьогодні дедалі частіше мають місце девальвація духовних цінностей; пропаганда зразків масової культури, заснованих на культі

насильства, на духовних і моральних цінностях, що суперечать цінностям, прийнятим в українському суспільстві; протиправне застосування засобів негативного інформаційного впливу; порушення конституційних прав і свобод людини в інформаційній сфері тощо. Основним питанням є питання про ідеї, якими керується України, і про їхнє відображення у діяльності уповноважених на це органів та системі нормативно-правових актів. Тому, інформаційна безпека України та її інформаційний суверенітет прямо залежать від її здатності зберегти ті цінності та ідеї, які властиві національній культурі, а також сформувати належну систему стратегічних комунікацій з метою донесення цього до зацікавлених суб'єктів.

Інформаційно-змістовна складова є основою інформаційно-психологічної складової, яка полягає в недопущенні або мінімізації негативних впливів на свідомість людини та суспільства, пов'язаних передусім із маніпулюванням свідомістю тощо. Науковцями неодноразово наголошувалось на питанні формування у свідомості населення розуміння феномену інформаційного суверенітету.

У контексті розгляду положень, покликаних сприяти досягненню суспільного консенсусу з питань, які стосуються збереження і розвитку держави, важливим є розгляд співвідношення двох компонентів – інформаційного суверенітету держави та інформаційного суверенітету особистості.

Під інформаційним суверенітетом особистості, як правило, розуміється об'єктивно обумовлена міра її незалежності від держави і суспільства, а також характер і форми її взаємодії з ними та сфера самоврядування і самовизначення особистості, в яку держава не має права втручатися. На думку науковців, інформаційний суверенітет складається із сукупності особистих, соціальних, політичних та інших прав людини, які забезпечують автономію особистості, пріоритет індивідуальних, внутрішніх орієнтирів її розвитку, самовизначення особистості і покликані захищати людину від тиску і придушення ззовні, особливо з боку держави [10].

Згідно з концепцією прайвесі кожна людина має право контролювати поширення інформації про себе, в тому числі право обмежувати доступ до неї. Водночас погоджуємося з науковцями, які зазначають, що використання поняття «інформаційний суверенітет особистості» є некоректним через те, що термін «суверенітет» виник як позначення властивості держави. Юридична наука має інші загальновизнані поняття, наприклад, замість суверенітету особи, слід говорити про її права та свободи чи приватність тощо. Проте взаємозв'язок людини і держави в контексті інформаційного суверенітету держави є беззаперечним: людина має потребу в державі як суб'єкті захисту своїх інформаційних прав, а щоб зберегти себе, держава має захистити інформаційну ідентичність людини, як складову власної інформаційної ідентичності.

Виходячи з того, що зміст поняття інформаційного суверенітету характеризують такі поняття, як інформаційний простір, інформаційні ресурси, інформаційна інфраструктура та інформаційні технології, можемо говорити про нерозривний взаємозв'язок інформаційно-гуманітарної та інформаційно-технологічної складових інформаційного суверенітету держави.

Інформаційно-технологічна складова пов'язана зі створенням технологічної бази переходу України до інформаційного суспільства, розвитку інформаційно-комунікаційної інфраструктури, вироблення та використання ІКТ й упровадження заснованих на них формах діяльності тощо. Реалізується через поняття цифрового суверенітету, що визначається як «право і можливість національного уряду самостійно і незалежно визначати і внутрішні і геополітичні національні інтереси в цифровій сфері, а також проводити самостійну внутрішню і зовнішню інформаційну політику, розпоряджатися власними цифровими інформаційними ресурсами, інфраструктурою національного інформаційного простору, гарантувати електронну та інформаційну безпеку держави» [11]. До маркерів цифрового суверенітету відносять: інноваційний потенціал країни та її здатність самостійно створювати новітні технології; ступінь розвитку ІТ-компаній та внутрішнього ринку (передусім відповідної вимогам сучасності ІТ-інфраструктури); гуманітарний показник впливу на загальний контент мережі; військовий потенціал держави (передусім можливість здійснювати кібератаки та захищатися від них); зовнішньополітичну компоненту (включно з можливостями впливу на міжнародні структури, задіяні в управлінні Інтернетом).

Щодо цифрового суверенітету, то здебільшого йдеться про юрисдикції держави в електронних комунікаціях, що означає верховенство у частині Інтернету, яка є національним сегментом мережі, але водночас поняття цифрового суверенітету залишається дискусійним, що пов'язано з певною законодавчою неузгодженістю розуміння кібер-

безпеки, кіберзахисту та технічного захисту інформації, оскільки перші два поняття пов'язані лише із кіберпростором як віртуальним середовищем.

У багатьох випадках поняття «інформаційний суверенітет» та «кібернетичний суверенітет» розглядаються як синоніми. Водночас, на нашу думку, цифровий суверенітет є складовою інформаційного суверенітету. Зокрема, в аналітичній доповіді «Information Warfare Boundaries for an Army in a Wireless World» від корпорації RAND зазначено, що в практичній діяльності органів військового управління, суб'єктів забезпечення інформаційної безпеки інформаційне середовище необхідно розглядати як єдине середовище в двох вимірах – людському та технічному. Розгляд інформаційного середовища та кіберсередовища як окремих паралельних інституцій (напрямів діяльності) визнано необґрунтованим і штучним [12].

У випадку інформаційного суверенітету йдеться про ширше коло понять, яке включає не лише здатність впливати на інформаційно-комунікаційні технології загалом, а й на контент, причому далеко не завжди вплив слід розуміти як контроль, бо йдеться водночас про протидію інформаційно-психологічним операціям чи реалізацію власних інформаційних операцій. У розуміння ж цифрового суверенітету вкладається смисл пріоритетних завдань щодо забезпечення ІКТ-незалежності держави, тоді як до контентної частини терміна звертаються лише епізодично, на рівні збирання певних конкретних даних.

У розрізі забезпечення цифрового суверенітету держави необхідно враховувати права особи на приватність комунікацій – усе, що пов'язано з техніко-технологічними засобами і способами забезпечення телефонних розмов, електронних повідомлень, особистого поштового листування та інших видів інформаційно-комунікаційних зв'язків. При цьому в умовах програмно-технологічного розвитку Інтернету приватність комунікацій все більше пов'язується з інформаційною приватністю, тобто з тим, що передбачає захист персональних даних людини, а також інформаційної безпеки людини, суспільства і держави.

Висновки. Тож, з урахуванням викладеного, сутнісними складовими забезпечення інформаційного суверенітету держави виокремимо: інформаційно-правову – визначається місцем та повноваженнями держави у правовому регулюванні інформаційної сфери, інформаційно-гуманітарну – базується на формуванні інформаційно-змістовної концепції розвитку інститутів держави, суспільства та забезпеченні взаємозв'язків між ними) та інформаційно-технологічну – детермінується розвитком та використанням інформаційно-комунікаційних технологій та визначається поняттям цифрового (кібер) суверенітету, тобто як право гарантувати кібербезпеку держави, що нерозривно, пов'язано з інформаційною безпекою. Забезпечення належного рівня функціонування зазначених складових відповідно ускладнюється глобальним характером інформаційного простору, необхідністю колективного вирішення проблем інформаційної безпеки, фундаментальністю ідеї вільного обігу інформації, різним розумінням фундаментальних понять, стрімким розвитком інформаційних технологій, використанням інформаційної сфери в протиправних цілях тощо.

Список літератури:

1. Пилипчук В. Г. Актуальні проблеми становлення і розвитку правової науки в інформаційній сфері. *Інформація і право.* 2012. № 1(4). С. 15–22.

2. Бєляков К. І., Золотар О. О. Суспільно-гуманітарні наукові дослідження в Україні: інформаційний вимір. Modern researches: progress of the legislation of Ukraine and experience of the European Union: Collective monograph. Part 1. Riga: Izdevniecība «Baltija Publishing», 2020. С. 363–397.

3. Ковтун В. І. Гарантії державного суверенітету України: конституційні аспекти : монографія. Х. : Фактор, 2014. 216 с.

4. Harrison K. The state and sovereignty in understanding political ideas and movements.URL: https://www.manchesteropenhive.com/ view/9781526 137951/ 9781526137951.00005. (дата звернення 17.01.2024).

5. Тихомиров О. О. Правова інформація: теоретико-правовий аспект. Інформаційна безпека людини, суспільства, держави. 2012. № 1(8). С. 29–35.

6. Тихомиров О. О. , Мікуліна М. М. , Іванов Ю. А. , Солодка О.М. та ін. Теорія держави і права : навчальний посібник для підготовки фахівців з інформаційної безпеки. Кондор, 2024, 332 с.

7. Право на інформацію. Конституційний Суд України. URL. https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/431-pravo-na-informaciyu (дата звернення – 23.11.2024)

8. Конституція України. URL : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80 (дата звернення: 11.05.2024).

9. Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» (13.12.2022). https://ips.ligazakon.net (дата звернення: 23.02.2025)

10. Никитюк В. О., Ісмайлов К. Ю. Новаційні категорії інформаційного права в сфері інформаційної незалежності та безпеки України. URL : http://dspace.oduvs.edu.ua/bitstream/123456789/174/1.pdf (дата звернення: 24.01.2025).

11. Задерейко А. В. Питання забезпечення інформаційного суверенітету держави у віртуальному середовищі і тенденції їх розвитку. Науковий вісник Херсонського державного суверенітету. Серія: юридичні науки. 2013. № 5. Т. II. URL : http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/5170 (дата звернення: 19.12.2024).

12. Redefining Information Warfare Boundaries for an Army in a Wireless World. URL : https://www.rand.org/pubs/monographs/MG1113.html (дата звернення: 16.12.2024).

Solodka O.M. ESSENTIAL COMPONENTS OF ENSURING INFORMATION SOVEREIGNTY OF UKRAINE

The article is devoted to defining the essential components of ensuring information sovereignty of Ukraine. The publication proves that ensuring information sovereignty is one of the most important functions of the state in the information age. The publication proves that ensuring information sovereignty is one of the most important functions of the state in the information age. No state has complete information sovereignty in the conditions of globalization, but for Ukraine, the need to improve the legislative and technological support of the state's independence in the information space is today a strategic goal in view of the new realities. One should talk about the information sovereignty of the state only under the condition of creating opportunities to ensure it. We distinguish the essential components of ensuring the information sovereignty of the state: information-legal – determined by the place and powers of the state in the legal regulation of the information sphere at the national and international levels, informational and humanitarian – is based on the formation of an informational and substantive concept of the development of state institutions, society and ensuring mutual relations between them) and information and technology – determined by the development and use of information and communication technologies and defined by the concept of digital (cyber) sovereignty, i.e. as the right to guarantee the cyber security of the state, which is inextricably linked to information security. Ensuring the appropriate level of functioning of the specified components is complicated by the global nature of the information space, the need for a collective solution to information security problems, the fundamentality of the idea of free circulation of information, different understanding of fundamental concepts, rapid development of information technologies, use of the information sphere for illegal purposes, etc.

Key words: *information sovereignty of the state, information security, ensuring information sovereignty of the state, cyber sovereignty, digital sovereignty.*

УДК 342.951:35.072(477)
DOI https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2025.1/21

Чолак В.Д.
Одеський державний університет внутрішніх справ

ПРОБЛЕМАТИКА ТА ШЛЯХИ ВИЗНАЧЕННЯ ТЕРМІНУ «ДЕОКУПОВАНІ ТЕРИТОРІЇ» В ПРАВОВОМУ ПОЛІ УКРАЇНИ

У статті досліджено проблематику визначення терміну «деокуповані території» у правовому полі України. Аналізується сучасний стан правового регулювання цього поняття та виявляються існуючі прогалини у нормативно-правовій базі. Зазначається, що на сьогодні у вітчизняному законодавстві відсутнє чітке визначення цього терміну, що ускладнює реалізацію державної політики з реінтеграції звільнених територій. Встановлено, що поняття «деокуповані території» використовується в нормативних актах та законопроєктах, однак його зміст залишається неуніфікованим, що може спричиняє правову невизначеність у процесі відновлення державного суверенітету.

У статті наголошується на необхідності комплексного підходу до визначення цього терміну, який має включати не лише юридичне закріплення факту відновлення державного контролю над територією, але й правові наслідки цього процесу. Розглядаються ключові аспекти, що потребують нормативного врегулювання, зокрема відновлення діяльності органів державної влади, забезпечення прав і свобод громадян, відшкодування збитків, механізми соціально-економічної адаптації населення та гарантування безпеки у постконфліктний період. Проаналізовано міжнародний досвід правового регулювання схожих ситуацій та обґрунтовано необхідність розробки законодавчих механізмів, які враховуватимуть національні інтереси України.

На основі аналізу чинного законодавства та наукових підходів у статті запропоновано авторське визначення терміну «деокуповані території». Акцентовано увагу на важливості встановлення єдиної термінології у нормативно-правових актах для забезпечення ефективного управління звільненими територіями та їх подальшої інтеграції у правову, економічну та соціальну систему України.

Ключові слова: *деокуповані території, постконфліктні території, деокупація, реінтеграція, нормативно-правове регулювання.*

Постановка проблеми. Питання відновлення державного контролю над тимчасово окупованими територіями України залишається однією з ключових проблем сучасної державної політики. Взагалі тематика деокупованих територій є відносно новою для правової, політичної та соціально-економічної сфери України, оскільки до початку російської агресії у 2014 році ця проблематика не була актуальною для нашої держави. Але з початком тимчасової окупації частини територій України та подальшими військовими діями ця проблема набула стратегічного значення, що зумовило необхідність її глибокого дослідження та законодавчого врегулювання.

Питання деокупації та реінтеграції звільнених територій охоплює широкий спектр викликів, зокрема правових, політичних, безпекових, соціальних та економічних, що потребують всебічного аналізу та вироблення ефективних механізмів управління. У зв'язку з цим протягом останніх років значно зросла увага науковців до цієї тематики, що відображається у численних дослідженнях, законодавчих ініціативах і стратегічних документах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз існуючих наукових публікацій, зокрема авторства таких дослідників як К. Анохіної, В. Варави, П. Гай-Нижника, Д. Золотухіна, Н. Камінської, Б. Логвіненка, І. Малик, А. Мацка, А. Плаксуна, В. Потапенка, Н. Ржевської, О. Скобельської, О. Циганова та ряду інших, свідчить про значне зростання уваги до цієї теми, що пояснюється її важливістю для майбутнього України, оскільки успішна реалізація політики деокупації та реінтеграції є необхідною умовою для відновлення державного суверенітету, правопорядку та стабільності в регіонах, які зазнали окупації.

Науковці зосереджуються на вивченні питань правового статусу деокупованих територій, механізмів перехідного правосуддя, відновлення публічної влади, соціальної адаптації населення, правової відповідальності за колабораційну діяль-

ність, а також міжнародного досвіду реінтеграції звільнених територій. Окрім того, значна увага приділяється розробці моделей економічного відновлення та залучення міжнародної допомоги для стабілізації звільнених регіонів. Враховуючи динамічність військово-політичної ситуації, наукові дослідження в цій сфері продовжують розвиватися, що є важливим для формування державної політики щодо подолання наслідків окупації, відновлення суверенітету та територіальної цілісності України.

Таким чином, хоча питання деокупованих територій є новим для України, воно вже стало одним із пріоритетних напрямів сучасної юридичної та суспільно-політичної науки. Втім, часто використовуючи у своїх наукових наробках терміну «деокуповані території», науковці не завжди акцентують увагу на змістовому навантаженні цього терміну, що, на наш погляд, є певним упущенням, оскільки саме понятійно-категоріальний апарат відіграє ключову роль у формуванні наукового дискурсу та правового регулювання відповідних процесів.

Постановка завдання. Метою статті є визначення поняття «деокуповані території» у правовому полі України з урахуванням сучасних політико-правових реалій та міжнародних підходів.

Виклад основного матеріалу. Успішна реінтеграція деокупованих територій неможлива без чіткого правового визначення ключових понять, які використовуються в законодавстві, офіційних документах та наукових дослідженнях. Відсутність єдиних підходів до тлумачення деяких юридичних категорій, зокрема й цього терміну, створює значні труднощі у розробці стратегій відновлення суверенітету та уніфікованого правозастосування.

З огляду на це, першочерговим завданням є вироблення комплексного підходу до визначення основних понять, який би враховував як національні інтереси України, так і норми міжнародного права. Як слушно зазначає О.О. Резнікова, різноманіття й неузгодженість термінів, які стосуються процесів забезпечення стійкості та використовуються в українському законодавстві і професійній літературі, не сприяє єдиному розумінню завдань, які керівництво держави визначає, та їх ефективній реалізації [1, с. 285–286]. Чітке правове закріплення термінології дозволить не лише підвищити ефективність державного управління, а й сприятиме формуванню єдиної концептуальної основи для правозастосовної практики, дипломатичних переговорів та інформаційної політики. Саме правова визначеність понять має стати відправною точкою для подальшого наукового та практичного аналізу шляхів реінтеграції деокупованих територій.

В українському законодавстві чітко визначеним є термін «тимчасово окупована Російською Федерацією територія України». Правовий статус такої території визначено в статті 1 закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», яка закріплює, що тимчасово окупована Російською Федерацією територія України (далі – тимчасово окупована територія) є невід'ємною частиною території України, на яку поширюється дія Конституції та законів України, а також міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [2].

В цьому ж самому законі встановлено термін «деокупація», під якою розуміється комплекс заходів державної політики, наслідком яких є повна відсутність на території України, що була тимчасово окупована, збройних формувань Російської Федерації і окупаційної адміністрації Російської Федерації та встановлення загального ефективного контролю України на цій території (повернення тимчасово окупованої території під загальну юрисдикцію України та відновлення конституційного ладу України на цій території) [2]. Але дефініція «деокупована територія» не знайшла своє відображення у зазначеному законі, що, на наш погляд, є суттєвим недоліком.

Як визначено в законодавстві, першою ціллю державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованій території є саме деокупація тимчасово окупованої території [2]. Сам процес деокупації супроводжується комплексом взаємопов'язаних викликів, які охоплюють правову, безпекову, соціальну та економічну сфери, що вимагає ретельного нормативного врегулювання на державному рівні. Водночас, важливо розглядати деокупацію не лише як відновлення територіального контролю держави, а й як повноцінну інтеграцію звільнених регіонів у загальнонаціональний простір. Це означає не лише відновлення діяльності державних органів, забезпечення правопорядку та гарантування безпеки, але й формування умов для стабільного соціально-економічного розвитку, правової адаптації та реінтеграції місцевого населення.

З урахуванням зазначеного, однією з ключових передумов ефективної реінтеграції таких територій є чітке визначення їхнього правового статусу, що безпосередньо впливає на реалізацію дер-

жавної політики щодо відновлення суверенітету, правопорядку та соціально-економічної стабільності. Відсутність уніфікованого підходу до термінологічного визначення поняття «деокуповані території» може призвести до правової невизначеності, що створюватиме труднощі у процесах адміністративного управління, відновлення прав громадян, забезпечення безпеки та міжнародного співробітництва.

Юридично визначений статус деокупованих територій є необхідним для розробки дієвих механізмів їх поступової інтеграції в загальнодержавний простір, включно з питаннями відновлення державних інституцій, проведенням виборчих процесів, судочинства та забезпеченням верховенства права. Крім того, таке визначення дозволить встановити порядок дій правоохоронних органів, військових адміністрацій та інших державних структур у перехідний період, що мінімізує ризики хаотичності або подвійного правового регулювання. Також важливим аспектом є врахування міжнародно-правових норм, адже статус деокупованих територій має відповідати зобов'язанням України перед міжнародними партнерами та сприяти залученню іноземної допомоги у процесах відновлення. Таким чином, закріплення поняття «деокуповані території» на законодавчому рівні є фундаментальним етапом у формуванні ефективної політики реінтеграції та забезпеченні довготривалої стабільності у звільнених регіонах.

На час написання цієї статті в чинному законодавстві України не надано офіційного тлумачення терміну «деокупована територія», хоча він активно використовується у нормотворчій практиці. Варто відзначити, що протягом останніх років здійснювалися неодноразові спроби закріплення терміну «деокуповані території» в законодавчому полі України. Зокрема, ця дефініція неодноразово з'являлася в різних законопроєктах, що були ініційовані з метою врегулювання правового статусу територій, які повертаються під контроль держави після тимчасової окупації. Однак відсутність єдиного підходу до визначення цього терміну, а також правових механізмів його застосування, створює значні труднощі в розробці дієвих нормативно-правових актів, спрямованих на врегулювання питань реінтеграції звільнених регіонів.

Аналіз законодавчих ініціатив свідчить про те, що в різні періоди зміст поняття «деокуповані території» зазнавав певних змін, що було зумовлено як політичними, так і безпековими факторами. Так, в проєкті Закону про засади державної політики перехідного періоду від 09 серпня 2021 року містилося таке визначення: «деокуповані території – території України, які перебували у статусі тимчасово окупованих територій, і на яких забезпечено державний суверенітет України та які визнано деокупованими відповідно до частини четвертої статті 6 цього Закону» [3]. Відповідно стаття, на яку посилалися, була наступного змісту: «факт відсутності окупаційних сил Російської Федерації на території населеного пункту (району) та встановлення повного контролю України над територіями в межах відповідної адміністративно-територіальної одиниці встановлюють Міністр оборони України, Голова Служби безпеки України та Міністр внутрішніх справ України шляхом спільного подання Президентові України, який виключно на такій підставі приймає рішення про визнання відповідної адміністративно-територіальної одиниці деокупованою та встановлення дати її деокупації» [3].

Вищезазначене визначення акцентувалося на формальному підтвердженні факту деокупації через процедуру, що передбачає встановлення відсутності окупаційних сил Російської Федерації та відновлення повного контролю України над відповідними адміністративно-територіальними одиницями. Такий підхід мав на меті забезпечити чіткий правовий механізм фіксації моменту переходу території до юрисдикції України та встановлення дати деокупації, що є важливим як для державного управління, так і для міжнародно-правового визнання процесу відновлення суверенітету. Водночас таке визначення мало суто формальний характер, оскільки воно зосереджувалося на офіційній процедурі підтвердження контролю над територіями, залишаючи поза увагою більш складні аспекти постконфліктного врегулювання, зокрема соціальну адаптацію населення, реінтеграцію місцевих громад, правовий статус громадян, що перебували на окупованих територіях, та економічне відновлення. Це свідчить про необхідність розширення поняття «деокуповані території» з урахуванням комплексного підходу, що включатиме не лише юридичне визнання контролю, а й довготривалі заходи з реінтеграції.

Варто підкреслити, що наразі вже йде розроблення проєкту закону про правовий режим деокупованих територій. Так, з березня 2023 року йде розробка нового законопроєкту про такі території. Як зазначається, попередній законопроєкт «Про засади державної політики перехідного періоду» ґрунтувався на немілітарному поверненні тим-

часового окупованих територій, а новий проєкт враховує поточні реалії, в яких звільнення українських територій здійснюється мілітарним шляхом. «Основні завдання законопроєкту – це не лише відновлення державної влади та забезпечення справедливості. Це і питання майна, документів і судових рішень. Це і відновлення українського інформаційного простору та гуманітарної складової» [4].

Як правило, при формуванні нових для законодавства дефініцій держави часто звертаються до міжнародно-правових актів, оскільки вони містять усталені терміни, що використовуються в глобальному правовому полі. Це особливо важливо у сферах права війни, прав людини, міжнародного гуманітарного права та міжнародного кримінального права, оскільки це підвищує юридичну легітимність терміну та полегшує взаємодію з міжнародними організаціями, судами та партнерами. Так, наприклад, терміни «геноцид», «окупація», «воєнні злочини» закріплені в міжнародному праві й можуть застосовуватися в міжнародних процесах. Зокрема дефініція «окупація» широко використовується в міжнародних правових актах, що регулюють питання збройних конфліктів та захисту цивільного населення. Так, в статті 42 V Конвенції про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі зазначено, що територія визнається окупованою, якщо вона фактично перебуває під владою армії супротивника та додається, що окупація поширюється лише на ту територію, де така влада встановлена і здатна виконувати свої функції [5]. Але якщо ми звернемося до міжнародного права, то можемо констатувати відсутність терміну «деокупована територія». Це слово вживається в політичному та військовому контексті, але не є юридично закріпленим у міжнародних актах, як, наприклад, термін «окупація».

Отже, оскільки в міжнародному праві немає чіткого визначення «деокупована територія», Україна повинна самостійно сформувати це поняття у своєму законодавстві, ґрунтуючись на національних потребах та політико-правових реаліях. Як ми вже зазначали вище, наразі як раз й де законотворча робота з цього приводу, тож сподіваємося, що найближчим часом ця правова прогалина буде усунена. Закріплення чіткого терміну «деокупована територія» у національному законодавстві є дуже важливим для ефективного правового регулювання процесу повернення тимчасово окупованих територій під контроль України. Це дозволить не лише встановити єдиний підхід до тлумачення цього терміну, але й сприятиме розробці комплексної нормативно-правової бази, яка регламентуватиме всі аспекти постокупаційного періоду.

Підкреслимо, що визначення має включати не лише юридичний факт відновлення державного контролю над певною територією, але й передбачати правові наслідки цього процесу. Серед ключових аспектів, які потребують нормативного врегулювання, слід виділити порядок відновлення діяльності органів державної влади, механізми забезпечення прав і свобод громадян, відновлення прав власності, відшкодування збитків, а також гарантії безпеки для місцевого населення. Окрім того, враховуючи міжнародний досвід, доцільно передбачити механізми взаємодії з міжнародними організаціями та державами, які можуть надати правову, фінансову та технічну підтримку у процесі деокупації та реінтеграції звільнених територій. Важливо також встановити чіткий зв'язок між поняттями «деокупація» та «реінтеграція», оскільки повернення території під контроль держави є лише першим етапом, після якого необхідно забезпечити її повноцінне включення у політичне, соціальне та економічне життя країни.

Якщо ми звернемося до наукових досліджень, то можемо побачити наступні підходи до визначення терміну «деокуповані території». Так, В. Горбулін визначає такі території як постконфліктні території і встановлює, що це частина території, на якій відбувся збройний конфлікт і яка була звільнена [6, с. 158]. До речі, саме термін «постконфліктні», а не «деокуповані» території використовує і Р. Кірін у своєму монографічному дослідженні «Право безпеки на постконфліктних територіях: сучасний стан, проблеми, сталий розвиток» [7].

Враховуючи зазначені вище аспекти, запропонуємо власне бачення цього терміну. Деокупована територія – це територія України, яка перебувала у статусі тимчасово окупованої відповідно до законодавства України та міжнародного права, але внаслідок реалізації заходів з деокупації була повернута під фактичний контроль України, що передбачає повне відновлення її суверенітету, правового режиму, конституційного ладу та державного управління. Зрозуміло, що такий статус територія може набути після офіційного підтвердження відсутності збройних формувань, окупаційної адміністрації та інших незаконних структур держави-агресора, а також ухвалення відповідного рішення уповноваженими органами державної влади України.

Однак ще раз підкреслимо, повернення території під контроль України є лише першим етапом процесу її повноцінної реінтеграції. Важливим аспектом є подальше запровадження комплексу заходів, спрямованих на забезпечення правопорядку, відновлення діяльності державних органів, захист прав та свобод громадян, відбудову критичної інфраструктури, економічну стабілізацію та гуманітарну підтримку місцевого населення.

Висновки. Підсумовуючи, слід зазначити, що питання визначення терміну «деокуповані території» у правовому полі України є вкрай актуальним та потребує подальшого опрацювання. На сьогодні цей термін використовується в нормативно-правових актах, однак його зміст залишається недостатньо врегульованим. Відсутність чіткого визначення створює правові колізії у сфері державного управління, реінтеграційної політики, соціального та економічного відновлення звільнених територій. Для ефективної розбудови державної політики щодо деокупованих територій необхідно закріпити це поняття на законодавчому рівні з урахуванням національних інтересів та міжнародних правових стандартів. Крім того, важливим є комплексний підхід до розгляду цього питання, що охоплюватиме не лише формальне повернення територій під контроль держави, а й їх повноцінну інтеграцію в правову, соціальну та економічну систему України.

Враховуючи міжнародний досвід та наукові підходи до визначення схожих понять, Україна має сформувати власну концепцію правового статусу деокупованих територій, яка включатиме чіткі критерії визначення, правові наслідки та порядок дій державних органів у перехідний період. Зокрема, необхідно розробити законодавчі механізми відновлення діяльності органів влади, забезпечення правопорядку, правової реабілітації населення, відбудови інфраструктури та гарантування безпеки. Закріплення терміну «деокуповані території» у національному законодавстві стане важливим кроком у забезпеченні суверенітету України та відновленні правового порядку на звільнених землях.

Список літератури:

1. Резнікова О. О. Національна стійкість в умовах мінливого безпекового середовища : монографія. Київ : НІСД, 2022. 456 с.

2. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від № 1207-VII. URL: https://surl.gd/ihcyrd

3. Проект Закону про засади державної політики перехідного періоду. URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72625

4. Мінреінтеграції готує законопроєкт щодо правового режиму на деокупованих територіях. URL: https://surl.li/kdoesv

5. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text

6. The World Hybrid War: Ukrainian Forefront: monograph abridged and translated from ukrainian / Volodymyr Horbulin. Kharkiv: Folio, 2017. 158 p.

7. Кірін Р.С. К 43 Право безпеки на постконфліктних територіях: сучасний стан, проблеми, сталий розвиток : монографія / НАН України. Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень імені В. К. Мамутова Національної академії наук України». Київ, Дніпро: Журфонд, 2022. 408 с.

Cholak V.D. PROBLEMS AND WAYS OF DEFINING THE TERM "DEOCCUPIED TERRITORIES" IN THE LEGAL FIELD OF UKRAINE

The article examines the issues of defining the term "de-occupied territories" in the legal framework of Ukraine. The author analyzes the current state of legal regulation of this concept and identifies the existing gaps in the legal framework. It is noted that today the national legislation lacks a clear definition of this term, which complicates the implementation of the State policy on reintegration of the liberated territories. The author establishes that the concept of "de-occupied territories" is used in regulations and draft laws, but its content remains unified, which may cause legal uncertainty in the process of restoring state sovereignty.

The article emphasizes the need for a comprehensive approach to the definition of this term, which should include not only the legal consolidation of the fact of restoration of state control over the territory, but also the legal consequences of this process. The author examines the key aspects that require regulatory regulation, including the restoration of the activities of public authorities, ensuring the rights and freedoms of citizens, compensation for damages, mechanisms of socio-economic adaptation of the population and ensuring security in the post-conflict period. The author analyzes the international experience of legal regulation of similar

situations and substantiates the need to develop legislative mechanisms that will take into account the national interests of Ukraine.

Based on the analysis of current legislation and scientific approaches, the article offers the author's own definition of the term "de-occupied territories". The author emphasizes the importance of establishing a unified terminology in legal acts to ensure effective management of the liberated territories and their further integration into the legal, economic and social system of Ukraine.

Key words: *de-occupied territories, post-conflict territories, de-occupation, reintegration, legal regulation.*

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 336.7(477)
DOI https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2025.1/22

Гавриленко А.А.
Науково-дослідний інститут публічного права

ХАРАКТЕРИСТИКА ОСІБ, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ НА ФОНДОВОМУ РИНКУ

У статті розглянуто характеристики осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення на фондовому ринку. Вказано, що одним із основних аспектів характеристики будь-якого кримінального правопорушення є інформація про особу правопорушника, його цілі та мотиви. Зазвичай, головною метою є прагнення до максимального збагачення, забезпечення власної безпеки та встановлення корумпованих зв'язків у владних структурах. Внаслідок цього такі особи постійно вдосконалюють свою незаконну діяльність, розвиваючи її окремі елементи, що призводить до «природного відбору» латентних методів реалізації відмивання майна, здобутого злочинним шляхом.

Окреслено, що для ефективного запобігання кримінальним правопорушенням на фондовому ринку важливо акцентувати увагу на ролі особи правопорушника. Адже аналіз характеристик такої особи дозволяє точно вирішувати питання відповідальності та покарання, а також виявляти причини і умови, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень. Це є важливим для адекватного розуміння сутності людей, які порушують закон, а також для дослідження механізмів формування їхніх криміногенних характеристик і корекції їхньої поведінки.

Встановлено, що структура особи кримінального правопорушника складається з кількох основних елементів: соціально-демографічні, особистісно-рольові, морально-психологічні характеристики. До соціально-демографічних характеристик відноситься: інформація про стать, вік, рівень освіти, сімейний стан, рід діяльності, наявність постійної роботи, тривалість її виконання, частоту змін місця роботи, інші джерела доходу, національність, громадянство, місце проживання та інші дані. Особистісно-рольові характеристики відображають соціальні позиції особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, у різних сферах її життєдіяльності (в суспільному житті, родині, на роботі). Морально-психологічна складова особи правопорушника включає в себе моральні характеристики, такі як світогляд, духовність, погляди, переконання, соціальні установки та ціннісні орієнтири, а також психологічні аспекти, що охоплюють інтелектуальні, емоційні та вольові якості особи правопорушника.

Ключові слова: *характеристика осіб, кримінальне правопорушення, фондовий ринок, особа злочинця, соціально-демографічна, особистісно-рольова, морально-психологічна.*

Постановка проблеми. Особистість злочинця, яка є основним чинником реалізації злочинних дій, становить центральну проблему кримінології. Дослідження особистості осіб, що вчинили кримінальні правопорушення, в тому числі ті, що вчиняються на фондовому ринку, проводиться переважно з метою виявлення та оцінки тих її характеристик і рис, які сприяють злочинній поведінці, з акцентом на профілактику таких дій. У наукових працях, присвячених цій темі, підкреслюється, що визначення особистості злочинця базується на характеристиках «особистості людини, яка вчинила кримінальне правопорушення через притаманні їй психологічні особливості, антигромадські погляди, негативне ставлення до моральних цінностей та вибір суспільно небезпечного шляху для задоволення своїх потреб або ж через відсутність необ-

хідної активності для запобігання негативному результату».

Справжні учасники досліджуваних кримінальних правопорушень, як правило, залишаються невідомими, за винятком невеликої кількості осіб, які були притягнуті до відповідальності. Більше того, значна частина таких осіб займає привілейоване становище в матеріальній, майновій та професійній ієрархії, що суттєво ускладнює їх переслідування відповідно до закону. Таким чином для ефективного запобігання кримінальним правопорушенням на фондовому ринку важливо акцентувати увагу на ролі особи правопорушника. Адже аналіз характеристик такої особи дозволяє точно вирішувати питання відповідальності та покарання, а також виявляти причини і умови, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження особи кримінального правопорушника проводилося як вітчизняними, так і зарубіжними кримінологами на різних етапах розвитку суспільства, а саме: С. С. Арутюнян, В. Д. Базилевич, Н. І. Берзон, Т. Б. Бердникова, М. М. Буднік, В. В. Гутафель, Р. І. Грешко, Д. І. Дема, Т. А. Денисова, А.Ф. Зелінський, А. В. Майстер, О. Л. Руда, С. А. Стасіневич, О. В. Третякова, В. М. Харабара та інші.

Постановка завдання. Метою статті є: розкрити характеристику осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення на фондовому ринку.

Виклад основного матеріалу. В системі продуктивного запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються на фондовому ринку слід приділяти значну увагу ролі особи кримінального правопорушника, адже характеристика такої особи відкриває перспективу безпомилково вирішувати проблеми щодо відповідальності та покарання, виявляти причини й умови, що впливають на вчинення кримінального правопорушення.

Одним із ключових аспектів характеристики кримінального правопорушення будь-якого типу є інформація про особу правопорушника, його цілі та мотиви. Зазвичай, основною метою є прагнення до максимального збагачення, забезпечення власної безпеки, а також пошук корумпованих зв'язків у владних структурах. Внаслідок цього такі особи постійно вдосконалюють свою незаконну діяльність, розвиваючи її окремі елементи, що призводить до «природного відбору» латентних методів реалізації відмивання майна, здобутого злочинним шляхом [1, с. 197–198].

А. Ф. Зелінський підкреслював, що особистість кримінального правопорушника являє собою комплекс соціально-демографічних, психологічних та моральних рис, які в тій чи іншій мірі є типовими для осіб, що вчинили кримінальні правопорушення [2, с. 213–214]. Розвиваючи цю ідею, А. Ф. Зелінський, а згодом і Т. А. Денисова, звертали увагу на те, що термін «особа кримінального правопорушника» не слід ототожнювати з такими поняттями, як «особа винного», «особа підсудного», «особа засудженого» тощо [3, с. 223–224]. О. М. Джужа вважає, що вивчення особи кримінального правопорушника повинно здійснюватися на трьох рівнях: індивідуальному, де розглядаються характеристики конкретної особистості; груповому, для опису осіб у певній сфері злочинності; загальному, що має на меті оцінку особливостей правопорушників в цілому. Особа, що вчинила кримінальне правопорушення, зокрема ті, що мають місце на фондовому ринку, характеризується як комплекс соціально значущих рис, ознак, взаємозв'язків і відносин, які свідчать про її участь у порушенні кримінального законодавства. При цьому враховуються також інші (неособисті) обставини та умови, що впливають на її злочинну поведінку [4, с. 16–17].

Характеристика особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, в основному розглядається з позицій кримінально-правової концепції суб'єкта кримінального правопорушення. Головною метою даного дослідження є аналіз спеціально-кримінологічних характеристик таких осіб, що включає соціально-демографічні ознаки, кримінально-правові аспекти, особливості різних сфер їхнього життя та соціальних зв'язків, а також морально-психологічні та біофізичні риси. Вивчення особистісних характеристик осіб, які скоюють кримінальні правопорушення, є необхідним для розуміння того, чому конкретна особа вчинила певне діяння, за яке вона повинна нести відповідальність, які запобіжні заходи можуть бути найбільш ефективними, а також які особливості поведінки жертв спостерігаються в різних видах кримінальних правопорушень [5, с. 210–211].

Структура особи кримінального правопорушника складається з кількох основних елементів: соціально-демографічні, особистісно-рольові, морально-психологічні характеристики.

До соціально-демографічних характеристик відноситься: інформація про стать, вік, рівень освіти, сімейний стан, рід діяльності, наявність постійної роботи, тривалість її виконання, частоту змін місця роботи, інші джерела доходу, національність, громадянство, місце проживання та

інші дані. Ця сукупність інформації не дає повного уявлення про особу правопорушника, а лише відображає її зовнішні аспекти. Аналізуючи статистичні дані про осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення на фондовому ринку, можна зробити висновок, що більшість з них – це чоловіки віком від 35 до 60 років, які складають 67,9% від загальної кількості. Жінки в цій же віковій категорії становлять приблизно 32,1%. Більшість цих осіб мають вищу освіту (55,6%), а також середню та спеціальну (41%), тоді як 3,4% не мають освіти. Всі вони є громадянами України (97,4%) і мають постійне місце проживання [6, с. 203–204].

Особистісно-рольові характеристики відображають соціальні позиції особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, у різних сферах її життєдіяльності (в суспільному житті, родині, на роботі). Особа, що здобуває майно злочинним шляхом, виконує безліч різних соціальних ролей. Суспільство надає індивіду безліч соціальних ролей, які виникають внаслідок сучасних можливостей розвитку економіки, управлінських практик та загального соціального середовища. Це середовище формує певні норми поведінки для особистості [7, с. 211–212].

Морально-психологічна складова особи правопорушника включає в себе моральні характеристики, такі як світогляд, духовність, погляди, переконання, соціальні установки та ціннісні орієнтири, а також психологічні аспекти, що охоплюють інтелектуальні, емоційні та вольові якості особи правопорушника.

Емоційна сфера осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення на фондовому ринку, зазвичай характеризується завищеною самооцінкою, емоційною стійкістю, самовпевненістю та прагненням долати труднощі, що виникають під час легалізації. Вони мають відповідний рівень емоційного інтелекту. Крім того, на фоні добре розвинених вольових якостей, для них також притаманні висока ділова активність, заповзятливість, підприємливість, енергійність, цілеспрямованість та впертість.

Моральні характеристики досліджуваних осіб включають цинізм, який проявляється в повному ігноруванні інтересів суспільства та держави, а також аморальність, що виявляється в правовому та моральному нігілізмі, відсутності ціннісних орієнтирів або їх спотворенні. Відмивання незаконно здобутого майна є потужним чинником деморалізації суспільства, девальвації моральних цінностей та спотворення індивідуальної і суспільної психології, що руйнує духовні та моральні цінності і сприяє поширенню кримінальної психології в суспільстві. Моральна свідомість особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, має значні спотворення, а її недоліки є глибокими та перетворюються на негативні звички і переконання. Аморальні вчинки серед таких осіб зустрічаються частіше, ніж у законослухняних громадян. Вони не відчувають відповідальності за свої неправомірні дії, не цінують власну честь і гідність, при цьому нехтують гідністю інших, ігнорують громадську думку про свою недостойну поведінку. Їм не властиві почуття справедливості та рішучість у дотриманні моральних обов'язків. У їхній системі цінностей на першому місці перебувають егоїстичні та корисливі прагнення, вигода, кар'єризм, особистий добробут і самолюбство [8, с. 6–7].

Кримінологи також виділяють кримінально-правові ознаки, які включають інформацію про мотиви, характер і ступінь суспільної небезпечності вчиненого кримінального правопорушення, особу правопорушника, його ставлення до скоєних дій, а також те, чи було правопорушення вчинено одноосібно чи групою осіб. До цих ознак належать також дані про попередній антисуспільний спосіб життя особи, вид і термін призначеного покарання, а також визнання вини у скоєному кримінальному правопорушенні [9, с. 104–105].

Однією з характерних рис вчинення кримінальних правопорушень на фондовому ринку є те, що 97,2% осіб, які вчинили такі правопорушення, не мають судимостей. Зазвичай ці правопорушення здійснюються з корисливих мотивів. Більшість правопорушників діють у складі організованих злочинних угруповань: 5,3% – у групах без попередньої змови, 29,1% – у групах за попередньою змовою, 47,9% – в організованих групах, 16,6% – у злочинних організаціях, а 1,1% – діють самостійно.

У загальному, особа кримінального правопорушника, що вчиняє кримінальні правопорушення на фондовому ринку, повинна мати всі характеристики, властивості, якості та інші показники, які в сукупності визначають особу, що ігнорує закон, порушує заборони, підлягає кримінальній відповідальності та заслуговує на покарання. При цьому структура особи правопорушника повинна відображати не лише різноманітність ознак, які її формують, і різновиди характеру, але й різну роль цих ознак в етіології злочинної поведінки [10, с. 197–198].

І. С. Кундельська в своєму дисертаційному дослідженні визначила типологію особи право-

порушника, що базується на посадово-рольовій функції особи, а саме:

– представники банківських установ. Ця категорія правопорушників характеризується високим рівнем освіти: 57,2% з них мають вищу освіту, серед яких 47,5% здобули економічну, 19,7% – технічну, 29,5% – юридичну, а 3,3% – іншу. Зазвичай, ці особи виступають ініціаторами створення злочинних схем для особистого збагачення. Керівники фінансових установ часто самостійно приймають рішення щодо розподілу банківських ресурсів і мають розгалужені ділові та особисті зв'язки. Завдяки своєму службовому становищу та можливостям, вони успішно маскують сліди своїх злочинних дій і уникають покарання;

– особи, які здійснюють контроль та нагляд у банківській сфері, належать до специфічної категорії. До неї входять посадові особи органів, наділені винятковими повноваженнями для контролю та нагляду за діяльністю банків. В Україні ці повноваження надаються підрозділам Національного банку України, які здійснюють контроль щонайменше в шести сферах, що можуть стати потенційними джерелами значного злочинного збагачення. Ці сфери охоплюють операції з валютою та валютне регулювання, рефінансування, нагляд за діяльністю банків, процедури їх ліквідації, а також державні закупівлі. Особи, які відповідають за контроль та нагляд у банківській сфері, становлять особливу категорію. До неї входять посадові особи органів, наділені спеціальними повноваженнями для здійснення контролю та нагляду за діяльністю банків. В Україні ці повноваження надаються підрозділам Національного банку України, які здійснюють контроль щонайменше в шести сферах, що можуть стати потенційними джерелами значного злочинного збагачення. Ці сфери включають валютні операції та валютне регулювання, рефінансування, нагляд за банківською діяльністю, процедури ліквідації банків, а також державні закупівлі. Слід зазначити, що виявлення таких осіб є досить складним завданням, зокрема через відсутність узгоджених дій правоохоронних органів різних країн та недостатню правову базу для запобігання подібним кримінальним правопорушенням. Ця категорія осіб обирає для своєї протиправної діяльності ті країни, де банки найбільше дотримуються банківської таємниці, а контроль з боку правоохоронних органів за легальністю так званих «грошових потоків» є лише формальним [7, с. 112–113].

Слід також підкреслити, що зонами з підвищеним ризиком для проведення операцій комерційних або банківських установ є регіони, де відбуваються збройні конфлікти або терористичні акти. У таких умовах, через політичну, економічну та господарську нестабільність, значно активніше переміщуються кошти, отримані внаслідок різних злочинних дій.

У сучасному світі, де комп'ютерні технології стали невід'ємною частиною бізнесу та фінансової сфери, особи, які займаються фінансовими операціями з використанням ІТ (ІТ-фахівці), мають можливість застосовувати свої професійні знання та навички, зокрема, для вчинення незаконних дій, у тому числі на фондовому ринку. Більшість таких фахівців мають вищу технічну освіту (59,2%) і можуть мати спеціалізовану освіту в галузі інформаційних технологій, комп'ютерних наук або суміжних дисциплінах (38,8%), що стосуються кібербезпеки, криптографії, аналізу даних та інших аспектів ІТ-сфери, які можуть бути використані для легалізації незаконно здобутого майна. Ця група осіб відіграє ключову роль у протиправних діях, оскільки вони забезпечують технічну підтримку злочинної діяльності та сприяють тому, щоб кримінальні правопорушники залишалися непоміченими. Знання та навички ІТ-фахівців дозволяють їм переміщувати кошти через різні IP-адреси, здійснювати транзакції за допомогою анонімних криптовалютних систем та використовувати спеціальні технології анонімності (міксери), що ускладнює відстеження джерела коштів [12, с. 203–204].

Кожна людина має свої унікальні особистісні риси, які відображають її індивідуальний досвід, сформований під впливом сімейних, професійних, побутових та інших взаємин – мікросередовища, в якому вона живе. Це є важливим для правильного розуміння сутності осіб, які порушують закон, а також для вивчення механізмів формування їхніх криміногенних характеристик і корекції їхньої поведінки.

Висновки. Отже, можна зробити висновок, що основна увага кримінологів зосереджена на дослідженні особистості злочинця, зокрема на його вчинках, які є соціально небезпечними та протиправними. Одним із основних аспектів характеристики кримінального правопорушення будь-якого виду є інформація про особу правопорушника, його цілі та мотиви. Зазвичай, головною метою є прагнення до максимального збагачення, забезпечення власної безпеки, а також встановлення корумпованих зв'язків у владних структурах. Внаслідок цього такі особи постійно вдосконалюють свою незаконну діяльність, розвиваючи

її окремі складові, що призводить до «природного відбору» латентних методів реалізації відмивання майна, здобутого злочинним шляхом.

Встановлено, що до структури особи кримінального правопорушника можна віднести такі основні елементи: соціально-демографічні, особистісно-рольові, морально-психологічні характеристики. До соціально-демографічних характеристик відноситься: інформація про стать, вік, рівень освіти, сімейний стан, рід діяльності, наявність постійної роботи, тривалість її виконання, частоту змін місця роботи, інші джерела доходу, національність, громадянство, місце проживання та інші дані. Ця сукупність інформації не дає повного уявлення про особу правопорушника, а лише відображає її зовнішні аспекти.

Особистісно-рольові характеристики відображають соціальні позиції особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, у різних сферах її життєдіяльності (в суспільному житті, родині, на роботі). Особа, що здобуває майно злочинним шляхом, виконує безліч різних соціальних ролей. Суспільство надає індивіду безліч соціальних ролей, які виникають внаслідок сучасних можливостей розвитку економіки, управлінських практик та загального соціального середовища. Це середовище формує певні норми поведінки для особистості.

Морально-психологічна складова особи правопорушника включає в себе моральні характеристики, такі як світогляд, духовність, погляди, переконання, соціальні установки та ціннісні орієнтири, а також психологічні аспекти, що охоплюють інтелектуальні, емоційні та вольові якості особи правопорушника.

Також зазначено типологізацію особи кримінального правопорушника за посадово-рольовою функцією у сфері легалізації майна, одержаного злочинним шляхом: представники банківських установ; особи, які виконують функції контролю та нагляду в банківській сфері; особи, які професійно займаються процесом легалізації в офшорних юрисдикціях; ІТ-фахівці.

Список літератури:

1. Берзон Н. І. Фондовий ринок : навчальний посібник. К. : Віта-Пресс, 2016. 560 с.
2. Кримінологія: Загальна та Особлива частини : підручник / [В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська, О. В. Лисодєд та ін.] ; за ред. В. В. Голіни і Б. М. Головкіна. Харків : Право, 2014. 513 с.
3. Денисова Т. А. Поняття функцій покарання та їх загальна характеристика. *Університетські наукові записки* : часопис Хмельницького ун-ту управління та права. 2006. № 1. С. 222–227.
4. Джужа О. М., Горлач С. В. Злочинець або особа, яка вчинила злочин (порівняльний аналіз). *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ.* 2014. № 2 (91). С. 15–21.
5. Кримінологія : підручник/ за заг. ред. В. В. Чернєя та О. М. Джужі. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. 612 с.
6. Арутюнян С. С. Фінансовий ринок: навч. посібник. К : Гуляєва В.М., 2018. 484 с.
7. Базилевич В.Д. Фондовий ринок: підручник. Київ. Нац. Ун-т ім. Т. Шевченка. К.: Знання, 2015. 621 с.
8. Майстер А.В. Фондовий ринок: теоретичні аспекти функціонування. *Ефективна економіка.* 2023. С. 1–16.
9. Третякова О.В., Харабара В.М., Грешко Р.І. Фондовий ринок України: особливості функціонування в сучасних умовах. *Економіка та держава.* 2020. № 5. С. 103–107.
10. Буднік М. М. Фінансовий ринок: навч. посібник. К.: Центр учбової літератури, 2015. 334 с.
11. Кундельська І. С. Запобігання легалізації (відмиванню) майна, одержаного злочинним шляхом в Україні: дис… докт. філос. : 081 – Право. Київ, 2024. 272 с.
12. Дема Д. І. Фінансовий ринок : навч. посібник. Житомир: ЖНАЕУ, 2017. 448 с.

Gavrylenko A.A. CHARACTERISTICS OF PERSONS COMMITTING CRIMINAL OFFENSES ON THE STOCK MARKET

The article examines the characteristics of persons committing criminal offenses on the stock market. It is indicated that one of the main aspects of the characteristics of any criminal offense is information about the offender's identity, his goals and motives. Usually, the main goal is the desire for maximum enrichment, ensuring his own security and establishing corrupt connections in government structures. As a result, such persons constantly improve their illegal activities, developing its individual elements, which leads to the «natural selection» of latent methods of laundering criminally obtained property.

It is outlined that for effective prevention of criminal offenses on the stock market it is important to focus on the role of the offender's identity. After all, the analysis of the characteristics of such a person allows us

to accurately resolve issues of responsibility and punishment, as well as identify the causes and conditions that contribute to the commission of criminal offenses. This is important for an adequate understanding of the nature of people who violate the law, as well as for studying the mechanisms of formation of their criminogenic characteristics and correction of their behavior.

It has been established that the structure of the personality of a criminal offender consists of several main elements: socio-demographic, personal-role, moral-psychological characteristics. The socio-demographic characteristics include: information about gender, age, level of education, marital status, type of activity, availability of permanent work, duration of its performance, frequency of changes in place of work, other sources of income, nationality, citizenship, place of residence and other data. Personal-role characteristics reflect the social positions of the person who committed a criminal offense in various spheres of his life (in public life, family, at work). The moral and psychological component of the offender's personality includes moral characteristics, such as worldview, spirituality, views, beliefs, social attitudes and value orientations, as well as psychological aspects that cover the intellectual, emotional and volitional qualities of the offender's personality.

Key words: *characteristics of individuals, criminal offense, stock market, criminal personality, socio-demographic, personal-role, moral and psychological.*

УДК 343.3
DOI https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2025.1/23

Луценко Ю.В.
Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

Тарасюк А.В.
Головне слідче управління Державного бюро розслідувань

ПРОБЛЕМИ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЙНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ У СФЕРІ ЕКОНОМІКИ, БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ

У статті здійснено юридичний аналіз проблемних питань, які стосуються запобігання корупційним правопорушенням юридичних осіб у сфері економіки, безпеки та оборони на сучасному етапі розвитку суспільних відносин.

У ході дослідження з'ясовано, що Україна як центральноєвропейська держава, яка посідає важливе геополітичне становище, перебуває в епіцентрі інтересів міжнародних організованих злочинних угруповань. Зарубіжні злочинні угруповання намагаються розширити сфери свого впливу за рахунок проникнення до нашої країни шляхом використання набутого кримінального досвіду, валютних коштів, ультрасучасного технічного забезпечення, апробації нових способів учинення кримінальних правопорушень і захисту своєї злочинної діяльності. Загалом організована злочинність на сьогодні вимиває величезні кошти з України, що, зі свого боку, посилює її стійкий розвиток.

Наголошено, що сьогодні корупція та організована злочинність в Україні стоять на першому місці серед основних загроз національній безпеці. Так, масштаби корупції та кількість виявлених корупційних правопорушень постійно зростають. Останнім часом відмічається сплеск організованої злочинності у сфері економіки, безпеки та оборони.

Також у дослідженні звернута увага на те, що організовані злочинні угруповання, які діють у сфері економіки, безпеки та оборони характеризуються високим ступенем згуртованості кримінальних осіб у межах регіону, країни з розподілом на ієрархічні рівні, з виділенням лідерів, які не беруть участі у конкретних злочинах, а здійснюють організаторські, управлінські, ідеологічні функції, тісно пов'язані з корупцією. Вони втягують в економічну злочинність державних чиновників, у тому числі працівників правоохоронних органів, для прикриття їх злочинної діяльності та усунення конкурентів по бізнесу. Спонукальними мотивами до заняття злочинною діяльністю у сфері економіки, безпеки та оборони є користь, жадоба до непомірного збагачення, володіння престижними речами, недоступними для пересічних громадян, зайняття високого становища у владних та інших структурах. В роботі зазначається, що у організованих злочинних угрупованнях значна частина незаконно здобутих коштів перерозподіляється у вигляді хабарів «потрібним людям». Відбувається «зрощування» економічних злочинців з представниками загальнокримінальної злочинності, з одного боку, і тіньовою економікою – з іншого.

За результатами дослідження зроблено пропозиції, які у перспективі можуть призвести до мінімізації корупційних правопорушень юридичних осіб у сфері економіки, безпеки та оборони.

Ключові слова: *кримінологічна характеристика, корупція, корупційні ризики, запобігання корупційним правопорушенням, протидія корупції в діяльності юридичних осіб, корупція в секторі економіки/оборони, економічна злочинність, приватна/публічна/оборонна сфера, підприємницька діяльність, підкуп, підкупу в приватній/публічній/оборонній сфері, хабарництво, розкрадання майна, фінансові зловживання, антикорупційна політика/стратегія, національна безпека/оборона, правоохоронна діяльність, оборонні закупівлі.*

Постановка проблеми. Реформування правоохоронних органів України, створення нових правозастосовних підрозділів, удосконалення існуючої нормативно-правової бази у сфері протидії корупційній злочинності, вкотре підтвердила, що боротьба з корупцією є глобальною проблемою,

яку неможливо вирішити на рівні окремої держави, правоохоронного органу чи нормативно-правового акту. Виклики і загрози, які йдуть від корупційної злочинності, можна усунути лише тоді, коли правоохоронні органи будуть виявляти належну самоорганізованість, організаційну гнучкість, достатню ефективність, скоординованість, винахідливість, наступальність і додержання принципу розподілу функцій та відповідальності, тільки тоді правоохоронці зможуть володіти такою ж мобільністю й діяти так само ефективно, як і самі злочинці [27, с. 149; 29, с. 148; 32, с. 79–80; 33, с. 98−99; 34, с. 75; 35, с. 364]. Можна з повною відповідальністю стверджувати, що, незважаючи на колосальні зусилля міжнародної спільноти, такої організаційної керуючої моделі світ ще не має. У зв'язку з цим, ця обставина є провідним негативним чинником, який забезпечує високу ефективність і виживання організованої корупційної злочинності [28, с. 134–137; 30, с. 184; 31, с. 132−135].

Відповідно до Стратегії забезпечення державної безпеки України [43]до основних напрямків державної політики у сфері забезпечення державної безпеки, окрім інтенсифікації боротьби з тероризмом та організованою злочинністю, протидією спеціальним інформаційним операціям, попередженням, виявленням та припиненням злочинів проти основ національної безпеки, миру і безпеки людства, розповсюдження зброї масового ураження й інших злочинів, які становлять загрозу державній безпеці України, а також забезпечення безпеки державної таємниці та службової інформації також є активізація боротьби з системною корупцією в державних органах (п. 24).

Сьогодні Україна як центральноєвропейська держава, яка посідає важливе геополітичне становище, продовжує перебувати в епіцентрі інтересів міжнародних організованих злочинних угруповань. Зарубіжні злочинні угруповання намагаються розширити сфери свого кримінального впливу за рахунок проникнення до нашої держави шляхом використання набутого кримінального досвіду, валютних активів, ультрасучасного технічного забезпечення, апробації нових способів учинення кримінальних суспільно небезпечних діянь і захисту своєї злочинної діяльності. Загалом організована злочинність на сьогодні вимиває величезні кошти з нашої країни, що, зі свого боку, посилює її стійкий розвиток [32, с. 80–81].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом питання, які стосуються запобігання злочинності та протидії різним видам корупційних правопорушень в секторі економіки, безпеки та оборони були присвячені наукові праці А. А. Вознюка [7; 8; 9; 10; 11], Б. М. Головкіна [12; 13; 15; 55], М. М. Денисенка [18; 19], С. В. Клименка [23; 24], Н. К. Макаренко [36; 37], М. І. Мельника [38; 39; 40], В. В. Мозгового [41], А. В. Тарасюка [48; 49; 50; 51; 52], В. М. Трепака [53; 54] та інших науковців. Водночас, не дивлячись на те, що зазначені автори досліджували окреслену проблематику на різних етапах державотворення, потребують подальших наукових розвідок питання, що стосуються запобігання злочинності та інших суспільно небезпечних діянь пов'язаних з корупційними правопорушеннями в сучасний період розвитку держави.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження існуючих проблем, що пов'язані з запобігання корупційним правопорушенням юридичних осіб у секторі економіки, безпеки та оборони і вироблення на цій основі пропозицій щодо удосконалення даних сфер суспільних відносин.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні корупція та організована злочинність у нашій державі стоять на першому місці серед основних загроз національній безпеці. Так, масштаби корупції та кількість виявлених корупційних правопорушень мають тенденцію до зростання. Останнім часом відмічається сплеск організованої злочинності у сфері економіки, безпеки та оборони.

Експерти ООН під терміном «корупція» пропонують розуміти зловживання державною владою для отримання вигоди в особистих цілях [21, с. 46]. В розумінні ОЕСР[1] корупція є активним чи пасивним зловживанням з боку публічних посадовців (призначених або обраних) їхніми повноваженнями задля особистої фінансової чи будь-якої іншої вигоди [1, с. 13]. Особливістю сучасної корупції є її інституціональний, системний та латентний характер. Інституційність полягає у формуванні корупційних «ланцюжків» і мереж, проникнення у сфери державного управління, що ставить під загрозу діяльність інститутів держави і забезпечення національної безпеки [45, с. 42].

Сектор безпеки держави особливо вразливий для різних корупційних махінацій через «закритість» від прямого громадського та парламентського контролю [47]. Як наслідок корупція руйнує розвиток економічного сектору, воєнно-промислового комплексу, запровадження інноваційних засобів захисту військовослужбовців, розроблення та випробування нової зброї, техно-

[1] Організація економічного співробітництва та розвитку.

логій, забезпечення військовослужбовців необхідним обладнанням, захистом, зброєю [42, с. 147]. Системність проявів корупції у секторі безпеки і оборони свідчить про наявність специфічних чинників, які її зумовлюють. Останні можна віднести до впливу на армію з боку зовнішнього корумпованого середовища країни [16, с. 59].

Організовані злочинні угруповання, які діють у сфері економіки, безпеки та оборони характеризуються високим ступенем згуртованості кримінальних осіб у межах регіону, країни з розподілом на ієрархічні рівні, з виділенням лідерів, які не беруть участі у конкретних злочинах, а здійснюють організаторські, управлінські, ідеологічні функції, тісно пов'язані з корупцією. Вони втягують в економічну злочинність чиновників держави різних рівнів, у тому числі працівників правоохоронних органів, для прикриття їх злочинної діяльності та усунення конкурентів по бізнесу. Спонукальними мотивами до заняття злочинною діяльністю у сфері економіки, безпеки та оборони є корисливість, жадоба до збагачення, володіння престижними речами, недоступними для пересічних громадян, зайняття високого становища у владних та інших структурах. В організованих злочинних угрупованнях значна частина незаконно здобутих коштів перерозподіляється у вигляді хабарів «потрібним людям». Відбувається «зрощування» економічного криміналітету з представниками загальнокримінальної злочинності, з одного боку, і тіньовою економікою – з іншого [26, с. 248–249].

Корупція і організована злочинність мають соціальну сутність, яка проявляється в тому, що ці явища: мають соціальну обумовленість і свою ціну, яку платить суспільство в результаті корупційної та організованої злочинної діяльності; здійснюють істотний вплив на всі соціальні процеси; мають власні історичні джерела; набули глобального характеру; мають економічні, політичні, правові, психологічні і моральні чинники; мають властивість пристосовуватись до соціальних реалій і здатність до самовідтворення та уникнення соціального контролю і кримінального переслідування. Корупція якісно змінює організовану злочинність, дозволяє останній зміцнювати свої позиції в суспільстві і державі, політизує її. Межі між корупційною та іншою діяльністю організованих злочинних структур вищого рівня практично не існує. Широке розповсюдження корупції призводить до розвитку і вдосконалення організованої злочинності, а якісне і кількісне зростання останньої, у свою чергу, тягне за собою збільшення кількості корупційних проявів та підвищення небезпечності їх характеру. Тому заходи протидії корупції та організованій злочинності можуть і повинні поєднуватися, застосовуватися в комплексі [22, с. 338, 341].

Дослідження корупційних правопорушень в Україні в період 2019–2024 роки дає підстави стверджувати, що більший за загальноукраїнський індекс частоти корупційних діянь спостерігається у 7-ми містах з 21-го дослідженого: Чернівці, Дніпро, Одеса, Львів, Полтава, Івано-Франківськ, Вінниця. Зазначений індекс у цих містах склав 0,3.

Менший за загальноукраїнський індекс частоти корупційних діянь за вказаний період спостерігається у 4-х містах: Чернігів, Суми, Луцьк, Черкаси. Зазначений індекс у цих містах склав 0,1.

У 2024 році порівняно з 2019 роком частка опитаних, які стикалися з корупцією в певних підприємствах (установах, організаціях) протягом останніх двох років, скоротилася. Найбільше цей показник скоротився щодо медичних та освітніх закладів. Так, якщо у 2019 році про корупцію у зазначених установах повідомляли 31% та 17% опитуваних відповідно, то у 2024 році – 19% та 8% відповідно. Варто зазначити, що для 38% опитуваних місцева влада має корумпований імідж [6].

Сьогодні модель управління державними підприємствами в Україні, на жаль, не завжди є ефективною, наслідком чого є значні збитки та корупція. Наразі у державній власності перебувають понад три тисячі підприємств. У приватних компаніях теж існує низка проблем, які провокують корупційні ризики і потребують законодавчого врегулювання та участі держави й громадянського суспільства у цих процесах.

Для запровадження прозорого та якісного управління і, відповідно, мінімізації рівня корупційних ризиків фахівці радять приділити увагу формуванню політики державної власності, дотриманню стандартів корпоративного управління включно з прозорим формуванням наглядових рад. Важливими задачами також є унормування критеріїв незалежного аудиту, посилення внутрішнього контролю на підприємствах (установах, організаціях), забезпечення прозорості процедур приватизації та виконання покупцями умов продажу об'єктів приватизації тощо. Наприклад, станом на зараз відсутні критерії для визначення обов'язковості проведення незалежного аудиту фінансової звітності державних підприємств. Це негативно впливає на прозорість та

об'єктивну оцінку діяльності й зумовлює корупційні ризики [25].

Досліджуючи питання, що стосується запобігання корупційним правопорушенням у сфері економіки заслуговує на увагу наукова позиція Б. М. Головкіна, який слушно зазначає, що *злочинність у сфері економіки – це корислива злочинна діяльність службових осіб та інших учасників економічних відносин спрямована на заподіяння матеріальної шкоди підприємствам, установам, організаціям різних форм власності або суб'єктам господарювання*.

Автор поділяє злочинність у сфері економіки на чотири ознаки: матеріальну, формальну, родову та видову.

Так, під *матеріальною ознакою* злочинності у сфері економіки, автор визначає, незаконне збагачення шляхом заподіяння матеріальної шкоди юридичним і фізичним особам, що займаються економічною діяльністю. Тому вказана злочинність відноситься до типу корисливої злочинності.

Формальною ознакою злочинності у сфері економіки є суб'єкт спричинення матеріальної шкоди. Останній поділяється на загальний та спеціальний. До загального суб'єкту відносяться працівники підприємств, установ, організацій при виконанні своїх трудових обов'язків, а також інші особи, злочинними діями яких спричинено шкоду підприємствам, установам, організаціям або суб'єктам господарювання. До спеціального суб'єкту відносяться службові особи, які виконують організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські функції на підприємствах, установах, організаціях різних форм власності, а також службові особи органів влади та місцевого самоврядування, які виконують управлінські й контрольні повноваження щодо економічної діяльності.

Родовою ознакою даного різновиду злочинності є економічна спрямованість злочинних посягань, що передбачає певну сукупність різнорідних груп злочинів об'єднаних на основі сталих зв'язків між окремими елементами єдиного механізму організації та функціонування національної економіки, а також спільними кримінальними інтересами контингенту злочинців щодо незаконного збагачення у процесі здійснення безпосередньої господарської діяльності або управління й контролю за нею [14, с. 130].

Що стосується запобігання корупційних правопорушень у сфері безпеки та оборони необхідно зазначити, що у багатьох країнах світу оборонний сектор є одним з найбільших державних роботодавців. З огляду на це збройні сили є головною складовою в системі, яка включає в себе окремі навчальні, медичні, правові установи, а також достатньо розвинену логістичну та адміністративну інфраструктуру.

Відповідно до міжнародних норм ризик корупції в оборонному секторі України є достатньо високим. Це підтверджується оцінюванням країн Transparency International Defense and Security, що проводиться раз на 5 років за 5 параметрами: політичний, закупівельний, кадровий, фінансовий та «військові операції». В 2020 році Індекс доброчесності в оборонному врядуванні України склав 41 бал зі 100 (оцінка D), що свідчить про високий ризик корупції в цьому секторі [2, с. 8–9]. Тому очевидно, що низка корупційних ризик в сфері безпеки та оборони все ще не мінімізовані, що обумовлює незадовільний показник Індексу доброчесності в оборонному врядуванні. Водночас вказані ризики мають місце при залученні та використанні міжнародної допомоги у сфері безпеки й оборони від країн-партнерів [44, с. 508].

Дуже часто оборонні бюджети опиняються серед найбільших державних видатків. Їх частка в національних бюджетах коливається від 2–3% в Австрії, Бельгії та Угорщині до 4,5% у Франції, Німеччині і Греції та до 16–18% в Індії і США. Оборонні видатки часто становлять значний відсоток не тільки державного бюджету, але й її ВВП, коливаючись від 1% в Японії до 4,5% в США та навіть 9% в Саудівській Аравії. Потенційна вигода від корупційного вчинку залежить від декількох факторів: 1) кількість ресурсів, які знаходяться під контролем державного службовця; 2) влада, яку він/вона може використати на власний розсуд; 3) рівень прозорості та звітності в оборонному секторі.

У оборонному секторі дані фактори об'єднуються в поведінку, яка збільшує потенційну вигоду від корупційного вчинку: значні ресурси та обставини такі, як потреба в «таємності», «терміновості», або «національні інтереси» можуть звузити процес прийняття рішень та суттєво зменшити його прозорість та звітність [5, с. 2].

У секторі безпеки і оборони держави прийнято виділяти *три типи корупції*:

1) *дрібна* (її основою є нездатність військових нижчої та середньої ланки задовольнити елементарні потреби через низьке грошове забезпечення);

2) *елітна* (охоплює високопоставлених військових і державних чиновників);

3) *пірамідальна* (пов'язує перших і других через перерозподіл незаконних доходів і потік корумпованих грошей знизу – вгору) [56]. За результатами дослідження «Сприйняття загрози корупції громадянами: оцінка влади та вимоги до змін під час війни» проведеного 9–15 серпня 2023 р. на питання чи доречним з боку закордонних партнерів є запровадження підходу, за якого військова допомога Україні буде надаватись лише в разі ефективної боротьби з корупцією в Україні, 29,1% респондентів відповіли «скоріше так», а 26% «цілком» [46, с. 8].

Також необхідно зазначити, що корупція у сфері безпеки і оборони завдає непоправної шкоди національній безпеці держави. Вона забирає кошти з державного бюджету країни, тим самим перешкоджає інвестуванню в освіту, охорону здоров'я, інновації та розвиток. Корупція руйнує обороноздатність країн, зменшує оперативні можливості сил оборони, що негативно впливає на безпеку військовослужбовців, підготовку та бойові умови, а також має вкрай негативний вплив на бойовий дух підрозділів. Корумпований оборонний сектор може суттєво впливати на криміналізацію політики та економіки країни і тим самим перетворюватись на загрозу її національній безпеці. Недостатність доброчесності в оборонному секторі дозволяє організованій злочинності, терористичним групам, іноземним спецслужбам та тіньовим бізнес-структурам отримувати доступ до державної інформації, ноу-хау, небезпечних речовин та технологій виготовлення озброєнь.

Корупція у оборонному секторі також руйнує і довіру суспільства до держави. Вона веде до втрати довіри суспільства до армії, і в кінцевому рахунку знижує престиж та готовність нації до оборони [5, с. 2].

Від результативності антикорупційних заходів у цій сфері залежить також і якість та обсяги матеріального забезпечення, амуніції, обладнання зброї та боєприпасів, які отримають військовослужбовці. Особливо гостро питання раціонального та позбавленого корупційної складової використання державних ресурсів у сфері оборони постало після повномасштабного вторгнення російської армії на територію України 24 лютого 2022 року. Небачена з часів Другої світової за масштабами війна на Європейському континенті, яку розв'язала РФ, не залишає Україні іншого вибору, ніж модернізувати сектор безпеки і оборони, зробити його потужним та самодостатнім із необхідною кількістю сучасного обладнання та озброєння. Водночас, протягом останніх років була проведена значна робота із розробки і ухвалення стратегічних політичних документів, які мають сприяти формуванню дієвої системи запобігання та протидії корупції, а також інтеграції України до стандартів НАТО у післявоєнний період. Крім того, 1 січня 2021 року набрав чинності Закон України «Про оборонні закупівлі», який покликаний забезпечити принципи конкурентності, запобігання корупції, відкритості і прозорості під час витрат бюджетних коштів на потреби сил оборони [20].

Оборонний бюджет України становить частину валового внутрішнього продукту, що внаслідок перерозподілу набуває форми централізованого цільового фонду фінансових ресурсів з подальшим використанням на потреби оборони країни. Воєнно-економічним і нормативно-правовим підґрунтям формування оборонного бюджету України є закони України, укази Президента України, постанови Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України з питань оборони; накази й директиви Міністерства оборони України та інших відповідних міністерств із фінансово-економічних питань тощо. Оборонний бюджет є специфічною та важливою складовою державного бюджету.

Планування видатків на національну оборону й правоохоронну діяльність є невід'ємним елементом планування видатків державного бюджету на наступний фінансовий рік, його здійснюють відповідно до бюджетної класифікації видатків. Основним завданням у процесі фінансового планування є правильне формування потреби в коштах на розвиток Збройних Сил України, здійснення контролю щодо ефективного витрачання бюджетних коштів [4, с. 105].

Однією з основних проблем, пов'язаних з корупцією в оборонному секторі, є компрометація національної безпеки. Такі корупційні дії, як підкуп та розкрадання можуть послабити обороноздатність країни через погіршення якості та ефективності військового обладнання та послуг. Це, у свою чергу, ставить під загрозу життя військовослужбовців та безпеку всієї нації.

Корупція також спотворює процеси оборонних закупівель, що призводить до завищених витрат, неякісного обладнання та обмеженої конкуренції. У результаті обмежені ресурси розподіляються неправильно, а гроші платників податків витрачаються даремно, відволікаючи кошти від основних потреб оборони та підриваючи довіру суспільства до державних установ [3, с. 324].

Корупція в оборонному секторі підриває довіру суспільства та послаблює демократичне управління. Коли службові особи сфери оборони беруть участь у корупційній діяльності, це підриває принципи підзвітності, прозорості та чесності. Це сприяє розвитку культури безкарності та нівелює верховенство права, зрештою підриваючи довіру громадян до державних інституцій та їх здатність захищати національні інтереси [3, с. 325].

Так, наприклад, у 2022 році директор приватного підприємства подав одному з управлінь Командування Сил логістики ЗС України комерційну пропозицію з постачання необхідних запчастин. При цьому він навмисно завищив ціну продукції та не мав відповідного досвіду виготовлення та постачання такої продукції.

Посадовці управління, які відповідали за закупівлю, знали про наявність інших постачальників. Проте не здійснили відповідних перевірок пропозиції підприємства та цін на ринку, формально провели переговори з підприємством та оголосили його переможцем.

Через це було підписано два контракти на постачання запчастин за завищеними цінами. Загальна сума контракту склала понад 171 млн гривень.

За результатами експертиз встановлено, що державі було завдано збитків на понад 83 млн гривень. Як наслідок, начальнику одного з центральних управлінь Командування Сил логістики ЗС України, начальнику відділу цього управління повідомлено про підозру у перевищенні службових повноважень, вчинені в умовах воєнного стану, за попередньою змовою (ч. 2 ст. 28, ч. 5 ст. 426-1 КК України).

Екс-директору приватного підприємства повідомлено про підозру у привласненні майна шляхом зловживання службовим становищем (ч. 5 ст. 191 КК України) [17].

Висновки. Запобігання корупційним правопорушенням юридичних осіб у сфері економіки, безпеки та оборони була і залишається проблемою сучасного розвитку українського суспільства. У зв'язку з цим, з метою уникнення негативних наслідків для суспільства та держави з питань, які пов'язані з корупційними правопорушенням юридичних осіб у сфері економіки, безпеки та оборони необхідно здійснити наступні заходи:

1. На постійній основі формувати та реалізовувати державну антикорупційну політику, а також запровадити виховання суспільства на негативному ставленні до корупції.

2. Удосконалити чинне законодавство, тим самим прибрати колізії та прогалини, забезпечити однозначність застосування правових норм.

3. Запровадити відповідні програмні продукти для належного обліку і моніторингу використання міжнародної допомоги та прозорої звітності для країн, які здійснюють таку допомогу, а також здійснити дерегуляцію правил для бізнесу. Також вбачається за доцільне переведення в електронний формат напрямків взаємодії з владою та здійснити завершення процесів діджиталізації у сфері державного управління й надання адміністративних послуг.

4. Проводити постійну боротьбу з олігархічними монополіями, за яких перемагають не ті бізнеси, які є кращими, а ті, які отримують більше державної підтримки та штучно створених преференцій.

5. Зменшити долю державного управління шляхом прозорої приватизації. Також необхідно провести реформу самого державного управління.

6. З метою запровадження прозорого та ефективного управління у сфері економіки, безпеки та оборони і, відповідно, мінімізації рівня корупційних ризиків необхідно приділяти достатню увагу формуванню політики державної власності, дотриманню стандартів корпоративного управління включно з прозорим формуванням наглядових рад. Також невідкладними завданнями є унормування організаційних питань, що пов'язані з аудитом, посилення внутрішнього контролю на підприємствах (установах, організаціях), забезпечення прозорості процедур приватизації та виконання покупцями умов продажу об'єктів приватизації тощо.

7. Мінімізація корупції у сфері безпеки і оборони в України є одним з пріоритетних завдань держави, водночас досягти цієї мети неможливо без своєчасного визначення корупційних ризиків, які виникають у процесі залучення, розподілу, обліку, використання та моніторингу міжнародної допомоги у сфері безпеки й оборони, а також усунення умов та причин утворення таких ризиків.

8. Завершити побудову ефективних державних інституцій (зокрема судової гілки влади). Коли йдеться про запобігання корупції, то ефективними мають бути передусім антикорупційні інституції, такі як ДБР, САП, НАЗК, НАБУ, ВАКС та інші.

Список літератури:

1. Аналіз міжнародного досвіду та найкращих практик щодо прозорої та підзвітної відбудови. 2022. 31 с. URL: https://brdo. com.ua/wp-content/ uploads/ 2022/06/ UA-international-experience-transparentaccountable-recovery.pdf.

2. Ануфрієв М. І., Копотун І. М., Коропатнік І. М., Кривенко О. В., Курилюк Ю. Б., Пєтков С. В. Запобігання корупції у Збройних Силах України. Особливості правозастосування під час дії воєнного стану. Київ: ВД «Професіонал», 2022. 608 с.

3. Бондаренко О. С. Корупційні прояви в оборонному секторі в умовах воєнного стану та післявоєнний період: характеристика та заходи нівелювання. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2023. № 3. С. 323−327.

4. Буряк М. В. Корупційні ризики в державних оборонних закупівлях: шляхи мінімізації. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ.* 2019. № 2 (18). С. 103–115.

5. Виховання доброчесності та зменшення корупції в оборонному секторі. Парламентський довідник. URL: https://6aas.gov.ua/ua/proekty/articles/b/561-organizatsijno-pravovi-aspekti-protidiji-koruptsijnim-diyannyam.html.

6. Від 2019 року індекс частоти корупційних діянь зменшився в 3 рази. URL: https://surl.li/kpvhuh

7. Вознюк А. А. Визнання статті 366-1 Кримінального кодексу України неконституційною: концептуальні вади прийнятого рішення. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 4 (117). С. 20–31.

8. Вознюк А. А. Корупційні кримінальні правопорушення: концептуальні проблеми в контексті реформування кримінального законодавства України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 2 (20). С. 21–32.

9. Вознюк А. А. Корупційні кримінальні правопорушення: поняття, ознаки, види. *Актуальні проблеми кримінального права*: тези доп. XI Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка (Київ, 20 листоп. 2020 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2020. С. 26–31.

10. Вознюк А. А. Психологічні теорії пояснення корупції. *Юридична психологія*. № 25 (2). 2019. С. 7–15.

11. Вознюк А. А. Реальні причини топ-корупції в Україні та нереальні способи протидії їй. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі:* матеріали IV Міжнар. наук.- практ. конф. (Київ, 12 груд. 2019 р.): у 2 ч. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2019. Ч. 1. С. 44–47.

12. Головкін Б. М. Запобігання корупції у приватному секторі: монографія. Харків: Право, 2020. 286 с.

13. Головкін Б. М. Механізм запобігання корупції. *Часопис Київського університету права.* 2018. № 4. С. 254−260.

14. Головкін Б. М. Поняття злочинності у сфері економіки. *Форум права*. 2013. № 3. С. 128–133.

15. Головкін Б. М. Поняття корупції у приватному секторі за міжнародними актами та зарубіжним законодавством. *Злочинність і протидія їй в умовах сингулярності: тенденції та інновації*: зб. тез доп. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті проф. Т. А. Денисової (Харків, 16 квіт. 2021 р.). Харків. ХНУВС, 2021. С. 53–56.

16. Данильченко Ю. Б. Корупція як загроза обороноздатності України. *Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції*: зб. матеріалів IV Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 15 квіт. 2016 р.). Харків. нац. ун-т внутр. справ; Кримінологічна асоціація України. Харків, 2016. С. 58–61.

17. ДБР викрило посадовців Сил логістики ЗСУ на закупівлі запчастин для бронетехніки за завищеними цінами. URL: https://dbr.gov.ua/news/dbr-vikrilo-posadovciv-sil-logistiki-zsu-na-zakupivli-zapchastin-dlya-bronetehniki-za-zavishhenimi-cinami.

18. Денисенко М. М., Клименко С. В., Луценко Ю. В. Щодо протидії кіберзлочинності як сучасній загрозі державній безпеці України у воєнній сфері. *Забезпечення інформаційної безпеки держави у воєнній сфері: проблеми та шляхи їх вирішення*: матеріали І Міжвід. наук.-практ. конф. (Київ, 26 лист. 2021 р.): Київ: НУОУ, 2021. С. 134−137.

19. Денисенко М. М., Луценко Ю. В. Проблеми протидії злочинності в умовах воєнного стану. *Кримінальне право України перед викликами сучасності і майбуття: яким воно є і яким йому бути?*: матеріали Міжнарод. наук. конф. (Харків, 21–22 жовт. 2022 р.). Харків: Право, 2022. С. 29−33.

20. Державна антикорупційна програма на 2023-2025 роки. URL: https://dap.nazk.gov.ua/uploads/problem/56/135-9761-64da39550610c.pdf.

21. Запобігання та протидія корупції: навч. посіб. / А. М. Михненко, О. В. Руснак, А. М. Мудров та ін.; за ред. А. М. Михненка. 4-те вид., переробл. й доповн. Київ: ДННУ «Акад. фін. Управління» 2013. 666 с.

22. Кваша О. О. Корупція та організована злочинність: обґрунтування взаємозв'язку. *Правова держава*: Щорічник наукових праць. 2010. Вип. 21. С. 335–342.

23. Клименко С. В., Луценко Ю. В. Поняття та зміст кримінально-правової політики держави. *Право.ua*. 2015. № 1.С. 125–131.

24. Клименко С. В., Луценко Ю. В. Проблеми застосування звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям. *Наше право*. 2012. № 2. Ч. 1. С. 126−131.

25. Корупція в економіці: як її мінімізувати та що для цього передбачає Державна антикорупційна програма. URL: https://surl.li/anmmeb

26. Кримінологія: Підручник для студентів вищих навч. закладів / О. М. Джужа, Я. Ю. Кондратьєв, О. Г. Кулик, П. П. Михайленко та ін.; За заг. ред. О. М. Джужи. Київ: Юрінком Інтер, 2002. 416 с.

27. Луценко Ю. В. Кримінально-правова охорона воєнної безпеки України в контексті державної правової політики. *Забезпечення правопорядку в умовах коронакризи:* матеріали панельної дискусії IV Харківського міжнарод. юрид. форум (Харків, 23–24 вер. 2020 р.). Харків: Право, 2020. С. 148–157.

28. Луценко Ю. В. Національний та зарубіжний досвід боротьби з корупцією та організованою злочинністю: сучасний контекст. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки.* 2024. Том 35 (74) № 3. С. 132−139.

29. Луценко Ю. В. Основні складові національної безпеки України в контексті суспільних відносин. *Актуальні проблеми захисту національних інтересів України від загроз:* тези наук.-практ. конф. (Київ, 26 черв. 2020 р.). Київ: Інститут УДО України КНУ ім. Тараса Шевченка, 2020. С. 146–148.

30. Луценко Ю. В. Поширення організованої злочинності та корупції в Україні: окремі теоретико-правові проблеми. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі*: зб. тез Міжнародної наук.-практ. конф. (Київ, 12 груд. 2019 р.). Київ: у 2 ч., Ч. 2. С. 184–187.

31. Луценко Ю. В. Правові засади формування та реалізації воєнної політики України. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2019. № 4. С. 130−136.

32. Луценко Ю. В. Протидія злочинності в сучасних умовах. *Соціально-правові студії*. 2020. Вип. 1(7). С. 79–84.

33. Луценко Ю. В. Протидія корупційній злочинності: реалії та перспективи. *Запобігання корупції у приватному секторі*: матеріали наук.-практ. онлайн «круглого столу», присвяченого 25-річчю із дня створення НДІ вивчення проблем злочинності та 95-річчю із дня народження акад. В. В. Сташиса (Харків, 1 лип. 2020 р.). Харків: Право, 2020. С. 96–101.

34. Луценко Ю. В. Протидія організованій злочинності: національний та іноземний досвід. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки.* 2024. Том 35 (74) № 2. С. 75−81.

35. Луценко Ю. В., Полторацький О. Б. Протидія злочинності в контексті світової безпекової політики. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 2. С. 215−217.

36. Макаренко Н. К., Луценко Ю. В. Виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття кримінально протиправної діяльності організованої групи чи злочинної організації, що вчиняють шахрайські та корупційні правопорушення. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2023. № 7. С. 364–368.

37. Макаренко Н. К., Луценко Ю. В., Кіберзлочинність у сфері електронної торгівлі як прояв кримінального професіоналізму. *Право.ua.* 2023. № 3. С. 59−65.

38. Мельник М. І. Антикорупційне законодавство України: досвід застосування та проблеми вдосконалення. *Юридична Україна*. 2003. № 6. С. 64–69.

39. Мельник М. І. Корупція – корозія влади (соціальна сутність, тенденції та наслідки, заходи протидії). Київ: Юрид. думка, 2004. 400 с.

40. Мельник М. І. Політична корупція: сутність, чинники, засоби протидії. *Національна безпека і оборона*. 2009. № 7. С. 67–72.

41. Мозговий В. В., Спірін А. І., Луценко Ю. В. Актуальні питання протидії корупції у воєнній сфері. *Наше право*. 2015. № 5. С. 90–93.

42. Пархоменко-Куцевіл О. Проблеми забезпечення національної безпеки в умовах воєнного часу. *Науковий вісник Вінницької академії безперервної освіти. Серія «Екологія. Публічне управління та адміністрування».* 2023. Вип. 3. С. 143–150.

43. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30.12.2021 р. «Про Стратегію забезпечення державної безпеки»: Указ Президента України від 16.02.2022 р. № 56/2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/56/2022#- Text.

44. Рєзнік О. М., Горобець Н. С. Корупційні ризики залучення та використання міжнародної допомоги у сфері безпеки й оборони України. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2024. № 2. С. 507–512.

45. Скочипляс-Павлів О. В. Корупція як негативне соціально-правове явище: ознаки та причини. *Право та державне управління*. 2019. № 2 (35), Т. 2. С. 41–46.

46. Сприйняття загрози корупції громадянами: оцінка влади та вимоги до змін під час війни. Фонд Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва URL: https://dif. org.ua/uploads/pdf/187272768864fe0ae eca3944.7327 8994.pdf.

47. Сьомін С. В., Дрьомов С. В. Міжнародний досвід боротьби з корупцією в секторі безпеки: висновки для України. Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень. 2015. URL: https://niss.gov.ua/doslidzhennya /nacionalna-bezpeka/mizhnarodniy-dosvid-borotbi-z-korupcieyu-v-sektori-bezpeki.

48. Тарасюк А. В., Луценко Ю. В. Агресія проти України: причини, наслідки та уроки гібридної війни. *Правове забезпечення оперативно-службової діяльності: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення*: матеріали наук.-практ. семінару (Харків, 26 трав. 2017 р.). Харків, 2017. С. 31–35.

49. Тарасюк А. В., Луценко Ю. В. Актуальні проблеми удосконалення окремих положень кримінального та кримінального процесуального законодавства України. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2023. № 1. С. 388−391.

50. Тарасюк А. В., Луценко Ю. В. Доктринальні підходи до безпекової політики в сучасних умовах. *Правове забезпечення оперативно-службової діяльності: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення*: матеріали наук.-практ. семінару (Харків, 27 трав. 2021 р.). Харків: Право, 2021. С. 25–28.

51. Тарасюк А. В., Луценко Ю. В. Запобігання нелегальній міграції: у пошуках оптимальної моделі. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право».* 2022. № 1(24). С. 1−24.

52. Тарасюк А. В., Луценко Ю. В. Окремі питання забезпечення національної безпеки України у світлі сучасних викликів та загроз. *Правове забезпечення оперативно-службової діяльності: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення*: матеріали наук.-практ. семінару (Харків, 25 трав. 2018 р.). Харків: Право, 2018. С. 56–60.

53. Трепак В. М. Проблеми застосування антикорупційного законодавства в сучасних умовах. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 1. С. 262–266.

54. Трепак В. М. Розслідування хабарництва, що вчиняється суддями: монографія. Київ: Атіка-Н, 2012. 200 с.

55. Holovkin B. M., Tavolzhanskyi O. V., Lysodyed O. V. Corruption as a cybersecurity threat in conditions of the new world's order. *Linguistics and Culture Review.* 2021. № 5(S3). P. 499–512.

56. Mats Berdal, David M. Malone. GREED & GRIEVANCE Economic Agendas in Civil Wars. URL: http:// www.guillaumenicaise. com/wp-content/uploads/2014/08/ berdal-greed-and-grievances.pdf.

Lutsenko Yu.V., Tarasiuk A.V. PROBLEMS OF PREVENTING CORRUPTION OFFENSES OF LEGAL ENTITIES IN THE SPHERE OF ECONOMY, SECURITY AND DEFENSE

The article provides a legal analysis of problematic issues related to the prevention of corruption offenses by legal entities in the economy, security and defense at the current stage of development of public relations.

The study found that Ukraine, as a Central European state with an important geopolitical position, is at the epicenter of the interests of international organized crime groups. Foreign criminal groups are trying to expand their spheres of influence by penetrating our country by using their acquired criminal experience, foreign currency, state-of-the-art technical support, testing new ways of committing criminal offenses and protecting their criminal activities. In general, organized crime currently launders huge amounts of money from Ukraine, which, in turn, strengthens its sustainable development.

It was emphasized that today corruption and organized crime in Ukraine are in the first place among the main threats to national security. Thus, the scale of corruption and the number of detected corruption offenses are constantly growing. Recently, there has been a surge in organized crime in the economy, security and defense sectors.

The study also draws attention to the fact that organized criminal groups operating in the economy, security and defense sectors are characterized by a high degree of cohesion of criminal individuals within the region, the country with a division into hierarchical levels, with the allocation of leaders who do not participate in specific crimes, but perform organizational, managerial, ideological functions closely related to corruption. They involve state officials, including law enforcement officers, in economic crime to cover up their criminal activities and eliminate business competitors. The motivating motives for engaging in criminal activities in the economy, security and defense sectors are profit, the desire for excessive enrichment, possession of prestigious things inaccessible to ordinary citizens, and occupying a high position in government and other structures. The work notes that in organized criminal groups a significant part of illegally obtained funds is redistributed in the form of bribes to the «necessary people». There is a «fusion» of economic criminals with representatives of general criminality, on the one hand, and the shadow economy, on the other.

Based on the results of the study, proposals were made that in the future may lead to minimizing corruption offenses by legal entities in the economy, security, and defense sectors.

Key words: *criminological characteristics, corruption, corruption risks, prevention of corruption offenses, combating corruption in the activities of legal entities, corruption in the economic/defense sector, economic crime, private/public/defense sphere, entrepreneurial activity, bribery, bribery in the private/public/defense sphere, bribery, embezzlement, financial abuse, anti-corruption policy/strategy, national security/defense, law enforcement, defense procurement.*

УДК 343.352 (477)
DOI https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2025.1/24

Пушкар О.А.
Державний податковий університет

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПРИЙНЯТТЯ ПРОПОЗИЦІЇ, ОБІЦЯНКИ АБО ОДЕРЖАННЯ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ СЛУЖБОВИМИ ОСОБАМИ ЯК ВАЖЛИВИЙ ІНСТРУМЕНТ У СИСТЕМІ БОРОТЬБИ З КОРУПЦІЄЮ В УКРАЇНІ

У статті проведено дослідження деяких наукових розробок, що стосуються кримінальної відповідальності за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовими особами. Акцентовано на тому, що вказана проблематика є однією з ключових у сфері боротьби з корупцією загалом. Наголошено, що корупція характеризується багатогранністю причинно-наслідкових зв'язків, які впливають на її розвиток у суспільстві, і вказує на необхідність комплексного підходу до розробки антикорупційних стратегій.

Підкреслено, що у науковій літературі тема кримінальної відповідальності прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовими особами висвітлюється з різних аспектів, включаючи питання кваліфікації, вдосконалення кримінального законодавства та правозастосовної практики. З'ясовано, що соціальні ризики, пов'язані з такими злочинами, мають суттєві комплексні наслідки, оскільки підривають систему публічного управління. Зауважено, що особливий аспект, на який звертається увагу науковців полягає у важливості розмежування між прийняттям пропозиції, обіцянки та одержанням неправомірної вигоди, адже кожна з цих дій має різний ступінь суспільної небезпеки, і це повинно враховуватися при їх кваліфікації. Окрім того, існує потреба відмежування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службою особою від суміжних складів кримінальних правопорушень та шахрайства, оскільки чітке розмежування між цими складами правопорушень є необхідною умовою для забезпечення законності та справедливості у кримінальному правосудді.

Встановлено, що доведення факту прийняття неправомірної вигоди часто ускладнене через специфіку таких злочинів, які, як правило, вчиняються у прихованій формі. Тому важливим є вдосконалення методів оперативно-розшукової діяльності, а також активне використання сучасних технологій для збору доказів. Зроблено висновок, що окрім кримінальної відповідальності, важливу роль у боротьбі з корупцією відіграють превентивні (запобіжні, профілактичні) заходи. До них належать підвищення рівня правової культури, запровадження антикорупційних стандартів у роботі державних органів та створення ефективних механізмів контролю за діяльністю службових осіб. У цьому аспекті важливим чинником підвищення ефективності боротьби з такими злочинами є вивчення міжнародного досвіду у сфері протидії корупції та його адаптація до національних реалій. Україна має продовжувати співпрацю з міжнародними організаціями та впроваджувати відповідні стандарти.

Ключові слова: *кримінальна відповідальність, корупція, службова особа, прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди, антикорупційні стандарти, механізми контролю, правова культура, превентивні заходи.*

Постановка проблеми. Проблематика кримінальної відповідальності за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою є однією з ключових у сфері боротьби з корупцією. Це питання перебуває в центрі уваги і науковців, і практиків, адже ефективне запобігання та протидія корупційним правопорушенням є необхідною умовою забезпечення верховенства права, підтримання довіри громадян до державних інституцій та сталого розвитку суспільства.

Актуальність дослідження цієї тематики зумовлена не лише поширеністю корупційних проявів у сучасному світі, але й складністю кваліфікації таких діянь, що вимагає чіткого визначення їх правової природи, меж кримінальної відповідальності та особливостей доказування. Крім того, постійна еволюція законодавства, між-

народні зобов'язання України у сфері боротьби з корупцією, а також зміни в суспільному сприйнятті цього явища створюють додаткові виклики для наукового осмислення та вдосконалення правозастосовної практики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливий інтерес і значимість для дослідження вказаної проблеми становлять праці П. П. Андрушко, О. М. Бандурки, М. Б. Желіка, С. І. Задніченка, В. С. Канціра, О. В Кришевича, Ю. Б. Курилюка, В. П. Кушпіта, О. М. Литвинова, А. В. Мовчана, П. Л. Фріса, М. І. Хавронюка, В. Б. Харченка, С. В. Якимової, Н. М. Ярмиша та ін.

Постановка завдання. Метою цієї статті є аналіз сучасних наукових розробок у сфері кримінальної відповідальності за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовими особами. Увага буде приділена основним теоретичним підходам, проблемним аспектам правозастосування та перспективам удосконалення нормативно-правової бази в цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Тема кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення, зокрема за прийняття пропозиції, обіцянки чи отримання неправомірної вигоди службовими особами, залишається однією з найбільш актуальних у сучасному кримінальному праві. У наукових дослідженнях це питання розглядається з різних точок зору, включаючи проблеми кваліфікації, шляхи вдосконалення кримінального законодавства та аналіз правозастосовної практики.

Насамперед варто зазначити, що значна кількість наукових досліджень присвячена загальному аналізу феномена корупції, у межах якого визначаються чинники, що впливають на її існування, а також можливі форми та способи її прояву. Зокрема, А. В. Мовчан та М. А. Мовчан акцентують увагу на тому, що існуючі форми корупції та потенційні ризики виникнення нових її видів обумовлені комплексом об'єктивних і суб'єктивних причин. Ці причини є характерними для умов глибоких політичних і соціально-економічних трансформацій у суспільстві та державі.

Серед ключових факторів, які сприяють поширенню корупції, дослідники виділяють наступні:

1) психологічні наслідки перехідного періоду в житті суспільства;

2) процес формування нових державних інститутів;

3) перерозподіл державної власності;

4) тінізацію економічної діяльності;

5) наявність кризових явищ в економіці;

6) незавершеність процесу формування правового регулювання в Україні;

7) недостатню ефективність заходів протидії злочинності;

8) неналежний рівень боротьби з контрабандою на митницях і в зоні проведення антитерористичної операції *(а нині і в місцях ведення бойових дій – автор)*;

9) помилки у кадровій політиці, зокрема в органах державного управління [1, с. 73–76]. Відтак, аналіз зазначених факторів дозволяє зробити висновок про багатогранність причинно-наслідкових зв'язків, які впливають на розвиток корупційних явищ у суспільстві, і вказує на необхідність комплексного підходу до розробки антикорупційних стратегій.

Д. В. Швець визначає корупцію як основну загрозу для української державності, наголошуючи на тому, що оперативне та належне реагування на її прояви є ключовою умовою забезпечення стабільності в суспільно-політичній, економічній та національній безпековій сферах [2, с. 14].

Теза, висловлена О. В. Кришевичем та С. І. Задніченком, є цілком обґрунтованою, оскільки вони наголошують, що одним із ключових елементів сучасної антикорупційної політики та інституційної реформи у сфері боротьби з корупцією є запровадження кримінальної відповідальності за правопорушення, пов'язані зі службовою діяльністю та професійною діяльністю, пов'язаною з наданням публічних послуг. У цьому контексті пріоритетним завданням правоохоронних органів в Україні є протидія корупційним злочинам, які вчиняються посадовими особами, зокрема таким діям, як прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди [3, с. 71].

М. О. Комарницька вказує, що соціальні ризики, пов'язані з такими злочинами, мають суттєві комплексні наслідки, оскільки підривають систему публічного управління. Вони демонструють існування так званої альтернативної системи ухвалення управлінських рішень, вирішення суспільно важливих питань за певну винагороду, а також сприяють формуванню основи для такої системи. Такі явища мають протиправний кримінальний характер і не можуть вважатися нормальним проявом реалізації державно-владних або публічно-управлінських функцій.

На думку дослідниці, це формує в суспільстві стійке переконання, що вирішення будь-яких питань, що належать до компетенції посадових

чи службових осіб публічного або приватного права, залежить від факторів, які не відповідають встановленим законодавством вимогам та умовам виконання цими особами своїх функцій [4, с. 39].

С. Задніченко зазначає, що прийняття пропозиції, обіцянки або отримання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 Кримінального кодексу України) належить до категорії поширених кримінальних правопорушень, які виникають у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг [5, с. 67].

Аналізуючи аспекти кримінальної відповідальності за отримання неправомірної вигоди службовими особами на державному кордоні України, дослідник доходить висновку, що це правопорушення полягає у прийнятті службовою особою вигоди, яка є неправомірною, для себе або третьої особи. Таке прийняття відбувається за вчинення чи невчинення певних дій в інтересах особи, яка надає вигоду, або в інтересах третьої особи. Ці дії можуть здійснюватися з використанням наданих службовій особі владних повноважень, організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій або навіть у випадках, коли такі дії виходять за межі її повноважень, але вона могла вплинути на їх виконання іншими службовими особами завдяки своєму службовому становищу [5, с. 67–68].

Поняття кримінального правопорушення, пов'язаного з прийняттям пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди, за своїм змістом та сутністю нерозривно пов'язане з категорією службової особи відповідно до чинного кримінального законодавства України. Отож, як зауважує В. Мотовилець, відсутність цього елементу у складі кримінального правопорушення, незалежно від характеристик об'єктивної сторони чи інших складових, унеможливлює кваліфікацію такого діяння як кримінального правопорушення у сфері службової діяльності, що має суспільно-небезпечний характер [6, с. 180].

Водночас В. Мотовилець зазначає, що для належного вирішення питання щодо змісту правових відносин необхідно враховувати соціальну функцію суб'єкта в межах конкретних сукупностей соціальних зв'язків. Та сама особа, залежно від виконуваних нею функцій, може виступати учасником як публічних, так і приватних правовідносин. Окрім того, учасники відповідних суспільних відносин завжди одночасно є носіями інтересів, які охороняються правом [6, с. 179].

На думку Е. О. Ушканенко, процес доказування у кримінальних провадженнях за ст. 368 КК України є складним і вимагає врахування специфіки кожного окремого випадку правопорушення. Зазначається, що визначення додаткового переліку обставин вчинення кримінального правопорушення може сприяти більш повному встановленню всіх деталей події. У процесі фіксації події кримінального правопорушення (зокрема, часу, місця, способу та інших обставин його вчинення) доцільно не лише зосереджуватися на аналізі складу злочину відповідно до ст. 368 КК України, але й створювати більш розширену інформаційну модель. Це дозволить сформувати комплексну криміналістичну характеристику, яка охоплює процес прийняття пропозиції, обіцянки або отримання неправомірної вигоди [7, с. 759].

Згідно з аналізом правозастосовної практики, проведеним Е. О. Ушканенком, предметом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 368 Кримінального кодексу України, є:

– грошові кошти або майно (гроші, цінності та інші речі), включаючи об'єкти, вилучені з вільного обігу (ця категорія є найбільш поширеною відповідно до емпіричних даних);

– права на майно (документи, що підтверджують право отримання майна, користування ним або вимоги виконання певних зобов'язань тощо);

– будь-які дії, що мають майновий характер (передача майнових вигод, відмова від них, відмова від прав на майно, безоплатне надання послуг, надання санаторних чи туристичних путівок, виконання будівельних або ремонтних робіт тощо);

– об'єкти неправомірної вигоди нематеріального характеру [8, с. 535].

Науковець звертає увагу на різноманітні способи отримання неправомірної вигоди, зазначаючи, що вони можуть бути різними і не впливають на кваліфікацію цього кримінального правопорушення. При цьому дослідник виокремлює дві основні форми такого діяння:

– проста форма, яка передбачає безпосереднє надання неправомірної вигоди службовій особі, її родичам чи членам сім'ї, а також її передавання через посередників або третіх осіб;

– завуальована форма, за якої факт отримання неправомірної вигоди приховується під виглядом зовні законних дій або угод, наприклад, шляхом нарахування і виплати заробітної плати чи премій, оплати послуг, консультацій, експертиз тощо.

Варто підкреслити, що цей перелік, на думку дослідника, не є вичерпним, оскільки способи передавання неправомірної вигоди постійно еволюціонують та вдосконалюються [7, с. 759].

М. Б. Желік у своїй кримінально-правовій характеристиці прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди підкреслює, що об'єктивна сторона цих злочинів включає такі дії:

1) прийняття пропозиції надати неправомірну вигоду для себе або третьої особи (ч. 3 ст. 354, ч. 1 ст. 368, ч. 3 ст. 368-3, ч. 3 ст. 368-4, ч. 2 ст. 369-2 КК України);

2) прийняття обіцянки надати неправомірну вигоду для себе або третьої особи (ч. 3 ст. 354, ч. 1 ст. 368, ч. 3 ст. 368-3, ч. 3 ст. 368-4, ч. 2 ст. 369-2 КК України);

3) одержання неправомірної вигоди для себе або третьої особи (ч. 3 ст. 354, ч. 1 ст. 368, ч. 3 ст. 368-3, ч. 3 ст. 368-4, ч. 2 ст. 369-2 КК України);

4) прохання надати неправомірну вигоду для себе або третьої особи (ч. 3 ст. 354, ч. 1 ст. 368 КК України);

5) пропозиція чи обіцянка здійснити вплив за надання неправомірної вигоди (ч. 2 ст. 369-2 КК України) [9, с. 93–94]. Отож, кожен із зазначених видів дій утворює склад злочину, що передбачає відповідальність відповідно до норм чинного Кримінального кодексу України.

На основі проведеного аналізу дослідник доходить висновку, що законодавцю не варто криміналізувати прийняття пропозиції неправомірної вигоди з наступних причин: по-перше, факт прийняття такої пропозиції без подальшого виконання відповідних дій не має чіткої форми прояву на практиці (наприклад, усна домовленість чи SMS-повідомлення), що свідчить лише про можливий умисел, за який кримінальна відповідальність не передбачена; по-друге, доведення цього факту у правозастосовній діяльності є надзвичайно складним або навіть неможливим. Для притягнення службової чи іншої особи до кримінальної відповідальності за такі дії необхідні переконливі докази, які підтверджують факт підкупу, а не базуються на припущеннях. Крім того, необхідно враховувати, що всі сумніви тлумачаться на користь особи, дії якої кваліфікуються [9, с. 97].

Натомість, М. Б. Желік зауважує, що серед досліджених судових вироків не виявлено жодного випадку, коли спеціального суб'єкта було притягнуто до кримінальної відповідальності виключно за пропозицію чи прохання надати йому неправомірну вигоду, а також за прийняття пропозиції чи обіцянки такої вигоди. Ця ситуація обумовлена складністю доведення фактів вчинення подібних злочинів, а також прагненням працівників поліції отримати неспростовні докази вини особи [9, с. 106].

Варто погодитися з твердженням науковця, що суб'єктивна сторона досліджуваних злочинів (чч. 3, 4 ст. 354, ст. 368, чч. 3, 4 ст. 368-3, чч. 3, 4 ст. 368-4, чч. 2, 3 ст. 369-2 Кримінального кодексу України) характеризується наявністю прямого умислу. Це означає, що особа усвідомлює факт прийняття пропозиції, обіцянки чи одержання неправомірної вигоди без законних підстав, а також розуміє кримінальну караність своїх дій. Крім того, її поведінка мотивована корисливими намірами [9, с. 154].

З огляду на це, погоджуємось з судженнями О. М. Бандурки, який у своїх роботах акцентує увагу на необхідності чіткого визначення складу злочину, передбаченого статтею 368 Кримінального кодексу України (одержання неправомірної вигоди). Вчений наголошує на важливості розмежування між прийняттям пропозиції, обіцянки та одержанням неправомірної вигоди. Науковець підкреслює, що кожна з цих дій має різний ступінь суспільної небезпеки, і це повинно враховуватися при їх кваліфікації. Науковець також звертає увагу на необхідність удосконалення правових норм для запобігання зловживанням під час досудового розслідування таких злочинів [10, с. 20–22].

О. В. Кришевич та С. І. Задніченко, також наголошують на важливості чіткого розмежування між прийняттям пропозиції, обіцянки або неправомірної вигоди службовою особою та іншими суміжними складами кримінальних правопорушень. Науковці вважають, що таке розмежування сприяє правильному застосуванню норм кримінального права, адже помилки у кваліфікації можуть порушувати принцип справедливості, який є фундаментальним для кримінального правосуддя. Відповідно, таке розмежування здійснюється за такими критеріями: «1) суб'єктом: у випадку кваліфікації за ст. 368 КК України є службова особа згідно примітки 1 до ст. 364 КК України; за ч. 3 ст. 368-3 – службова особа юридичної особи приватного права, незалежно від організаційно-правової форми; за ч. 3 ст. 368-4 – перелічені у диспозиції цієї статті особи, а також інші особи, які здійснюють професійну діяльність у сфері надання публічних послуг; 2) предметом: у ст. 368 КК України може бути як конкретно визначених об'єкт матеріального світу, так і нематеріальний об'єкт (обіцянка чи пропозиція у його надання); ст. 368-5 КК України є виключно матеріальний об'єкт – актив, роботи або послуги; 3) об'єктивною стороною: спосіб у ст. 190 КК України (обман, родинні

зв'язки, зловживання довірою) та ст. 368 КК України (використання службового становища); 4) суб'єктивною стороною: у ст. 368 КК України мотивами є здійснення саме суб'єктом з використанням свого службового становища певних дій на користь надавача обіцянки, пропозиції або власне неправомірної вигоди; у ст. 369-2 КК України мотив впливу суб'єктом вчинення цього правопорушення (ним може бути у тому числі службова особа) на іншу особу, уповноважену на виконання функцій держави або місцевого самоврядування» [3, с. 75–76]. Відтак, чітке розмежування між цими складами правопорушень є необхідною умовою для забезпечення законності та справедливості у кримінальному правосудді.

Отже, проблематика кваліфікації кримінальних правопорушень, пов'язаних із прийняттям пропозиції, обіцянки або одержанням неправомірної вигоди службовою особою, залишається однією з найбільш актуальних у сучасній юридичній науці та практиці. Це зумовлено і складністю правових конструкцій, закріплених у кримінальному законодавстві, і необхідністю чіткого розмежування цього складу злочину від інших суміжних правопорушень, таких як перевищення службових повноважень, зловживання владою чи службовим становищем, шахрайство тощо.

Висновки. Підсумовуючи викладене вище можемо констатувати, що прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою є складним кримінально-правовим явищем, яке потребує чіткого правового регулювання.

Кримінальна відповідальність за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою є важливим механізмом забезпечення законності та правопорядку. Вона спрямована на запобігання корупційним проявам, які підривають довіру до державних інституцій та порушують принципи справедливості. Доведення факту прийняття неправомірної вигоди часто ускладнене через специфіку таких злочинів, які, як правило, вчиняються у прихованій формі. Тому важливим є вдосконалення методів оперативно-розшукової діяльності, а також активне використання сучасних технологій для збору доказів.

Окрім кримінальної відповідальності, важливу роль у боротьбі з корупцією відіграють превентивні (запобіжні, профілактичні) заходи. До них належать підвищення рівня правової культури, запровадження антикорупційних стандартів у роботі державних органів та створення ефективних механізмів контролю за діяльністю службових осіб. У цьому аспекті важливим чинником підвищення ефективності боротьби з такими злочинами є вивчення міжнародного досвіду у сфері протидії корупції та його адаптація до національних реалій. Україна має продовжувати співпрацю з міжнародними організаціями та впроваджувати відповідні стандарти.

Таким чином, кримінальна відповідальність за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою є важливим інструментом у системі боротьби з корупцією. Однак її ефективність залежить від комплексного підходу, який включає вдосконалення законодавства, підвищення рівня доказової бази та запровадження превентивних заходів.

Список літератури:

1. Мовчан А. В., М. А. Мовчан. Основні причини поширення корупційних явищ в органах державної влади України. *Проблеми антикорупційної діяльності в Україні*: зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 18 травня 2015 року) / МАУП. К.: МП «Леся», 2015. С. 73–76.

2. Швець Д. В. Корупція – головна загроза українській державності. *Особливості застосування антикорупційного законодавства: від розслідування до вироку суду*: тези доповідей учасників Міжнар. наук.-практ конф. (м. Харків, 17 жовтня 2019 року). Харків, 2019. С. 14–15.

3. Кришевич О.В., Задніченко С.І. Відмежування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службою особою від суміжних складів кримінальних правопорушень та шахрайства. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. 2024. Вип. 83: ч. 3. С. 71–76.

4. Комарницька М. О. Відповідальність за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди за кримінальним правом України: дис. на здобуття ступ. докт. філософії за спец. 081 Право. Львів: ЛьвДУВС, 2021. 203 с.

5. Задніченко С. Кримінальна відповідальність за одержання неправомірної вигоди службовими особами на державному кордоні України. *Migration & Law*. 2023. Vol. 3 (issues 5–6). С. 67–76.

6. Мотовилець В. Суб'єкт прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди у кримінальному праві України. *Університетські наукові записки*. 2020. № 5 (77). С. 178–188.

7. Ушканенко Е. О. Обставини, що підлягають встановленню під час розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання суддями неправомірної вигоди. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 2. С. 757–760.

8. Ушканенко Е. О. Криміналістична характеристика прийняття пропозиції, обіцянки або одержання суддями неправомірної вигоди. *Право і суспільство*. 2024. № 2. С. 532–540.

9. Желік М. Б. Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди: кримінально-правова характеристика: дис. канд. юрид. наук; спец.: 12.00.08 Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Львів: НУ «Львівська політехніка, 2018. 258 с.

10. Бандурка О. М. Запобігання корупції в умовах воєнного стану. *Протидія корупції: правове регулювання і практичний досвід*: тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 28 жовт. 2022 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внут. справ, Наук. парк «Наука та безпека». Вінниця: ХНУВС, 2022. С. 20–22.

Pushkar O.A. CRIMINAL LIABILITY FOR ACCEPTANCE OF OFFERS, PROMISES OR RECEIPT OF IMPROPER BENEFITS BY OFFICIALS AS AN IMPORTANT TOOL IN THE SYSTEM OF FIGHTING CORRUPTION IN UKRAINE

The article studies some scientific developments related to criminal liability for accepting an offer, promise or receiving an undue benefit by officials. It is emphasized that this issue is one of the key ones in the fight against corruption in general. It is emphasized that corruption is characterized by the multifaceted nature of cause-and-effect relationships that affect its development in society and indicates the need for an integrated approach to the development of anti-corruption strategies. It is emphasized that in the scientific literature the topic of criminal liability for accepting an offer, promise or receiving an undue benefit by officials is covered from various aspects, including issues of qualification, improvement of criminal legislation and law enforcement practice. It is found that the social risks associated with such crimes have significant complex consequences, as they undermine the system of public administration. It is noted that a special aspect that draws the attention of scientists is the importance of distinguishing between accepting an offer, a promise and receiving an illegal benefit, since each of these actions has a different degree of public danger, and this should be taken into account when qualifying them. In addition, there is a need to distinguish between accepting an offer, a promise or receiving an illegal benefit by a service person from the related elements of criminal offenses and fraud, since a clear distinction between these elements of offenses is a necessary condition for ensuring legality and fairness in criminal justice. It has been established that proving the fact of accepting an illegal benefit is often complicated due to the specifics of such crimes, which, as a rule, are committed in a hidden form. Therefore, it is important to improve the methods of operational and investigative activities, as well as the active use of modern technologies for collecting evidence. It is concluded that in addition to criminal liability, preventive (preventive, preventive) measures play an important role in the fight against corruption. These include increasing the level of legal culture, introducing anti-corruption standards in the work of state bodies and creating effective mechanisms for controlling the activities of officials. In this aspect, an important factor in increasing the effectiveness of the fight against such crimes is the study of international experience in the field of combating corruption and its adaptation to national realities. Ukraine should continue to cooperate with international organizations and implement relevant standards.

Key words: *criminal liability, corruption, official, acceptance of an offer, promise or receipt of an illegal benefit, anti-corruption standards, control mechanisms, legal culture, preventive measures.*

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.132
DOI https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2025.1/25

Юрчишин П.В.
Київський університет права Національної академії наук України

ПРАВОВІ ФОРМИ КОНТРОЛЮ ЗА ВЧИНЕННЯМ ЗЛОЧИНУ В СИСТЕМІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

У статті здійснено всебічний аналіз правових форм контролю за вчиненням злочину в системі кримінального процесу України. Особливу увагу приділено вивченню нормативного регулювання цієї негласної слідчої (розшукової) дії, її місця в рамках кримінального процесу та проблемам, що виникають в результаті правової невизначеності. Висвітлено історичний контекст розвитку інституту контролю за вчиненням злочину, зокрема до прийняття Кримінального процесуального кодексу України 2012 року, а також етапи його нормативного закріплення в новому КПК. Автор детально аналізує положення частини 1 статті 271 КПК України, що регулює здійснення контролю за вчиненням злочину, а також вказує на суперечності між цими нормами та іншими положеннями КПК, зокрема статтями 246 і 214, що стосуються проведення негласних слідчих (розшукових) дій у межах кримінальних проваджень, внесених до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Особлива увага приділяється питанням правової колізії, коли злочин не є завершеним і ще не внесений до ЄРДР, але виникає необхідність застосування контролю за вчиненням злочину в ході негласної слідчої дії. У статті також розглянуто різноманітні форми контролю за вчиненням злочину, визначені частиною 1 статті 271 КПК, зокрема контрольовану поставку, контрольовану та оперативну закупку, спеціальний слідчий експеримент та імітування обстановки злочину. Автор розкриває їх особливості та застосування в різних ситуаціях кримінального провадження, а також можливості для ефективного використання результатів проведених дій. Автором сформульовано ряд практичних пропозицій щодо вдосконалення законодавства в сфері правового регулювання контролю за вчиненням злочину, зокрема щодо уточнення процесуальних норм, покращення взаємодії між нормами КПК і положеннями оперативно-розшукової діяльності, а також використання результатів контролю в інших кримінальних провадженнях.

Ключові слова: *контроль за вчиненням злочину, негласні слідчі дії, кримінальний процес, КПК України, правова колізія, процесуальні норми, оперативно-розшукові заходи, кримінальне провадження.*

Постановка проблеми. Актуальність питання контролю за вчиненням злочину в системі кримінального процесу полягає у його важливій ролі для забезпечення правопорядку та справедливості. Адже ефективний контроль за діями, що можуть призвести до скоєння злочину або вже відбулися, є запорукою не лише належного виконання норм кримінального процесуального права, а й захисту прав людини. Водночас, правові форми контролю повинні забезпечувати баланс між правами осіб, що підлягають переслідуванню, та ефективністю кримінального процесу.

Контроль за вчиненням злочину можна визначити як систему заходів, спрямованих на моніторинг законності, обґрунтованості та своєчасності дій правоохоронних органів, суду та інших учасників кримінального процесу. Він забезпечує виконання правових норм, що регулюють кримінальний процес, а також гарантує дотримання прав осіб, що підлягають розслідуванню чи кримінальному переслідуванню.

У системі кримінального процесу контроль є невід'ємною частиною наглядових функцій держави, забезпечуючи правопорядок через різноманітні механізми нагляду за законністю проведення слідчих дій, дотримання прав підозрюваних та обвинувачених осіб, а також перевірки ефективності діяльності органів правопорядку. Він здійснюється на всіх етапах кримінального процесу: досудовому, судовому та на етапі виконання вироку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тема контролю за вчиненням злочину в кримінальному процесі є однією з важливих у сучасному кримінальному праві та процесуальному праві України. За останні роки спостерігається зростання кількості досліджень, присвячених цьому інституту, що зумовлено потребою удосконалення кримінального процесу та боротьби зі злочинністю. Вивчення цього інституту здійснюється на різних рівнях – від теоретичних розробок до практичних досліджень, що мають на меті покращення ефективності застосування негласних слідчих (розшукових) дій.

Першими дослідженнями щодо контролю за вчиненням злочину в кримінальному процесі в Україні були роботи, присвячені аналізу оперативно-розшукової діяльності, адже до прийняття нового Кримінального процесуального кодексу 2012 року більшість дій, які становили форму контролю за злочином, реалізовувалися саме в межах оперативно-розшукових дій. Однією з таких робіт є праці таких авторів, як Г. І. Петров, Л. В. Стифанюк та інших, які висвітлюють проблеми співвідношення оперативно-розшукової діяльності і процесуальних дій у кримінальному провадженні, а також питання правового регулювання цих категорій.

Однак з прийняттям нової редакції КПК України виникли нові проблеми, які стосуються правового статусу контролю за вчиненням злочину як окремої форми негласних слідчих (розшукових) дій. Зокрема, дослідження таких вчених, як В. О. Орєхов, І. М. Гальцова, О. О. Дмитрієв, вказують на суперечності між новим кримінальним процесуальним законодавством та попередніми практиками проведення негласних дій, що стало основою для широкої дискусії у науковому середовищі щодо місця та ролі контролю за вчиненням злочину в кримінальному процесі.

Значну увагу до цього інституту також привернули проблеми правової колізії, що виникають при застосуванні контролю за вчиненням злочину до тих випадків, коли злочин ще не зафіксовано в Єдиному реєстрі досудових розслідувань (ЄРДР), але правоохоронні органи мають підстави для застосування цього заходу. Ці питання були висвітлені в роботах Ю. А. Шевченка, С. І. Бенедісюка та інших, які досліджують суперечності між положеннями частини 1 статті 271 КПК і вимогами інших статей, що регулюють проведення негласних слідчих дій.

Таким чином, сучасні наукові дослідження значною мірою зосереджені на аналізі проблем правового регулювання контролю за вчиненням злочину, його процесуальних аспектів, а також на вдосконаленні практичних механізмів застосування цієї форми негласної слідчої дії. Проблеми, що виникають при реалізації цього інституту, є актуальними як для теоретичної науки, так і для практичної діяльності правоохоронних органів, що вимагає подальших досліджень і розробки ефективних шляхів удосконалення кримінального процесуального законодавства України.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження правових форм контролю за вчиненням злочину в контексті кримінального процесу, аналіз їхнього місця в системі кримінального правосуддя та оцінка ефективності застосування.

Виклад основного матеріалу. Одна з найскладніших та багатогранних негласних слідчих (розшукових) дій – контроль за вчиненням злочину. До прийняття Кримінального процесуального кодексу 2012 року більшість дій, що становлять окремі форми контролю за вчиненням злочину, здійснювалася в межах оперативно-розшукових заходів. Окремі з них були закріплені нормативно, інші існували лише в теоретичному аспекті оперативно-розшукової діяльності.

Незважаючи на те, що законодавець наразі нормативно закріпив цю негласну слідчу (розшукову) дію, він не вказав конкретних процесуальних особливостей її проведення, що стало підставою для дискусій серед науковців щодо її місця і ролі в системі негласних слідчих (розшукових) дій. Така правова невизначеність негативно позначилася на ефективності застосування результатів контролю за вчиненням злочину в кримінальному провадженні.

Відповідно до частини 1 статті 271 КПК України, контроль за вчиненням злочину може здійснюватися, якщо є достатні підстави для вважання, що здійснюється або готується вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину. Це положення піддається обґрунтованій критиці в науковій літературі, оскільки воно суперечить положенням статей 246 і 214 КПК України. Згідно

з цими статтями, негласні слідчі (розшукові) дії можуть проводитись лише щодо злочинів, відомості про які внесені до Єдиного реєстру досудових розслідувань [7, с. 95]. На нашу думку, такі злочини повинні бути завершеними. Однак на практиці виникає ситуація, коли під час проведення будь-якої негласної слідчої (розшукової) дії виникає необхідність в проведенні контролю за вчиненням злочину. У цьому випадку результати такого контролю, згідно з частиною 1 статті 257 КПК, можуть бути використані в іншому кримінальному провадженні за умови дотримання встановлених законом вимог.

Формами проведення контролю за вчиненням злочину відповідно до частини 1 статті 271 КПК є контрольована поставка, контрольована та оперативна закупка, спеціальний слідчий експеримент і імітування обстановки злочину [2, с. 76].

Основним суб'єктом контролю є органи правопорядку, зокрема, поліція та прокуратура, які здійснюють контроль за законністю дій під час досудового розслідування та проведення слідчих дій. Вони мають право контролювати виконання норм кримінального процесуального законодавства, в тому числі перевіряти належність документів та рішень, пов'язаних із кримінальним переслідуванням [6, с. 372]. Суд має центральну роль у забезпеченні прав людини та законності під час кримінального процесу. Судовий контроль здійснюється через нагляд за законністю дій слідчих органів, перевірку обґрунтованості арештів, обшуків, прослуховування телефонних розмов та інших заходів, що можуть порушувати права підозрюваних. Однією з важливих форм є попереднє засідання суду, яке перевіряє законність арешту або тримання під вартою.

Прокурор здійснює нагляд за виконанням закону під час досудового слідства та розгляду справи в суді. Він контролює дотримання прав осіб, що підлягають кримінальному переслідуванню, і має право ініціювати перевірки та наглядові дії, спрямовані на виявлення порушень. Прокурор також має функцію нагляду за об'єктивністю і правомірністю застосування кримінальних санкцій [1, с. 37].

До органів, що здійснюють контроль за виконанням кримінальних процесуальних норм, можна віднести органи виконавчої влади, які забезпечують належний моніторинг за виконанням правосуддя. Наприклад, парламентські комітети можуть здійснювати моніторинг якості та результативності роботи правоохоронних органів та органів судочинства.

Громадські організації та правозахисні інститути також виконують роль контролю, сприяючи забезпеченню дотримання прав людини під час кримінального переслідування. Вони можуть здійснювати моніторинг проведення слідчих дій, збирати інформацію про порушення та взаємодіяти з правоохоронними органами для забезпечення справедливості.

Основним інструментом для реалізації контролю є норми кримінального процесуального законодавства, що регламентують порядок здійснення кримінального переслідування, підслідності, термінів досудового розслідування та інших етапів [4, с. 131]. Використовуються різноманітні механізми забезпечення контролю, зокрема:

– система реєстрації кримінальних справ;

– перевірка рішень, прийнятих органами розслідування;

– нагляд за виконанням судових рішень.

Застосовуються також заходи забезпечення прав людини, такі як обов'язкові процедури погодження деяких слідчих дій (наприклад, обшуків) із судом або прокурором, що є гарантією недоторканості громадян [8, с. 96].

Необхідно відзначити ряд проблем, які знижують ефективність контролю за вчиненням злочину. Серед них варто виділити:

• Корупційні ризики у правоохоронних органах, що можуть призвести до зловживань під час здійснення контролю.

• Порушення прав людини, зокрема, незаконне застосування арештів, примусових заходів або катувань під час розслідування.

• Невідповідність між законодавчими нормами та практикою їхнього застосування, що може призвести до порушень прав і свобод осіб.

Для вдосконалення системи контролю за вчиненням злочинів слід:

– удосконалити нормативно-правову базу, в тому числі враховуючи міжнародний досвід;

– посилити контроль за діяльністю правоохоронних органів з боку громадськості;

– запровадити нові механізми контролю та моніторингу, які дозволять забезпечити прозорість та ефективність кримінального процесу.

Правові форми контролю за вчиненням злочину є важливою складовою частиною кримінального процесу, оскільки забезпечують належне здійснення правосуддя та захист прав людини [9, с. 150]. Системний підхід до вдосконалення форм контролю дозволить підвищити ефективність кримінального процесу та забезпечити правопорядок у суспільстві.

Подальші дослідження повинні зосередитися на аналізі міжнародних стандартів контролю та адаптації їх до українських реалій, а також на виявленні нових механізмів для забезпечення прозорості та підзвітності правоохоронних органів.

Висновки. Контроль за вчиненням злочину є однією з найбільш складних та багатогранних негласних слідчих (розшукових) дій. Його значення полягає у забезпеченні належного рівня законності та правопорядку в кримінальному процесі, адже він дозволяє своєчасно виявляти злочинну діяльність на етапі її підготовки або безпосереднього вчинення, що сприяє недопущенню тяжких наслідків для суспільства. Порушення питання нормативного закріплення контролю за вчиненням злочину стало важливою темою після прийняття нового КПК України у 2012 році. Однак, незважаючи на те, що сама форма контролю була вперше чітко визначена законодавцем, на практиці спостерігається правова невизначеність щодо процесуальних особливостей її застосування. Це викликає певні труднощі в організації практичного застосування цієї дії, а також породжує правові колізії та дискусії серед науковців. Критика положення частини 1 статті 271 КПК України, що передбачає здійснення контролю лише у випадку, якщо є підстави вважати, що готується чи здійснюється тяжкий або особливо тяжкий злочин, вказує на суттєві прогалини в законодавстві. Це положення суперечить нормам статей 246 та 214 КПК, де зазначено, що негласні слідчі дії мають здійснюватися лише в рамках кримінального провадження, внесеного до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР) [3, с. 35]. Це породжує питання щодо того, чи мають право правоохоронці здійснювати контроль, якщо злочин ще не завершений або не зафіксовано в ЄРДР. На практиці виникає ситуація, коли під час проведення негласної слідчої дії виникає необхідність застосування контролю за вчиненням злочину, зокрема в умовах, коли відомості про злочин ще не були внесені до ЄРДР. В таких випадках результати такого контролю можуть бути використані в іншому кримінальному провадженні за умови дотримання встановлених законом вимог. Проте це не завжди забезпечує ефективне використання результатів контролю в рамках кримінального процесу, що вимагає уточнення процесуальних норм.

Система правових форм контролю за вчиненням злочину включає такі заходи, як контрольовану поставку, контрольовану та оперативну закупку, спеціальний слідчий експеримент та імітування обстановки злочину [5]. Кожна з цих форм має свої специфічні характеристики та застосовується залежно від обставин кримінального провадження, що дозволяє правоохоронним органам ефективно здійснювати моніторинг та запобігання злочинної діяльності. Оскільки наявні правові норми щодо контролю за вчиненням злочину не завжди є чіткими і зручними для практичного застосування, необхідно здійснити подальше вдосконалення законодавства в цій сфері. Це включає як уточнення процесуальних особливостей проведення цієї негласної слідчої дії, так і вдосконалення співвідношення між нормами КПК і положеннями, що регулюють оперативно-розшукову діяльність. Також важливим є розширення можливостей використання результатів контролю в різних кримінальних провадженнях, зокрема в разі відсутності інформації в ЄРДР на момент проведення контролю.

Для подальшого розвитку інституту контролю за вчиненням злочину важливим є проведення наукових досліджень, спрямованих на аналіз існуючих проблем і вироблення практичних рекомендацій щодо удосконалення цієї форми негласної слідчої діяльності. Водночас, велике значення має залучення досвіду міжнародних правових систем, що дозволить адаптувати найбільш ефективні інструменти контролю до українських реалій.

Отже, правові форми контролю за вчиненням злочину є важливим елементом кримінального процесу, який потребує подальшого вдосконалення як у теоретичному, так і в практичному аспектах. Тільки через чітке і ефективне правове регулювання можна забезпечити належну реалізацію правосуддя та захист прав громадян у рамках кримінального процесу.

Список літератури:

1. Гальцова І. М. Теоретико-правові засади проведення негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному процесі України. Юридична Україна. 2021. № 7. С. 35–42.

2. Гуменний А. В. Контроль за вчиненням злочину: теоретичний та практичний аспекти. Вісник Національної академії прокуратури України. 2022. № 6. С. 75–83.

3. Ковальчук В. П. Негласні слідчі (розшукові) дії: проблеми правового регулювання та застосування. Юридична практика. 2023. № 4. С. 33–41.

4. Колесник В.А. Суб'єкти здійснення та класифікація негласних слідчих (розшукових) дій. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2013. № 1. С. 129–134.

Комашко В. Доктринальні підходи до визначення поняття контролю за вчиненням злочину. Науковий часопис Національної академії прокуратори України. 2014. № 4. С. 100.

Кримінальний процес : підручник / Ю.М. Грошевий, В.Я. Тацій, А.Р. Туманянц та ін. ; за ред. В.Я. Тація, Ю.М. Грошевого, О.В. Капліної, О.Г. Шило. Харків : Право, 2013. 824 с.

Орєхов В. О. Контроль за вчиненням злочину як засіб протидії організованій злочинності. Юридична наука. 2020. № 3. С. 89–97.

Ребров І. С. Контрольована поставка та оперативна закупка як інструменти кримінального процесу. Вісник кримінального права. 2023. № 1. С. 95–102.

Стифанюк Л. В. Співвідношення оперативно-розшукової діяльності та кримінального процесу: проблеми теорії та практики. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2019. № 2(111). С. 145–152.

Yurchyshyn P.V. LEGAL FORMS OF CONTROL OVER THE COMMISSION OF A CRIME IN THE SYSTEM OF CRIMINAL PROCEDURE

The article provides a comprehensive analysis of the legal forms of control over the commission of a crime in the criminal procedure system of Ukraine. Particular attention is paid to the study of the regulatory framework of this covert investigative (detective) action, its place within the criminal procedure and the problems arising from legal uncertainty. The author highlights the historical context of the development of the institute of control over the commission of a crime, in particular, before the adoption of the Criminal Procedure Code of Ukraine in 2012, as well as the stages of its regulatory consolidation in the new CPC. The author analyzes in detail the provisions of part 1 of Article 271 of the CPC of Ukraine regulating the control over the commission of a crime, and also points out the contradictions between these provisions and other provisions of the CPC, in particular Articles 246 and 214 relating to covert investigative (detective) actions within criminal proceedings entered in the Unified Register of Pre-trial Investigations. Particular attention is paid to the issues of legal conflict when a crime is not completed and has not yet been entered into the URPTI, but there is a need to control the commission of a crime during a covert investigative action. The article also examines various forms of control over the commission of a crime as defined in part 1 of Article 271 of the CPC, including controlled delivery, controlled and operational purchase, special investigative experiment and imitation of the crime scene. The author reveals their peculiarities and application in various situations of criminal proceedings, as well as opportunities for effective use of the results of the actions taken. The author formulates a number of practical proposals for improving legislation in the field of legal regulation of control over the commission of a crime, in particular, to clarify procedural rules, improve the interaction between the provisions of the CPC and the provisions of operational and investigative activities, and use the results of control in other criminal proceedings.

Key words: *control over the commission of a crime, covert investigative actions, criminal procedure, Criminal Procedure Code of Ukraine, legal conflict, procedural rules, operational and investigative measures, criminal proceedings.*

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО. ПОРІВНЯЛЬНЕ ПРАВОЗНАВСТВО

УДК 341.456:341.174(4ЄС)
DOI https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2025.1/26

Бехруз Х.Н.
Національний університет «Одеська юридична академія»

Бірюков Р.М.
Національний університет «Одеська юридична академія»

КОДЕКС ПОЛІЦЕЙСЬКОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ЄС ЯК ПЕРСПЕКТИВНИЙ МЕХАНІЗМ ВРЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНОГО ПОЛІЦЕЙСЬКОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

В статті розглядаються перспективи ухвалення Кодексу поліцейського співробітництва ЄС як перспективного механізму врегулювання міжнародного поліцейського співробітництва в Європі. Наголошується, що поточний стан поліцейського співробітництва в Європі характеризується існуванням великої кількості правових режимів, що зумовлює потребу в їхній уніфікації. Надається характеристика інструментам, що потенційно складатимуть Кодекс поліцейського співробітництва ЄС, а саме Рекомендації Ради ЄС щодо операційного поліцейського співробітництва, Директиви щодо інформаційного обміну між виконавчими органами держав учасниць та Регламенту щодо автоматичного обміну даними для цілей поліцейського співробітництва.

Встановлюється, що ключовою метою ухвалення Кодексу поліцейського співробітництва ЄС є покращення інформаційного обміну між органами поліції держав-учасниць та налагодження спільних форматів діяльності, наприклад, у вигляді спільного патрулювання прикордонних районів для запобігання найбільш серйозним формам транскордонної злочинності, таким як контрабанда людей. Зазначається, що Кодекс повинен покращити взаємодію в проблемних питаннях, таких як транскордонне переслідування по гарячих слідах. Задля цього планується створення єдиних каналів інформаційного обміну, що повинні замінити існуючі неузгоджені формати. Планується також посилення професіоналізму поліцейських чиновників, що послуговуються цими форматами.

Ухвалення Кодексу поліцейського співробітництва розглядається у світі проблем поліцейського співробітництва, породжених поточними проблемами, наприклад, пандемією COVID-19. Зазначається спрямованість Кодексу на покращення транскордонного операційного співробітництва через автоматизацію обміну деякими видами даних. Підкреслюється, що таке співробітництво спрямоване не лише на посилення інформаційного обміну між органами поліції, але й на оптимізацію діяльності інших інститутів права ЄС, таких як правовий режим Шенгенської зони. Робиться висновок про практичну значущість проекту Кодексу в світлі розвитку міжнародного поліцейського співробітництва в ЄС.

Ключові слова: *міжнародне поліцейське співробітництво, поліцейське співробітництво в ЄС, Європол, Кодекс поліцейського співробітництва ЄС, інформаційний обмін в діяльності поліції.*

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку міжнародного поліцейського співробітництва в Європі характеризується посиленням інтеграційних тенденцій. Схвалений в 2016 році Регламент про Європол дозволив створити єдину правову базу для діяльності цієї інституції. Наступним кроком має стати впорядкування власне поліцейського співробітництва в питаннях, щодо яких існує декілька розбіжних правових режимах, наприклад, тих, що стосуються інформаційного обміну та спільних поліцейських операцій. На досягнення цієї мети спрямований проект

Кодексу поліцейського співробітництва ЄС. Він має стати уніфікованим інструментом співпраці органів поліції окремих держав та створити єдиний правовий режим такого співробітництва для ЄС. Ухвалення Кодексу створить безпрецедентний в світовій практиці єдиний регіональний правовий режим взаємодії органів поліції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стан опрацювання проблематики характеризується практичною відсутністю робіт з проблематики Кодексу поліцейського співробітництва ЄС, що можна пояснити новизною цієї теми. Деякі питання, пов'язані з ухвалення Кодексу, розглядали Ф. Кьоніг та А. Янц. Разом з тим, коплексні дослідження даної тематики наразі відсутні.

Постановка завдання. Метою дослідження встановлення правових основ впровадження Кодексу поліцейського співробітництва ЄС, його наслідки і вплив.

Виклад основного матеріалу. Хоча європейська комісія та держави-учасниці ЄС пройшли тривалий шлях покращення поліцейського співробітництва та інформаційного обміну, щодо них залишаються численні обмеження та критика, що проявилися в останні роки. Як відзначає Ф. Кьоніг, незважаючи на визнання значущості посиленого співробітництва з боку держав-учасниць, та потребу в інтегрованому підході до поліцейського співробітництва, поточний його ландшафт залишається сповненим численними розбіжними форматами та типами співробітництва, зокрема міжурядовими, наднаціональними та неформальними, що співіснують незалежно один від одного і часто не інтегровані і належним чином не координовані [1, с 277]. Це створює неймовірно складне середовище, яке характеризується перетинанням структур, що становить суттєву перешкоду для ефективного співробітництва. Це виклика особливе занепокоєння з урахуванням того, що поліцейське співробітництво, значною мірою, стосується операційної взаємодії, а отже повинне керуватися, переважно, міркуваннями ефективності. З урахуванням цього, в 2021 році був розроблений ряд нових пропозицій, спрямованих на покращення поліцейського співробітництва в Європі, найбільш помітною з яких став Кодекс поліцейського співробітництва ЄС [2], що був представлений 8 грудня 2021 року [3]. Ця ініціатива спрямована на посилення співробітництва у правозастосуванні серед держав-учасниць ЄС та надання органам поліції більш сучасних інструментів інформаційного обміну. В рамках Кодексу було запропоновано наступні інструменти поліцейського співробітництва:

– Рекомендацію Ради щодо операційного поліцейського співробітництва [4];

– Директиву щодо інформаційного обміну між виконавчими органами держав-учасниць [5];

– Регламент щодо автоматичного обміну даними для цілей поліцейського співробітництва (Прюм II) [6].

Рекомендація ради щодо операційного поліцейського співробітництва спрямована на усунення перешкод в операційному співробітництва між офіцерами поліції, що служать в державах-учасницях в питаннях переслідування по гарячих слідах в разі перетину кордону, транскордонного нагляду та спільного патрулювання та проведення поліцейських операцій. Директива визначає набір заходів, спрямованих на посилення транскордонного поліцейського співробітництва в боротьбі з контрабандою мігрантів та транскордонною злочинністю, що пов'язана з неврегульованою міграцією, а також на боротьбу з контрабандою людей через встановлення особи та захист жертв. Пропонуються заходи, призначені для розширення поточних завдань митних органів держав-учасниць ЄС та заснування єдиної координаційної платформи для спільних операцій. Держави-учасниці заохочуються забезпечувати ефективний доступ до інформації та комунікації між уповноваженими державними органами, що залучені до транскордонного поліцейського співробітництва. Нарешті, Рекомендація визначає ряд заході, призначених для посилення спільної підготовки та професійного розвитку.

Пропозиція Директиви про інформаційний обмін між правозастосовними органами держав-учасниць спрямована на встановлення норм щодо обміну інформацією з метою запобігання, виявлення та розслідування кримінальних правопорушень. Відповідно до запропонованої Директиви, інформаційний обмін ґрунтується на системі контактних точок, що засновуються визначеними державами-учасницями. Положеннями Директиви регулюється встановлення завдань, повноважень та складу контактних точок, а також процедура отримання та відмови від інформації через них. Додаткові правила встановлюють питання судового схвалення операційних заходів, захисту персональних даних, надання інформації Європолу, а також використання Застосунку безпечного обміну інформацією (Europol's Secure Information Exchange Network Application, SIENA). Запропонована Директива заміняє Рішення ради від

18 грудня 2006 року щодо спрощення інформаційного обміну між правозастосовними органами держав-учасниць та ЄС [7].

Третім інструментом, що пропонується в рамках створення Кодексу поліцейського співробітництва ЄС, є Регламент щодо автоматизованого обміну даними для цілей поліцейського співробітництва (Прюм II), що спрямований на покращення інформаційного обміну між Європолом та виконавчими органами держав-учасниць для цілей запобігання, виявлення та розслідування терористичних кримінальних правопорушень. Цей Регламент застосовується для внутрішньодержавних баз даних, що використовуються для автоматичної передачі ДНК-профілів, дактилоскопічних даних, зображень обличь, поліцейських записів, даних щодо реєстрації автомобілів. Пропозицією встановлюються правила використання цих даних з урахуванням різних питань, наприклад, принципів обміну, автоматичного пошуку, правил подання запитів та отримування відповідей, ведення реєстраційних записів. Пропозиція також визначає ряд спільних положень, наприклад, визначення національних контактних точок. Крім того, запропонований Регламент створює технічну архітектуру для обміну даними шляхом запровадження використання спеціальної технічної системи, призначеної для полегшення зв'язку між Європолом та державами-учасницями в збереженні та обміні біометричними даними. Ряд положень Регламенту деталізує використання такої системи, подання через неї запитів, ведення записів, перевірки якості, процедур повідомлення тощо.

Проблемним аспектом проекту Кодексу поліцейського співробітництва ЄС можна назвати відсутність конкретики щодо спільного патрулювання. Операції зі спільного патрулювання повинні проводитися ad hoc без попереднього аналізу ризиків і за відсутності майданчика для обговорення таких ризиків та надання зворотного зв'язку, що може призвести до неефективності дій поліції. Крім того, в держав-учасниць відсутня платформа для обміну даними щодо аналізу ризиків та повідомлення інших держав щодо своїх пріоритетів. Відсутність комунікації та координації утрудню ефективну кооперацію під час великих подій або у відповідь на конкретні типи злочинів, наприклад, тероризм та контрабанду людей.

Злочини, пов'язані з контрабандою людей, вимагають особливо активних транскордонних операцій та ефективного поліцейського співробітництва між державами-учасницями. Постійно існуюча загроза контрабанди мігрантів та людей в цілому викликає особливу увагу органів ЄС [8]. Комісія відзначала, що майже половина жертв контрабанди людей всередині ЄС є громадянами ЄС, так само, як і більшість контрабандистів [9]. Неспроможність діяти швидко та в координований спосіб зменшує шанси на ефективне запобігання та припинення контрабанди. Правова мережа ЄС надає двозначні опції, з яких державиучасниці можуть обирати при співробітництві одна з одною, що призводить до непевності та відсутності ясності щодо правил, яким повинні слідувати офіцери поліції при взаємодії з іншими державами. Виконання двосторонніх та багатосторонніх угод щодо поліцейського співробітництва між державами-учасницями поглинало надто багато часу та ресурсів. Отже, під час перемовин обговорювалася можливість реформування комплексної мережі різних угод, що створювали перешкоди в співробітництві, посилені розбіжностями в їхніх формулюваннях та культурними бар'єрами [10]. Це призводило до фрагментації та невідповідності між правилами, що ускладнювало операційну взаємодію офіцерів поліції, які працюють в транскордонному середовищі. Це, в свою чергу, несприятливо впливало на своєчасність співробітництва, з чого користалися злочинні угрупування. Поточні правила також практично не регулювали операційне співробітництво з використанням нових технологій, наприклад, дронів [11].

Помітний конфліктний потенціал для ефективного поліцейського співробітництва становили також ситуації переслідування по гарячих слідах представниками однієї країни на території іншої країни, що зумовлювалося, наприклад, наявністю численних суперечливих та незрозумілих керівництв з цього питання. Такі суперечності стосувалися, наприклад, відстані, на якій переслідування дозволялося здійснювати на території іншої країни. Це призводило до невизначеності з тим, яким саме настановам повинні були слідувати представники органів поліції при здійсненні заходів на території іншої країни. До цього додавалися складнощі з обладнанням для закритих комунікацій, що використовувалися в різних країнах та не завжди було сумісне одне з одним, що означало, що офіцери поліції, залучені до переслідування в іншій країні, почасти не могли зв'язатися із своїми колегами зі своєї власної країни та з сусідньої країни після перетину кордону. Через ці складнощі поліцейські офіцери деяких держав-учасниць навіть отримували вказівки припиняти переслідування по гарячих слідах, якщо підозрюваний

перетинав кордон в бік іншої держави-учасниці, що систематично призводило до уникнення затримання підозрюваного правоохоронцями [11].

В держав-учасниць не завжди були в наявності належні інституції чи ресурси для належної передачі інформації одна одної. Відсутній єдиний канал зв'язку для інформаційного обміну, що призводило до дублювання запитів, непотрібних затримок та втрати інформації. Рекомендація Ради Європейській Комісії визнає цю проблему, підкреслюючи що надмірний обсяг угод про двосторонню та багатосторонню поліцейську взаємодію між державами-учасницями могла призвести до фрагментації, труднощів та операційних складнощів і обмежень в поліцейському співробітництві [11].

Іншою проблемою був недостатній професіоналізм чиновників, відповідальних за полегшення транскордонного правоохоронного співробітництва. Офіцерам поліції бракувало необхідних знань та навичок для виконання своїх завдань вчасно та ефективно. Дослідження, проведене Комісією в 2021 році виявило недостатність спроможностей з підготовки, що були доступними для правоохоронців, залучених до транскордонного співробітництва [12]. Програми підготовки почасти не включали найбільш сучасні досягнення в стратегії та технології. Усвідомлення та розуміння можливостей та виконавчих повноважень, що гарантувалися державам-учасницям, обмежували діяльність офіцерів поліції, створювали додаткові бар'єри для ефективного транскордонного поліцейського співробітництва. Ці складнощі посилювалися також мовним бар'єром.

В контексті пандемії COVID-19, що спалахнула в 2020 році, спостерігалося посилення потреби в покращенні інформаційного обміну між виконавчими органами держав-учасниць ЄС. Як відзначали Г. Кемені та М. Віт, посилення потреби в інформаційному обміні, необхідному для боротьби з організованою злочинністю в ЄС в умовах епідемії продемонструвало недостатню інституційну спроможність держав для індивідуальних дій в ситуації, що склалася [13, с. 2]. Згадані автори також підкреслили складнощі транскордонного правоохоронного співробітництва та потребу в змінах в культурі поліцейської діяльності. І хоча внутрішньодержавні правоохоронні органи готові реагувати на поточні потреби, на думку Г. Кемені та М. Віта, уряди затримують швидкий та безперешкодний обмін інформацією.

Підготовлений в грудні 2021 року проєкт Кодексу поліцейського співробітництва ЄС спрямований саме на покращення транскордонного співробітництва у правозастосуванні та надання поліцейському персоналу держав-учасниць ЄС більш сучасних можливостей для інформаційного обміну. Кодекс розроблений на підставі розлогих консультацій із стейкголдерами та оцінках впливу, що проводилися протягом кількох місяців. Кодекс поліцейського співробітництва містить рекомендації щодо операційного поліцейського співробітництва та нові правила інформаційного обміну в транскордонних операціях. Він визначає маршрути та часові рамки інформаційного обміну із залученням Європолу. Крім того, він змінює обмеження на автоматичний обмін деякими типами даних, що повинно полегшувати встановлення взаємозв'язку між проявами злочинної діяльності в різних країнах ЄС [14].

Відповідно до проведеної в 2021 році оцінки серйозної та організованої злочинності [15], близько 70% кримінальних мереж діяли більше ніж в трьох державах-учасницях, а понад 65% складалися з осіб з різним громадянством. 80% злочинних груп здійснювали транскордонну злочинну діяльність, наприклад, торгівлю наркотиками та контрабанду мігрантів. Злочинців приваблювали основні об'єкти інфраструктури в прикордонних регіонах, наприклад, аеропорти, шосе, паромні переправи, тож поліцейське співробітництво пропонувалося спрямувати на ці локації. Крім того, ЄС зберігав високу готовність до реагування на терористичні загрози з урахуванням ого, що злочинці покладалися на інформаційні та телекомунікаційні технології для налагодження та підтримки зв'язку щодо злочинної діяльності.

Законодавча пропозиція щодо Кодексу поліцейського співробітництва ЄС спрямована на врегулювання процедурних та організаційних аспектів обміну інформацією між виконавчими органами всередині ЄС. Це дозволить підтримання діяльності Шенгенської зони та сучасної взаємодії в правозастосуванні між національними органами в боротьбі з організованою злочинністю та тероризмом. На підставі дослідження та рекомендацій, зокрема консультацій зі стейкголдерами, законодавча пропозиція спрямована на реагування на ряд питань. Зокрема, пропозиція зазначає, що, незважаючи на повсякденний інформаційний обмін між правоохоронними органами держав-учасниць, відсутність на національному рівні ясних та послідовних правил заважає ефективному обміну інформацією.

Крім того, пропозиція визнає відсутність спільних каналів комунікації для обміну інформа-

цією між державами-учасницями ЄС, що створює виклики для правоохоронних обмінів в обміні інформацією. Хоча наявні деякі спеціальні системи, що відповідають праву ЄС, відсутній єдиний канал, що був би погоджений всіма державами, що призводить до дуплікації запитів, затримок та втрати інформації. Використання різних каналів без ясного обґрунтування заважає ефективному інформаційному обміну та позбавляє державні органи підтримки Європолу як центрального хабу обміну інформацією щодо злочинів в рамках ЄС. Відповідно, недостатньо усталеним є і моніторинг з боку національних контактних пунктів, що може мати негативний вплив на розслідування транскордонних кримінальних проваджень.

Мережа інформаційного обміну Європолу, незважаючи на її просунуті характеристики та посилений захист, залишається малозастосовною. Навіть при її використанні, Європол не завжди залучений до цього, оскільки частина інформації не потрапляє під його мандат, що призводить до прогалин в інформації на рівні ЄС. Через це, основною метою пропозиції є реагування на нерівний доступ інформації для правоохоронних органів серед держав-учасниць ЄС. Аби виправити ситуацію з нерівним доступом до інформації та просувати обмін інформацією, пропозиція спонукає держави-учасниці створити належним чином укомплектовані координаційні підрозділи, що здійснювали б цілодобову діяльність з інформаційного обміну. Ці координаційні підрозділи повинні бути належним чином оснащені для реагування на інформаційні запити в належні строки, причому в найбільш важливих справах реагування повинно відбуватися в межах 8 годин, а для інших запитів – протягом 7 днів. Такий інформаційний обмін повинен відбуватися через безпечні та захищені канали, якими керує Європол. Через створення універсального доступу до інформації для офіцерів поліції та полегшення процесу інформаційного обміну, пропозиція повинна посилити ефективність правоохоронних операцій по всьому ЄС, таким чином, сприяючи досягненню ширшої цілі боротьби з організованою злочинністю та тероризмом [15].

Правоохоронні органи повинні мати доступ до ефективних знарядь та баз даних для того, аби гарантувати безпеку та припинити поширення злочинної діяльності в Європі. Кооперація та інформаційний обмін вважаються найбільш потужними засобами для боротьби з організованою злочинністю та здійснення правосуддя. В своєму прагненні полегшити правоохоронну діяльність, ЄС створив ряд інструментів, зокрема Європейське агентство з операційного управління великими ІТ-системами (EU-LISA) [16]. Однак, оцінка ефективності цих систем показала потребу в заповненні деяких інформаційних прогалин. Оскільки значна частина даних зберігається у відокремлених великих національних ІТ-системах, існує потреба в налагодженні комунікації між цими системами [17]. Мережа, що діє на підставі Прюмської конвенції, дозволила правоохоронним органам по всій Європі обмінюватися інформацією з запобігання злочинам. Ця мережа дозволяє автоматичний обмін деякими даними між державними органами, наприклад, ДНК-профілями, відбитками пальців, даними щодо реєстрації транспортних засобів. Однак, незважаючи на її значний внесок в боротьбу зі злочинністю та тероризмом в ЄС, залишаються прогалини в сфері інформаційного обміну, що вимагає їх покращення. Регламент щодо автоматичного обміну даними для цілей поліцейського співробітництва (Прюм II) розширює існуючу мережу, посилює та модернізує її, забезпечуючи взаємосумісність між інформаційними системами окремих держав та роблячи всі відповідні дані доступними для правоохоронних органів інших держав. Ця пропозиція закладає основи для створення нової архітектури, що забезпечує високий рівень дотримання прав людини.

Структурно Регламент поділяється на глави, що містять, по-перше, загальні положення, які визначають предмет, ціль та обсяг застосування. В наступних главах встановлюються положення про автоматичний обмін інформацією та консультації, а також типи запитань та відповідей відносно конкретних категорій даних, що врегульовані Регламентом. Вони включають в себе ДНК-профілі, дактилоскопічні дані, дані про реєстрацію транспортних засобів, зображення обличь та виписки з матеріалів кримінальних справ. Також Регламент містить загальні положення щодо створення національних контактних пунктів та засобів з імплементації. Наводиться інформація щодо порядку обміну даними та їхнього застосування для цілей проведення розслідувань.

Автоматичний обмін даними обмежується тим, що є необхідним для ідентифікації, в той час як більш докладний обмін даними може проводитися на подальших стадіях для цілей, що виходять за межі простої ідентифікації. Наявні положення щодо доступу держав-учасниць до біометричних даних, які зберігає Європол, та щодо доступу третіх країн, а також доступу Європолу до даних, що

зберігаються державами-учасницями в їхніх базах даних. Вводяться обмеження та заборони щодо передачі та надання даних в автоматизований спосіб. Врегульовується питання нагляду та аудиту, спрямовані на забезпечення дотримання встановлених правил. Нарешті, остання глава вводить деякі виключення щодо визнання та зобов'язання з обміну інформацією, наприклад, підготовку звітів, статистики та повідомлень. Також встановлюються вимоги щодо набуття чинності та практичного посібника щодо застосування Регламенту.

Регламент встановлює обмеження на право захисту персональних даних, що може вказувати на проблему з дотриманням статті 8 Хартії основних прав Європейського Союзу [18] та частини 2 статті 16 Договору про функціонування Європейського Союзу [19], відповідно до яких обмеження є законним лише з урахуванням цілей конкретного заходу та потреби в захисті прав і свобод в цілому. Це породило гарячі дебати серед дослідників щодо того, що Регламент Прюм II створює ризики порушення особистих прав громадян, водночас не вирішуючи фундаментальних проблем інформаційного обміну між правоохоронними органами. В літературі пропонуються різні рішення щодо подальших змін в новому Регламенті та можливих подальших викликів в галузі захисту персональних даних в процесі боротьби з транскордонною організованою злочинністю.

Нові правила посилили роль Європолу як інформаційного хабу, реформували методи обміну з партнерами та покращили управління та захист інформації, забезпечуючи як доступ до персональних даних, та і механізми компенсації за будь-які незаконні дії з самими даними. Саме транснаціональність організованої злочинності підштовхнула до поширення даних через мережу, що здійснюється у співробітництві між національними та європейськими органами та агенціями ЄС шляхом автоматизації, взаємозв'язків в пошуку великих обсягів даних та отриманні даних від приватних операторів, в ролі яких, як правило, виступають провайдери послуг Інтернету.

Висновки. Впровадження Кодексу поліцейського співробітництва ЄС в перспективі відкриває нові можливості для взаємодії органів поліції європейських країн. Якщо Регламент про Європол стосувався лише діяльності цієї організації, то Кодекс встановлює єдині правила для інформаційного обміну та спільних операцій поліцейських підрозділів держав-учасниць ЄС. Він спрямований на створення на заміну численним правовим режимам співпраці єдиного режиму, що забезпечував би інформаційні та операційні потреби підрозділів поліції. Ухвалення Кодексу виведе поліцейське співробітництво в ЄС на принципово новий рівень та створить єдину в своєму роді регіональну систему поліцейського співробітництва.

Список літератури:

1. König F. The Rise of EU Police Cooperation Governing Differentiated Integration. London: Routledge, 2022. 308 p.
2. Commission Work Programme, 2021. EU Police Cooperation Code – Tackling Crossborder serious & organized crime. URL: https://ec.europa.eu/info/law/better-regulation/have-your-say/initiatives/12614-EUpolice-cooperation-code-tackling-cross-border-serious-organised-crime_en (дата звернення: 22.12.2024).
3. Commission Proposes EU Police Cooperation Code. URL: https://eucrim.eu/news/commission-proposes-eu-police-cooperation-code/ (дата звернення: 23.12.2024).
4. Council Recommendation (EU) 2022/915 of 9 June 2022 on operational law enforcement cooperation. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A32022H0915 (дата звернення: 23.12.2024).
5. Directive (EU) 2023/977 of the European Parliament and of the Council of 10 May 2023 on the exchange of information between the law enforcement authorities of Member States and repealing Council Framework Decision 2006/960/JHA. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32023L0977 (дата звернення: 23.12.2024).
6. Regulation (EU) 2024/982 on the automated search and exchange of data for police cooperation, and amending Council Decisions 2008/615/JHA and 2008/616/JHA and Regulations (EU) 2018/1726, (EU) No 2019/817 and (EU) 2019/818 (the Prüm II Regulation) (дата звернення: https://surl.li/mjipnu (дата звернення: 23.12.2024).
7. Council Framework Decision 2006/960/JHA of 18 December 2006 on simplifying the exchange of information and intelligence between law enforcement authorities of the Member States of the European Union. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX:32006F0960 (дата звернення: 23.12.2024).
8. Proposal for a Council Recommendation on operational police cooperation, 2021. URL: https://surl.li/ffxzvm (дата звернення: 24.12.2024).
9. Data collection on trafficking in human beings in the EU, 2020. URL: https://home-affairs.ec.europa.eu/system/files/2020-09/20181204_data-collection-study.pdf (дата звернення: 24.12.2024).

10. Proposal on automated data exchange for police cooperation (“Prüm II”), amending Council Decisions 2008/615/JHAand2008/616/JHAandRegulations(EU)2018/1726,2019/817and2019/818oftheEuropeanParliament and of the Council. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM%3A2021%3A784%3AFIN (дата звернення: 24.12.2024).

11. Proposal for a Council Recommendation on operational police cooperation COM/2021/780. URL: https://surli.cc/aofxya (дата звернення: 24.12.2024).

12. Commission Staff Working Document. Stakeholder Consultation – Synopsis Report Accompanying the Proposal for a Council Recommendation on operational police cooperation, 2021. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:52021SC0375 (дата звернення: 24.12.2024).

13. Kemeny G., Vit M. Information exchange of law enforcement agencies within the EU in context of COVID-19 outbreak. *Social Sciences and Humanities Open*. 2023. No 7(1). P. 1–18.

14. Jahnz A. Police Cooperation Code: Boosting police cooperation across borders for enhanced security. 2021. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_21_6645 (дата звернення: 24.12.2024).

15. Serious and Organised Crime Threat Assessment (SOCTA): Identifying the priorities in the fight against major crime. URL: https://www.europol.europa.eu/publications-events/main-reports/socta-report (дата звернення: 25.12.2024).

16. EU-LISA: Who we are? URL: https://www.eulisa.europa.eu/About-Us/Who-We-Are (дата звернення: 25.12.2024).

17. The European Union Agency for the Operational Management of Large-Scale IT Systems in the Area of Freedom, Security and Justice. URL: https://www.eulisa.europa.eu/ (дата звернення: 25.12.2024).

18. Charter of the Fundamental Rights of the European Union, 2000. (2000/C 364/01). URL: https://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf (дата звернення: 26.12.2024).

19. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text (дата звернення: 07.09.2024).

Behruz H.N., Biriukov R.M. POLICE COOPERATION CODE OF THE EU AS A PERSPECTIVE MECHANISM OF REGULATION OF INTERNATIONAL POLICE COOPERATION

The article examines the prospects for the adoption of the EU Police Cooperation Code as a promising mechanism for regulating international police cooperation in Europe. It is emphasized that the current state of police cooperation in Europe is characterized by the existence of a large number of legal regimes, which necessitates their unification. The instruments that will potentially constitute the EU Police Cooperation Code are characterized, namely the EU Council Recommendation on operational police cooperation, the Directive on the exchange of information between the executive authorities of the member states and the Regulation on the automatic exchange of data for the purposes of police cooperation.

It is established that the key goal of the adoption of the EU Police Cooperation Code is to improve information exchange between the police authorities of the member states and to establish joint formats of activity, for example, in the form of joint patrols of border areas to prevent the most serious forms of cross-border crime, such as human smuggling. It is noted that the Code should improve interaction in problematic issues, such as cross-border hot pursuit. To this end, it is planned to create unified channels of information exchange that should replace the existing uncoordinated formats. It is also planned to strengthen the professionalism of police officials using these formats.

The adoption of the Code of Police Cooperation is considered in the context of the problems of police cooperation generated by current problems, for example, the COVID-19 pandemic. It is noted that the Code is aimed at improving cross-border operational cooperation through the automation of the exchange of certain types of data. It is emphasized that such cooperation is aimed not only at strengthening information exchange between police authorities, but also at optimizing the activities of other institutions of EU law, such as the legal regime of the Schengen area. The conclusion is made about the practical significance of the draft Code in the light of the development of international police cooperation in the EU.

Key words: *international police cooperation, police cooperation in the EU, Europol, EU Police Cooperation Code, information exchange in police activities.*

УДК 339.727.22
DOI https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2025.1/27

Демченко М.Ю.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ВПЛИВ САНКЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ НА ВИКОРИСТАННЯ ОФШОРНИХ КОМПАНІЙ У МІЖНАРОДНОМУ КОРПОРАТИВНОМУ УПРАВЛІННІ

У статті досліджено вплив санкцій на офшорні компанії у міжнародному корпоративному управлінні. Оскільки санкції можуть значно впливати на діяльність міжнародних компаній та змінювати глобальну економічну карту, важливо дослідити їхній вплив на практики ведення бізнесу, зокрема через призму офшорних компаній, а також розглядати альтернативи таким структурам в умовах посилення санкційних обмежень. Метою статті є всебічний аналіз впливу санкційної політики на застосування офшорних компаній у міжнародному корпоративному управлінні та визначення можливих шляхів адаптації корпоративних структур до умов посилення санкційних обмежень. Для досягнення поставлених завдань було використано комплексний підхід, який включає методи аналізу та синтезу, порівняльного аналізу санкційних режимів OFAC, ЄС та ООН, а також методи статистичної обробки даних щодо фінансових обмежень. Особливу увагу було приділено аналізу практичних кейсів, зокрема заморожування активів, з метою визначення впливу санкцій на міжнародні компанії. Дослідження показало, що санкції, запроваджені різними міжнародними організаціями, мають значний вплив на діяльність міжнародних компаній, особливо через зростаючі ризики санкційних обмежень. Аналіз використання офшорних компаній засвідчив, що через підвищені ризики санкцій багато компаній змінюють свої стратегії та структури ведення бізнесу, орієнтуючись на більш прозорі та менш ризиковані юрисдикції. Крім того, дослідження випадків заморожування активів продемонструвало, що санкційні обмеження можуть призводити до серйозних фінансових та репутаційних втрат, змушуючи компанії шукати альтернативи офшорним структурам. Результати дослідження підтверджують, що санкції є потужним інструментом впливу на глобальну економіку, що змінює бізнес-практики міжнародних компаній. З огляду на санкційні ризики, компанії змушені переосмислювати свою стратегію та відмовлятися від традиційних офшорних юрисдикцій на користь більш стабільних та безпечних структур. У майбутньому компаніям слід зосередитись на зниженні санкційних ризиків через диверсифікацію фінансових стратегій та використання прозоріших юрисдикцій, що сприятиме збереженню їх фінансової стабільності в умовах глобальної політичної нестабільності.

Ключові слова: *санкційна політика, санкційні ризики, офшорні компанії, фінансові операції, корпоративне управління, рух капіталу.*

Постановка проблеми. В умовах глобалізації міжнародне корпоративне управління зіштовхується з дедалі жорсткішими вимогами до прозорості та відповідності нормам міжнародного права. Санкційна політика, що активно використовується такими суб'єктами, як Управління з контролю за іноземними активами США (OFAC), Європейський Союз (ЄС) та Організація Об'єднаних Націй (ООН), стає вагомим інструментом впливу на міжнародні економічні процеси. Санкції накладають обмеження на фінансові операції, рух капіталу та використання офшорних структур, що традиційно відіграють важливу роль у міжнародному корпоративному управлінні.

Останніми роками зростає кількість випадків заморожування активів, блокування рахунків та введення фінансових обмежень щодо компаній, підозрюваних у порушенні санкційних режимів. Це створює серйозні ризики для використання офшорних юрисдикцій як засобу оптимізації податкового навантаження та захисту активів. У таких умовах змінюються підходи до побудови корпоративних структур, зростає потреба в пошуку альтернативних механізмів захисту фінансових інтересів.

Водночас санкційна політика суттєво впливає на банківський сектор офшорних юрисдикцій, обмежуючи їхню здатність обслуговувати міжнародні компанії та здійснювати операції у глобаль-

ному фінансовому просторі. Це вимагає переосмислення стратегій використання офшорних компаній у міжнародному корпоративному управлінні та оцінки довгострокових наслідків санкційної політики для глобальної економіки.

Актуальність цієї проблеми зумовлена необхідністю комплексного дослідження впливу санкцій на використання офшорних структур, оцінки ризиків та перспектив розвитку міжнародного корпоративного управління в умовах посилення санкційного тиску.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення впливу санкційної політики на використання офшорних компаній та адаптацію корпоративних структур є актуальним напрямом досліджень, що знайшов відображення в низці робіт як закордонних, так і вітчизняних авторів. Робота Альстадстер А. та ін. (Alstadster A. et al.) [1] зосереджується на аналізі власності та концентрації багатства в офшорних зонах, висвітлюючи макроекономічні наслідки та глобальну нерівність, що створюється внаслідок використання офшорних структур. Автори підкреслюють необхідність посилення регулювання і прозорості в міжнародній фінансовій системі.

Українські дослідники Сідненко М. В. і Попович М. І. [2] аналізують принципи ведення міжнародного офшорного бізнесу і пропонують адаптацію світового досвіду для України. Вони наголошують на необхідності вдосконалення вітчизняного законодавства для зниження ризиків ухилення від оподаткування через офшорні зони. Іноземні автори Краус С. та ін. (Kraus S. et al.) [3] вивчають вплив глобальних криз, зокрема пандемії COVID-19, на корпоративні структури і способи адаптації компаній до нових економічних реалій, що може бути корисним при розгляді адаптації до санкційних ризиків.

Копитко М. І. [4] розглядає використання офшорних зон як інструменту мінімізації податкових зобов'язань, підкреслюючи ризики санкцій і можливі правові наслідки для компаній. Говін К. Д. (Gowin K. D. et al.) [5] досліджують вплив фінансових санкцій і штрафів на вартість компаній, акцентуючи увагу на важливості дотримання міжнародних норм і правил для мінімізації репутаційних і фінансових втрат.

Особливості функціонування офшорних фінансових центрів у глобальному русі капіталів розглядають Луцишин З. [6] і Лебідь О. В. [7], акцентуючи увагу на ролі цих зон у світовій економіці. Водночас Кухарик В. і Фаримець В. [8] аналізують сучасний стан розвитку офшорного бізнесу у світі, висвітлюючи основні тенденції та виклики, пов'язані з санкційними обмеженнями. Своєю чергою, Бугайчук К. Л. [9] пропонує нормативно-правові підходи до підвищення ефективності санкційних механізмів та їхньої адаптації до міжнародних стандартів.

Попри значну кількість досліджень, залишається недостатньо вивченою проблема адаптації корпоративних структур до посилення санкційного режиму, а також ефективність альтернатив офшорним зонам для мінімізації санкційних ризиків. Зазначені аспекти потребують подальшого глибокого аналізу і є основою для проведення даного дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є комплексний аналіз впливу санкційної політики на використання офшорних компаній у міжнародному корпоративному управлінні та визначення можливих напрямів адаптації корпоративних структур до умов посилення санкційного режиму.

Для досягнення цієї мети поставлено наступні завдання:

– дослідити роль санкцій як інструменту глобальної політики на прикладі санкційних режимів OFAC, ЄС та ООН;

– проаналізувати зміни у використанні офшорних компаній через зростання ризиків санкцій;

– вивчити випадки заморожування активів і фінансових обмежень, що впливають на міжнародні компанії;

– оцінити альтернативи офшорним структурам для компаній, що знаходяться під загрозою санкцій.

Виклад основного матеріалу. Категорія «санкції» є одним зі складних питань, як теорії, так і практики сучасного політичного процесу. Представники різних галузей науки визначають це поняття з позиції власних наукових інтересів. Держави, які вводять санкції, а також такі, до яких санкції застосовують, часто наділяють це поняття негативними характеристиками. У міжнародній практиці термін «санкція» використовують як примусовий захід органів міжнародних організацій, зокрема Ради Безпеки ООН. Вперше це було офіційно проголошено на 1544-му засіданні Комісії у 1979 році [10, с. 83].

Санкції як засіб зовнішньополітичних відносин мають здатність оперативно змінюватися залежно від політичної кон'юнктури. Вони тісно пов'язані з інтересами розвинутих держав і часто змінюються відповідно до їхніх зовнішньополітичних пріоритетів [11, с. 7]. Найбільш активними користувачами санкційних механізмів є еко-

номічно та політично потужні країни, що мають значні ресурси та вплив на світовій арені.

Для більш глибокого розуміння ролі санкцій як інструменту глобальної політики, важливо провести їхню класифікацію за різними критеріями. Останнє дозволить систематизувати підходи до аналізу санкційних режимів та оцінити їхній вплив на міжнародні відносини та економіку. Санкції можна класифікувати як за рівнем їхнього запровадження, так і за видами, цілями та легітимністю. У таблиці 1 представлено основні типи санкцій, що застосовуються на міжнародній арені, зокрема у межах режимів Управління з контролю за іноземними активами США (OFAC), Європейського Союзу (ЄС) та Організації Об'єднаних Націй (ООН). Така класифікація дозволяє чітко окреслити різноманітність санкційних інструментів та їхню спрямованість.

Варто зауважити, що ефективне використання санкцій у міжнародній практиці найбільш яскраво демонструють режими, запроваджені трьома ключовими суб'єктами глобальної політики: OFAC, ЄС та ООН. Кожна з цих інституцій має власний підхід до застосування санкцій, що відображає як особливості їхньої зовнішньої політики, так і масштаби впливу на міжнародній арені (табл. 2).

Аналіз випадків застосування санкцій показує, що їхня ефективність залежить від масштабу, тривалості та підтримки з боку міжнародної спільноти. Санкції проти росії, запроваджені ЄС після 2014 року, демонструють як позитивні, так і негативні аспекти цього інструменту. Попри значний економічний тиск, російська економіка адаптувалася до обмежень, а політична стабільність режиму залишилася незмінною. Водночас санкції завдали збитків і країнам ЄС, що мали активні торговельні зв'язки з росією [12, с. 76].

В умовах глобалізації та динамічних змін світового політичного ландшафту, класичні економічні санкції дедалі частіше поступаються місцем так званим таргетованим («розумним») санкціям. Останні спрямовано на знищення іміджу політичних лідерів і ключових фігур, відповідальних за прийняття стратегічних рішень, а також на ослаблення економічних ресурсів, що підтримують політичний режим [11, с. 7].

До основних інструментів таргетованих санкцій належить замороження активів фізичних і юридичних осіб, а також обмеження на торгівлю стратегічно важливими товарами, зокрема сировиною, товарами подвійного призначення, зброєю та високотехнологічною продукцією. Цей підхід є відповіддю на критику традиційних економічних санкцій, які часто призводять до страждань цивільного населення, не впливаючи безпосередньо на політичне керівництво.

Таблиця 1

Класифікація міжнародних санкцій

Тип санкцій	Характеристика
Рівень запровадження санкцій	
Глобальний рівень	Санкції, що вводяться міжнародними організаціями (ООН, МВФ, G7) з метою забезпечення міжнародного миру та безпеки.
Міждержавний рівень	Санкції, запроваджені окремими державами або союзами держав (наприклад, санкції ЄС чи США) з метою впливу на політику інших держав.
Галузевий рівень	Обмеження, що стосуються окремих секторів економіки або державних інституцій (енергетика, фінансовий сектор тощо).
Корпоративний рівень	Санкції щодо транснаціональних, державних або приватних компаній, які здійснюють зовнішньоекономічну діяльність.
Індивідуальний рівень	Обмеження, що стосуються окремих осіб (політиків, громадських діячів, бізнесменів), яких підозрюють у причетності до порушень міжнародного права або політичних конфліктів.
Види санкцій	
Економічні санкції	Обмеження в сфері торгівлі, інвестицій, фінансових операцій, спрямовані на створення економічного тиску.
Торгові санкції	Заборона або обмеження імпорту/експорту певних товарів або послуг (наприклад, енергоресурси, ліс, метали).
Фінансові санкції	Замороження активів, обмеження кредитування, заборона на фінансові транзакції певних компаній або осіб.
Адресні (точкові) санкції	Санкції, спрямовані на конкретних осіб або організації з метою мінімізації негативного впливу на населення країни.

Джерело: складено автором на основі [10, с. 84].

Таблиця 2

Порівняльна характеристика санкційних режимів OFAC, ЄС і ООН

Основні інструменти санкцій	Особливості та ефективність
OFAC (США)	
Блокування активів – заморожування фінансових рахунків та інших активів. Обмеження фінансових операцій – заборона на транзакції із суб'єктами зі санкційних списків. Заборона доступу до ринку США.	Висока ефективність завдяки глобальному значенню американської фінансової системи і долара США як основної валюти міжнародних розрахунків. Впливає навіть на компанії, що не мають прямих відносин зі США.
Європейський Союз (ЄС)	
Обмеження торгівлі – ембарго на імпорт/експорт стратегічних ресурсів або технологій. Заморожування активів – блокування фінансових ресурсів. Візові обмеження – заборона на в'їзд до країн ЄС.	Координується з міжнародними партнерами (США, ООН), що підвищує ефективність. Спрямовані на досягнення стабільності та захист прав людини.
ООН (Організація Об'єднаних Націй)	
Ембарго на постачання зброї – заборона на експорт/імпорт військової техніки. Економічні санкції – обмеження торгівлі певними товарами чи секторами. Дипломатичний тиск – обмеження міжнародного представництва.	Високий рівень легітимності завдяки ухваленню через Раду Безпеки ООН. Ефективність може знижуватись через необхідність досягнення консенсусу серед членів Ради Безпеки, що уповільнює ухвалення рішень.

Джерело: власна розробка автора.

Показовим прикладом неефективності класичних санкцій є досвід Іраку в 1990-х роках. За даними ЮНІСЕФ, санкції проти цієї країни призвели до гуманітарної катастрофи: зростання дитячої смертності та значних втрат серед цивільного населення. Цей прецедент підкреслив необхідність перегляду підходів до застосування санкцій і став поштовхом до розробки таргетованих заходів [11, с. 8].

Важливу роль у формуванні концепції «розумних» санкцій відіграли міжнародні ініціативи, зокрема Інтерлакенський, Бонна-Берлінський та Стокгольмський процеси. Вони сприяли розробці рекомендацій для Ради Безпеки ООН та вдосконаленню механізмів застосування фінансових, торгових, візових та авіаційних обмежень.

Таргетовані санкції мають низку переваг порівняно з традиційними. Вони знижують економічні втрати для країн-ініціаторів, забезпечують більшу гнучкість і маневровість, зменшують ризик гуманітарних криз і безпосередньо впливають на політичне керівництво країни-об'єкта санкцій. Крім того, вони слугують потужним сигналом про готовність міжнародної спільноти захищати норми міжнародного права.

Останніми роками все більшу увагу привертають превентивні санкції проти контрактів, розроблені експертами Центру глобального розвитку (США). Цей механізм передбачає позбавлення юридичної сили міжнародних контрактів, укладених нелегітимними режимами, що дозволяє новим урядам відмовлятися від виконання зобов'язань попередників без втрати репутації на фінансових ринках.

Зростання ризиків застосування міжнародних санкцій суттєво вплинуло на використання офшорних компаній у глобальній економіці [13, с. 149]. На сьогодні офшорні зони є звичайною практикою в міжнародному бізнесі. Вони класифікуються за двома основними критеріями: географічним розташуванням та способами оптимізації податкових витрат. Основна умова функціонування офшорних зон – ліберальна система оподаткування з урахуванням політичної та економічної стабільності. Міжнародний валютний фонд і центральні банки різних країн займаються класифікацією та моніторингом цих юрисдикцій.

Проте в останні роки спостерігається значне скорочення класичних офшорних юрисдикцій. Це зумовлено активною боротьбою США та ЄС із витоком капіталу та ухиленням від сплати податків, що призвело до підписання угод про обмін фінансовою інформацією між багатьма країнами. Внаслідок цього багато традиційних офшорів, як-от Британські Віргінські острови, Кайманові острови, Бермудські острови, втратили свої конкурентні переваги [14, с. 169].

Зростання ризиків санкцій також значно вплинуло на використання офшорних компаній. Політично мотивовані санкції, запроваджені проти певних країн, компаній та фізичних осіб, обмежують доступ до фінансових ресурсів і підвищують

ризики замороження активів. Це зменшило привабливість офшорних зон як інструменту збереження та примноження капіталу.

Зміни в міжнародному законодавстві, такі як вимоги щодо прозорості та звітності, також відіграють важливу роль. Впровадження стандартів BEPS (Base Erosion and Profit Shifting) та автоматизованого обміну податковою інформацією (CRS) значно ускладнили використання офшорних схем для мінімізації податків. Багато компаній змушені адаптувати свої бізнес-моделі до нових умов, що призводить до зменшення кількості офшорних реєстрацій.

Водночас зростання ризиків санкцій спонукало бізнес до пошуку альтернативних юрисдикцій із більш стабільною правовою системою і меншою ймовірністю потрапляння під санкції. Це сприяло зміщенню фокуса з традиційних офшорних центрів на юрисдикції, які пропонують вигідні податкові умови, але водночас відповідають міжнародним стандартам прозорості.

У сучасних умовах глобальних конфліктів і політичних санкцій заморожування активів стало одним з основних інструментів економічного тиску на транснаціональні корпорації. Такі заходи можуть призводити до обмеження доступу до фінансових ресурсів, зниження інвестиційної активності, а також створення перешкод для здійснення міжнародних фінансових операцій. Крім того, фінансові обмеження, накладені урядами різних країн, можуть впливати на стратегічні рішення компаній, їхню ринкову присутність і конкурентоспроможність.

Аналізуючи конкретні приклади заморожування активів, можна відзначити випадки, коли санкції проти окремих держав або юридичних осіб призводили до блокування рахунків, арешту майна та обмеження можливостей для ведення бізнесу. Останнє, своєю чергою, змушує міжнародні компанії переглядати свої фінансові стратегії, знаходити нові ринки збуту і шукати альтернативні канали для проведення фінансових транзакцій. Такі обмеження також впливають на формування довгострокових партнерських відносин і визначають перспективи розвитку глобального бізнесу в умовах посилення фінансових ризиків.

Зокрема, заморожування активів і обмеження на фінансові операції проти компаній, що мають тісні зв'язки з урядами країн-агресорів, призводять до істотних втрат для міжнародного бізнесу. Наприклад, санкції ЄС щодо Росії охоплюють низку великих компаній енергетичного, фінансового і технологічного секторів, серед яких такі відомі структури, як «Газпром», «Роснефть» та кілька провідних банків. У результаті цього заморожуються активи цих компаній на території ЄС і забороняються транзакції з ними, що суттєво обмежує їхню можливість функціонування на міжнародних ринках [15].

Вплив фінансових обмежень також проявляється в секторальних санкціях, що зачіпають ключові галузі економіки. Наприклад, відключення деяких російських банків від системи SWIFT значно ускладнило міжнародні розрахунки та інвестування, створюючи бар'єри для ведення бізнесу як для російських компаній, так і для їхніх міжнародних партнерів.

Окремим аспектом є вплив санкцій на компанії з інших країн, які співпрацюють із підсанкційними структурами. Наприклад, багато європейських і американських компаній, які мали спільні підприємства чи інвестиції в Росії, були змушені призупинити свою діяльність або повністю вийти з ринку, щоб уникнути вторинних санкцій. Це, своєю чергою, призводить до значних фінансових втрат і перегляду стратегій міжнародної співпраці.

Таким чином, заморожування активів і фінансові обмеження стають потужним інструментом економічного тиску, який має далекосяжні наслідки для міжнародних компаній і глобальної економіки в цілому. Це підтверджується як масштабами санкцій, так і конкретними прикладами їхнього застосування у відповідь на військову агресію Росії проти України.

Альтернативи офшорним структурам для компаній, що знаходяться під загрозою санкцій, мають базуватися на підходах, які забезпечують фінансову прозорість, легальність та стійкість до геополітичних ризиків. В умовах посилення міжнародних санкцій компаніям необхідно переосмислити свої бізнес-моделі, зокрема механізми управління активами, міжнародні фінансові операції та структуру власності.

Однією з ефективних альтернатив є створення холдингових компаній у юрисдикціях із високим рівнем правового захисту та прозорості. Такі країни, як Нідерланди, Швейцарія або Сінгапур, пропонують стабільне правове середовище, захист інвестицій і можливість уникнути політичних ризиків.

Інший варіант – використання спеціальних економічних зон (СЕЗ) із пільговими умовами для ведення бізнесу. Наприклад, вільні економічні зони в ОАЕ або Казахстані забезпечують податкові стимули, спрощене регулювання та можливість інтеграції в міжнародні ринки.

Також перспективним рішенням може бути перехід до структури партнерств або трастів, що дозволяє оптимізувати управління активами, знижуючи ризики заморожування рахунків і втрати контролю над майном.

Важливим напрямом залишається диверсифікація фінансових інструментів і активів через інвестиції в нерухомість, інтелектуальну власність чи технологічні стартапи, що мають глобальний характер і менше залежать від окремих юрисдикцій.

Таким чином, відмова від офшорних схем на користь легальних і прозорих механізмів дає змогу міжнародним компаніям мінімізувати ризики санкцій і зберегти фінансову стабільність у довгостроковій перспективі.

Висновки. Встановлено, що санкції, які запроваджено такими міжнародними організаціями, як OFAC, ЄС та ООН, відіграють ключову роль у глобальній політиці, сприяючи впливу на економічні та політичні процеси в країнах, що порушують міжнародне право або є загрозою для міжнародної безпеки. Дослідження санкційних режимів продемонструвало, що вони не лише обмежують доступ до фінансових ресурсів, але й мають стратегічне значення в контексті міжнародних відносин, сприяючи досягненню зовнішньополітичних цілей.

Підвищення ризиків, пов'язаних із санкціями, значно змінило практики використання офшорних структур. Все більше компаній відмовляються від офшорів, оскільки санкційні ризики, такі як заморожування активів, можуть мати серйозні наслідки для їхнього бізнесу. Це підштовхує до перегляду стратегії фінансових структур і зміни моделей ведення бізнесу з акцентом на зниження санкційних ризиків.

Аналіз випадків заморожування активів виявив, що санкції чинять потужний вплив на міжнародні компанії, які працюють в юрисдикціях з високими санкційними ризиками, через проблеми доступу до фінансових ринків, втрати капіталу та репутаційні збитки. Санкційні обмеження здатні повністю паралізувати діяльність таких компаній, змушуючи їх шукати нові фінансові стратегії.

Встановлено, що в умовах санкційних загроз потенційною альтернативою традиційним офшорним юрисдикціям є створення бізнес-структур у країнах з більш сприятливими умовами для санкційної прозорості, а також використання спеціальних економічних зон, що надають податкові пільги без значного ризику санкційних обмежень.

Перспективи подальших досліджень полягають у всебічному вивченні ефективності різних моделей адаптації корпоративних структур до санкційних ризиків, аналізі довгострокового впливу санкцій на міжнародну ділову активність, а також у розробці стратегій мінімізації фінансових і репутаційних втрат для компаній, що працюють в умовах посилення санкційного режиму.

Список літератури:

1. Alstadster A., Johannesen N., Zucman G. Who owns the wealth in tax havens? Macro evidence and implications for global inequality. *Journal of Public Economics.* 2018. Vol. 162. P. 93. URL: https://www.longfinance.net/media/documents/GFCI_25_Report.pdf (дата звернення: 28.02.2025).

2. Сідненко М. В., Попович М. І. Міжнародний офшорний бізнес: принципи ведення та світовий досвід для України. *Ефективна економіка.* 2018. Вип. 5. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6313 (дата звернення: 28.02.2025).

3. Kraus S., Clauss T., Breier M., Gast J., Zardini A., Tiberius V. The economics of COVID-19: Initial empirical evidence on how family firms in five European countries cope with the corona crisis. *International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research*. 2020. Vol. 26, № 5. P. 1067–1092. DOI: 10.1108/IJEBR-04-2020-0214

4. Копитко М. І. Використання офшорних зон як спосіб ухилення від оподаткування. *Вчені записки університету «КРОК». Серія: Економіка*. 2021. Вип. 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vzuk_2021_1_9 (дата звернення: 28.02.2025).

5. Gowin K. D., Wang D., Jory S. R., Houmes R., Ngo T. Impact on the firm value of finan-cial institutions from penalties for violating anti-money laundering and economic sanctions regula-tions. *Finance Research Letters*. 2020. Vol. 40, P. 101675. DOI: 10.1016/j.frl.2020.101675

6. Луцишин З. Офшорні фінансові центри у глобальному русі капіталів. *Міжнародна економічна політика*. 2019. Вип. 209, № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mep_2019_2_5 (дата звернення: 28.02.2025).

7. Лебідь О. В. Особливості діяльності офшорних зон та їх роль у системі світових фінансових центрів. *Бізнес Інформ*. 2019. Вип. 11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2019_11_40 (дата звернення: 28.02.2025).

8. Кухарик В., Фаримець В. Сучасний стан розвитку офшорного бізнесу у світі. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії.* 2020. Вип. 1, № 7. С. 21–40. DOI: 10.29038/2524-2679-2020-01-21-40

9. Бугайчук К. Л. Нормативно-правові аспекти вдосконалення санкційної політики України. *Право і безпека.* 2022. Вип. 1, № 84. С. 167–173. DOI: 10.33108/galicianvisnyk_tntu2022.05_06.167

10. Соколовська О. М. Санкції як засіб зовнішньополітичного впливу. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право.* 2022. Вип. 3, № 55. С. 82–86. DOI: 10.20535/2308-5053.2022.3(55).269556

11. Панченко В. Контроверсійність наслідків санкцій в міжнародній економічній політиці у процесі еволюції інструментів багатосторонньої дипломатії. *Економічна наука,* 2017. Вип. 3. С. 5–9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2017_20_3 (дата звернення: 28.02.2024).

12. Рибачок Д., Фещенко Б., Гнатюк М. Санкції в політиці ЄС: приклад Російської Федерації 2014–2015 рр. *Наукові записки кафедри політології НаУКМА.* 2018. Вип. 11. С. 70–81. URL: https://surl.li/mpbdel (дата звернення: 28.02.2024).

13. Рижкова А. А., Вінічук М. В., Бойко О. Т. Роль офшорів у системі легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. *Соціально-правові студії.* 2021. Вип. 4, № 14. С. 148–154. URL: https://surl.li/fwiixq (дата звернення: 28.02.2024).

14. Кравченко А., Варламова М. Сучасні тенденції розвитку офшорних зон. *Галицький економічний вісник.* 2022. Вип. 78-79, № 5-6. С. 167–173. DOI: 10.33108/galicianvisnyk_tntu

15. Ніал М. Судовий контроль та санкції ЄС проти фізичних осіб: Розширені критерії включення до списків, обмежені запобіжники та контроль, *VerfassungsBlog.* 2022. URL: surl.li/bneuff (дата звернення: 28.02.2024).

Demchenko M.Yu. THE IMPACT OF SANCTIONS POLICY ON THE USE OF OFFSHORE COMPANIES IN INTERNATIONAL CORPORATE GOVERNANCE

The article examines the impact of sanctions on offshore companies in international corporate governance. In the context of the increasing globalization of economic and political processes, as well as the increasing role of sanctions as a foreign policy tool, the issue of the effectiveness of the application of sanctions regimes is becoming particularly relevant. The purpose of the article is a comprehensive analysis of the impact of sanctions policy on the use of offshore companies in international corporate governance and to identify possible ways to adapt corporate structures to the conditions of increasing sanctions restrictions. To achieve the set objectives, a comprehensive approach was used, which includes methods of analysis and synthesis, comparative analysis of OFAC, EU and UN sanctions regimes, as well as methods of statistical data processing on financial restrictions. Particular attention was paid to the analysis of practical cases, in particular asset freezing, in order to determine the impact of sanctions on international companies. The study showed that sanctions imposed by various international organizations have a significant impact on the activities of international companies, especially due to the increasing risks of sanctions restrictions. Analysis of the use of offshore companies showed that due to the increased risks of sanctions, many companies are changing their strategies and business structures, focusing on more transparent and less risky jurisdictions. In addition, a study of asset freezing cases showed that sanctions restrictions can lead to serious financial and reputational losses, forcing companies to look for alternatives to offshore structures. The results of the study confirm that sanctions are a powerful tool for influencing the global economy, changing the business practices of international companies. Given the sanctions risks, companies are forced to rethink their strategy and abandon traditional offshore jurisdictions in favor of more stable and secure structures. In the future, companies should focus on reducing sanctions risks through diversification of financial strategies and the use of more transparent jurisdictions, which will help maintain their financial stability in the face of global political instability.

Key words: *sanctions policy, sanctions risks, offshore companies, financial transactions, corporate governance, capital movements.*

УДК 343.3/.7
DOI https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2025.1/28

Стратонов В.М.
Херсонський державний університет

ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ВИЯВЛЕННІ ТА ДОКУМЕНТУВАННІ ФАКТІВ ЕКСПЛУАТАЦІЇ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ: ДОКАЗОВА БАЗА В МІЖНАРОДНИХ СУДАХ

У зв'язку з ескалацією збройних конфліктів у світі та зростанням кількості злочинів, пов'язаних з експлуатацією цивільного населення, зокрема жінок і дітей, особливої уваги набуває питання ефективного виявлення, фіксації та доказування таких фактів. Ускладненість доступу до місць подій, латентність фактів експлуатації людини вимагають використання новітніх технологій для їх виявлення, документування та подальшої кримінально-правової оцінки. У світлі практики Міжнародного кримінального суду, Європейського суду з прав людини зростає значення цифрових доказів, отриманих з відкритих джерел, супутникових знімків, відеозаписів, даних мобільних пристроїв, блокчейн-технологій тощо.

У статті проаналізовано стандарти допустимості цифрових доказів у справах про експлуатацію людини в умовах збройного конфлікту та обґрунтувано шляхів імплементації відповідних міжнародних практик у кримінальний процес України.

У дослідженні використано порівняльно-правовий, формально-юридичний та структурно-функціональний методи. Аналізувалися норми міжнародного права, стандарти Міжнародного кримінального суду, судова практика Міжнародного трибуналу щодо колишньої Югославії, та положення Кримінального процесуального кодексу України.

У роботі обґрунтовано, що цифрові докази, отримані з відкритих джерел (OSINT), супутникових знімків, відео, метаданих, можуть бути допустимими у міжнародному правосудді за умови дотримання визначених стандартів автентичності, верифікації та збереження. Виявлено відсутність аналогічного механізму в українському процесуальному законодавстві, що унеможливлює належне документування експлуатаційних кримінальних правопорушень.

Узагальнено, що цифрові докази є критичним інструментом у розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері експлуатації людини в умовах збройного конфлікту. Досвід Міжнародного кримінального суду підтверджує їх допустимість за умови дотримання міжнародних стандартів – автентичності, цілісності та верифікації. Україна має внести до кримінального процесуального законодавства поняття цифрового доказу, процедури технічної експертизи та перевірки, а також імплементувати стандарти по типу протоколу Берклі для формування доказової бази, визнаної міжнародним правосуддям.

Ключові слова: *цифрові докази, електронні докази, супутниковий моніторинг, експлуатація людини, міжнародне гуманітарне право, збройний конфлікт, експертиза, автентичність.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах збройних конфліктів питання документування порушень міжнародного гуманітарного права, зокрема фактів експлуатації людини, набуло особливого значення в контексті забезпечення ефективного міжнародного кримінального правосуддя. Новизна теми полягає у системному аналізі інтеграції технологічних інструментів – таких як OSINT (Open source intelligence – відкриті джерела розвідки), супутниковий моніторинг, цифрова верифікація доказів, штучний інтелект – у механізми виявлення, фіксації та процесуального доведення випадків примусової праці, сексуального рабства, залучення дітей до воєнних дій тощо. З огляду на транснаціональний характер таких порушень, застосування технологій є необхідною умовою формування достовірної та прийнятної доказової бази у справах, що розглядаються Міжнародним кримінальним судом, спеціалізованими трибуналами чи регіональними судами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стан наукової розробки проблематики застосування цифрових технологій у документуванні фактів експлуатації людини під час збройних конфліктів в українській юридичній доктрині поступово розширюється завдяки працям дослідників,

які досліджують як процесуальні, так і криміналістичні аспекти відповідних правопорушень, серед них зокрема Г.К. Авдєєва, І.В. Гора, Є.В. Діденко, В.А. Колесник, М.І. Пашковський, І.І. Попович, В. М. Стратонов та ін.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає в аналізі стандартів допустимості цифрових доказів у справах про експлуатацію людини в умовах збройного конфлікту та обґрунтування шляхів імплементації відповідних міжнародних практик у кримінальний процес України.

Виклад основного матеріалу. У міжнародному кримінальному правосудді цифрові докази стали невід'ємною складовою процесу документування порушень, пов'язаних із експлуатацією людини під час збройних конфліктів. Йдеться насамперед про примусову працю, сексуальне поневолення, торгівлю людьми, використання дітей у збройних формуваннях, які становлять окремі складові злочинів проти людяності та воєнних злочинів. Застосування супутникових знімків, відеоматеріалів, записів з мобільних пристроїв, метаданих та OSINT-технологій суттєво розширило доказову базу у справах, що стосуються експлуатаційного насильства, зокрема в умовах окупації території [3].

У практиці Міжнародного кримінального трибуналу щодо колишньої Югославії цифрові джерела відігравали ключову роль у доведенні системної експлуатації. Так, у справі Прокурор проти Радована Караджича супутникові знімки були використані для підтвердження переміщення населення, руйнування селищ та місць масового утримання цивільних осіб, що, зокрема, включало експлуатацію жінок і дітей [6].

У справі Прокурор проти Душко Тадича були прийняті аудіо- та радіозаписи, що засвідчували координацію дій, пов'язаних із утриманням та примусовим залученням цивільного населення [7].

Міжнародний кримінальний суд (далі – МКС) визнає допустимими цифрові докази про сексуальну експлуатацію, вербування дітей у збройні формування, примусову працю та інші форми поневолення. Ці докази – відео з місця подій, знімки з дронів, дані мобільного трафіку, комунікації в месенджерах – застосовуються у поєднанні з протоколами захисту ланцюга збереження доказів (chain of custody), верифікації метаданих і принципами, викладеними у протоколі Берклі (англ. Berkeley Protocol on Digital Open Source Investigations) [8].

На підставі порівняльного аналізу стандартів оцінки цифрових доказів у практиці МКС та кримінального процесуального законодавства України виявлено суттєві відмінності у нормативному та процесуальному підході до визначення, збирання, верифікації та допустимості такого типу доказів.

Міжнародний кримінальний суд застосовує розгорнуту систему внутрішніх керівництв та процедур, які регламентують використання цифрових доказів у справах про геноцид, злочини проти людяності та воєнні злочини. Зокрема, у практиці Суду визнаються як допустимі цифрові матеріали, отримані з OSINT-джерел, супутникових платформ, соціальних мереж, відеозаписів з мобільних пристроїв, за умови дотримання низки критеріїв. Ключовими серед них є вимоги до автентичності, які забезпечуються шляхом фіксації ланцюга зберігання доказів (chain of custody), верифікації метаданих, використання таких інструментів, як протокол Берклі. Докази визнаються допустимими лише за умови дотримання цих технічних та юридичних гарантій, а також проходження спеціалізованої процедури оцінки достовірності. До розгляду доказів залучаються цифрові аналітики, експерти з верифікації та спеціалісти з інформаційної безпеки. Водночас сторони мають можливість оскаржувати не лише зміст, але й спосіб отримання цифрового доказу, що забезпечує високий рівень процесуального балансу.

На відміну від цього, Кримінальний процесуальний кодекс України не містить ані визначення цифрового доказу, ані спеціалізованої процедури його обробки. Хоча стаття 84 КПК дозволяє використання «інших джерел» доказової інформації, у тому числі технічного характеру [2], чинне законодавство не деталізує стандарти автентичності, не передбачає механізмів перевірки метаданих, не закріплює обов'язкового залучення експертів, а також не визначає спеціального порядку для оскарження таких доказів. У результаті суди в Україні вимушені покладатися на загальні правила допустимості, що не відповідає специфіці цифрових джерел у справах про експлуатацію людини під час збройних конфліктів.

У національному контексті Україна поки не має чіткого правового механізму, який дозволяв би надійно фіксувати та використовувати цифрові докази у справах, що стосуються експлуатації людини в умовах війни. Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» лише побічно регулює обіг цифрової інформа-

ції [1]. Натомість Кримінальний процесуальний кодекс України не містить визначення «цифрового доказу» та не передбачає спеціальної процедури з його верифікації. Попри те, що стаття 84 КПК визнає допустимість «інших джерел» доказів, відсутність нормативної конкретизації створює складнощі у справах, пов'язаних із використанням супутникових знімків, відеозаписів або OSINT для документування злочинів, пов'язаних з експлуатацією людини.

Судова практика України у цій сфері залишається розрізненою. У деяких випадках цифрові матеріали визнаються доказами, але суди не мають чітких критеріїв щодо їхньої автентичності чи допустимості. Це знижує ефективність переслідування експлуатаційних правопорушень у реаліях воєнного стану.

Водночас у національному кримінальному процесуальному законодавстві України зберігається традиційна модель централізованого збору доказів, згідно з якою процес доказування є винятковою компетенцією слідчого або прокурора в межах офіційно відкритого кримінального провадження. Такий підхід закріплений у статтях 93, 223, 224 та інших положеннях Кримінального процесуального кодексу України [2], де чітко визначено процесуальні суб'єкти, уповноважені здійснювати збір доказів, їх фіксацію, вилучення та долучення до матеріалів справи.

Це принципово відрізняється від підходу, що застосовується в міжнародному кримінальному правосудді, зокрема в діяльності Міжнародного кримінального суду, де допустимими визнаються цифрові докази, зібрані не лише процесуальними суб'єктами, а й незалежними організаціями, журналістами, правозахисниками або навіть самими постраждалими, за умови дотримання певних критеріїв автентичності, ланцюга збереження (chain of custody) та технічної верифікації. У зв'язку з цим відкривається ширше поле для збору доказової інформації форс-мажорних обставинах – наприклад, під час окупації територій або в умовах бойових дій, де доступ офіційних слідчих органів України є фізично унеможливленим.

Міжнародна судова практика останніх десятиліть підтверджує: цифрові докази відіграють ключову роль у викритті та доказуванні експлуатації цивільного населення під час збройних конфліктів. Ці докази визнаються допустимими у міжнародних кримінальних провадженнях за умови дотримання встановлених процедур. На рівні доказового аналізу такі матеріали оцінюються за спеціальними стандартами, які охоплюють: достовірність джерела (chain of custody), технічну цілісність (відсутність редагування), автентичність (експертиза метаданих), релевантність до обставин справи та відповідність принципу справедливого судового розгляду. Наприклад, у справі Онгвена Суд визнав, що GPS-файли й відеодокази мали незалежне значення для встановлення як самого факту злочинів, так і контексту примусової участі дітей у бойових діях, що кваліфікується як експлуатація у формі залучення до збройного конфлікту [5]. Інституційна практика МКС також демонструє можливість використання цифрових доказів, отриманих за допомогою OSINT. Наприклад, дані з Twitter, TikTok, YouTube, Google Earth можуть застосовуватись як джерела інформації про місцезнаходження військових об'єктів, рух військових колон або присутність цивільних у районах конфлікту. Але лише за умови дотримання процесуальних гарантій автентифікації.

Для України важливо враховувати зазначені стандарти та механізми під час адаптації національного кримінального процесу до вимог МКС, оскільки цифрові свідчення експлуатації – єдиний реальний механізм документування таких кримінальних правопорушень у зонах, що перебувають під окупацією або в активній фазі бойових дій. Наприклад, у випадках примусової праці цивільного населення на тимчасово окупованих територіях, відеозаписи робіт із символікою російської федерації, фотографії умов проживання, свідчення у соцмережах можуть бути цінними джерелами доказування. Аналогічно – при фіксації використання неповнолітніх для інформаційних кампаній, збройних дій чи побутових завдань у тилу окупаційних сил.

Таким чином, доказова база в міжнародних судах щодо експлуатації під час збройних конфліктів все більше ґрунтується на цифрових доказах, а їх правова оцінка стає одним з найважливіших напрямів судової практики. Це вимагає не лише вдосконалення кримінального процесуального законодавства України, а й формування нових інструментів співпраці з міжнародними інституціями, включаючи механізми фіксації, експертизи та передачі цифрових матеріалів у межах універсальної юрисдикції чи спільних розслідувань.

З урахуванням того, що Україна вже ініціювала розгляд ситуації на своїй території в Міжнародному кримінальному суді у зв'язку з воєнними злочинами та злочинами проти людяності, у тому числі – у сфері експлуатації цивільного населення, особливо актуальним є забезпечення належної

доказової бази, яка відповідатиме міжнародним стандартам допустимості цифрових доказів.

Міжнародна практика демонструє визнання допустимості цифрових матеріалів, отриманих з відкритих джерел – включно з відеозаписами, метаданими, координатами тощо – за умови забезпечення ланцюга збереження (chain of custody), технічної верифікації та експертної оцінки. Аналогічно – докази отримані з OSINT-джерел або мобільних пристроїв, визнаються МКС у справах про залучення дітей до бойових дій, трудову експлуатацію або примусову депортацію.

Отже, першим кроком у напрямі гармонізації українського кримінального процесуального законодавства із міжнародними стандартами є закріплення на рівні КПК: поняття «цифровий доказ» з переліком джерел (OSINT, відео, супутникові знімки, соціальні мережі); стандарти автентичності, релевантності, цілісності, верифікованості та законності походження; обов'язкову участь технічного експерта для аналізу цифрових матеріалів та метаданих; право сторін процесу оскаржувати спосіб отримання цифрових доказів.

Але вагомою зміною має стати впровадження положень, аналогічних протоколу Берклі [8]. Цей Протокол, розроблений за участю Організації Об'єднаних Націй та провідних міжнародних експертів, визначає універсальні стандарти збору, верифікації, збереження та оцінки цифрових доказів, отриманих з відкритих джерел. Його головною метою є забезпечення належної доказової сили таких матеріалів у міжнародному правосудді, з урахуванням принципів автентичності, цілісності, перевіряємості, релевантності та процесуальної доброчесності. Для України імплементація ключових положень цього протоколу могла б стати основою для розробки національних інструкцій, методичних рекомендацій та процесуальних норм щодо роботи з цифровими доказами у справах, пов'язаних із експлуатацією людини під час збройного конфлікту.

Такі зміни дозволять українським органам документувати експлуатацію цивільного населення, зокрема використання дітей у бойових діях, примусову працю, сексуальне поневолення – в умовах окупації, де традиційні докази недоступні. У такому випадку цифрові докази можуть стати ключовим інструментом у розкритті та доведенні фактів експлуатації людини на тимчасово окупованих територіях України, особливо в умовах, коли класичні механізми збирання свідчень – зокрема огляди місця події чи фізичне вилучення речових доказів – є обмеженими або повністю неможливими. Наприклад, на окупованій території Запорізької або Херсонської областей можуть існувати факти примусового залучення місцевих жителів до роботи на об'єктах російської армії – облаштування окопів, перевезення боєприпасів, прибирання територій, будівництво укріплень – без належної оплати, під загрозою насильства або репресій. Такі випадки необхідно фіксувати: на відео, записаному очевидцем або навіть самими окупантами (що поширюється у відкритому доступі в соціальних мережах: Telegram, TikTok, VK, тощо), де видно цивільних осіб у робочому одязі з символікою російської федерації, які виконують завдання на лінії фронту чи в тилу; за допомогою супутникових знімків, які підтверджують наявність нових об'єктів, що будуються у короткі строки, у поєднанні з геолокаційною інформацією та свідченнями про людський ресурс без офіційної логістики; через метадані мобільних пристроїв, які фіксують пересування осіб у конкретній місцевості в аномальному ритмі (наприклад, регулярне повернення до військових об'єктів), що може вказувати на виконання робіт під примусом; у вигляді дописів у соцмережах з коментарями про побутові умови примусової праці, описами погроз, втратою зв'язку з рідними, що створює елемент психологічної експлуатації.

Інший приклад – залучення неповнолітніх до інформаційної діяльності, зокрема через участь у мітингах або вуличних акціях з пропагандистською метою. Відео таких подій, що містять зображення дітей у формі з російською символікою, з примусовим декламуванням ідеологічних гасел, можуть бути кваліфіковані як залучення до діяльності, яка не відповідає віковим особливостям і порушує право на розвиток і гідність дитини. У разі доведення факту системного характеру таких дій – це може вважатися формою експлуатації. Указані цифрові докази, за умови правильного збирання, верифікації (згідно з протоколами типу Берклі) та забезпечення ланцюга збереження (chain of custody), можуть бути використані у Міжнародному кримінальному суді як докази злочинів проти людяності або воєнних злочинів з елементом експлуатації. Такі матеріали мають потенціал не лише для міжнародних трибуналів, а й для національних проваджень, які ведуться в рамках універсальної юрисдикції іншими державами, що підтримують розслідування злочинів, скоєних на території України.

Висновки. Застосування цифрових технологій у виявленні, фіксації та доказуванні кримінальних правопорушень у сфері експлуатації людини

під час збройних конфліктів є не лише технічним, але й концептуальним зрушенням у системі міжнародного кримінального правосуддя. Досвід Міжнародного кримінального суду та трибуналів свідчить, що у справах про сексуальне рабство, примусову працю, вербування дітей, примусові шлюби та інші форми експлуатаційного насильства саме цифрові докази часто є єдиним засобом встановлення обставин злочину. Їх доказова сила зростає за умови дотримання міжнародно визнаних стандартів автентичності, цілісності, релевантності та законності походження, викладених, зокрема у протоколі Берклі.

Для України, яка фактично стала полем масових порушень прав людини в умовах агресії, особливо важливо адаптувати кримінальне процесуальне законодавство до цих міжнародних стандартів. Визначення дефініції цифрового доказу, унормування chain of custody, запровадження процесуальної участі технічного експерта та створення механізмів верифікації – це базові умови, які забезпечать належне документування злочинів експлуатації на тимчасово окупованих територіях.

Інтеграція сучасних цифрових технологій у кримінальне переслідування експлуатації в умовах збройного конфлікту – це не просто модернізація процесу, а створення нової парадигми доказування, в якій цифрова істина, обґрунтована технічними й правовими процедурами, здатна забезпечити притягнення до відповідальності за найтяжчі злочини проти людяності. Для України це означає можливість ефективної участі у міжнародному правосудді, визнання цифрових матеріалів на рівні Міжнародного кримінального суду та інших міжнародних органів, а також побудову суверенної системи захисту прав людини навіть в умовах війни.

Список літератури:

1. Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» від 5 жовтня 2017 р. № 2163-VIII. URL: https://zakon.rada. gov.ua/laws/show/2163-19 (дата звернення: 09.04.2025).

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення: 09.04.2025).

3. Матвієнко О. OSINT для журналістів: із чого почати та чим користуватися. НакипілоОсвіта: офіційний сайт. URL: https://osvita.nakypilo.ua/osint-dlya-zhurnalistiv-iz-chogo-pochaty-ta-chym-korystuvatysya (дата звернення: 07.04.2025).

4. Протокол Берклі щодо розслідування із використанням відкритих цифрових даних. Jurfem: офіційний сайт. – URL: https://jurfem.com.ua/protokol-berkli-schodo-rozsliduvannia-iz-vykorystannyam-zyfrovych-danych (дата звер-нення: 07.04.2025).

5. Decision on the confirmation of charges against Dominic Ongwen (ICC-02/04-01/15-422-Red) від 23 березня 2016 р. Pre-Trial Chamber II, International Criminal Court. URL: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/CourtRecords/ CR2016_02331.PDF (дата звернення: 09.04.2025).

6. Judgement: Prosecutor v. Radovan Karadžić. Case No. IT-95-5/18-T. 24 March 2016. International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY). URL: https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/en/160324_judgement.pdf (дата звернення: 07.04.2025).

7. Tadić (IT-94-1). Case information. International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia : official website. URL: https://www.icty.org/case/tadic/4 (дата звернення: 07.04.2025).

8. The Berkeley Protocol on Digital Open Source Investigations: A Practical Guide to Human Rights and Criminal Accountability Investigations. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR). 2022. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/2024-01/OHCHR_BerkeleyProtocol.pdf (дата звернення: 07.04.2025).

Stratonov V.M. THE USE OF DIGITAL TECHNOLOGIES IN DETECTING AND DOCUMENTING HUMAN EXPLOITATION DURING ARMED CONFLICTS: EVIDENTIARY BASIS IN INTERNATIONAL COURTS

In light of the escalation of armed conflicts worldwide and the growing number of crimes involving the exploitation of civilians, particularly women and children, the issue of effective detection, documentation, and evidentiary substantiation of such facts has gained critical importance. The limited access to sites of violations and the latent nature of human exploitation necessitate the use of advanced technologies for identification, documentation, and subsequent legal qualification. In the context of the practices of the International Criminal Court and the European Court of Human Rights, the role of digital evidence obtained from open sources, satellite imagery, video recordings, mobile device data, and blockchain technologies is increasingly significant.

The purpose of this research is to analyze the standards for the admissibility of digital evidence in cases of human exploitation during armed conflict and to substantiate pathways for implementing relevant international practices into Ukraine's criminal procedure.

The study employs comparative legal, formal legal, and structural-functional methods. It analyzes norms of international law, standards developed by the International Criminal Court, jurisprudence of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, and provisions of the Criminal Procedure Code of Ukraine.

The study substantiates that digital evidence obtained from open sources (OSINT), satellite imagery, video recordings, and metadata may be admissible in international criminal proceedings, provided that authenticity, verification, and preservation standards are met. It identifies the absence of a comparable mechanism in Ukrainian procedural legislation, which prevents comprehensive documentation of exploitation-related criminal offenses.

Digital evidence is a critical tool for investigating criminal offenses related to human exploitation during armed conflict. The experience of the International Criminal Court confirms its admissibility, subject to compliance with international standards of authenticity, integrity, and verification. Ukraine must incorporate the concept of digital evidence into its criminal procedural legislation, including procedures for technical expertise and validation, and adopt standards similar to the Berkeley Protocol to establish an evidentiary framework recognized by international justice.

Key words: *digital evidence; electronic evidence, satellite monitoring; human exploitation; international humanitarian law; armed conflict, expertise, authenticity*.

Відомості про авторів

Бехруз Х.Н. – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія»

Бірюков Р.М. – кандидат юридичних наук, докторант кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія»

Богданова А.О. – студентка 4 курсу спеціальності «081 Право» Волинського національного університету імені Лесі Українки

Веклич Є.Г. – аспірант кафедри адміністративного права та процесу Національної академії внутрішніх справ

Гавриленко А.А. – аспірант Науково-дослідного інституту публічного права

Горєлова В.Ю. – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри державно-правових і гуманітарних наук Навчально-наукового гуманітарного інституту Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського

Гуменюк В.В. – заслужений юрист України, кандидат юридичних наук, міжнародний викладач, старший дослідник, доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права ЗВО «Університет економіки та права «КРОК»

Гутий Б.В. – доктор ветеринарних наук, професор, завідувач кафедри гігієни, санітарії та загальної ветеринарної профілактики імені М.В. Демчука Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Ґжицького

Демченко І.С. – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри судової медицини та медичного права Національного медичного університету імені О.О.Богомольця

Демченко М.Ю. – корпоративний юрист, незалежний експерт Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Добрянська Н.В. – кандидат юридичних наук, професор, доцент кафедри державно-правових та гуманітарних наук, навчально-наукового гуманітарного інституту Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського

Іванова Р.Ю. – кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри міжнародного та європейського права Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

Кобрусєва Є.А. – докторка юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративного і кримінального права Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Коваленко В.В. – кандидат юридичних наук, докторант відділу проблем державного управління та адміністративного права Інституту держави і права імені В.М. Корецького Національної академії наук України

Луценко Ю.В. – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри державно-правових і гуманітарних наук Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського

Ляднова О.В. – здобувачка вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня Державного некомерційного підприємства «Державний університет «Київський авіаційний інститут»

Мотрич В.А. – аспірант кафедри державно-правових і гуманітарних наук Навчально-наукового гуманітарного інституту Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського

Пилипенко П.Д. – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри соціального права Львівського національного університету імені Івана Франка

Плавшуда В.В. – здобувач Науково-дослідного інституту публічного права

Пушкар О.А. – кандидат юридичних наук, докторант Державного податкового університету

Радченко Р.О. – аспірант кафедри державно-правових та гуманітарних наук Навчально-наукового гуманітарного інституту Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського

Рекуненко Т.О. – кандидат юридичних наук, доцент, начальник відділу забезпечення якості освіти Харківського національного університету внутрішніх справ

Рим О.М. – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри соціального права Львівського національного університету імені Івана Франка

Розсоха С.С. – кандидат юридичних наук, старший науковій співробітник Науково-дослідного інституту публічного права

Сокол М.В. – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін Волинського національного університету імені Лесі Українки

Солодка О.М. – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник Національної академії Служби безпеки України

Стратонов В.М. – доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, професор кафедри національного, міжнародного права та правоохоронної діяльності Херсонського державного університету

Тарасюк А.В. – доктор юридичних наук, професор, заступник керівника управління Головного слідчого управління Державного бюро розслідувань

Чолак В.Д. – аспірант Одеського державного університету внутрішніх справ

Шабалін А.В. – кандидат юридичних наук, старший дослідник, адвокат, доцент кафедри державно-правових і гуманітарних наук Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського, завідувач відділу питань захисту прав інтелектуальної власності Науково-дослідного інституту інтелектуальної власності Національної академії правових наук України

Шпарик Н.Я. – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри соціального права Львівського національного університету імені Івана Франка

Юрчишин П.В. – аспірант 2-го року очної форми навчання аспірантури Київського університету права Національної академії наук України

Ярмоленко О.С. – кандидат юридичних наук, докторант Донецького державного університету внутрішніх справ

НОТАТКИ

Науковий журнал

ВЧЕНІ ЗАПИСКИ
ТАВРІЙСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ В.І. ВЕРНАДСЬКОГО

Серія: Юридичні науки

Том 36 (75) № 1 2025

Коректура • *І. Чудеснова*

Комп'ютерна верстка • *О. Молодецька*

Адреса редакції:
Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського
м. Київ, вул. Джона Маккейна, 33
Електронна пошта: editor@juris.vernadskyjournals.in.ua
Сторінка журналу: www.juris.vernadskyjournals.in.ua

Формат 60×84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсетний. Цифровий друк. Обл.-вид. арк. 19,34. Ум. друк. арк. 21,39. Зам. № 0425/285
Підписано до друку 28.03.2025. Наклад 150 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.